

ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
กับเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท:กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล
The Study of Concept of the Guardian deities (Aruk)
in Brahmanism- Hinduism and Theravada Buddhism :
A Case Study of deities as the Door-keeper.

ปาณิศา มีแสง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
กับเทพารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Study of Concept of the Guardian deities (Aruk)
in Brahmanism – Hinduism and Theravada Buddhism :
A Case Study of deities as the Door-keeper.

Mrs. Panisameesang

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts

(Comparative Religion)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

C.E.2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์เรื่อง
“ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท:
กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล” นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิตสาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

.....

(พระสุธีธรรมานวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนศิลา, ดร.)

.....กรรมการ

(พระราชสิทธิธมฺม วิ., ดร.)

.....กรรมการ

(ดร.แสง นิลนามะ)

.....กรรมการ

(ดร.สฤษฏ์ แสงทรัพย์)

.....กรรมการ

(ดร.อัยยกรงามชาติ)

ชื่อผู้วิจัย

.....

(นางปาณิสดา มีแสง)

ชื่อวิทยานิพนธ์: ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับ
เทพอารักษ์พุทธศาสนาเถรวาท:กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล
พระพุทธรูปศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : นางปาณิสรา มีแสง

ปริญญา: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระราชสิทธิธัมมวี, วิ.ดร. ป.ธ.๙, พธ.บ., อม.(ศาสนาเปรียบเทียบ),
Ph.D.(Buddhist Studies)

: ดร.แสวง นิลนามะ ป.ธ.๗, พธ.บ.(ปรัชญา), พธ.ม.(ปรัชญา), พธ.ด.(พุทธศาสนา)

: ดร.สฤกษ์ แพ่งทรัพย์ ป.ธ.๕, ศน.บ.(ศาสนาปรัชญา) M.A.(Phil), Ph.D.(Phil)

วันสำเร็จการศึกษา:/...../.....

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (๒) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับ เทพอารักษ์พุทธศาสนาเถรวาท:กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาล

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า “เทพอารักษ์” หรือเทพผู้พิทักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือพระเจ้าสูงสุดผู้สร้างโลก ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุค “เทพเจ้า” หรือพระตรีมูรติ (Trimurti) หรือ เทพพิชิตาเตรยะ ถือเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาพราหมณ์ เพราะรวมมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ ๓ พระองค์คือ พระพรหม (ผู้สร้าง / สฤกษ์), พระวิษณุ หรือพระนารายณ์ (ผู้รักษาโลก/สฤติ) และพระศิวะหรือพระอิศวร (ผู้ทำลาย/ประลัย) ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูพระเทวานุภาพของพระตรีมูรติสามารถประทานความสุขสมหวังได้ในทุกเรื่องต่อมาก็เกิดเทพชั้นรองทำหน้าที่พิทักษ์รักษาหรือ “เทพอารักษ์” ตามหน้าที่มีชื่อต่างๆ เช่น เทพอัคคี, เทพวรุณ

ในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษา “เทพอารักษ์” ในคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ส่งผลต่อคตินิยมไทย ตั้งแต่โบราณถึงปัจจุบัน ส่งผลให้ครูช่างหลวงได้เขียนไว้ในพุทธสถาน เช่น บานประตู/หน้าต่างของพระอารามหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับ “ท้าวจตุโลกบาล” ซึ่งรับอิทธิพลจากคัมภีร์พระเวท คัมภีร์ภควัดคีตา คัมภีร์ปุราณะ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์นารายณ์สิบปางตามโลกทัศน์ของไทยซึ่งเน้นภาพเทพปรณัมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เกี่ยวข้องกับคติ “เทพอารักษ์” เดิมอันหมายถึงผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาศาสนสถาน คือ ๑.มหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ ๓.พระองค์เข้าด้วยกัน วิสุทธิเทพ ก็คือ พระพรหม, พระวิษณุ และพระศิวะ ๒.เทพพระเคราะห์ ๓.ทิศปาล (เทพผู้รักษาทิศ) ๔.เทพผู้ทรงฤทธิ์ ๕.เทพชั้นรอง (กลุ่มเทวบุตร)

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่าเทพอารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามคติความเชื่อ โดยที่ท้าวจตุโลกบาล ทั้ง ๔ ทำหน้าที่อารักขา พระอินทร์ ทรงมีเทวะพระบัญชาให้มหाराชทั้ง ๔ ทำหน้าที่เฝ้ารักษาประตูสวรรค์ในทิศทั้ง ๔ เพื่อป้องกันมิให้พวกอสูรมารบกวน พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาชิลินทร เขตพระนครราชคฤห์ ครั้นนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ซึ่งสถิตอยู่เหนือยอดเขายุกันธร ที่เรียกว่าชั้นจตุมหाराชิกา อันเป็นชั้นต่ำกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ลงมา ซึ่งเป็นที่สถิตขององค์อินทร์ มีเทวดาผู้เป็นใหญ่เป็นมหाराชอยู่ ๔ องค์ คือ ท้าวธตรฐอยู่ทางทิศตะวันออกของเขาสินธู เป็นผู้ปกครองคันธเทวดาท้าววิรูปักษ์ อยู่ทางทิศใต้ของเขาสินธู เป็นผู้ปกครองกุมภกัณฑ์ เทวดาท้าววิรูปักษ์ อยู่ทางทิศตะวันตกของเขาสินธู เป็นผู้ปกครองนาคเทวดาท้าวกุเวร หรือ ท้าวเวสสุวัณ อยู่ทางทิศเหนือของเขาสินธู เป็นผู้ปกครองยักษ์เทวดา ซึ่งมหाराชทั้ง ๔ นี้ เป็นผู้รักษามนุษยโลก หรือ เรียกว่า ท้าวจตุโลกบาลมีหน้าที่สอดส่องดูแลมนุษย์ที่ประกอบผลบุญแล้วรายงานต่อพระอินทร์ เพื่อให้ได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์มีสถานที่ปกครองตั้งแต่กลางเขาสินธู ลงมาจนถึงมนุษยโลก มีอาณาเขตแผ่ออกไปจดขอบจักรวาลเทวดาทั้งหลายที่อยู่ในชั้นจตุมหाराชิกาภูมินี้ทั้งหมด เป็นบริวารภายใต้อำนาจของมหाराชทั้ง ๔ และแต่งตั้งให้ คนธรรพ์ กุมภกัณฑ์ นาค และยักษ์ อย่างละแสนรักษาประตูสวรรค์ทั้ง ๔ ทิศ คือ เสนาคนธรรพ์รักษาทิศบูรพา, เสนากุมภกัณฑ์ รักษาทิศทักษิณ, เสนานาครักษา ทิศปัจจิม, และเสนายักษ์รักษาทิศอุดรปัจจุบันเทพอารักษ์บนบานประตู/หน้าต่างที่ช่างเขียนจิตรกรรมไทยได้อุทิศร่างกายแรงใจเพื่อถวายตนรับใช้พุทธศาสนายังคงทำหน้าที่ช่างเขียนเทพอารักษ์ยืนถือพระขรรค์และอาวุธแห่งเทพ เพื่อปกป้องพระศาสนาให้ยืนยาวไปสู่อนาคต

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ จากกรณีการศึกษากรณีท้าวจตุโลกบาลในพระอุโบสถสมัยรัตนโกสินทร์ ๑. วัดราชนันทารามราชวรวิหาร ๒. วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร ๓. วัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า) ๔. วัดคงคาราม ราชบุรี ๕. วัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี ๖. วัดไชยทิศพบว่าคติเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้ส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนาทั้งในทางตรงและทางอ้อมคือมีพัฒนาการจากเทพเบื้องต้นในฐานะเทพตรีมูรติมาเป็นเทพอารักษ์ในคติพระนารายณ์สิบปางในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ส่วนคติพุทธศาสนาได้อธิบายเทพอารักษ์ในคติท้าวจตุโลกบาล และในยุคหลังได้มีการผสมผสานคติเทพอารักษ์จากสองศาสนาในรูปแบบวิถีชีวิต พิธีกรรมศาสนา ศิลปกรรม จากอดีตถึงปัจจุบัน

Thesis Title: The Study of Concept of the Guardian deities (Aruk)
in Brahmanism – Hinduism and Theravada Buddhism :
A Case Study of deities as the Door-keeper.

Researcher : Mrs. PanisaMeesang

Degree :Master ofArts(Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

:PhrarajsitthimuniPali9 , B.A.,M.A.(Comparative Religion), Ph.D.
(Buddhist Studies).

: Dr. SawaengNilnamaPali7, M.A. (Phil), Ph.d. (Buddhism).

: Dr.SaritPaengsapPali4, MA (Phil), Ph.D. (Phil).

Date for Graduation : / /

Abstract

This thesis aims of the research, three are factors: (1).to study the Concept of the divine guardian deity(Aruk) in Brahmanism - Hinduism (2).to study the Concept of the divine guardians(Aruk) in Theravada Buddhism (3).to Comparative study the Concept of the divine guardian deity between Brahmanism - Hinduism and Theravada Buddhism : A Case study of deities as the Door-keeper.

Article 1 of the objectives of the study found that " guardian deity " or the guardian deity. God In Brahmanism –Hinduism is the Creator, the maximum Which are changed by the "gods " or Trimurti (Trimurti) or induced gravitational Blanca in the workforce . Considered as the greatest god in Hinduism.Because , as the great signifier 3 He is Brahma (creator / s edict) , Vishnu or Narayana . (By the Earth / statistics) and Shiva or the Aiswr . (The damage / destruction) equipment Brahma religion - Hinduism. The Angel of the Trimurti power to bestow happiness on all matters . Later there was induced secondary defend acts or " guardian deity " according to a page with names such as Angel Fire , Surya , Varuna , etc. . This research aims " Guardian Angel " in the Apocalypse Brahmanism - Hinduism.

Affecting Thailand since ancient tradition to the present. As a result, I have written in Buddhist Teachers such as doors / windows of the monastery in the period. Relating to "

jatulōkabān or the four keepers of the world " which was influenced by the Vedas. Bhagavad Gita Bible The Puranas scriptures , especially the Book of Vishnu by the Pang worldview of Thailand , which emphasizes visual mythology of Hinduism - Hinduism. Associated with the motto " guardian deity " which refers to the protection of religious healing . 1 , the great god . Three . Himself together LDS deity is Brahma, Vishnu and Shiva .2 Gods planet .Three . West palm (Surya keeper north)4 . Goddess Almighty .Five . Induced secondary (the divine child).

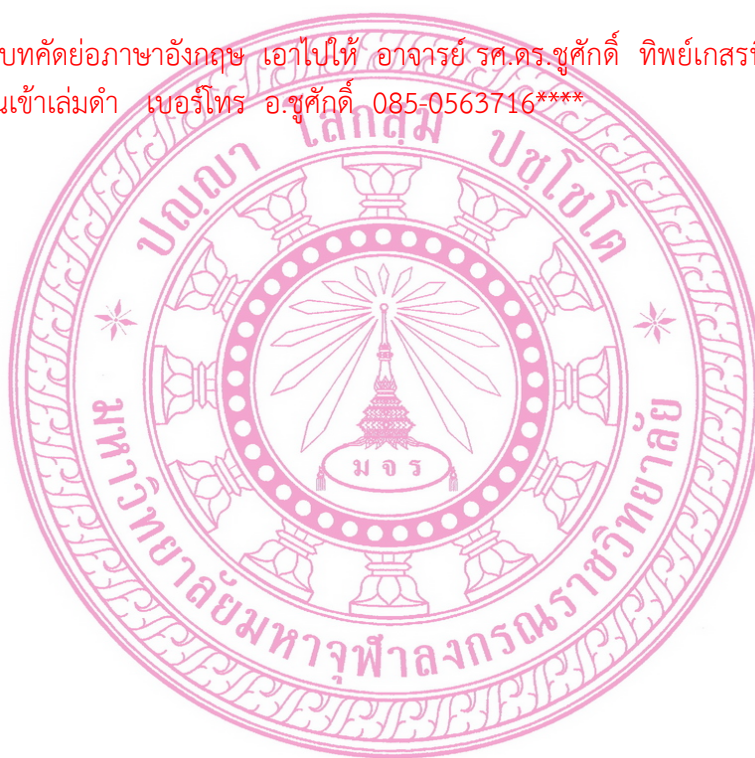
The study found that the Objective 2.Goddess Aruk Belief in Theravada Buddhism . By jatulōkabān or the four keepers of the world , all four acts have custody Indra Deva Maharaj , the fourth commandment to keep the gates of heaven served in the south both 4 Ogre to prevent interference . Anyone has the Kitchener Rangers was in Chanthaburi mountain Bang ThaoMahaRajgir that time , which presides over the four peaks lucantr .Chaturan class called Arashi 's check . As the lower heaven comes down. Which is the abode of Lord -in . There are 4 Angel as big as the Grand Dame is located in the east of his Ttrā Sienru , A guardian angel, ThaoWiruฟhk the south pole of his Sienru . Ogre Angel 's parents -kratong Room Sienru his embroidered on the west . As guardian angels NakThaoThaoWessuwanKuewr or to the north of his Sienru . As guardian angels giants Which all four Grand Secular Humanism is a keeper , or Dame Htuolkbal is responsible for monitoring the composite human deeds and report to Indra. To be reborn in paradise, a place his parents since the mid Sienru . Down to Secular Humanism Boundary extends down to the edge of the universe. Angels who are in the top ChaturanMaharashtra . Chicago All this landscape Is acropolis, under the authority of the Great both 4 and inducted Gandharvas giant snake and giant of a goalkeeper heaven all four north ,SenaGandharvas maintain orienting , Sena Ogre keep north Thaksin , Sena future treatment north Present Jim, and Sena . giant east Udon treatment Current induced noise the door / window painting technicians Thailand has devoted his energies to give their servants Buddhism still serves QC guardian deity holding the sword and armor of the gods. To protect the religious life to the future.

The purpose of the study by Article 3 of the case study jatulōkabān or the four keepers of the world in WatPhra RamRatchaburi still large measure AintraramAchitisPhetchaburiWatRatchanatdaramprovince.WatSuthatThepWararam. Buddha And the predominant place Sutthawat (WatPhraKaew) found that

collectivism induced noise in Hinduism - Indo impact or influence of Buddhism in both direct and indirect, is the development of gods above, as god Trimurti a deity. Arak in the camp motto Vishnu in Hinduism - Indo . The motto Buddhist guardian deity

described in the Apocalypse Thao sites. And in the latter it is a guardian deity of the religious motto in life .Rituals, religious art from the past to the present.

***** บทความย่อภาษาอังกฤษ เอาไปให้ อาจารย์ รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกสรที่วัดมหาธาตุ
ตรวจแก้ไขก่อนปิ่นเข้าเล่มดำ เบอร์โทร อ.ชูศักดิ์ 085-0563716*****

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมมานวัตร (เทียบ สิริญาโณ,ผศ.ดร.) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชวรมุนี (พล อาภากรโร,ดร.) คณบดีคณะพุทธศาสตร์ กราบขอขอบพระคุณพระคุณพระมหากฤษณะ ตรุ โณ (ผศ.ดร.) ประธานกรรมการตรวจสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ ผศ.บุญมี แท่นแก้ว กรรมการตรวจสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณพระเมธีรัตนติลก,ดร. ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ และ ดร.อยุษกร งามชาติ กรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ที่เมตตาแนะนำพิจารณาวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณพระราชาสีทธิมุนี วิ. (ดร.) ผอ.โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร.แสง นิลนามะ และ ดร.สฤกษ์ แพงทรัพย์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณ ผศ.เฉลียว รอดเขียว รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ดร.แสง นิลนามะ หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา,ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ผอ.โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตภาคภาษาอังกฤษ อาจารย์กฤต ศรียะอาจ ผู้ประสานงานประจำหลักสูตร ที่ช่วยกระตุ้นและแนะนำทั้งด้านการศึกษาและการทำงานวิจัย รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร ที่ช่วยตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษ พระพิจิตร ธมมวิจิตรโต คุณไชยา เสนแสนยา เจ้าหน้าที่ประจำโครงการ ที่ช่วยตรวจสอบรูปแบบวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำเป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้แก่ผู้วิจัยทุกท่าน ทั้งท่านที่เป็นเจ้าของตำราที่ใช้ศึกษาค้นคว้าวิจัย และท่านที่สอนสั่งในห้องบรรยายทุกรายวิชา และขอขอบคุณกำลังใจจากสหธรรมิกศาสนาเปรียบเทียบรุ่นที่ ๔ ที่ช่วยกระตุ้นในการวิจัยจนสามารถสำเร็จได้ดังหวัง

คุณงามความดีอันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ที่เกิดจากการทุ่มเทแรงกายและใจอย่างเต็มสติปัญญา และความสามารถ ขอมอบเป็นการตอบแทนคุณแต่บิดามารดา ครู อาจารย์ทุกท่าน ผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยนี้จะก่อประโยชน์แก่สาธารณชน และแก่ผู้ศึกษาเกี่ยวกับศาสนาตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ใดในการศึกษา หากมีข้อผิดพลาดประการใดขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้

ปาณิสรา มีแสง

มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(ฉ)
สารบัญ	(ช)
สารบัญรูปภาพ	
สารบัญตาราง	
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์	
บทที่ ๑ บทนำ	(๑)
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	(๑)
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	(๖)
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	(๖)
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	(๖)
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	(๖)
๑.๖ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	(๗)
๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	(๘)
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	(๑๐)
บทที่ ๒ ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	(๑๑)
๒.๑ นิยามความหมายของเทพอารักษ์	(๑๑)
๒.๒ ประเภทของเทพอารักษ์	(๑๕)
๒.๓ แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏศิลปกรรม- ทางศาสนา	(๒๒)
๒.๔ บทบาทของเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	(๒๗)
๒.๕ สรุป	(๕๘)
บทที่ ๓ ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท	(๗๒)
๓.๑ นิยามความหมายของเทพอารักษ์	
๓.๒ ประเภทของเทพอารักษ์	
๓.๓ แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏศิลปกรรม- ทางศาสนา	
๓.๔ บทบาทของเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท	

๓.๕ สรุป	(๑๔๑)
บทที่ ๔ ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับในพุทธ-ศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษาเทพจุลโลกบาลในพระอุโบสถ	(๑๔๕)
๔.๑ เปรียบเทียบนิยามความหมายของเทพอารักษ์	(๑๔๕)
๔.๒ เปรียบเทียบประเภทของเทพอารักษ์	(๑๔๘)
๔.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ที่ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนา	
๔.๓.๑ วัดราชนันทารามราชวรวิหาร	
๔.๓.๒ วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร	
๔.๓.๓ วัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า)	
๔.๓.๔ วัดคงคารามราชบุรี	
๔.๓.๕ วัดใหญ่สุวรรณารามเพชรบุรี	
๔.๓.๖ วัดไชยทิศ	
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	(๒๗๖)
๕.๒ อภิปรายผล	(๒๗๙)
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	(๒๘๑)
ภาคผนวก	
บรรณานุกรม	(๓๖๑)
ประวัติผู้วิจัย	

สารบัญรูปภาพ

บทที่ ๒ เรื่อง	หน้า
ภาพที่ ๑. เทพเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ว่า "ตรีมูรติ" ๑๖	
ภาพที่ ๒. เทพผู้รักษาทิศทั้ง ๘	๑๘
ภาพที่ ๓. พวกนักสัทธ หรือพวกวิทยากร	๑๙
ภาพที่ ๔. พระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ	๑๙
ภาพที่ ๕. ราชสีห์ หรือสิงห์ในป่าหิมพานต์	๒๐

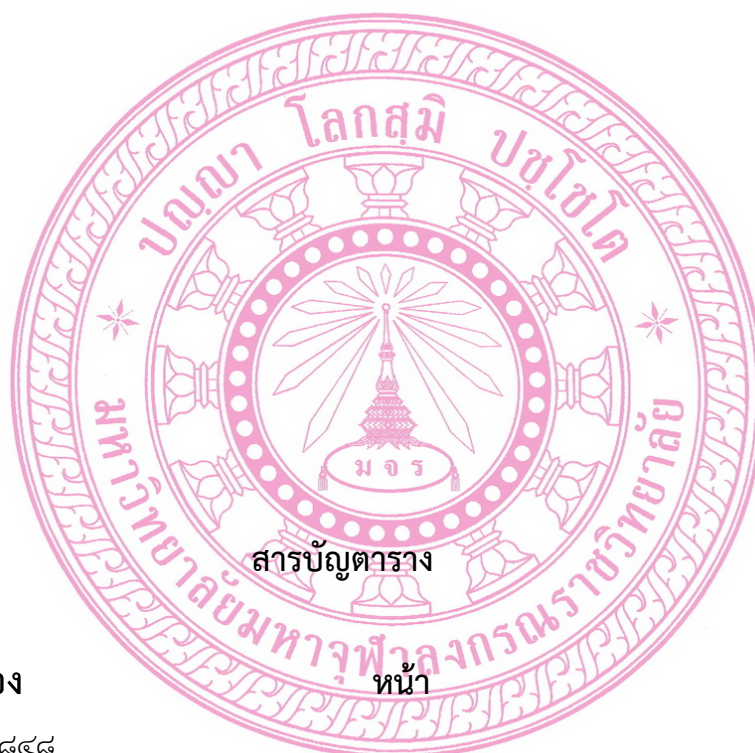
ภาพที่ ๖.	เป็นพยานที่มีรูปครึ่งมนุษย์ ครึ่งนกอินทรี๒๐	
ภาพที่ ๗.	พยานาค หรือนาคก็คือสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำนั่นเอง๒๑	
ภาพที่ ๘.	นารายณ์อวตาร จำนวน ๑๐ ปาง	๒๕
ภาพที่ ๙.	สัปตฤาษี	๓๐
ภาพที่ ๑๐.	พระพิฆเนศ	๓๔
ภาพที่ ๑๑.	ประติมากรรมพระวิฆเนศวรารายณ์ ในมหาเทพยมหาภารตะ ๓๖	
ภาพที่ ๑๒.	พระพรหม หนึ่งในเทพเจ้าของฮินดู	๓๘
ภาพที่ ๑๓.	เทพตรีมูรติ	๓๙

บทที่ ๔ เรื่อง

หน้า

ภาพที่ ๑๐.	ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง	๑๑๓
ภาพที่ ๑๑.	เทพอารักษ์บนบานหน้าต่างวัดคงคาราม ราชบุรี	๑๑๓
ภาพที่ ๑๒.	วัดใหญ่สุวรรณาราม	๑๑๙
ภาพที่ ๑๓.	จิตรกรรมบนบานหน้าต่าง	๑๒๐
ภาพที่ ๑๔.	ภาพจิตรกรรมเหนือบนบานหน้าต่าง	๑๒๖
ภาพที่ ๑๕.	หลังเส้นลันทาไปอีกวัดทิพย์ปราสาท	๑๒๘
ภาพที่ ๑๖.	เทพอารักษ์ยืนอยู่บนไถลักษ์	๑๒๙
ภาพที่ ๑๗.	เทพอารักษ์กินนรี	๑๒๙
ภาพที่ ๑๘.	รูปทรงของกระหนกหางโต	๑๓๐
ภาพที่ ๑๙.	วัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี ด้านในประตูหลังโบสถ์	๑๓๒
ภาพที่ ๒๐.	ประตูหลังโบสถ์	๑๓๓
ภาพที่ ๒๑.	เขียนฝรั่งบนบานประตู ภาพเขียนฝรั่งบนบานประตู	๑๓๔
ภาพที่ ๒๒.	พระพุทธรูปปฏิมา อัครลักษณะ	๑๓๕
ภาพที่ ๒๓.	อุโบสถวัดไชยทิศ	๑๓๖
ภาพที่ ๒๔.	เทพอารักษ์ เป็นการเขียนบนพื้นขาวซึ่งเป็นแบบโบราณแท้ ๆ	๑๓๘
ภาพที่ ๒๕.	วัดราชนัสดารามวรวิหาร	๑๔๐
ภาพที่ ๒๖.	เทพอารักษ์ บนบานหน้าต่าง	๑๔๑
ภาพที่ ๒๗.	วิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม	๑๔๗
ภาพที่ ๒๘.	พระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม	๑๕๑
ภาพที่ ๒๙.	จิตรกรรมในสกุลช่างหลวง	๑๕๓

ภาพที่ ๓๐. “ครุฑยุดนาค”	๑๕๕
ภาพที่ ๓๑ วัดพระแก้ววังหน้า	๑๕๗
ภาพที่ ๓๒ ภายในพระอุโบสถ	๑๖๐
ภาพที่ ๓๓ ภาพเทพอารักษ์บนบานประตูและหน้าต่าง	๑๖๑

บทที่ ๓ เรื่อง

ตารางที่ ๑๔. ทิศทั้ง ๘๔๘

ตารางที่ ๑๕. แผนภูมิโครงสร้างไตรภูมิ๕๒

ตารางที่ ๑๖. เทียบอายุเทวดากับมนุษย์๗๑

หน้า

บทที่ ๔ เรื่อง

หน้า

ตารางที่ ๑.	เปรียบเทียบนิยามความหมายของของเทพอารักษ์	๗๔
ตารางที่ ๒.	เปรียบเทียบนิยาม ความหมาย	๗๕
ตารางที่ ๓.	เปรียบเทียบประเภทของเทพ	๘๗
ตารางที่ ๔.	เปรียบเทียบพัฒนาการแนวคิดและความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์	๙๑
ตารางที่ ๕.	เปรียบเทียบพระพรหมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพรหมใน	

พุทธศาสนาเถรวาท

๙๔

ตารางที่ ๖.	เปรียบเทียบเรื่องความเชื่อเทพอารักษ์พระนารายณ์ ๑๐ ปางค์	๙๘
ตารางที่ ๗.	เปรียบเทียบท้าวบพทพหน้าทีเทพอารักษ์กับจตุโลกบาล	๑๐๑
ตารางที่ ๘.	เปรียบเทียบศิลปกรรมพุทธรูปทางศาสนา	๑๐๕
ตารางที่ ๙.	เปรียบเทียบกรณีศึกษาท้าวจตุโลกบาลในพระอุโบสถ	๑๐๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ
ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคพระสุตตันตปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๑๑๑-๑๔๐ หน้า ๘๓ - ๑๐๒.

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี) = วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)

ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรคคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทุกนิปาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกกนิปาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปญจกนิปาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	สัตตกนิปาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิปาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺพคคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺพ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาตคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสมภิกขมคคปาติ	(ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ส. (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคคคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก	วิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

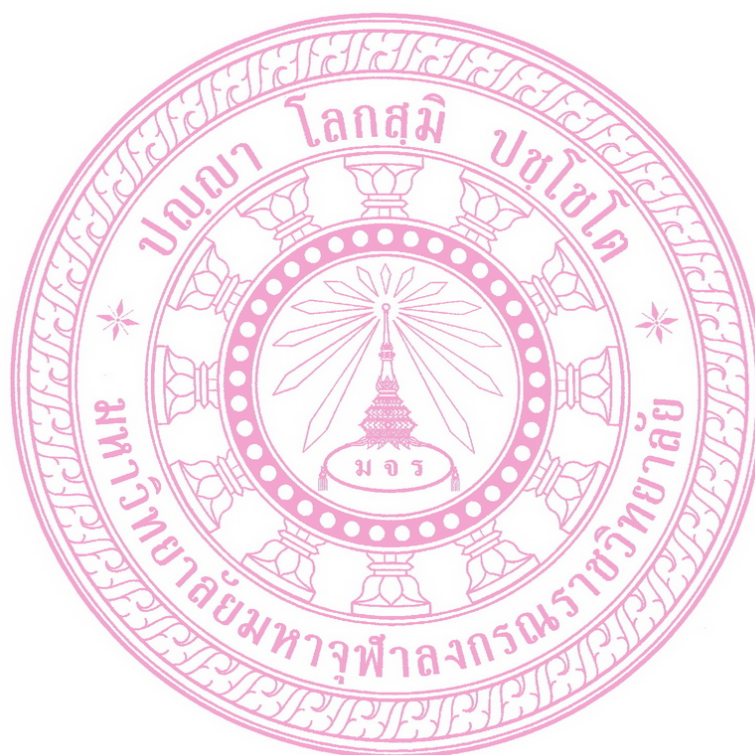
ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัยตามที่ยกย่องวิทยาลัยกำหนด โดยระบุคำย่อคัมภีร์ลำดับเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที่.ม.อ. (บาลี)๒/๓๗๓/๓๖๘. หมายถึง สุตตันตปิฎก ที่นิกาย สมุญจลวิลาสินี มหาคคอกุญจกถา ภาษาบาลี เล่ม ๒ ข้อ ๓๗๓ หน้า ๓๖๘.

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที่.ม.อ. (บาลี) = สุตตันตปิฎก ที่นิกาย สมุญจลวิลาสินี มหาคคอกุญจกถา (ภาษาบาลี)

- ม.ม.อ. (บาลี) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี มูลปณณาสกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
 ขุ.ธ.อ. (บาลี) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
 ขุ.เถร.อ. (บาลี) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปรมตถปิณี เถรคาถาอฏฐกถา (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยในพุทธศตวรรษที่๗^๑ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อกันจนแทบจะแยกกันไม่ออก ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์สังคมไทย ประติมากรรม สถาปัตยกรรมไทย และภาพจิตรกรรมไทยบนผนังพระอุโบสถ เราแทบจะแยกไม่ออกว่าเทพหรือเทวดาในพุทธศาสนา เทพเจ้าในศาสนาฮินดูแตกต่างกันอย่างไรทางคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยเฉพาะไศวนิกาย กำหนดให้เขาไกรลาส เป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีพระอิศวรเป็นใหญ่กว่าเทพเจ้าทั้งปวง มีเทพชั้นรองทำหน้าที่อารักษ์รักษาประตูหรือทางเข้าสู่เขาไกรลาสทั้งแปดทิศ เรียกว่า “อักษฎิบาล” หรือ “ภูิกบาล” “โลกบาล” หรือ “เทพอารักษ์”

แต่แรกนั้นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ และได้ผสมผสานกับแนวคิดดั้งเดิมคือแนวคิดเรื่องผี(เทพประจำท้องถิ่น) จากนั้นได้พัฒนาการยกระดับขึ้นเป็นเทพอารักษ์ระดับสูงภายหลังพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ได้รับอิทธิพลและผสมผสานเข้าระหว่างศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ และลัทธิแนวคิดดั้งเดิม จนกลายเป็นแนวคิด ความเชื่อและวิถีชีวิตที่แสดงออกผ่านศิลปกรรมทางศาสนา ซึ่งพุทธศาสนารับเอาแนวคิดและความเชื่อดังกล่าวแล้วพัฒนาการอธิบายภาวะของพรหมเทพเทวดามีบทบาทสำคัญในทางพุทธศาสนาที่คอยช่วยเหลือปกป้องรักษาพระพุทธเจ้าอยู่ทุกหนแห่งทั้งในโลกมนุษย์และบนสรวงสวรรค์ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นที่มาของการนำเรื่องราวเทวดามาเป็นส่วนสำคัญของภาพเขียนจิตรกรรม ในผนังวิหารและอุโบสถเล่าเรื่องราวพุทธศาสนาแต่ในขณะเดียวกันความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาฮินดูก็ยังคงมีภาพเขียนในอุโบสถพุทธด้วยเหมือนกัน และบางครั้งเราก็นับถือสมมุติเทพ ที่มีรากฐานความเชื่อมาจากลัทธิเทวราช และการอวตารของเทพพระศิวะนารายณ์ มาเป็นองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งสังเกตได้จากคำว่า “รามาชิตี”^๒

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้มีการประกาศข้อความในพระราชกำหนด ความตอนหนึ่งว่า

^๑อ่านรายละเอียดใน <http://www.dhammadharmat.org/thailand/thailand.php>

^๒กรอบแนวคิดของ รศ.ดร.ธวัช วิชัยดิษฐ, NIDA, 1979.ลัทธิเทวสิทธิ์ (Devine Rights)

บันดามีศาลเทพารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง ให้บำรุงซ่อมแปลงที่ปลงหักพังนั้น ให้บริบูรณ์ และแต่งเครื่อง กระยาบวชผลไม้ ถั่ว งา เป็นต้น และรูปเทียนของบูชาพ่อน้ำ บวงสรวงพระ ลีกำม ถวายสิ่งอันสมควรแก่เทพารักษ์ แต่อย่านับถือว่ายิ่งกว่าไตรสรณคม^๓

ซึ่งความในพระราชกำหนดข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าพระราชหฤทัยเกี่ยวกับความเชื่อ ในบรรดาเทพ และภูตผีอันเป็นความเชื่อพื้นฐานในสังคม ที่เข้ามาผสมกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้บำรุงศาลเทพารักษ์ต่างๆ เพื่อบำรุงขวัญของประชาชน แต่ในขณะเดียวกันก็ ทรงพยายามให้ผู้คนในสังคม เข้าใจแก่นของพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาคำสอนของพระธรรมและ พระสงฆ์ ปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาด้วยการแสดงออกทางด้านวัตถุทางความเชื่อเกี่ยวกับเทพ อารักษ์ซึ่งเชื่อว่ามีอนุภาพสามารถปกป้องคุ้มครองพระรัตนตรัยอันเป็นสิ่งที่เคารพสูงสุดของคน

ดังนั้น การแสดงออกในทางความเชื่อเกี่ยวกับเทพอารักษ์จึงปรากฏในรูปของ ประติมากรรม และ จิตรกรรมภายในวัด วัดจึงกลายเป็นที่รวมของฝีมือในเชิงช่าง ช่างเขียนภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมไทย และภาพจิตรกรรมไทยบนผนังพระอุโบสถ และการแสดงออกของวัฒนธรรมจึงมี ทั้งสองรูปแบบสืบทอดกันตลอดมาจนถึงปัจจุบันความเชื่อเรื่องเทวดานั้นในสังคมไทยของเรา มีความ เชื่ออย่างฝังแน่นมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลหลักฐานการสร้าง“เทพอารักษ์”^๔ หรือ “อารักษ์” ให้เป็นผู้ ปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สถิตอยู่ที่บ้านประตูและหน้าต่างของอาคารพุทธสถาน เป็นคติที่พบ แพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วเท่าที่พบมีการสลักลงไปในเนื้อไม้และการวาดเป็นภาพ จิตรกรรม โคนมักมีแบบแผนหรือรูปแบบที่ชัดเจนอยู่อย่างหนึ่งคือ นิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขันธ์ ประทับยืนอยู่บนแท่นที่มักเรียกกันว่า “เทวดายืนแท่น”^๕ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำสืบทอดกันมายาวนาน จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงเริ่มปรากฏความเปลี่ยนแปลงแนวคิดใน การวาดภาพหลังบ้านประตูและหน้าต่าง โดยมีการสร้างรูปแบบใหม่ๆ ไม่ยึดถือรูปแบบเดิมอีกต่อไป เช่นเปลี่ยนไปวาดเครื่องหมายมงคลตามคติจีน เนื่องจากเป็นภาพที่มีความหมายเป็น ศิริมงคล หรือหากเป็นเทพอารักษ์ก็เปลี่ยนไปวาดภาพแขกหรือฝรั่งถืออาวุธ ภาพเทพอัปสร เป็นต้นแต่ที่ น่าสนใจที่สุดคือเริ่มมีการนำภาพเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาทำหน้าที่เป็นอารักษ์ผู้พิทักษ์

^๓มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระพุทธศาสนประวัติสมัยรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร :กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๙-๗๐.

^๔อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, เทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธสถาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

พุทธสถาน ซึ่งคตินี้ น่าจะเกิดจากโลกทัศน์ที่เชื่อว่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจและอิทธิฤทธิ์มหาศาล เมื่อถึงคราวต้องปิดบานประตูหน้าต่างอาคาร ภาพเทพเจ้าเหล่านั้นก็จะเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธเจ้าอยู่เป็นนิจกาลนิรันดร์ตลอดไป

ตัวอย่างแนวคิดความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ปรากฏข้อความในพุทธประวัติอยู่หลายตอน เช่น

ในปริกษะที่ ๑๒ พรหมชเมสนปริวรรต ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ท้าวสัทธัมมทัตตพรหมทัตตอาราธนาให้ทรงแสดงพระธรรมทรงพิจารณาพระธรรมที่ตรัสรู้แล้วทรงพบว่ามีความสุขุมคัมภีร์ภาพมาก สัตว์ทั่วไปไม่อาจรู้ตามได้งายนอกจากบัณฑิตที่มีความพร้อมอันอุดม เพราะสัตว์ส่วนมากติดลึกลงในกิเลสถ้าประกาศธรรมไปก็จะเหน็ดเหนื่อยเปล่า จึงทรงพระดำริชวนชวายน้อย(อัปโปสุกกิจ) ที่จะไม่ทรงสอนซึ่งเป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์เนื่องจากทรงรู้ว่าดำริเช่นนี้แล้วท้าวมหาพรหมที่โลกบวชจะมาทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมและเมื่อชาวประชารู้แล้วจะพากันเคารพพระธรรมพระดำรินั้นล่วงรู้ถึงท้าวสัทธัมมทัตตพรหมผู้ในโลกเชื่อกันว่าเป็นพระผู้สร้างโลก มหาพรหมถึงกับเปล่งคำว่า “โลกจักฉิบหายแล้ว”^๖

เหล่าเทพได้สดับแล้วตกใจรีบมาสอบถามรู้แล้วก็ปรึกษากันว่าควรที่จะไปเข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนาให้ทรงประกาศธรรมเหตุผลในการกราบทูลให้แสดงธรรม คือบุคคลผู้พร้อมตรัสรู้ตามมีอยู่ หากไม่ตรัสธรรม พวกเขาก็ย่อมเสียโอกาสและพระธรรมที่มีอยู่ในมครรัฐตอนนี้นั้น ไม่บริสุทธิ์ มีมลทิน ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ไม่เป็นไปเพื่ออรรถมหานพพานพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสดับคำทูลอาราธนาแล้ว ทรงพิจารณาเห็นจริงตามนั้นแล้วพิจารณาต่อไปถึงบุคคลประเภทต่างๆ ทรงจำแนกบุคคลเป็น ๔ ประเภท เทียบกับดอกบัว ๔ เหล่า อันมีจิตต่างๆ กัน บุคคลเหล่านั้นมีทั้งผู้รู้ได้เพราะพระองค์ก็มิรู้ได้ เพราะพระสาวกก็มีแล้วตรัสคำอาราธนาว่า “บัดนี้เราเปิดมหาจักรทวารแล้ว ขอให้สัตว์ที่มีหู มีโสต วิญญานจงปล่อยศรัทธาตั้งจิตคอยฟัง”^๗

จากเรื่องราวแสดงให้เห็นถึงเทพเทวดา คือพระพรหมที่เสด็จลงมาคอยช่วยเหลือพระพุทธองค์เกี่ยวกับการค้นหาความจริงจากสัจจะธรรมของโลกเพื่อให้หลุดพ้นจาก บ่วงมารอันในวัฏสงสาร ที่เรียกกันว่า กิเลสมาร ซึ่งเป็นเครื่องกักขังให้มนุษย์หลงระเริงในความสุขของกามกิเลส และ อตถกิเลส ในความที่มนุษย์มีอุสัยนัยนต่ายอมหาทางหลุดพ้นไม่ได้ แต่เทวดาได้คอยกำหนดบทบาทของตนเพื่อช่วยถอดรหัสให้แก่พระพุทธองค์ได้ค้นพบอริยสัจอันเป็นหนทางหลุดพ้นในวัฏสงสารได้

^๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปการ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๐.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

ในปริกษะที่ ๒๔ เทโวโรหนปริวรรตการเสด็จลงจากเทวโลกเมื่อพระบรมศาสดาเสด็จหายไปเทวโลก (โลกของเทวดา) ทั้งๆ ที่หมู่ชนบนภพาคพื้นดินมองเห็นอยู่ พวกเขาสนใจใคร่รู้ว่าจะได้เห็นพระพุทเจ้าอีกเมื่อใด จึงสอบถามไปยังพระโมคคัลลานะผู้เลิศทางฤทธิ์ท่านต้องการให้ชนพวกนั้นรู้ อานุภาพของพระอรุณฤทธิ์จึงบอกให้ไปถามท่านพระอรุณฤทธิ์ก็แจ้งว่าพระศาสดาจะประทับอยู่ดาวดึงส์ ๓ เดือนจะปรากฏพระองค์อีกครั้งในวันมหาปวารณา มหาชนทราบแล้วจึงจัดที่พักรอมีพระโมคคัลลานะแสดงธรรม มีท่านจุลอนาถบิดนทิกเศรษฐีจัดโรงทานเลี้ยงดูก่อนถึงวันมหาปวารณา ๗ วันพระโมคคัลลานะก็ไปเฝ้าทูลถามกำหนดการตรัสว่าจะปรากฏพระองค์ที่ใกล้ประตูเมืองสังกัสสะ เพราะพระสารีบุตรจำพรรษาอยู่ที่นี่ พระเถระนำความไปบอกมหาชนหมู่ชนจึงเดินทางไปรวมยังประตูเมืองถึงวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ พระศาสดาทรงปวารณาพระวัสสาแล้ว เสด็จลงทางบันไดแก้ว อันพระอินทร์เนรมิตไว้นอกนั้นมีบันไดเงินอยู่ข้างขวาอันพระอินทร์ถือบาตรลงพร้อมเหล่าเทพบันไดทองอยู่ข้างซ้ายมีท้าวสหัมบดีพรหมและหมู่พรหมกั้นเศวตฉัตรถวายพระศาสดาวันนั้นเองพระโลกนาถทรงใช้พุทธานุภาพเปิดโลก ให้สัตว์ทั้งปวงมองเห็นกันและกันมนุษย์มองเห็นเทวดา สัตว์นรกและสัตว์เดรัจฉานทั้งปวงก็มองเห็นกันทั้งยังเห็นพระศาสดาด้วย สัตว์ที่ได้เห็นพระศาสดาแล้วล้วนปรารถนาเป็นพระพุทเจ้าทั้งสิ้น

จากตัวอย่างทั้งสองเรื่องจะเห็นได้ว่า พรหมเทพเทวดามีบทบาทสำคัญในทางพุทธศาสนาที่คอยช่วยเหลือปกป้องรักษาพระพุทเจ้าอยู่ทุกหนแห่งทั้งในโลกมนุษย์และบนสวรรค์ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นที่มาของการนำเรื่องราวเทวดาอารักษ์มาเป็นส่วนสำคัญของภาพเขียนจิตรกรรม ในผนังในอุโบสถเป็นภาพเล่าเรื่องทางพุทธศาสนาแต่ในขณะเดียวกันความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก็ยังคงมีภาพเขียนในอุโบสถพุทธด้วยเหมือนกัน

ในขณะที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือเป็นศาสนาพหุเทวนิยม เทพเทวดาถือเป็นสิ่งสำคัญหรือแกนหลักของศาสนาเทวดาทุกองค์ได้รับการยกย่องในฐานะเทพเจ้าเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลเหนือมนุษย์ เทวดาคือที่มาของศีลและธรรมของศาสนาแต่ใน ศาสนาพุทธเถรวาทเช่น ศาสนาพุทธ เช่น เทวดาไม่ใช่แกนหลักของศาสนาเทวดาไม่ได้อยู่ในฐานะที่ได้รับการยกย่องนับถือจากศาสนิกชนเช่นเดียวกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดูเพราะเทวดาไม่มีอิทธิพลให้คุณให้โทษเหนือมนุษย์ แต่เทวดาในทางพุทธศาสนาเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งที่จะช่วยเติมเต็มความสมบูรณ์ในความเชื่อทางศาสนาหรืออย่างน้อยที่สุด ในความเชื่อความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนบางหมู่เหล่าเทวดาก็เป็นตัวอย่างที่ดีของรางวัลที่จะพึงตอบแทนให้แก่ผลกรรมดีที่ศาสนิกชนได้ปฏิบัติไปในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎกคำว่าเทวดา

เป็นคำใช้เรียกชาวสวรรค์ที่มีกำเนิดเป็นโอปปาติกะคือมีกำเนิดด้วยการผุดขึ้นทันทีโดยอาศัยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่เคยทำไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานเป็นผู้จัดสรร^๘

เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในปรัชญาพระคัมภีร์ในเรื่องกรรมหรือการกระทำว่า) ผู้มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบในบทบาทของตนเอง สอนให้มีความรักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า สอนให้เชื่อว่า พระองค์คือผู้ดูแลโลก ดังที่พระกฤษณะกล่าวว่า “เมื่อใดธรรมเสื่อมลงและอธรรมเด่นขึ้น พระผู้เป็นเจ้าเบื้องบนจะทรงอวตารลงมาปราบอธรรม”^๙ ภัควัตคีตาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ส่วนให้ไม่เบียดเบียนลัทธิอื่น นิกายอื่น เพราะว่า ทุกลัทธิ ทุกนิกาย แม้ว่าจะมีปรัชญาความคิดความเชื่อแตกต่างกัน แต่ก็เหมือนบันไดก้าวไปสู่ลัทธิที่สูงขึ้น ภัควัตคีต้าย้ำว่า “ผู้ใดบูชาเทพองค์ใดด้วยศรัทธา เราก็จักทำให้ศรัทธาของเขากล้าแข็งยิ่งขึ้น ให้สมความปรารถนาที่เขามุ่งหมาย บรรดาผู้บูชาเทพเจ้าองค์อื่นด้วยภักดีย่อมเท่ากับได้บูชาเราแต่ยังไม่สมบูรณ์เท่านั้น การเคารพบูชาย่อมมีได้ต่างหากเปรียบเทียบเหมือนถนนหลายสาย แม้จะมีความสั้นยาว คดเคี้ยวแต่ก็มุ่งไปสู่เป้าหมายอันเดียวกัน ในสังคมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นสังคมความเชื่อ เน้นเรื่องการบวงสรวงบูชาเทพเจ้าเนื่องจากเกิดจากความเชื่อว่ามีบูชาเทพเจ้าแล้วเทพเจ้าจะช่วยเหลือคอยดลบันดาลในสรรพสิ่งที่ผู้นั้นต้องการได้สมความปรารถนา พิธีบูชาัญญ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางธรรมชาตินี้ ผสมผสานกับการนับถือเทพเจ้าหลายองค์ของพวกเขาแล้วสมมุติรูปร่างของเทพบูชาขึ้นมามากมาย เช่นอรุณเทพเจ้าแห่งท้องฟ้าสีคราม^{๑๐}

อุษาเทพี เทพเจ้าแห่งรุ่งอรุณ^{๑๑} อินทรา เป็นเทพเจ้าแห่งสายฝน เป็นต้น^{๑๒} ตลอดจนสร้างพิธีกรรมฆ่าสัตว์บูชาัญญจัดให้มีนักบวชหรือพราหมณ์ประจำตระกูล เรียกว่าบรูโรหิต ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ชาวอารยันนำพระอาทิตย์ที่ตนนับถือมาเป็นเทพเจ้าอีกองค์หนึ่งเรียกว่า สาวตริ หรือสุริยา ตั้งชื่อเทพเจ้าสร้างโลกว่าพระอินทร์ เรียกว่าเทพเจ้าแห่งการพิจารณาการกระทำของมนุษย์ ดังนั้นจึงถือกันว่า “พระสาวตริ พระอินทร์ พระยม และพระวรุณ” เป็นเทพเจ้า ๔ องค์แรกของชาวอารยันในสมัยพระเวท^{๑๓}

^๘พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), (บทคัดย่อ).

^๙สุวัฒน์ จันทรจำนง, นายแพทย์, มนุษย์กับความเชื่อ ปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สายนสงสุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๐.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

จากการศึกษาบริบทแนวคิดความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ในเบื้องต้นจะพบว่า ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้พัฒนาแนวคิดความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ขึ้นมา และส่งอิทธิพลต่อพุทธศาสนาด้วยการนำมาอธิบายแนวคิดและความเชื่อในรูปแบบหรือสร้างแบบแผนการอธิบายคติความหมายให้กลายเป็นเทพอารักษ์ในพุทธศาสนา และแสดงคติดังกล่าวผ่านพุทธศิลป์ในรูปแบบศิลปกรรมต่างๆ เช่น ภาพจิตรกรรมในวิหารและพระอุโบสถ เป็นต้น

การศึกษาเรื่องราวของเทพฮินดูในประเทศไทยที่ช่างได้อัญเชิญมาเขียนเป็นเทพผู้พิทักษ์(เทพอารักษ์) พุทธสถานในพระอารามสำคัญทั้งพระอารามหลวงและพระอารามประจำรัชกาล พระบรมราชวังในสมัยรัตนโกสินทร์ ภาพของเทพดังกล่าวส่วนใหญ่ถ่ายทอดมาจากเรื่องราวในคัมภีร์นารายณ์ ๑๐ ประการตามโลกทัศน์ของการผสมผสานแนวคิดคติความเชื่อของไทยและด้วยเหตุที่เทพเหล่านี้ล้วนมีพลังอำนาจทั้งด้านการสร้างสรรค์และการทำลายความชั่วร้าย จึงสอดคล้องกับคติอารักษ์ดั้งเดิมของไทยที่เป็นผู้พิทักษ์ป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้าสู่ภายในพุทธสถานนั้น ซึ่งปัญหาสังคมไทยในปัจจุบันมีความสับสนเรื่องแนวคิดและคติความเชื่อเชิงวัฒนธรรมพุทธกับพราหมณ์-ฮินดู โดยไม่สามารถอธิบายให้เห็นคติพัฒนาการ ซึ่งชาวไทยได้มีการนำเอาวัฒนธรรมของฮินดูมาผสมผสานเข้ากับพุทธจนทำให้วัดและพระอุโบสถกลายเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท โดยเน้นศึกษาเทพอารักษ์จุลโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมภาพเขียน (จิตรกรรม) ประเภทเทวดายืนแท่นในพระอุโบสถสมัยอยุธยา-ยุคกลางตอนปลายและเทพอารักษ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่ามีพัฒนาการอธิบายจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสู่พุทธศาสนาอย่างไร ตลอดจนถึงพัฒนาการการอธิบายดังกล่าวมีความเหมือนและต่างกันอย่างไรเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับเทพอารักษ์พุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจุลโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมในพระอุโบสถ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีความเป็นมาอย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพุทธศาสนาเถรวาทมีความเป็นมาอย่างไร

๑.๓.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพารักษ์พุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมในพระอุโบสถ มีพัฒนาการที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษารัชนีนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบไว้ ๓ ประเด็นดังต่อไปนี้คือ

ประเด็นที่ ๑ ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในประเด็นของความหมายของเทพารักษ์ประเภทของเทพารักษ์แนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏศิลปกรรมทางศาสนา รวมถึงบทบาทของเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ประเด็นที่ ๒ ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นของความหมายของเทพารักษ์ประเภทของเทพารักษ์แนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนา รวมถึงบทบาทของเทพารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท

ประเด็นที่ ๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู: กรณีศึกษาทั่วจตุโลกบาลในพระอุโบสถ ในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ที่ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนากรณีวัดสมัยอยุธยาตอนปลาย ศึกษาเฉพาะวัดคงคารามราชบุรี วัดใหญ่สุวรรณารามเพชรบุรี และวัดไชยทิศ กรุงเทพฯ และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศึกษาเฉพาะวัดราชนัฏดารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า) เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (QUALITATIVE RESEARCH) โดยวิธีวิจัยเอกสารการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาเอกสารปฐมภูมิ (PRIMAY SOURCE) พระพุทธศาสนาศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศึกษาเอกสารจากคัมภีร์พระเวทและศึกษาเอกสารทุติยภูมิ (SECONDARY SOURCE) เช่น งานวิจัย หนังสือ บทความ และที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจะใช้หลักฐานเหล่านี้มาสนับสนุน เพื่อหาข้อสรุปและเรียบเรียงเสนอผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๒ ประมวลและรวบรวมข้อมูลทั้งจากส่วนการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และในพุทธศาสนาเถรวาท นำข้อมูลมาวิเคราะห์แบบข้อมูลเพื่อให้เห็นแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์

ขั้นตอนที่ ๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษาทั่วทุกมุมโลกในพระอุโบสถ ในประเด็นแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ในประเด็นของความหมายของเทพอารักษ์ประเภทของเทพอารักษ์แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนา รวมถึงบทบาทของเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ที่ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนากรณีวัดสมัยอยุธยายุคกลางตอนปลาย ศึกษาเฉพาะวัดคงคารามราชบุรี วัดใหญ่สุวรรณารามเพชรบุรี และวัดไชยทิศ กรุงเทพมหานครและในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศึกษาเฉพาะวัด ราชนันทารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า)เพื่อให้เห็นพัฒนาการที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน

ขั้นตอนที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๖ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

เทพอารักษ์(เทพผู้พิทักษ์)หมายถึง เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หรือ “อารักษ์” คือผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายและสิ่งอัปมงคลไม่ให้กล้ากรายสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

จตุโลกบาล หมายถึง เทพคุ้มครองหรือเทพรักษาโลกทั้ง ๔ ทิศ

จาตุมหาราช หมายถึง ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง ๔ เป็นพิภพที่จัดเข้าในสวรรค์ ๖ ชั้น แต่เป็นชั้นแรก เรียกว่า จาตุมหาราชิกาท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นมีหน้าที่ครองโลก เรียกว่า ท้าวจตุโลกบาล แบ่งหน้าที่ดูแลกันคนละทิศ ประกอบด้วย ท้าวอครุเป็นเป็นอธิบดีของพวกคนธรรพ์ครองทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์ เป็นอธิบดีของพวกกุมภัณฑ์ ครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ เป็นอธิบดีของพวกนาคครองทิศตะวันตก ท้าวกุเวร (เวสวัน) เป็นอธิบดีของพวยักษ์ ครองทิศเหนือ

ท้าวสักกเทวราช หมายถึง พระอินทร์ หรืออีกหลายชื่อ ท้าวสหสนันย์ สหสเสนตร มัชฌมาน วาสพ บุรินท เป็นเทวราชเจ้าครองภพดาวดึงส์ปกครองถึงจาตุมหาราช พระอินทร์ที่ครองดาวดึงส์อยู่ในบัดนี้เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน

ท้าวมหาพรหม หมายถึง เป็นเทวะชั้นสูง อยู่ในภพที่ต่างหากจากพวกเทวะสามัญ ซึ่งเรียกว่าเทวโลก ภพที่อยู่ของพรหมเรียกว่า พรหมโลก แต่คงจัดเข้าในเทวะ เพราะเป็นพวกทิพย์ด้วยกัน ที่ต่างกับเทวะ

ในเทวโลกนั้น เพราะกรรมที่ให้ง่เกิดต่างกัน ผู้ให้ทานรักษาศีลไปเกิดในเทวโลก ผู้ได้มานสมบัติ จึงจะได้ไปเกิดของผู้ที่ได้รูปมาน ท้าวมหาพรหมได้มานซึ่งเพ่งรูปเป็นอารมณ์เกิดในรูปภาพ

เทวดา(เทพ) หมายถึง เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิงเทพเจ้า หมายถึงเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

เทวดายืนแท่น หมายถึง เทพอารักษ์ในศาสนาพุทธที่นิยมเขียนไว้ที่ประตูโบสถ์มีหน้าที่คอยปกป้องคุ้มครอง และพิทักษ์มิให้สิ่งชั่วร้ายต่างๆผ่านเข้าไปสู่ศาสนสถานได้

ตรีมูรติ หมายถึง พระตรีมูรติ หรือเทพที่ตาดูตรงๆ นั้นถือว่าเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้เนื่องมาจากพระตรีมูรตินี้เป็นการรวมกันของมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ถึง ๓ พระองค์เข้าด้วยกัน ซึ่งก็คือ พระพรหม พระวิษณุ(พระนารายณ์) และพระศิวะ ที่ถือว่าเป็นผู้สร้าง(สฤษฏ์) ผู้รักษาโลก(สฤติ) และผู้ทำลาย(ประลัย) ในศาสนาพราหมณ์ โดยพระเทวานุภาพของพระตรีมูรตินั้นท่านสามารถประทานความสมหวังได้ในทุกเรื่อง ท่านทรงประทานพรให้คนสมหวังได้ทุกประการไม่ว่าจะเป็นความอุดมสมบูรณ์ในชีวิต หรือการงาน หรือแม้กระทั่งในเรื่องความรัก

ศิลปะในเชิงช่าง หมายถึง ศิลปะจัดเป็นมงคลข้อหนึ่งในมงคล ๓๘ ในมงคลสูตร ซึ่งมีศิลปะแห่งการดำรงชีวิตให้ก้าวหน้าทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ พระสิริมังคลาจารย์ อธิบายแก่ศิลปะนี้ไว้ในมงคลถกที่ป็นว่า หัตถ์โกศลคือความเป็นคนฉลาดในหัตถ์การาม คือเป็นช่างฝีมือ ทำงานให้สำเร็จเป็นขั้นเป็นอัน และปราณีด้วยน้ำมือของตน เชื่อว่าศิลปะ

๑.๗ ทบพวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๑ เอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้อง

๑. พระปฐมโพธิ์กถา^{๑๔} ฉบับปริจเฉทที่ ๑๒ พรหมขันธสนปริวรรตท้าวสหมบดีพรหมทูลอาราธนาให้ทรงแสดงพระธรรม ปริจเฉทที่ ๒๔ เทโวโรหนปริวรรตการเสด็จลงจากเทวโลก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสดับคำทูลอาราธนาแล้ว ทรงพิจารณาเห็นจริงตามนั้นแล้วพิจารณาต่อไปถึงบุคคลประเภทต่างๆ ทรงจำแนกบุคคลเป็น ๔ ประเภท เทียบกับดอกบัว ๔ เหล่า อันมีจิตต่างๆ กัน บุคคลเหล่านั้นมีทั้งผู้รู้ได้เพราะพระองค์ก็มีรู้ได้เพราะพระสาวกก็มีแล้วตรัสคำอาราธนาว่า “บัดนี้เราเปิดมหาอัคร

^{๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปากร, ๒๕๔๐)

ทวารแล้ว ขอให้สัตว์ที่มีหู มีโสตวิญญานจงปล่อยศรัทธาตั้งจิตคอยฟังจากเรื่องราวแสดงให้เห็นถึงเทพเทวดา คือพระพรหมที่เสด็จลงมาคอยช่วยเหลือพระพุทธองค์ เกี่ยวกับการค้นหาความจริงจากสัจจะธรรมของโลกเพื่อให้หลุดพ้นจาก บ่วงมารอันในวัฏสงสาร ที่เรียกกันว่า กิเลสสาร ซึ่งเป็นเครื่องกักขังให้มนุษย์หลงระเห็จในความสุขของกามกิเลส และอัตถิเลส ในความที่มนุษย์มีธุลีสิ้นย่นตายอ้อมหาทางหลุดพ้นไม่ได้ แต่เทวดาได้คอยกำหนดบทบาทของตนเพื่อช่วยถอดรหัสให้แก่พระพุทธองค์ได้ค้นพบอริยสัจอันเป็นหนทางหลุดพ้นในวัฏสงสารได้

๒. พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต)^{๑๕} กล่าวถึงเทวดาว่า เทวดาล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว้ายในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ข้อดีของเทพคือมีอายุทิพย์ วรรณะทิพย์และสุขทิพย์ ส่วนมนุษย์มีข้อดีคือ กล้าหาญกว่า สติดีกว่าและมีการประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งสามารถพัฒนาตนให้มีคุณธรรมสูงกว่าเทวดาก็ได้ พระพุทธศาสนาให้เลิกอ่อนน้อมขอความช่วยเหลือจากเทวดาให้หันมาวางท่าทีด้วยเมตตา มีเมตตาริจิตต่อกัน เคารพซึ่งกันและกันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงกันแต่ต่างทำหน้าที่ที่ดีของตนให้สมบูรณ์

๓. อรุณศักดิ์ กิ่งมณี เทพอินทูปัณฑิพัทธ์พุทธสถาน ครั้งแรกกับการไปปริศนา ที่มาและความหมายของเทพผู้ทรงฤทธาภาพกว่า ๓๐ องค์หลังบานประตูหน้าต่าง พระอารามหลวงกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ศึกษาเฉพาะวัด ๑.ราชันดดารามวรวิหาร ๒.วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร ๓.วัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า)^{๑๖}

๔. น ณ ปากน้ำ วัดคงคาราม : ภาพเทพอารักษ์เป็นภาพเขียนเขียนเทวดายืนแท่นบนพื้นขาว ภาพเขียนสีเทพอารักษ์ บนบานหน้าต่างวัดคงคาราม จ.ราชบุรีเป็นแบบเดียวกับเทพอารักษ์บนบานหน้าต่างสมัยอยุธยาตอนปลายที่วัดไชยทิศ บางขุนนนท์ แตกต่างกับเทพอารักษ์สมัยรัตนโกสินทร์ทั่วไปที่ระบายพื้นด้วยสีแดงชาดภาพเขียนเทวดายืนแท่นบนพื้นขาวที่เขียนภาพดอกไม้ร่วงแพรพรรณวางเปรียบได้กับภาพมารผจญอันวิเศษ ก่อนที่จะบรรลุอรหัตผลในราตรีนั้น พญามารผู้เล็งเห็นว่าพระมหาบุรุษนี้มีอำนาจมรดกแผ่นดินบนลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เป็นวัดเก่าแก่มีมาแต่สมัยโบราณอยู่ในกลุ่มวัดสองฝั่งแม่น้ำราชบุรีเป็นวัดท่ามกลางชุมชนชาวมอญ^{๑๗}

๕. น ณ ปากน้ำ วัดใหญ่สุวรรณารามเทพอารักษ์ที่เขียนบนบานประตูซึ่งมีอยู่ช่องเดียว บานประตู ดังกล่าว สร้างขึ้นด้วยคติความเชื่อที่ว่า ใช้สำหรับเป็นทางเข้าออกของเทพยดา เพื่อจะมาร่วมสโมสร

^{๑๕} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

^{๑๖} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, *เทพอินทูปัณฑิพัทธ์พุทธสถาน*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๑).

^{๑๗} น ณ ปากน้ำ, *ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดคงคาราม*, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธากรพิมพ์, ๒๕๓๗).

สันนิบาตในการมงคลนอกจากจะเป็นงานศิลปะเก่าแก่ดั้งเดิมแล้ว ชนิดหาที่ไหนมาเทียบได้ยากมีลักษณะเด่นๆ อีกหลายอย่าง ภาพเทพอารักษ์นี้แรกสุดคือ ความคิดสร้างสรรค์ในการจัดองค์ประกอบภาพว่า ภาพเทพอารักษ์ที่บ้านประตูกกลาง พระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณรามา เป็นภาพที่งามสุด เมื่อเทียบกับภาพเทพอารักษ์ทั้งหมดเป็นความแปลกของการสร้างพระอุโบสถหลังนี้มาก บ้านหน้าต่างทั้ง ๒ มีขนาดใหญ่กว่าบ้านประตู อยู่ตรงกลางระหว่างบ้านประตูหน้าของพระอุโบสถ ลวดลายเทพอารักษ์งดงามและยังคงสมบูรณ์อยู่มาก^{๑๘}

๖. น ญ ปากน้ำ วัดไชยทิศภาพเทพอารักษ์บุรุษผิวขาวมีรัศมีรอบพระเศียร พระหัตถ์ถือดาบไว้ข้างพระกายยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่นให้เป็นผู้ป้องกันพื้นที่ศักดิ์ โดยให้สถิตประจำอยู่ที่บ้านหน้าต่างของอาคารโบสถ์วิหาร เป็นคติที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว มีทั้งการสลักลงบนเนื้อไม้ แบบแผ่น หรือรูปแบบที่ชัดเจนอยู่อย่างหนึ่งคือ นิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขรรค์ประทับยืนอยู่บนแท่น ที่มักเรียกกันว่า “เทวดายืนแท่น” ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำสืบทอดกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อถึงคราวที่ต้องปิดบ้านประตูหน้าต่าง ภาพเทพอารักษ์ทั้งหลายที่อยู่บนบ้านประตูหน้าต่างทุกบ้านก็จะเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธเจ้าอยู่หัวนิกาลทุกยุคสมัย^{๑๙}

๗. นายแพทย์สุวัฒน์ จันทรจำนง ได้กล่าวถึงเรื่องเทพไว้ในหนังสือสรุปได้ว่า ความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อการจัดการไว้อย่างเป็นระบบ ปรัชญาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยเหตุผล ส่วนวิทยาศาสตร์สอนให้มนุษย์เชื่อด้วยประสาทสัมผัส^{๒๐}

๑.๗.๒ วิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. พระมหาประยงค์ จันทรแดง ได้ศึกษาเรื่อง “เปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน” สรุปได้ว่าเทวดาปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์พระเวท จึงเป็นบ่อเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับเทวดาของคัมภีร์รุ่นหลังๆ และเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและประเพณีส่วนมากในสังคมไทยเทวดาสามารถบันดาลทั้งคุณและโทษแก่มนุษย์ตามความพอใจของตน ประเด็นที่แตกต่างของเทวดาในสองคัมภีร์คือ ในพระสุตตันตปิฎก เทวดาเป็นโอปปาติกะ ไม่มีบิดามารดา มีการเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะหมดกิเลสอา

^{๑๘} น ญ ปากน้ำ, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดใหญ่สุวรรณรามา, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๗).

^{๑๙} น ญ ปากน้ำ, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดไชยทิศ, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๗).

^{๒๐} สุวัฒน์ จันทรจำนง, นายแพทย์, มนุษย์กับความเชื่อ ปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายส่งสุขภาพใจ, ๒๕๔๐).

สวะ ไม่เหนื่อพระอริยะ ส่วนในพระเวท เทวดามีบิดามารดา เมื่อโตเป็นหนุ่มสาว จะเป็นอมตะมีความยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์ทุกระดับ สังคมไทยยอมรับเทวดามาจากวัฒนธรรมอินเดียโดยมากและหวังพึ่งอำนาจเทวดา^{๒๑}

๒. พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (กำแพงนิล) วิเคราะห์เรื่อง “เทวดาในพระพุทธ ศาสนาเถรวาท” ได้ข้อสรุปว่า เทวดากับมนุษย์เกี่ยวข้องกันด้วยหลักกฎแห่งกรรม มนุษย์ภูมิเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่ชักนำให้หมู่สัตว์ไปสู่สภาพต่างกัน แม้เทวดาก็คือมนุษย์ผู้เคยสร้างคุณงามความดีเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ด้วยผลแห่งการทำดีจึงได้ไปบังเกิดยังสวรรค์ชั้นต่างๆ ส่วนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงแนวทางไว้ว่า มนุษย์ควรมีท่าทีต่อเทวดาด้วยเมตตา ไม่ตรีจิต อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ และให้เคารพนับถือซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ พระพุทธศาสนาเน้นหลักธรรมสำหรับมนุษย์เพื่อให้บรรลุประโยชน์ด้วยความไม่ประมาท ไม่ประพฤตินในทางอกุศลและให้มุ่งบำเพ็ญบุญกิริยาอันเป็นเหตุให้เข้าสู่สุคติโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นภพภูมิที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยกันและกันแห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย

สำหรับผู้สิ้นอาสวกิเลสอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นพระชินาสพจึงไม่มีการเกิดอีกต่อไป ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุถือว่าเป็นปุถุชน จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏไม่มีที่สิ้นสุด^{๒๒}

๓. พระชาติชาย ชาติวุฑโฒ (สุขเอก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏในปรัชญาฮินดู” สรุปได้ว่าเชื่อว่าเทพทั้งหลายในสมัยพราหมณ์นั้นที่แท้เป็นเพียงชื่อที่บ่งบอกหน้าที่ของเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียวคือพรหมหรือพรหมันซึ่งมีลักษณะเป็นวิญญาณอมตะเป็นสยัมภูกล่าวคือเกิดเองเป็นเอง ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลาย เป็นองค์สมบูรณ์ เป็นบุคลิกพรหม อนุรูปพรหม เป็นปรมาตมอันวิญญานหรืออาตมอันในมนุษย์เราแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของพรหมนั้นเองอาตมอันหรืออัตตาที่แท้ของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน จึงมีสภาพเป็นอมตะอย่างเดียวกับพรหมัน แต่ที่ต้องมีทุกข์คือเกิดแก่เจ็บตายเพราะไม่รู้แจ้งความจริง อาตมอันจึงออกจากร่างเก่าไปเกิดในร่างใหม่เรื่อยไปจนกว่าจะรู้แจ้งตน เมื่อรู้แจ้งตนก็จะดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง เพราะการรู้แจ้งตนทำให้บรรลุโมกษะคือกลับเข้าร่วมเป็นหนึ่งกับปรมาตมอัน ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีก วิธีการปฏิบัติให้เข้าถึงพรหมันตามหลัก

^{๒๑}พระมหาประยงค์ จันทรแดง. “ศึกษาเปรียบเทียบสภาพภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

^{๒๒}พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

ญาณโยคะคือการบำเพ็ญสมาธิเพื่อให้เกิดญาณหรือความรู้แจ้งตน หมายถึงรู้แจ้งสภาพอันแท้จริงของ
 อตม^{๒๓}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นพบว่า เทวดากับมนุษย์เกี่ยวข้องกันด้วยหลัก
 กฎแห่งกรรม มนุษย์ภูมิเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่ชักนำให้หมู่สัตว์ไปสู่ภพต่างกัน แม้เทวดาก็คือมนุษย์
 ผู้เคยสร้างคุณงามความดีเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ด้วยผลแห่งการทำดีจึงได้ไปบังเกิดยังสวรรค์ชั้นต่างๆ
 ส่วนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงแนวทางไว้ว่าท่าทีของ
 พระพุทธศาสนาที่มีต่อเทวดา

๑. ท่านให้เราอยู่ร่วมกับเทวดาอย่างมิตร อย่างผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขในโลก ให้แผ่เมตตา มีไมตรีต่อกัน ไม่
 เบียดเบียนกัน ให้เกียรติต่อกัน เคารพนับถือเหมือนอย่างญาติมิตร หรือผู้ใหญ่-ผู้น้อย แต่ไม่ให้ไปหวัง
 ฟุ้งอ้อนวอนอยู่ มนุษย์ต้องเพียรพยายามทำกิจของตนไป

๒. จุดสำคัญก็คือ มนุษย์ต้องเพียรพยายามด้วยตนเอง หวังพึ่งการกระทำของตน พุทธศาสนาสอนไว้
 แล้ว ให้เชื่อการกระทำ ไม่ใช่ไปหวังพึ่งอ้อนวอนพระเจ้าอยู่

๓. ในบรรดาเทวดาทั้งหลายนั้น อาจจะมีเทวดาที่ไม่มีคุณธรรม เทวดามีฉาติฐิ เป็นต้น พวกนี้อาจจะ
 มาล่อหลอกมนุษย์ให้มนุษย์ประพฤติดิฉิธรรม หรือว่ามาช่วยเหลือมนุษย์เพียงหวังเครื่องเซ่นสังเวย
 เป็นต้น ถ้าหากเป็นเช่นนั้นชาวพุทธก็จะไม่ยอม ต้องถือว่าธรรมเป็นสำคัญ

นี่เป็นคติของพระพุทธศาสนาในเรื่องเทวดา ซึ่งเราไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่ แต่ว่าสอนให้ปฏิบัติให้
 ถูกต้อง

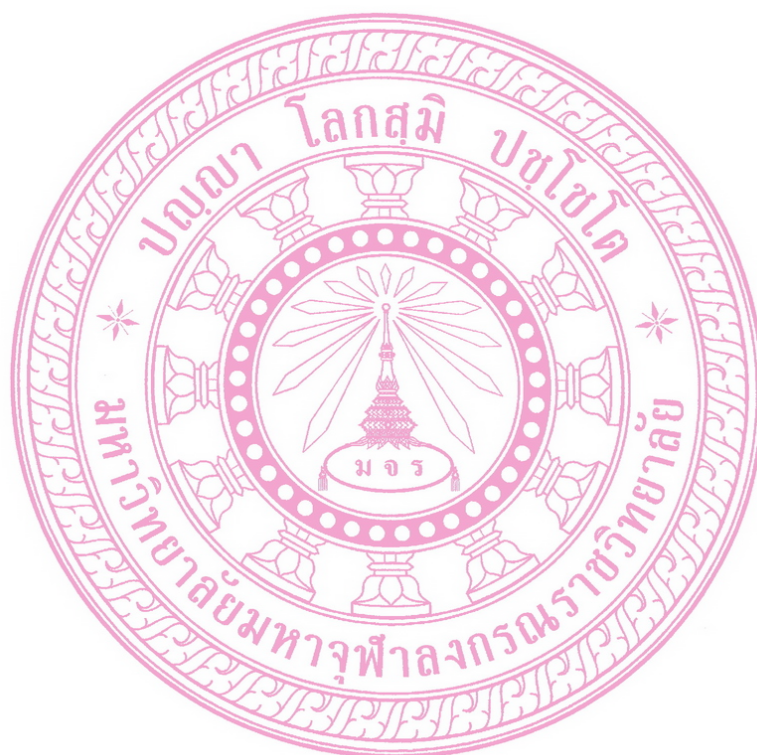
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๑.๘.๒ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับ เทพารักษ์พุทธศาสนา
 เถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจุฑาลงกรณในศิลปกรรมในพระอุโบสถ

^{๒๓} พระชาติชาย ชาติวุฑโฒ (สุขเอก), “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏในปรัชญาฮินดู”, วิทยานิพนธ์
 พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ในบทนี้ ผู้วิจัยต้องศึกษา “เทพอารักษ์” หรือเทพผู้พิทักษ์ในที่เกี่ยวข้องเฉพาะทั่วทุกโลกบาล ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ความเชื่อในพระเจ้าสูงสุดผู้สร้างโลกได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยเริ่มแรกนับถืออำนาจลึกลับทุกชนิดที่แฝงในธรรมชาติ ต่อมาเมื่อเกิดคัมภีร์พระเวท ได้มีการพัฒนาจากศาสนาพราหมณ์มาเป็นฮินดูหรือพราหมณ์ใหม่ โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษา “เทพอารักษ์” ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ครูช่างหลวงได้อัญเชิญมาเขียนพิทักษ์พุทธสถานบนบานประตู/หน้าต่างของพระอารามหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับ “ทั่วทุกโลกบาล” ในสามารถค้นคว้าเรื่องราวที่มีอยู่ในคัมภีร์พระเวท ฤคเวทคีตา คัมภีร์ปุราณะชาดกและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ส่วนเทพอารักษ์ของพราหมณ์-ฮินดู ผู้วิจัยเน้นศึกษาเฉพาะในคัมภีร์นารายณ์สิบปางตามโลกทัศน์ของไทยซึ่งมีผลต่อการศึกษารูปเทพปกรณัมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งเปรียบเทียบภาพที่มีอยู่ในตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๒.๑ นิยามความหมายของ เทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๒.๒.๑ ความหมายตามรูปศัพท์(โดยพยัญชนะ)

คำว่า “เทพอารักษ์” นั้น แยกออกเป็น ๒ คำ คือว่า “เทพ” กับ คำว่า “อารักษ์” แปลว่าเทพผู้พิทักษ์ หรือ รักษา ในความหมายและคติความเชื่อทั่วไปถึงเทพผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมักนิยมสลักรูปเทพอารักษ์หรือเทพผู้พิทักษ์ไว้ที่หน้าศาสนสถาน

๒.๒.๒ ความหมายโดยเนื้อความ(โดยอรรถะ)

ความหมายโดยเนื้อความก็คือจุดประสงค์ให้เทพอารักษ์ปกป้องมิให้ความชั่วร้าย ทั้งที่มองเห็นและไม่เห็นผ่านเข้ามา เปรียบเช่นกับการปกป้องรักษาวิมานแห่งองค์พระศิวะเมื่อตระหนักถึงพลังอำนาจ พระกาลจึงถูกเลือกมาเป็นเทพผู้พิทักษ์วิมานพระศิวะ คู่กับ “นนทิกะศวร” เทพบุตรผู้ถือกำเนิดจากสี่ข้างขององค์พระศิวะ มีพระนามว่า “มหากาฬ – กาล” ตาม เทวาลัยพระศิวะจึงปรากฏรูปสลักเทพอารักษ์ทั้งสององค์ ตั้งอยู่ตรงด้านหน้าของประตูทางเข้า เป็นรูปลักษณะของเทพบุตรแทนเทพอารักษ์นนทิกะศวร และรูปยักษ์ แทนเทพอารักษ์มหากาฬ^๒ จากเรื่องราวของจากคติความเชื่อเก่าแก่ของฮินดูโดยเฉพาะไสวณิกาย กำหนดให้เขาไกรลาส เป็นศูนย์กลาง มีความเชื่อกันว่า เทพอารักษ์ คือ “บริวารเอก” แห่งองค์พระศิวะนามว่าทางด้านขวาของประตูเป็นที่สถิตของ “นนทิกะศวร” ทางด้านซ้ายของประตู คือ “มหากาล” หรือ “อสูรทวารบาล” ที่มีหน้าที่ดูแลวิมานของพระองค์บนยอดเขาไกรลาส เป็นเทพเจ้าผู้ทรงอำนาจ

^๑ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์. (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, จัดพิมพ์ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕), หน้า.๑-๗๗

^๒ วรรณเรื่องราวมานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สหวิทยาการและมูม Gossip Permalink : [http://www.oknation.net/blog/voranaei\(สืบค้นเมื่อ๓๐/๕/๒๕๕๕.\)](http://www.oknation.net/blog/voranaei(สืบค้นเมื่อ๓๐/๕/๒๕๕๕.))

ความหมายของเทพอรัญตามความคัมภีร์ปุราณะ^๓ หมายถึงมีพระอิศวรเป็นใหญ่กว่าเทพทั้งปวงมีเทพชั้นรองทำหน้าที่พิทักษ์รักษาประตูหรือทางเข้าสู่เขาไกรลาสทั้งแปดทิศ เรียกว่า “อัชภูบาล” หรือ “ภูบาล” หรือ “โลบาล” อนึ่งเรื่องราวของเทพเหล่านี้ได้มีการจดบันทึกพรรณนาไว้ในคัมภีร์ปุราณะ ต่างๆ ทั้งนี้ครูช่างผู้สร้างรูปเคารพของเทพเจ้า ได้อาศัยข้อมูลที่มีอยู่ในบทโคลงจากคัมภีร์ปุราณะนั่นเอง “เทพ” หรือ พระเจ้า เทพเจ้าในวรรณคดีพระเวท คำว่า “เทพ” ใช้กันในวงแคบ คือ ใช้เรียกเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์เท่านั้น ต่อมาคำนี้จึงถูกนำมาเป็นคำสำหรับใช้เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไปทุกประเภทที่สถิตอยู่ตามที่ต่างๆ หรือส่วนต่าง ๆ ของจักรวาล โดยแนวคิดเรื่องการแบ่งส่วนต่าง ๆ ของจักรวาลในสมัยพระเวทนั้นจัดเป็น ๒ นัย กล่าวคือ แบ่งจักรวาลออกเป็น ๒ ส่วน คือ สวรรค์ และโลก

๑. “เทพ” แปลว่า ผู้เปล่งแสงหรือผู้ที่อยู่ในที่แล่นสยาย พวกที่อยู่บนสรวงสวรรค์เหนือเทวดา ในความหมายเทพของพวกอารยัน ในหนังสือชื่อ “เทวกาเนด”^๔ ได้กล่าวถึงชาวอริยกะเชิงประวัติความเป็นมาพร้อมทั้งแสดงรายนามเทพเจ้าของชาวอริยกะว่า ประมาณปี ๑๓๐๐ B.C. พวกอารยันเข้าครอบครองลุ่มแม่น้ำสินธุ พวกนี้มีศาสนาของตนเอง แต่เดิมนั้นเป็นชาตินักรบที่มีวัฒนธรรมค่อนข้างต่ำ พวกอารยันนั้นผิวขาว มีความสามารถในการรบพุ่งและบังคับม้า จึงปราบพวกมีลักษณะหรือพวกดราวิเดียนได้และดูถูกว่าพวกนั้นเป็นพวกผิวดำ พวกอารยันไม่ค่อยอยู่เป็นหลักแหล่ง ดังนั้น เทพเจ้าของพวกเขาก็มีความเกี่ยวพันกับปรากฏการณ์ธรรมชาติมากกว่าความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน เราจึงรู้เรื่องเทพเจ้าของพวกอารยันจาก “พระเวท” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดต่าง ๆ ไว้เมื่อประมาณปี ๘๐๐ B.C.

๒. “เทพ” ในความหมาย ของพระทวยาส ในคัมภีร์พระเวทไม่มีบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิด เมื่อเจริญเติบโตถึงวัยหนุ่มสาวแล้วก็คงอยู่ในวัยนี้ตลอดไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่จะมี เทยาส ทำหน้าที่เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของเทพหลายองค์ ทั้งเทพฝ่ายหญิงและเทพฝ่ายชาย กล่าวคือ อุษาเทวี อัศวิน อัคนี ประชันยะ สุริยะ อาทิตย มฤต และอังคีรส เทพเหล่านี้ล้วนแต่เป็นโอรสธิดาของเทยาสทั้งสิ้น และนอกจากนี้ เทพผู้ยิ่งใหญ่คือพระอินทร์ก็ยังเป็นโอรสของเทยาสนี้ด้วย (พระทวยาส ส่วนใหญ่จะทำหน้าที่คู่กันกับปฤถิวีในฐานะที่เป็นบิดามารดา และอังคีรส เทพเหล่านี้ล้วนแต่เป็นโอรสธิดาของเทยาสทั้งสิ้น และนอกจากนี้ เทพผู้ยิ่งใหญ่คือพระอินทร์ก็ยังเป็นโอรสของเทยาสนี้ด้วย (พระทวยาส ส่วนใหญ่จะทำหน้าที่คู่กันกับปฤถิวีในฐานะที่เป็นบิดามารดาของจักรวาล โดยเทยาสทำหน้าที่ในฐานะเป็นบิดาแห่งสวรรค์ (เทยาสปีตร) มารดาแห่งแผ่นดิน (ปฤถิวีมาตริ)

เรื่องราวต่าง ๆ ของทวยเทพและจักรวาลวิทยาจะมาจาก “ฤคเวท” เป็นส่วนใหญ่ เทพใน “พระเวท” นั้นล้วนแล้วแต่มีวิวัฒนาการมาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ แม้จะมีรูปลักษณะเหมือนมนุษย์ก็ตาม โดยเฉพาะวัฒนธรรม อินเดีย และคนส่วนใหญ่ที่นับถือเทวดาก็เพราะหวังพึ่งพาอำนาจจากเทวดาหรือหวังผล ประโยชน์จากเทวดาเป็นสำคัญ

^๓ คัมภีร์ปุราณะ คือสารานุกรม หรือ ที่รวมความรู้านาประการของชาวฮินดูในสมัยโบราณและสมัยกลาง อันได้แก่ความรู้ทางศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ เรื่องราวสำคัญๆ ของบ้านเมือง โดยทั่วไปแล้วมี ๑๘ เล่มเรียกว่า มหาปุราณะ เป็นคัมภีร์ที่ดำเนินเรื่องพัวพันกับพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามองค์ คือ พระศิวะ พระนารายณ์และพระพรหม)

^๔ พระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ), เทวกาเนด,, ทวีศักดิ์ กาญจนสุวรรณ, ปริศนาแลมนตรา. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ คินาร่า, ๒๕๔๕), หน้า ๗๔ – ๗๕.,

๓. “เทพเจ้า” หรือ พระตรีมูรติ ในความหมาย (Trimurti) หรือ เทพทศดาเตระยะ นั้นถือว่าเป็น เทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้เนื่องมาจากพระตรีมูรตินี้เป็นการรวมกันของมหาเทพผู้ ยิ่งใหญ่ถึง ๓ พระองค์เข้าด้วยกัน ซึ่งก็คือ พระพรหม, พระวิษณุ (พระนารายณ์) และพระศิวะ (พระ ศิวะ) ที่ถือว่าเป็น ผู้สร้าง (สฤษฏ์), ผู้รักษาโลก (สฤติ) และผู้ทำลาย (ประลัย) ในศาสนาพราหมณ์ โดย พระเทวานุภาพของพระตรีมูรตินั้นท่านสามารถประทานความสมหวังได้ในทุก เรื่องทรงประทานพร ให้เราสมหวังได้ทุกประการไม่ว่าจะเป็นความอุดมสมบูรณ์ใน ชีวิต การงาน หรือแม้แต่กระทั่งในเรื่อง ความรักความหมายในมุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู “เทพ” ความหมายคือ เทพที่อยู่ในความ ปกครองของ “เทพเจ้า” (ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาพราหมณ์) ที่มีเทพอยู่ในใต้การปกครองต่อกันมา ตามอำนาจของความเชื่อถือของพราหมณ์ มีวิวัฒนาการมาจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ แม้จะมี รูปลักษณะเหมือนมนุษย์ก็ตาม เทพชั้นรองทำหน้าที่อารักษ์พิทักษ์ผู้รักษาประตูหรือ “อารักษ์” ตาม หน้าที่ที่มีชื่อเรียกตามความหมายนั้นๆ เช่น เทพอัคคี, เทพวรุณ

๒.๒.๓ ความหมายในทัศนะของนักวิชาการทั่วไป

นักปราชญ์ของอินเดีย ความหมายคือเทพเจ้ามีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าปกครองจักรวาลมีเทพเจ้าน้อย ใหญ่ต่างความสำคัญและฐานะสลดหลั่นกันไปสถิตอยู่ทั่วไปทุกอนุของจักรวาล เพื่อสร้าง เพื่อรักษา เพื่อพิทักษ์เพื่อป้องกันได้นำเอาธรรมชาติและภูมิประเทศมาสร้างจินตนาการรวมกับความเชื่อถือ ดั้งเดิม คือลัทธิเวท^๕

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงให้ความหมายโดยสันนิษฐานว่า เทพของพวกอารยัน ชนชาติ อารยันเป็นพวก “เทวนิยม” (Theism) คือนับถือเทพเจ้ามาแต่ดั้งเดิม มีภาษาเป็นของตนเอง เมื่อยัง รวมกันอยู่ยังที่เดิมนั้นจะนับถือเทพเจ้าจำนวนมาก เริ่มจากนับถือ “ เทพอารักษ์” ที่เป็น “โลกบาล” ก่อน ได้แก่^๖

๑) นับถือพระอาทิตย์ว่าเป็นมูลฐานแห่งความสว่างและความร้อน เรียกว่า “สวิตฤ” หรือ “สวิตระ”

๒) นับถือฝนว่าเป็นเหตุแห่งน้ำและความเย็น เรียกว่า “วรุณะ”

๓) นับถือผู้ตลบั่นดาลให้สรรพสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นและเป็นไปในโลก เรียกว่า “อินทระ”

๔) นับถือผู้ทำลายชีวิตมนุษย์และสัตว์อันจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เรียกว่า “มฤตยู” หรือ “ยม”

จุลภัสสร พนมวัน ณ อยุธยา ประธานชมรมสยามทัศน์ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ได้ให้ ความหมายว่าเมื่อ กล่าวถึง “เทพอารักษ์” ตำนานของอินเดียมีพระอิศวรเป็นใหญ่ และมีเทพชั้นรอง ทำหน้าที่อารักษ์พิทักษ์ผู้รักษาประตู หรือทางเข้าสู่เขาไกรลาส ทั้งแปดทิศ ซึ่งเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ไม่จำกัดรูปร่าง จะเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ ตามแต่ความเชื่อ ซึ่งสัตว์ที่ไม่มีในโลก

^๕ลัทธิเวท แปลว่า ความรู้ ซึ่งนำมาเผยแพร่โดยเผ่าอาริยะหรือ อารยะ หรืออารยันเป็นชนผิวขาว ร่างกายสูง ใหญ่ และกะโหลกศีรษะค่อนข้างยาวอาศัยอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศโปแลนด์ รวมทั้งรัสเซียและเครือรัฐเอกราชใน ปัจจุบันและล้ำเข้ามาจนถึงเอเชียกลาง ดินแดนเหล่านี้เหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ ได้อพยพมาอยู่ในประเทศอินเดียทาง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ก่อนพุทธกาลระหว่าง ๑,๐๐๐-๕๐๐ ปี)

^๖สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์มธรรมมหาเถร), **สากลศาสนา**, หน้า ๑๓๑.

มนุษย์เรียกว่า "สัตว์หิมพานต์" ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เชิงเขาไกรลาสที่ถือเป็นดินแดนแห่งเทพเจ้า ในยุคนั้นพวกพวกรู้กับเทวดามักจะรบกันอยู่เสมอๆ แต่ว่าพวกอสูรจะเกรงกลัวพระอินทร์มาก เนื่องจากพระอินทร์ถือสายฟ้า(วชิราวุธ)และพระอินทร์ท่านก็เห็นว่าพวกเทวดาที่เป็นบริวารหาวาดกลัว อสูร จึงให้วาดรูปพระอินทร์ไว้ตามประตูสวรรค์ สำหรับกำเนิดของการการสร้างทวารบาลนั้น น่าจะเกิดมาจากความเชื่อที่ว่า "ผี" เป็นผู้กระทำให้เกิดสิ่งต่างๆ เหนือธรรมชาติ และได้รับการพัฒนามาเป็น ความเชื่อในเรื่องของเทวดาโดยได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ โดยทาง ศาสนาฮินดูนั้นก่อเกิดเทพเจ้าต่างๆขึ้น

จากนิยามและความหมายทั้งโดยพยัญชนะ(ตามรูปศัพท์)และโดยอรรถ(ตามเนื้อความ) พอจะสรุปได้ว่า เทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หมายถึงเทพผู้คอยปกป้องพิทักษ์รักษา คัมภีร์ครองโลกและมนุษย์ ตลอดจนจนถึงให้คุณแก่มนุษย์เมื่อกระทำถูกต้องดีงามและให้โทษเมื่อกระทำ ผิดพลาดไม่ถูกต้อง

๒.๒ ประเภทของเทพอารักษ์

ในศาสนาพราหมณ์ฮินดูได้แบ่งเทพอารักษ์ไว้ ๕ ประเภทหรือ ๕ ระดับ ได้ดังนี้

๑).มหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ ๓ พระองค์คือ พระพรหม, พระวิษณุและพระศิวะ

มหาเทพฮินดูความเป็นมาแห่งมหาเทพ คัมภีร์ ทั้งสี่ได้กลายมาเป็นคัมภีร์สำคัญของศาสนา ฮินดู เป็นศาสนาที่รวมพระเจ้าในทุกสิ่งอย่างจึงปรากฏว่า มีพระเจ้ามากมาย เช่น พระอัคนี (ไฟ) พระ โสรม (จันทร์) พระอินทร์ พระอาทิตย์ พระพรหม พระอิศวร (พระศิวะ) พระนารายณ์ (พระวิษณุ) พระกฤษณะ พระราม พระแม่อุมา พระแม่กาลี พระแม่ทุรคา พระแม่สุรัสวดี พระแม่ลักษมี พระขันท กุมาร และพระพิฆเนศ เป็นต้น ตริมูรติ มาจากคำว่า ตริ หมายถึงสาม และคำว่า มูรติ หมายถึง รูปแบบ ดังนั้นคำว่า ตริมูรติ จึงหมายถึง รูปแบบของพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามพระองค์ ประกอบด้วย

๑.พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ

พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะเป็นหนึ่งในลัทธิสำคัญในศาสนาพราหมณ์ หากมองตามหลัก ปรัชญาคือ พระผู้สร้าง พระผู้รักษา และพระผู้ทำลาย เปรียบได้กับหลักธรรมที่ว่า เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับ ไป พระพรหม คือ พระเจ้าผู้สร้าง ผู้ลิขิตความเป็นไปของทุกสรรพสิ่ง เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของ มนุษย์ทุกคน พระพรหมจึงเป็นผู้รู้ความเคลื่อนไหวของสรรพชีวิต เหตุการณ์สำคัญของโลกล้วนอยู่ใน สายตาของพระพรหม พระพรหมคือมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่หนึ่งในสามตรีมูรติ ทรงรับฟังคำอธิษฐานของผู้ ศรัทธาเสมอ ผู้บูชาพระพรหมและทำความดี จะได้รับการบันดาลพรให้สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา พระ พรหม มีพระนามหลากหลาย เช่น พระพรหมมา พระพรหมา พระพรหมธาดา ท้าวมหาพรหม ปชา บติ อาทิกวี อาตมภู โลกาธิปตี

๒.พระวิษณุ (พระนารายณ์)

พระ วิษณุ ทรงมีเทวานุภาพขจัดเหล่ามารและสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง พระองค์ทรงคุ้มครองทุกสรรพชีวิต ทรงบันดาลอำนาจาสนาแก่นุชนัยทุกคนที่ระลึกถึงพระองค์อยู่เสมอ อสูรและเหล่ามารทุกตนล้วนแล้วแต่เกรงกลัวอำนาจแห่งพระองค์

๓. พระศิวะ มหาเทพผู้ทำลายล้าง

พระ ศิวะ (คนไทยเรียกว่า พระอิศวร) เป็นบิดาของ พระพินาศ มีชายาคือ พระแม่อุมาเทวี พระศิวะทรงเป็นมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ในจักรวาล หนึ่งใน ตริอมูรติ หรือ ๓ มหาเทพสูงสุดแห่งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ)

	 พระวิษณุหรือพระนารายณ์ เทพเจ้า เทพเจ้าผู้รักษาสังคม กับพระลักษมี	
พระพรหม เทพเจ้า ผู้สร้างโลก และสรรพสิ่ง		พระศิวะหรือพระอิศวร เทพเจ้าผู้ทำลาย

ภาพที่๑เทพเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ว่า "ตริอมูรติ"

๒). เทพพระเคราะห์

เทพพระเคราะห์ พระวรุณ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างจักรวาลและโลกทั้งสาม คือ ท้องฟ้า พื้นดิน และอากาศด้วยมายุ นอกจากนั้นยังบันดาลให้ฝนตกลงมาเป็นน้ำเพื่อยังชีพทั้งปวงให้คงอยู่ พระองค์ปรากฏอยู่ในทุกสิ่งซึ่งพระองค์สร้างขึ้นมา พระวรุณเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมและมีหน้าลงโทษมนุษย์ผู้กระทำความผิด แต่ในตอนหลังอำนาจของพระวรุณลดน้อยลงเพราะถูกกระจายไปแบ่งให้เทพองค์อื่น ๆ ซึ่งมีความสำคัญขึ้นมา

โดยเฉพาะชาวฮินดูจะนับถือดาวพระเคราะห์ประจำทั้ง ๗ ในสัปดาห์ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์จึงยกย่องบูชาในฐานะเทพเจ้า ถือว่าบูชาแล้วจะโชคดี เกิดสันติสุขกับผู้บูชาและยังเชื่ออีกว่าเทพเหล่านี้มี

ความเกี่ยวข้องกับโชคชะตาของมนุษย์อีกด้วย^๗ จึงเกิดการสร้างรูปเคารพขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมเทพพระเคราะห์ประกอบไปด้วย พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ นอกจากนี้ยังรวมถึงพระราหู และพระเกตุ รวมทั้งสิ้น ๙ องค์ ฉะนั้นจึงนิยมเทพกลุ่มนี้ว่า “เทพนพเคราะห์”

ในหนังสือเฉลิมไตรภพกล่าวถึงที่มาของเทพพระเคราะห์แตกต่างกันไปว่า พระอิศวร พระอุมา พระพรหม และพระนารายณ์ ทรงร่วมกันสร้างขึ้น^๘

๓. ทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ)^๙

ทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ) หมายถึง พระอินทร์ ผู้เป็นเทพแห่งพายุ และผู้ถือวชิระหรือสายฟ้าเป็นอาวุธ เป็นผู้ปกป้องเทพเจ้าและมนุษย์จากภูตร้ายซึ่งเป็นตัวแทนของความโหดเหี้ยมของธรรมชาติ โดยเฉพาะความแห้งแล้ง พระอินทร์ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่พระวรุณทีละน้อย จนในที่สุดก็ได้โค่นอำนาจพระวรุณในฐานะผู้เป็นใหญ่เหนือปวงเทพลงได้ และได้ครอบครองสวรรค์พร้อมกับชายาคืออินทราณี พาหนะประจำองค์คือช้างไธราพตหรือเอราวัณ ดำรงอยู่โดยการดื่มน้ำอมฤต พัฒนาการมาจากเทพสำคัญบางองค์ในยุคคฤคเวทมาสู่เทพผู้รักษาทิศหลักทั้ง ๔ ในอาถรรพเวทโดยแต่เดิมเทพกลุ่มนี้ประกอบไปด้วย

๑. พระอัคนี	เทพผู้รักษาทิศตะวันออก
๒. พระอินทร์	เทพผู้รักษาทิศใต้
๓. พระวรุณ	เทพผู้รักษาทิศตะวันตก
๔. พระโสม(โสมะ)	เทพผู้รักษาทิศเหนือ
๕. พระพฤหัสบดี	เทพผู้รักษาทิศเบื้องบน
๖. พระวิษณุ	เทพผู้รักษาทิศเบื้องล่าง

เทพอารักษ์หรือเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูผู้พิทักษ์เขตศักดิ์สิทธิ์อาคารพุทธสถาน หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงถึงคติการสร้าง “เทพผู้พิทักษ์” หรือ “เทพอารักษ์” ให้เป็นผู้ปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สถิตอยู่ที่บ้านประตูและหน้าต่างของอาคารพุทธสถาน การนำภาพเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาทำหน้าที่เป็นอารักษ์ผู้พิทักษ์พุทธสถาน ซึ่งสันนิษฐานว่าคตินี้น่าจะเกิดจากโลกทัศน์ที่เชื่อว่าเทพ

^๗ เอมอร เชนส์สวน, *เทพนพเคราะห์*, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี ม.ศิลปากร ๒๕๓๐ หน้า ๗๔-๗๕)

^๘ สมบัติ พลายน้อย, *จันทรคตินิยาย*. (กรุงเทพฯ: สามัคคีสาร ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๙-๑๓๔.

^๙ ทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ) อนึ่งเรื่องราวของเทพเหล่านี้ได้มีการจัดบันทึกพรรณนาไว้ในคัมภีร์ปุราณะ ต่างๆ ทั้งนี้ครุฑผู้สร้างรูปเคารพของเทพเจ้า ได้อาศัยข้อมูลที่มีอยู่ในบทโคลงจากคัมภีร์ปุราณะนั่นเองเทพเจ้าเหล่านั้นมีรูปร่างอย่างมนุษย์แต่อาจมีลักษณะแตกต่างเช่น มีหลายเศียร หลายกร มีพาหนะสำคัญ มีเครื่องหมายประจำพระองค์ ทั้งนี้ทางคติเฉพาะ “ไศวนิกาย” กำหนดให้เขาไกรลาส เป็นศูนย์กลางของจักรวาลมีพระอิศวรเป็นใหญ่กว่าเทพทั้งปวงมีเทพชั้นรองทำหน้าที่พิทักษ์รักษาประตูหรือทางเข้าสู่เขาไกรลาสทั้งแปดทิศ เรียกว่า “อักษิบาล” หรือ “ภูบาล” หรือ “โลกบาล” ประกอบด้วย

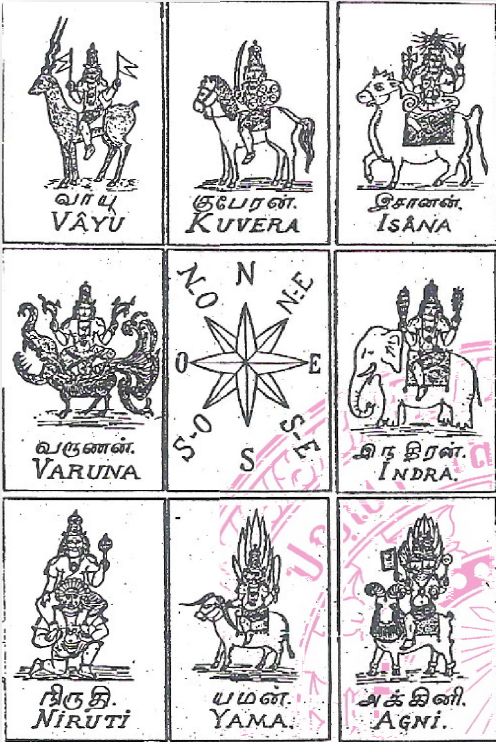
เจ้าในศาสนาฮินดู ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจและอิทธิฤทธิ์มหาศาล ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการเป็นผู้พิทักษ์ป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่างๆ นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อถึงคราวต้องปิดบานประตูและหน้าต่างอาคาร ภาพเทพเจ้าเหล่านั้นยังเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธเจ้าอย่างไรก็ตาม

คติการนำเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาใช้เป็นเทพอารักษ์ มิใช่สิ่งที่พบกันอย่างเป็นปกติวิสัย ดังเห็นได้จากการสำรวจพุทธสถานสมัยรัตนโกสินทร์ในเขตกรุงเทพฯ ในเบื้องต้นนี้ พบอาคารเพียง ๔ หลังเท่านั้นที่มีการนำเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาเป็นเทพผู้พิทักษ์นั่นคือภาพเทพองค์ต่างๆ อันมีที่มาจากศาสนาฮินดูเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าทุกองค์ล้วนเป็นผู้ทรงฤทธิ์ที่มีพลังอำนาจ ทั้งอำนาจในการสร้างสรรค์และทำลายสิ่งชั่วร้าย จึงมีความเหมาะสมต่อการอัญเชิญมาเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน

โดยรูปปรากฏของเทพเหล่านี้ได้ถ่ายทอดมาจากเนื้อหาในคัมภีร์ทางโหราศาสตร์และไสยศาสตร์ โดยเฉพาะคัมภีร์พระนารายณ์สิบปางของไทย(ที่คงรับเทปกรรมเดิมจากอินเดีย ครึ่งก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และได้นำมาดัดแปลงเนื้อหาบางอย่างตามความนิยมของคนไทยในสมัยนั้น ทำให้มีเนื้อหาบางส่วนเปลี่ยนไปจากคัมภีร์ของทางอินเดียอยู่บ้าง)โดยช่างเขียนได้ถ่ายทอดออกมาเป็นเทพผู้พิทักษ์ได้อย่างเหมาะสมกับคติของ“อารักษ์” เดิม อันหมายถึงผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาศาสนสถาน สิ่งนี้แสดงให้เห็นประเภทของ

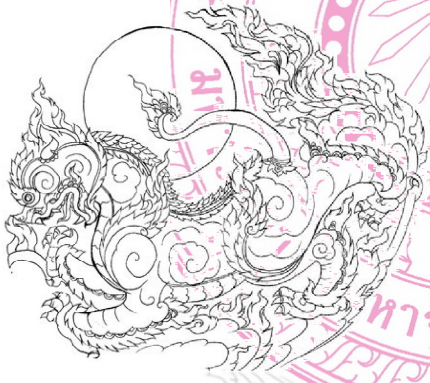
เนื่องจากผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญของเทพทิศปาลหรือเทพผู้รักษาทิศนั้นมีชื่อเกี่ยวเนื่องในบริบทของภาพเทพอารักษ์ ที่มีเนื้อหาตรงกันกับภาพเขียนแบบงานลายไทยอยู่ในตำราภาพเทวรูปและเทวตาเทพนพเคราะห์ของหอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากรได้จัดทำขึ้นนั้นที่ผู้วิจัยใช้อ้างอิงเพื่อเปรียบเทียบในความเหมือนกับความต่างกันของเทพอารักษ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาทไว้ที่หน้า จึงขออธิบายเพิ่มเติมพร้อมภาพประกอบและคำอธิบายไว้ในตารางดังต่อไปนี้

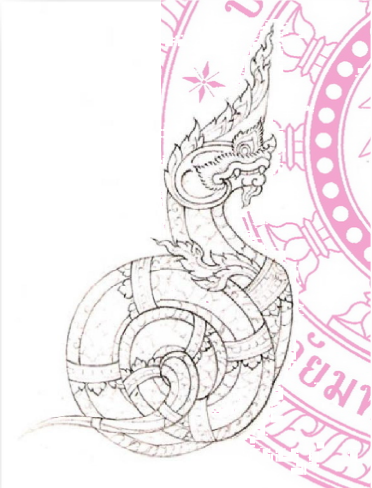
(ภาพที่ ๒ เทพผู้รักษาทิศทั้ง ๘)	๑.พระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ ครองทิศตะวันออก(บูรพา) ๒.พระอัคนี ครองทิศตะวันออกเฉียงใต้ (อาคเนย์) ๓.พระอิศาน ครองทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ๔.พระวรุณ ทรงหงส์ครองทิศตะวันตก (ประจิม) ๕.พระวาโย ครองทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (พายัพ) ๖.พระนิรฤศ ครองทิศตะวันตกเฉียงใต้ (หริดี) ๗.พระยม ทรงกระบือ ครองทิศใต้(ทักษิณ) ๘.พระกุเธร ครองทิศเหนือ(อุดร) ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไม่จำกัดให้เทพเจ้าต้องมีรูปร่างอย่างมนุษย์ทั่วไป บางครั้งอาจเป็นโค เป็นนก เป็นครุฑ ฯลฯ เทพชั้นรองบางองค์มีลักษณะทั้งสองอย่างคือ เป็นทั้งรูปเทพและสัตว์ เช่นเทพ
---------------------------------	--

	นนทิเกศวร(รายละเอียดในภาคผนวกข้อ๑) สัตว์หิมพานต์^{๑๐} เช่นเทพเอราวัณ เวนไตย (ครุฑ) นาคาบรรดาสรรพชีวิต เหล่านี้ครุฑ่างได้ใช้จินตนาการ ให้แปลก ออกไปจากธรรมชาติซึ่งไม่มีในโลกมนุษย์
 (ภาพที่ ๓ พวกนักสิทธิ หรือพวกวิทยาธร)	พวกอมมนุษย์^{๑๑} เช่นพวกนักสิทธิ หรือพวกวิทยาธร อาศัย อยู่ในป่าหิมพานต์ เชิงเขาไกลาสซึ่งถือว่า เป็นดินแดนแห่งเทพเจ้า และเป็นดินแดนที่ ห่างไกลซึ่งมนุษย์ธรรมดาไม่สามารถไป ถึงและเป็นที่อยู่ของผู้มีความรู้ เหนือกว่า มนุษย์ทั่วไป

^{๑๐} หิมพานต์ มาจากคำว่า “หิมวन्द” หมายถึงหิมะปกคลุมด้วยหิมะ

^{๑๑} อมมนุษย์ คือเทวดาบริวารพวกหนึ่ง เช่นนักสิทธิ หรือพวกวิทยาธร อัปสร กิณร ครุฑ นาค ฯลฯ มนุษย์
ไม่ค่อยนับถือหรือบูชาเช่นเทวดาอื่นทั่วไป

 (ภาพที่ ๔ พระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ)	ช้างเอราวัณ (อังกฤษ: Erawan : Airavata) ในเรื่องรามายณะ และ ความเชื่อของศาสนาฮินดูกล่าวถึงพระอินทร์มีร่างสี่เศียร มีพาหนะเป็นช้าง 3 เชือก เชือกหนึ่งพระศิวะเป็นผู้ประทานให้ชื่อว่า เอราวัณ เชือกหนึ่งพระพรหมเป็นผู้ประทานให้ชื่อว่า ศิริเมขลาไตรดาญก และอีกเชือกหนึ่งพระวิष्ณูเป็นผู้ ประทานให้ชื่อว่า เอกทันต์ ช้างเอราวัณเป็นช้างที่มีพลังกำลังมากที่สุดในหมู่ ช้างทั้ง 3 เชือก และเป็นที่โปรดปรานมากที่สุด ของพระอินทร์ เชื่อกันว่าช้างเชือกนี้เป็นเทพบุตรองค์หนึ่ง เมื่อพระอินทร์ต้องการจะเสด็จ ไปไหนเอราวัณเทพบุตร ก็ จะแปลงกายเป็นช้างเผือก ขนาดสูงกว่าภูเขาเอเวอเรสต์มี 33 เศียร แต่ละเศียรมีงา 7 งา งาแต่ละงายาวถึง 4 ล้านวา
 (ภาพที่ ๕ ราชสีห์ หรือสิงห์ในป่าหิมพานต์)	ราชสีห์ หรือสิงห์ในป่าหิมพานต์ มีสัตว์ที่มีความดุร้ายมากในนิทานหรือตำนาน มักพบวราชสีห์มักเป็นตัวละครที่พินาศด้วยน้ำมือของตัวละครเอกหรือเป็นตัวละครปรปักษ์เสมอๆ จริงๆ แล้วสิงห์ไม่ได้ปรากฏในนิทานหรือตำนานของไทยเท่านั้นคะแต่ยังปรากฏสิงห์ในตำนานหรือนิทานของประเทศอื่นๆ ทั้ง ที่เบต ลังกาบาห์ลี (อินโดนีเซีย) จีน เป็นต้น

	ตำนาน ครุฑ. เป็นพญานกที่มีรูปครึ่งมนุษย์ ครึ่งนกอินทรี เป็นเทพพาหนะของพระวิษณุ เป็นโอรสของพระกัศยปมุนี และนางวินดา พระกัศยปมุนีเป็นฤๅษีที่มีอำนาจมากคนหนึ่ง ...
	รูปคลื่นในรูปจำลองระบบจักรวาล ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเกิดและการสลายตัวของมหาสมุทรและทวีปตามกาลเวลา บังเอิญสอดคล้องกันเป็นอย่างดีกับรูปคลื่นอันเป็นลำตัวของพญานาค โดยที่จริงแล้วพญานาค หรือนาคก็คือสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำนั่นเอง เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็คงเนื่องมาจากรูปคลื่นของลำตัวพญานาคเป็นปฐมสัญลักษณ์น้ำแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของคนทั่วไปในแถบ “ฝั่งทะเลเอเชีย” ด้วยรูปแบบต่าง ๆ กัน บ้างก็เป็นสัตว์น้ำแท้ ๆ เช่น พญานาค

(ภาพที่ ๖ ครุฑ. เป็นพญานกที่มีรูปครึ่งมนุษย์ ครึ่งนกอินทรี)

(ภาพที่ ๗ พญานาค หรือนาคก็คือสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำนั่นเอง)

ภาพที่ ๒. เทพผู้รักษาทิศทั้ง ๘

สัตว์หิมพานต์เหล่านี้บางชนิด เป็นพาหนะสำคัญของเทพเจ้าผู้รักษาทิศ จึงได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นผู้รักษาทางเข้าศาสนสถานด้วย เช่น สร้างช้างไว้เฝ้าประตูทางเข้าหรือมีนาคตรงรวบันได้ขึ้น นอกจากนี้ยังนิยมทำเป็นพวกอมนุชย์เฝ้าทางเข้าศาสนสถานด้วย

๔.เทพผู้ทรงฤทธิ์

เทพผู้ทรงฤทธิ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งส่วนใหญ่เป็นเทพที่พัฒนามาจากความเชื่อพื้นเมืองเดิม เช่น เทพแห่งลม (พระพาย) ซึ่งให้ชีวิตแก่เทพและมนุษย์ทั้งปวงด้วยลมหายใจของพระองค์เองเทพแห่งไฟ(พระอัคนี) เทพแห่งน้ำ(พระวรุณ)เป็นต้นว่าแต่ในช่วงที่เป็นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแล้วมีเทพผู้ยิ่งใหญ่เรียกว่า ตรีมูรติ จึงหมายถึง รูปแบบของพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามพระองค์ประกอบด้วย พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ ซึ่งต่อมาพระวิษณุและพระศิวะได้กลายเป็นเทพผู้เป็นประธาน ของ ๒ นิกายคือ “ไวษณพนิกาย”(นับถือพระวิษณุเป็นประธาน) และ“ไศวนิกาย”(นับถือพระศิวะเป็นประธาน)^{๑๒} อย่างไรก็ตาม เทพต่างๆ ในศาสนาฮินดูที่มีอยู่เป็นจำนวนมากก็ยังได้รับการนับถือควบคู่กันไป เช่น พระอินทร์ เพราะถือเป็น เทพผู้ทรงฤทธิ์อำนาจที่แตกต่างออกไป นอกจากนี้ ยังมีภาพเทพฮินดูอีกกลุ่มหนึ่งที่ครูช่างไทยได้นำเหตุการณ์จากคัมภีร์นารายณ์สิบปางในโลกทัศน์เดิมของไทยมาใช้เป็นหลักในการถ่ายทอดภาพเทพอารักษ์อีกด้วย แต่เนื่องจากเรื่องราวของเหล่าเทพในคัมภีร์แปลกออกไปจากคติเดิมของอินเดียอยู่บ้างเนื่องจากครูช่างไทยท่านได้ถ่ายทอดภาพที่เขียนมาให้เป็นแนวจิตรกรรมของไทยแต่ก็ยังคงย่นย่อเรื่องเดิมของอินเดียไว้แต่ต้องการให้ดูเป็นภาพตามอย่างเอกลักษณ์ของไทย

๕.เทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร)

เทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) หมายถึง พระอัคนี เทพแห่งไฟ เป็นคู่แข่งที่สำคัญของพระอินทร์ว่ากันว่าเป็นโอรสของฟ้าและดินเช่นเดียวกับพระอินทร์ เมื่อเกิดมาก็ทำลายล้างบิดามารดาในทันที และยังทำลายสิ่งอื่น ๆ อีกด้วย แต่ก็เป็นการทำลายเพื่อให้มีการสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา พระอัคนีนั้นเกิดถึงสามครั้งและเกิดใหม่อยู่ตลอดเวลา ในสวรรค์ในฐานะพระอาทิตย์ ในบรรยากาศในฐานะรูปของฟ้าแลบ และบนพื้นโลกเมื่อมนุษย์ก่อไฟในรูปของไฟในเตา พระจันทร์ เป็นเทพเจ้าแห่งดวงจันทร์และต้นกำเนิดของความอุดมสมบูรณ์ พระจันทร์มีกำเนิดมาตั้งแต่ครั้งที่มีการกวนเกษียรสมุทรเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำอมฤต พระสุริยะ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ โอรสร่วมมารบิดมารดากับพระอินทร์และพระอัคนี ดังนั้น เทพทั้งสามองค์นี้จึงเป็นไตรเทพในยุคพระเวท

อุษา เทพีแห่งรุ่งอรุณ ซึ่งเป็นสาวอยู่ชั่ววันจันทร์ แต่ขณะเดียวกันเธอก็มีความอายุมายาวนานสมัยราตรี น้องสาวของอุษา การมาของราตรีนั่นเป็นที่ชื่นชม เพราะทุกชีวิตในโลกจะได้พักผ่อนนอนหลับ พระวิษณุ เป็นเทพเจ้าที่ไม่มีความสำคัญในยุคพระเวท เป็นแต่องค์กำลังดวงพระอาทิตย์เท่านั้น บางครั้งก็ถูกนับเข้าเป็นภาคหนึ่งของพระอัคนี โดยมากเรียกกันว่าพระนารายณ์ ผู้ดำเนินไปจบสวรรค์ทั้ง ๗ ชั้นเพียงสามย่างก้าว อันหมายถึงเครื่องหมายแห่งแสงสว่างคือ ไฟ แสงฟ้าแลบ และดวงอาทิตย์หรืออาทิตย์ขึ้น อาทิตย์เที่ยงวันและอาทิตย์ตก ภายหลังพระวิษณุกลายมาเป็นเทพเจ้าหนึ่งในสามองค์ในไตรเทพของพวกฮินดู มีหน้าที่ถนอมโลก สถิตย์อยู่ในไวกูณฐ์กับพระลักษมีผู้เป็นชายา

๒.๓ พัฒนาการแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๑) พัฒนาการแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ยุคแรก

^{๑๒} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, เทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพลส, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔.

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีระยะเวลาแห่งการพัฒนาตนเองมายาวนานมาก ความเชื่อในพระเจ้าสูงสุดผู้สร้างโลกได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยเริ่มแรกสมัยที่เป็นศาสนาสถานนะมีความเชื่อในพระเจ้าตามแบบศาสนาดั้งเดิมของชาวพื้นเมือง และนับถืออำนาจลึกลับทุกชนิดที่แฝงในธรรมชาติ ต่อมาเมื่อเกิดคัมภีร์พระเวท พระเจ้าได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลา โดยเริ่มจากพระพรหมจนในที่สุดได้เปลี่ยนมาเป็นพระศิวะบ้าง และพระวิษณุบ้าง ต่อเมื่อได้มีการพัฒนาจากศาสนาพราหมณ์มาเป็นฮินดูหรือพราหมณ์ใหม่ คำสอนในเรื่องพระเจ้าได้ปรากฏอยู่ในรูปของพระปรมาत्मัน พระเจ้าผู้ไม่มีรูปร่างแต่ทรงสำแดงองค์ออกมาเป็น ๓ รูป ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ ดังนั้น จุดหมายสุดท้ายของศาสนาฮินดูในปัจจุบัน คือ การเข้าสู่โมกษะ ซึ่งผู้ที่เข้าถึงได้ต้องสามารถหลุดพ้นจากกองกิเลสและกองทุกข์ เมื่อหลุดพ้นแล้วจะเป็นหนึ่งเดียวกับพระปรมาत्मัน ซึ่งไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

แนวคิดเรื่อง เทพอาร์ักษ์”ในศาสนาพราหมณ์ฮินดูมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานจากคติความเชื่อของคนพื้นเมืองโดยในสมัยโบราณกาล ศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์ถือกำเนิดขึ้นมาโดยชาวอารยันเมื่อ ๑,๐๐๐ ปีก่อนสมัยพุทธกาล โดยชาวฮินดูได้นำลัทธิพระเวทมาผสมผสานกับคติความเชื่อของคนพื้นเมืองอินเดีย โบราณ ซึ่งมีความเชื่อกันว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลกและได้มีการยกย่องขึ้นชั้น พราหมณ์ เป็นชนชั้นสูงสุดในฐานะที่เป็นผู้ซึ่งสามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้นั่นเอง โดยเทพเจ้าที่ได้รับการเคารพสูงสุดของศาสนาพราหมณ์นั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ พระองค์ คือ

๑. พระพรหม ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระธาดา (ผู้ทรงไว้), พระปรเมศ (ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์) และพระโลกेश (จอมโลก) ทรงได้ถือกำเนิดขึ้นเมื่อ พระอาตมภู (ผู้เกิดเอง) ได้ทรงสร้างสิ่งทั้งปวงขึ้นจากความว่างเปล่า โดยเมื่อทรงหว่านพืชลงในน้ำก็บังเกิดเป็นไข่ทองขึ้นและก็ได้ถือกำเนิดเป็น พระพรหม โดยพระพรหมจะทรงมีพระวรกายสีแดง มีสี่พระพักตร์ แปดพระกรรณ และสี่พระกร(บางแห่งว่ามี ๘ พระกร) โดยทรงถือธำมรงค์, ข้อนสำหรับหยอดเนยในไฟ, คัมภีร์, หมอนน้ำ, มีประคำคล้อง และถือธนู และทรงมีหงส์เป็นพาหนะ

พระพรหมเป็นผู้สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก รวมทั้งเทวดาทั้งหลายด้วย ลักษณะพระพรหมในระยะแรกไม่มีตัวตน แต่ครั้งเวลาต่อมา พวกพราหมณ์ได้พบข้อบกพร่องว่า เมื่อพระพรหมไม่มีตัวตน ประชาชนเคารพบูชาไม่ได้ พวกพราหมณ์จึงได้กำหนดให้พระพรหมมีตัวตน มี ๔ พักตร์ สามารถมองดูได้ทุกทิศ ลักษณะของพระพรหมเป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรม พระพรหมที่มีลักษณะเป็นนามธรรมนั้นหมายถึงจักรวาล เป็นวิญญาณของธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ท้องฟ้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้คือร่างกายของพระพรหม พระพรหมสิงสถิตในสิ่งเหล่านี้ พระพรหมเป็นอันติมสัจจะที่ไม่อาจอธิบายได้ เป็นสิ่งที่ไม่อาจวัดได้ เป็นพื้นฐานความรู้ทั้งปวง ไม่หยาบ ไม่ละเอียด ไม่สั้นไม่ยาว ปราศจากกลิ่น แสง เสียง เทศะ เป็นต้น ส่วนพระพรหมที่เป็นรูปธรรมเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เป็นผู้สร้าง พระพรหมมีพระชายาชื่อพระสรัสวดี ซึ่งเป็นเทพีแห่งวาจาและการศึกษาเล่าเรียน และเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะวิทยาทั้งปวง

๒. พระนารายณ์ ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระวิษณุ, พระพิฆเณศ, พระอนันตไศยณ ตำนานถือกำเนิดของพระนารายณ์มีอยู่ว่าหลังจากที่พระอิศวรทรงบังเกิดขึ้นจาก พระเวทและพระธรรมแล้ว ก็ทรงสร้างผู้ช่วยขึ้น โดยทรงเอาพระหัตถ์ซ้ายลูบพระหัตถ์ขวาและก็ได้ปรากฏเป็นองค์พระนารายณ์ขึ้น และไปประทับอยู่ในเกษียรสมุทร ยามใดที่มีเหตุทุกข์พระนารายณ์ก็มี

หน้าที่ไปปราบและระงับทุกข์ โดยรูปโฉมของพระนารายณ์ที่จิตรกรนิยมเขียนก็จะเป็นบุรุษหนุ่มที่มีพระวรกาย สีนิล ทรงแต่งอาภรณ์อย่างกษัตริย์ ทรงเสื้อมีสีเหลือง มีสี่พระกร ทรงตรีศก จักร สังข์ บ้างก็ว่าทรงธนู ดอกบัว หรือพระขรรค์และหากจะกล่าวถึง

เทพเจ้าผู้รักษาและคุ้มครองโลกให้เป็นสุข ชาวฮินดูเชื่อว่า พระนารายณ์ทรงอวตารลงมาเป็นพระรามและพระกฤษณะ พระนารายณ์เป็นเทพเจ้าที่มีพลังทางทำนุบำรุงโลก เมื่อเวลาใดโลกเกิดยุคเข็ญเมื่อเวลานั้น พระนารายณ์จะเสด็จไปช่วยบำบัดทุกข์ ปราบยุคเข็ญ เรียกว่า อวตารพระนารายณ์ประทับอยู่ในเกษียรสมุทร มีพระยานันตราชเป็นบัลลังก์ ทรงครุฑเป็นพาหนะ และได้ทรงอวตารมาแล้ว ๙ ปาง อวตารของพระนารายณ์จะมีทั้งหมด ๑๐ ปาง และปางที่ ๑๐ จะอวตารหลังจากสิ้นกลียุคแล้ว ความเหมาะสมมีอยู่อย่างไรก็อวตารลงมาเกิดในรูปนั้น และอวตารของพระนารายณ์ครั้งสำคัญ ๑๐ ครั้ง หรือนารายณ์สิบปาง มีดังต่อไปนี้

๑. มัตสยวตาร อวตารลงมาเป็นปลา เพื่อช่วยมนุษย์ให้พ้นความตาย เมื่อเกิดน้ำท่วมโลก ฆ่ายักษ์ชื่อ หัยครีพ หรือ หัยครีวะ ผู้เป็นต้นเหตุให้มนุษย์มีความผิด

๒. กูรมาวตาร อวตารลงมาเป็นเต่าในเกษียรสมุทร ให้หลังรองรับภูเขาชื่อ มันทาระ ในคราวที่เทวดากวนน้ำในมหาสมุทรเพื่อให้เกิดน้ำอมฤต

๓. วราหาวตาร อวตารลงมาเป็นหมูป่า เพื่อปราบ หิรัณยักษ์ ผู้จับโลกกดลงไปได้ทะเล โดยใช้เขี้ยวฉุดให้โลกสูงขึ้นจนมนุษย์ได้อาศัยกระทั่งถึงทุกวันนี้

๔. นรสิงหาวตาร อวตารลงมาเป็นคนครึ่งสิงห์ เพื่อปราบยักษ์ชื่อ หิรัณยกศิปุ ผู้ได้พรจากพระพรหมว่าจะไม่มีใครฆ่าตายได้ ถึงกับก่อความเดือดร้อนทั่วโลก

๕. วามनावตาร อวตารลงมาเป็นคนค่อม เพื่อปราบยักษ์ชื่อ พลี มีให้อำนาจ ครอบงำทั้งสาม และได้ไล่ยักษ์พลีให้ไปอยู่ใต้บาดาล

๖. พรศุรามาวตาร อวตารลงมาเป็นพรศุรามือขวาน เป็นบุตรพราหมณ์ชื่อ ยมทศน์ ผู้สืบสกุลมาจากภฤคุเพื่อป้องกันมิให้กษัตริย์ครอบครองอาณาจักรเหนือวรรณะพราหมณ์

๗. รามาวตาร อวตารลงมาเป็นรามจันทร คือเป็นพระรามในมหากาพย์ รามายณะ เพื่อปราบท้าวราพณ์หรือทศกัณฐ์

๘. กฤษณาวตาร อวตารลงมาเป็นพระกฤษณะ ผู้เป็นสารถิ์ขับรถศึกให้ออรชุนเพื่อปราบคนชั่วในมหากาพย์มหาภารตะ

๙. พุทธาวตาร อวตารลงมาเป็นพระพุทธเจ้า ประกาศหลักธรรมช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์ เหตุผลที่ฮินดูตั้งเอาพระพุทธเจ้ามาเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์นั้น นับเป็นการกลืนพระพุทธศาสนาได้อย่างสนิทอีกวิธีหนึ่ง

๑๐. กัลกยวตาร อวตารลงมาเป็นกัลกิ บุรุษขี่ม้าขาวถือดาบมีแสงแปลบปลาดังดาวหาง เพื่อปราบคนชั่วและสถาปนาธรรมขึ้นใหม่ในโลก

ภาพที่ ๗ นารายณ์อวตาร จำนวน ๑๐ ปาง

พระนารายณ์มีพระชายาชื่อ ลักษมี ผู้เป็นเทพีแห่งความงาม ผู้อำนวยการโชคชะตา ความมั่งคั่ง และผู้มีใจเมตตาปราณี เมื่อพระนารายณ์อวตารลงมาเป็นวามนาม ปรศุราม และพระราม พระชายา ลักษมีเคยเสด็จมาเป็นนางปัทมา (กมล) นางธรรณี และนางสีดาตามลำดับ

พระวิษณุจึงได้รับการยกย่องเป็นมหาเทพผู้รักษาคัมภีร์ครองโลก และเชื่อว่าเป็นองค์เดียวกับ พระนารายณ์ คัมภีร์วิษณุปุราณะและภาคเวตปุราณะซึ่งแต่งขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ ๙ ได้พัฒนา บทบาทของพระวิษณุโดยการเชื่อมโยงวีรบุรุษในตำนานของชาวอินเดียหลายคน เช่น พระราม พระกฤษณะ พระโคตมพุทธเจ้า ว่าล้วนแต่เป็นปางอวตารของพระวิษณุเพื่อผดุงธรรมะบนโลก ในยุคนี้เองที่เกิดลัทธิไวษณพซึ่งถือว่าพระวิษณุคือพระเป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่กว่ามหาเทพอื่นแม่แบบเทพอาร์กซ์ และคัมภีร์ในศาสนาฮินดู

พระวิษณุ มีอีกพระนามอีกอย่างหนึ่งว่า 'หริ' แปลว่าผู้ดูแลแห่งจักรวาลถือเป็นเทพสูงสุด เพราะทุกอย่างเกิดจาก 'หริ' โดย'หริ'ได้แบ่งตนเองออกเป็น ๓ คือ ๑.พระพรหม มีหน้าที่สร้างและลิขิต สรรพสิ่งทั้งปวงในทั้งสามโลก ๒.พระวิษณุ หรือ พระหริ มีหน้าที่ดูแลทั้งสามโลกให้อยู่ในความ เรียบร้อย และสมดุล ๓.พระศิวะ มีหน้าที่ทำลายสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายทั้งปวงในโลกทั้งสาม

๓. พระศิวะ หรือ พระอิศวร ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระตรีโลจนะ, พระ มหาเทพ, จันทรเศขร, นิลกัณฐ์ โดยตำนานการกำเนิดของพระองค์อันหนึ่งกล่าวว่า ทรงเป็นโอรสของ พระกัศยปกับนางสุรภี แต่บางตำนานก็กล่าวไว้ว่าทรงสร้างพระองค์ขึ้นเองจากพระเวทและพรธรรม โดยพระศิวะจะทรงมีพระวรกายสีขาว มีสามพระเนตร โดยทรงจะมีรูปพระจันทร์ครึ่งซีกอยู่เหนือพระ เนตรที่สาม พระเกศามุ่นเป็นขลุ่ย ทรงมีประคำกะโหลกหัวคนคล้องพระคอ พระสังวาลเป็นงู พระสอ สีนิล ทรงนุ่งหนังเสือ, หนังงูและหนังช้าง ทรงสถิตอยู่บนเขาไกรลาสในเทือกเขาหิมาลัย ทรงมีตรีศูลเป็นอาวุธ ถือคทาหยอดหัวกะโหลก ถือสังข์ เป็นต้น และทรงมีวัวเป็นพาหนะ

เทพเจ้าแห่งการทำลายและเทพเจ้าแห่งการพินาศ มีหลายชื่อ เช่น อิศวร รุทธะ และนาฏ ราช เป็นต้น พระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุดในไตรภูมิ ประทับอยู่ที่ภูเขากาสิ มีโคนันที่เป็น พาหนะ และมีศิวลึงค์เป็นเครื่องหมายของพลังแห่งการสร้างสรรค์ลักษณะของพระศิวะเป็นรูปฤๅษี

มี ๔ กร นุ่งห่มหนังสือ ประทับนั่งบนหนังสือโครง ถืออาวุธตรีศูล ธนู และคทาหวั่งกะโหลกมนุษย์ ห้อยพระศอด้วยประคำร้อยด้วยกะโหลก มีงูเป็นสังวาล พระศอมีสีดำสนิท กลางพระนลาฏมีพระเนตรดวงที่ ๓ ซึ่งถ้าพระศิวะลืมพระเนตรดวงที่ ๓ เมื่อใด ไฟจะไหม้โลกเมื่อนั้น เหนือพระเนตรดวงที่ ๓ มีรูปพระจันทร์ครึ่งซีกพระศิวะมีพระชายาชื่ออูมา ซึ่งมีหลายลักษณะเป็นต้นว่า ปารวตีเทวีผู้เป็นธิดาแห่งหิมาวัตหรือหิมาลัย ทรุคาเทวีผู้เป็นเจ้าของแห่งสงคราม และกาลิเทวีผู้มีกายสีดำพระอูมาเทวีมี ๓ ภาค

ภาคหนึ่ง เป็นเทพีโสภามเหสีผู้ซื่อสัตย์และรักดีต่อพระศิวะ มี ๔ กร

ภาคสอง อวตารลงมาเป็นทรุคาเทวี มี ๑๐ กร ทรงอาวุธ ธนู ศร จักร งู โล่ ดาบ หอก ขวาน ลูกตุ้ม กระดิ่ง ประทับบนหลังเสือ เพื่อปราบมเหิงษาสูรหรืออสูรในร่างกระบือผู้ก่อเหตุชั่วในมนุษย์โลก

ภาคสาม อวตารลงมาเป็นกาลิเทวี มีพระกายสีดำ มี ๔ กร ๒ กร ถือดาบและศีรษะมนุษย์ แลพระชีวหาสีแดง สวมพวงมาลัยร้อยด้วยกะโหลกศีรษะมนุษย์ ที่เอวมีแขนมนุษย์ห้อยอยู่โดยรอบ ขอบเครื่องสังเวद्यด้วยชีวิตสัตว์

ตำนานการกำเนิดของ “พระตรีมูรติ” ก็มีการกล่าวไว้ในหลายตำนานต่างกัน และหนึ่งในตำนานนั้นก็เช่นตำนานของ เทพหัตตเตระยะ โดยคำว่า “หัตตเตระ” นั้นหมายถึง การมอบให้พระผู้เป็นเจ้าของทั้งสามพระองค์ ส่วนคำว่า “เตระยะ” นั้นหมายถึง ผู้เป็นบุตรของฤๅษีเตระยะหรืออัสริ อันเป็นอวตารของมหาเทพทั้งสามพระองค์ หรือบ้างก็กล่าวกันว่าเป็นองค์พระนารายณ์ โดยตำนานนั้นมีอยู่ว่า ขณะที่ฤๅษีที่มีนามว่า อณิมาณทวย (อะ-นิ-มาน-ดับ-วยะ) กำลังนั่งสมาธิอยู่ก็ได้มีโจรกลุ่มหนึ่งได้หนีเจ้าหน้าที่มา ซึ่งเจ้าหน้าที่ก็ได้สอบถามถึงโจรกับฤๅษี แต่ฤๅษีไม่ได้ตอบคำถามใดๆเพราะว่ายังทำสมาธิอยู่ เจ้าหน้าที่จึงเข้าใจว่าฤๅษีนั้นเป็นโจรจึงได้จับกุมตัวกลับไปเฝ้าพระราชวัง ซึ่งต่อมาฤๅษีตนนี้ก็ได้ถูกตัดสินประหารชีวิตโดยวิธีการเสียบตรีศูลที่บนยอด เขาแห่งหนึ่งแต่ฤๅษียังไม่ถึงแก่ชีวิต ในระหว่างนั้นนางสีลวตี เดินทางผ่านมาโดยให้สามีที่มีชื่อว่า อูครศรวัส (อุค-กระ-ระ-วัส) ชีหลังเพื่อเดินทางผ่านเขาภูนี้เพื่อที่จะไปหานางอนุสุรยาซึ่งเป็นเพื่อน รักกัน ประกอบกับวันนั้นมีฝนตกหนักทำให้การเดินทางค่อนข้างลำบาก และเมื่อผ่านพวกเขาผ่านมาพบกับฤๅษีสามีของนางจึงได้ตัดพ้อต่อว่าฤๅษีว่าเป็นเหตุให้ฝนตกหนัก และเมื่อฤๅษีได้ยินเข้าจึงสาปแช่งให้ศีรษะของนายอูครศรวัสแตกเป็นเจ็ดเสี่ยงเมื่อยามที่พระอาทิตย์ขึ้น และเมื่อนางสีลวตีได้ยินคำสาปแช่ง ก็ไม่ยอมให้สามีเป็นเช่นนั้น จึงได้ตั้งจิตอธิษฐานขอไม่ให้พระอาทิตย์ขึ้นอีกเลย ปรากฏว่าคำอธิษฐานของเธอได้บังเกิดผลทำให้พระอาทิตย์ไม่ขึ้น จึงส่งผลให้เดือดร้อนกันไปทั่วทั้งสามโลก เหล่าเทวดาจึงพากันนำความไปแจ้งยังมหาเทพทั้งสามพระองค์ซึ่งก็คือ พระพรหม, พระศิวะ และ พระนารายณ์ ซึ่งทั้งสามพระองค์ (พระตรีมูรติ) ก็ไม่สามารถจะทำการใดๆได้นอกจากเสียใจที่นางสีลวตีจะถอนคำอธิษฐานนั้นเสีย พระตรีมูรติจึงเสด็จไปหานางอนุสุรยาก่อนเพื่อให้นางไปขอรื้อนางสีลวตีเพื่อ ให้ถอนคำอธิษฐานนั้นเสียโดยที่สามีของเธอจะไม่เสียชีวิต นางสีลวตีจึงยอมแต่โดยดี จากนั้นพระตรีมูรติจึงได้ตรัสถามนางอนุสุรยาที่ช่วยไปบอกนางสีลวตีถอนคำอธิษฐานว่าต้องการพรสิ่งใด นางอนุสุรยาจึงทูลขอให้พระตรีมูรติเกิดเป็นลูกของนางในภายภาคหน้า พระตรีมูรติจึงได้ประทานพรตามคำขอโดยที่พระนารายณ์ได้เกิดเป็นพระหัตตเตระยะ, พระศิวะได้เกิดเป็นทรุवास และพระพรหมได้เกิดเป็นพระจันทร์นอกจากตำนานที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นแล้ว

ยังมีตำนานที่เกี่ยวกับพระตรีมูรติอีก ว่า แต่เดิมนั้นเทพกับอสูรเป็นศัตรูกัน แต่เหล่าอสูรนั้นมีฤทธิ์มาก เหล่าเทวดาซึ่งกลัวว่าจะแพ้จึงพากันนำความไปกราบทูลแก่พระศิวะ, พระนารายณ์ และพระพรหม ทั้งสามพระองค์จึงร่วมกันทำพิธีกวณเกษียรสมุทรเพื่อทำเป็นน้ำอมฤตซึ่งหากใคร ได้ดื่มก็จะไม่ตายและ ยังได้ชวนให้เหล่าอสูรมาร่วมทำพิธีกรรมด้วยและให้สัญญาว่าจะให้ดื่มน้ำอมฤต จากนั้นพิธีกวณเกษียรสมุทรจึงได้บังเกิดขึ้นโดยใช้เขาพระสุเมรุเป็นไม้กวณ เกษียรสมุทรและมีพระยาวาสกรีเป็นเชือก พันรอบเขาพระสุเมรุ จากนั้นบรรดาเหล่าเทวดาและอสูรต่างช่วยกันชักสายเชือก พิธีกวณเกษียรสมุทรนี้ต้องใช้ระยะเวลาการดำเนินการหลายปี พระนารายณ์จึงทรงเล็งเห็นว่าหากทำพิธีกรรมนี้ไปเรื่อยๆ อาจทำให้เขาพระสุเมรุ ทะลุพื้นทะเลไป พระองค์จึงแปลงกายไปเป็นเต่ายักษ์เพื่อลงไปรองรับแผ่นโลก ไว้ เมื่อเวลาผ่านไป ๑,๐๐๐ ปี พิธีกวณเกษียรสมุทรก็ประสบความสำเร็จเหล่าอสูรจึงพากันแย่งดื่ม น้ำอมฤต พระนารายณ์จึงแปลงร่างเป็นสาวงามเพื่อล่อให้เหล่าอสูรไปอีกทางหนึ่ง เหล่าเทวดาจึงได้ดื่ม น้ำอมฤตกันทั่วหน้า ส่วนฝ่ายอสูรมีเพียงพระราหูเท่านั้นที่ได้ดื่ม พระอาทิตย์และพระจันทร์ได้เห็นเข้าจึง พากันมาฟ้องพระนารายณ์ จึงเป็นเหตุให้พระองค์ขว้างจักรตัดกายพระราหูขาดเป็น ๒ ส่วน แต่พระ ราหูนั้นยังไม่ตายจึงได้กลายมาเป็นตำนานการเกิดปรากฏการณ์สุริยคราส และจันทรคราสในปัจจุบัน

จากตำนานของ พระตรีมูรติที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น ความศรัทธาที่มีต่อพระตรีมูรติ ได้สืบทอดต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย จนพระตรีมูรติได้รับการเทิดทูนให้กลายเป็นสัญลักษณ์ใหม่ของการ ประทานความรัก และความสมหวังให้มวลมนุษยชาติราบเท่าจนทุกวันนี้

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนับถือเทพเจ้าหลายองค์ เรียกว่า "พหุเทวนิยม" เทพเจ้าแต่ละองค์ใน แต่ละยุคสมัย มีบทบาท และตำนานต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าองค์ หนึ่งๆ แตกต่างกันไปด้วยโดยทั่วไป ถือว่าชาวฮินดูเชื่อว่ามีเทพเจ้าสูงสุด ที่ได้วาดารแยกร่างออกมา เป็น ๓ องค์ คือ พระพรหม ซึ่งเป็นผู้สร้างโลก พระศิวะ เป็นผู้ทำลายและพระวิษณุ หรือ พระ นารายณ์ เป็นผู้ปกป้องและรักษาโลก

ตรีมูรติ เป็นลักษณะเฉพาะที่แสดงออกมาในรูปของบุคลาธิษฐานให้รู้ภาวะทั้ง ๓ ต่อไปนี้

๑. อุปาทะ โลกมีเกิดเป็นเบื้องต้น

๒. ฐิติ การรักษาให้ดำรงไว้

๓. ภัยกะ มีการทำลายเพราะโลกขาดความดี และให้วิญญาณมนุษย์และสัตว์ได้ พักผ่อน

ชาวฮินดูเชื่อว่าโลกมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปในที่สุด การบูชาเทพเจ้าทั้ง ๓ องค์ เหล่านี้เป็นลักษณะของบุคลาธิษฐาน คือถือบุคคลเป็นใหญ่ เป็นการบูชาให้รู้สึกถึง สภาวะธรรม ๓ ประการ นั่นคือโลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไป

แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เกี่ยวกับ วิถีชีวิตพิธีกรรมทางศาสนา ศิลปกรรมทางศาสนาพัฒนาการความเชื่อเรื่องพระวิษณุปรากฏมีพัฒนาการมายาวนาน ชาวทราวาทเริ่มนับถือพระวิษณุก่อนในฐานะเป็นเทพเจ้าแห่งความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร^{๓๓} พอถึง สมัยพระเวทชาวอารยันถือว่าพระวิษณุเป็นเทพชั้นรอง มีสถานะเป็นตัวแทนของพลังดวงอาทิตย์ เมื่อ

^{๓๓}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔๓

ถึงสมัยพราหมณ์พระวิษณุถูกยกย่องสูงขึ้นอีกในฐานะเทพผู้นำโชค แต่ยังไม่ถือเป็นมหาเทพ จนกระทั่งถึงสมัยปุราณะ^{๑๔}

คัมภีร์ของลัทธิไวษณพ(นับถือพระวิษณุเป็นใหญ่) กล่าวว่าเมื่อยามที่พระวิษณุผู้เป็นใหญ่แห่งจักรวาลมีประสงค์จะสร้างโลกทั้ง ๓ นั้น ท่านได้เห็นว่าการสร้างโลกทั้ง ๓ นี้ เป็นงานที่หนักสำหรับคนเพียงคนเดียว ท่านจึงแบ่งบางส่วนของร่างกายพระองค์ออกเป็นมหาเทพทั้ง ๓ พระองค์ โดยแขนซ้ายเป็นพระพรหม แขนขวาเป็นพระศิวะ และส่วนนอกเป็น พระวิษณุ (แม้แต่ในรูปตรีมูรติ ก็ให้เห็นว่าพระพักตร์ของพระวิษณุจะอยู่ตรงกลางเสมอ)

คัมภีร์ของลัทธิศิวะ(นับถือพระศิวะเป็นใหญ่) จะกล่าวต่างออกไปคือ “พระปรเมศวร” (พระศิวะ) เป็นผู้สร้างพระวิษณุ เนื่องจากทรงมีพระประสงค์จะสร้างสวรรค์และโลก ซึ่งถือว่าเป็นงานใหญ่ จึงได้ทรงต้องการผู้ช่วย โดยการนำหัตถ์ซ้ายมาลูบหัตถ์ขวา จึงบังเกิดเป็นเทพชื่อ “พระวิษณุ” หรือ “พระนารายณ์” พระปรเมศวร ได้สอนศิลปะด้านต่าง ๆ ให้กับพระวิษณุ ในทุกด้าน และให้ประทับอยู่ ณ เกษียรสมุทร เมื่อเกิดเหตุร้ายในโลกมนุษย์ หรือสวรรค์เมื่อใด พระวิษณุก็จะมีหน้าที่ไปปราบปรามเหล่าอสูร และผู้ประสกร้ายนั้น ๆ โดยในบางคราวก็จะได้รับการร้องขอจากเหล่าเทพเทวดาบ้าง

คัมภีร์มหาภารตะเล่าไว้ถึงพระนารายณ์ว่าแต่เดิมคือฤๅษีตนหนึ่ง เป็นบุตรของฤๅษีธรรมะ ได้เดินทางจากโลกมนุษย์ ไปสู่สถานที่ของพวกพราหมณ์พร้อมเพื่อนสนิทนามว่า “นร” เพื่อบำเพ็ญเพียรจนได้รับการเคารพบูชาจากเทพเทวดาทั้งมวล ต่อมาได้รับการขอร้องจากเหล่าเทวดาให้ช่วยปราบอสูรที่สร้างความเดือดร้อน ฤๅษีทั้งสองจึงได้รับปากช่วยเหลือโดยได้ออกรบกับอสูรจนได้รับชัยชนะ จึงได้รับความเคารพนับถือจากเหล่าเทวดายิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน จนภายหลังฤๅษีนารายณ์ได้ออกเดินทางไปบำเพ็ญตบะยังหิมालัยจนบรรลุผลเป็นพราหมณ์ (ผู้รู้แจ้งทุกสิ่งในโลก) และได้เป็นผู้นำเหล่าพราหมณ์ในเวลาต่อมา จากการยกย่องบูชาตลอดที่ผ่านมามาจนเป็นที่รู้จักในนาม “พระวิษณุ (นารายณ์)” ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นศาสนาเกิดที่ดินแดนชมพูทวีปก่อนพุทธศาสนา ซึ่งไม่ปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นศาสดา มีคัมภีร์ศาสนาเรียกว่า พระเวท มีพัฒนาการสืบต่อยาวนาน นับจากลัทธิพราหมณ์ จนถึงยุคที่เรียกว่าศาสนาฮินดู ศาสนานี้ นับถือเทพเจ้าหลายองค์ เรียกว่า “พหุเทวนิยม” ที่มาของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ได้วิวัฒนาการสืบทอดกันมาตามลำดับ ช่วงเวลาที่ยังเป็นศาสนาพราหมณ์อยู่นั้นในสมัยพระพุทธกาล ครั้นกาลล่วงมาถึงสมัยหลังพระพุทธกาลศาสนาพราหมณ์ได้เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นศาสนาฮินดูแบ่งออกเป็น ๒ สมัย

๑. สมัยพระเวท

ชาวอารยันได้พัฒนาการนับถือเทพเจ้าให้มีระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้น มีพิธีกรรมต่างๆ มากมาย และมีความวิจิตรพิสดารมากขึ้น พราหมณ์ผู้ทำพิธีได้รับการยกย่องมากยิ่งขึ้น ในฐานะที่เป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับพระเจ้าได้ คัมภีร์พระเวทมี ๓ หมวด จึงเรียกว่า ไตรเวทหรือไตรเพทต่อมาได้มีการแต่งเพิ่มอีกหนึ่งคัมภีร์ คือ อาถรรพเวท ในสมัยนี้พระอินทร์ ซึ่งเป็นเทพแห่งพายุและสงคราม มีอาวุธประจำกายคือฟ้าผ่า เป็นเทพที่โปรดปรานงานเลี้ยงและการดื่มน้ำสุก สมัยพระเวทได้แบ่งเทพเจ้าเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มละ ๑๑ องค์ดังนี้ เทพเจ้าบนพื้นโลกเทพเจ้าในอากาศเทพเจ้าบนสวรรค์

๒. สมัยพราหมณ์

^{๑๔}ราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๔๓๕

เป็นสมัยที่วรรณะพราหมณ์เรื่องอำนาจ มีอิทธิพลเหนือวรรณะอื่นๆ เพราะเป็นผู้มีอำนาจผูกขาดในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ คนในวรรณะอื่นไม่มีโอกาสได้ศึกษาคัมภีร์พระเวท การที่พราหมณ์ได้รับการยกย่องสูงทำให้พวกพราหมณ์หลงอำนาจ มองคนในวรรณะอื่นต่ำกว่าตน พวกพราหมณ์ยกย่องพระศิวะและพระนารายณ์ให้มีศักดิ์เสมอพระพรหม เรียกว่า ตรีมูรติ ในสมัยนี้เชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งในจักรวาล พระพรหมได้สร้างมนุษย์โดยแบ่งภาคจากพระองค์พวกพราหมณ์เกิดจากปากของพระพรหม มีหน้าที่สั่งสอน-พวกกษัตริย์เกิดจากแขนของพระพรหม มีหน้าที่รบพวกแพศย์เกิดจากสะโพกของพระพรหม มีหน้าที่ทำงานหนักพวกศูทรเกิดจากเท้าของพระพรหม มีหน้าที่รับใช้วรรณะอื่น

ภาพที่ ๘ สัปตฤาษี

“สัปตฤาษี” (ฤาษีทั้ง ๗) มาจากภาษาสันสกฤตว่า “สप्तฤชิ” มีฐานะเป็นเทพประจำชาติเป็นมานะสาบุตรของพระพรหม “มานะสาบุตร” แปลว่า “บุตรอันเกิดจากความคิดนึก” ไม่ได้เกิดจากประเวณี อย่างเทพองค์อื่นๆ ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าเทพยังมีการเสพกาม ในคัมภีร์ “ศตปถพราหมณะ” แสดงนามแห่งสัปตฤาษีไว้ ดังนี้ ๑.โคตรมะ ๒. ภรทวาชะ๓ วิศวามิตร๔.ชมทคินี๕. วสิษฐ๖. กศยปะ ๗.อัสริ โดยในศาสนาพราหมณ์ ยังมีคัมภีร์อื่น ที่ออกนาม สัปตฤาษีที่แตกต่างไปจากนี้ อย่างไรก็ตาม คนอินเดียเองก็มีทัศนะ เกี่ยวกับการเพิ่มจำนวนสมาชิก ของกลุ่มดาวหมีใหญ่เช่นเดียวกับชาวจีน โดยใน คัมภีร์ “วิษณุปุราณะ” ได้เพิ่มเข้าอีก ๒ องค์ คือ๘. ภฤคุ ๙. ทักษะ และได้ขนานนามสัปตฤาษีใหม่ว่า “นพพรหมฤาษี” บัดนี้จักได้แสดงจักรวาลวิทยาของชาวอินเดีย อันปรากฏอยู่ในพุทธศาสนา แลศาสนาพราหมณ์ เป็นลำดับสืบไป....คนอินเดียในสมัยโบราณนั้น ยึดถือว่า “ดาวข้าวฟ่างเหนือ” เป็นศูนย์กลางจักรวาล คนอินเดียเชื่อนั่นคือที่ประทับของเทพ ผู้มีมเหศักดิ์อันยิ่ง คือมหาบรรพต ศูนย์กลางแห่งจักรวาล นั่นคือ “เขาพระสุเมรุ”

“เขาพระสุเมรุ” หรือ “สินธุราชบรมบรรพต” ถือเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาลตามคติความเชื่อของอินเดียโบราณ คนอินเดียได้แบ่งจักรวาลออกเป็น ๗ ชั้น โดยความเชื่อนั้น เขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล ล้อมรอบด้วยเทือกเขา ๗ ชั้น และแต่ละชั้นถูกชั้นกลางด้วย “มหานทีสี่พันดร” จนถึงชั้นนอกสุดคือกำแพงจักรวาล โดยที่เทือกเขาทั้ง ๗ นั้น เรียกว่า “สัตบริภณต์คีรี”

ซึ่งแต่ละเทือกเขา มีนามดังต่อไปนี้ (เรียงลำดับจากชั้นในสุดไปยังชั้นนอกสุด และเอกสารบางแห่งอาจมีชื่อที่แตกต่างจากนี้บ้างเล็กน้อย โดยรายชื่อนี้เรียบเรียงจากเอกสารฝ่ายพระบาลี)

๑. ยุคันธระ ๒. อสินธระ ๓. กรวีกะ ๔. สุทิสสนะ ๕. เนมินธระ ๖. วินตกะ ๗. อัสดกัณณะ^{๑๕}

ในยุคปลายแห่งคัมภีร์พระเวท(เวทานตะ)กล่าวถึงพรหมว่าย่อมมีหนึ่งเดียว สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกล้วนเกิดมาแต่พรหม ที่เรามองเห็นว่ามีรูปและนามต่าง ๆ นั้น ล้วนเป็นมายาของพรหม แท้ที่จริงแล้วทุกสิ่งล้วนเป็นสิ่งเดียวกันคือ อาตมันอันเกิดจากพรหมจนบรรลุผลเป็นพราหมณ์ (ผู้รู้แจ้งทุกสิ่งในโลก) และได้เป็นผู้นำเหล่าพราหมณ์ในเวลาต่อมา จากการยกย่องบูชาตลอดที่ผ่านมาจนเป็นที่รู้จักในนาม “พระวิษณุ (นารายณ์)” ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาเก่าแก่ของโลก คาดกันว่ามีอายุมากกว่า ๔,๐๐๐ ปี ต่อมาศาสนาพราหมณ์ได้วิวัฒนาการมาเป็นศาสนาฮินดู กล่าวคือในยุคแรก ๆ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ได้มีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวอินเดีย ดังนี้ในบรรดาเทพฮินดู ส่วนใหญ่ก็จะมีลักษณะของอารยัน-อริยกะกันทั้งนั้น ไม่เคยเห็นว่ามีเทพองค์ไหนที่มีลักษณะแบบดราวิเดียนหรือพวกทาสเลย รวมทั้งอสูรของฮินดูถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ร้าย ก็จะมีลักษณะของอารยันอยู่ในตัว ว่าอสูรก็เป็นอารยัน คืออารยันเปอร์เซียในพระเวท พระวรุณมิได้เป็นเจ้าน้ำโดยเฉพาะแต่มีฉายาอันหนึ่งว่า "สินธุปติ" ซึ่งในตอนหลังๆมาทำให้หน้าตาอย่างเดียวกัน คือ เป็นเจ้าน้ำทั่วไป (ไทยเราเขียนเพี้ยนมาว่า "พิรุณ" ซึ่งเพี้ยนมาจาก "พรุณ" มาชั้นหนึ่งแล้ว) มหาภารตะว่า พระวรุณเป็นโอรสพระฤาษีกรรหมพรหมบุตร กับว่าเป็นโลกบาลผู้รักษาทิศปรศิมและเป็นจอมนาค (เทียบวิรูปกษิในมหาสมยสูตร)

๑. อารยัน นัปถิอ เทวะ (Deva)

ซึ่งในยุคแรกอาจไม่ได้ใช้คำนี้ แต่ต้องเป็นคำที่เป็นต้นรากในภาษาอินเดีย-ยูโรเปียน (Proto Indo-European) โดยเทวะของอารยันนั้นมีความคล้ายคลึงกันในเผ่าต่างๆ ซึ่งคงพัฒนามาจากการนับถือพลังแห่งธรรมชาติ โดยเฉพาะการบูชาไฟ และมีพิธีการบูชาเทวะด้วยสุราชนิดหนึ่งบูชาไฟยังคงมีให้เห็นถึงปัจจุบัน

๒. อารยัน ค่อยๆ กระจายออกไปในหลายทิศทาง (ประมาณ ๒๐๐๐ ปีก่อน ค.ศ.) ในลักษณะของชนเผ่าเร่ร่อน ที่ทำการปศุสัตว์ โดยเฉพาะโค ที่ให้ความสำคัญมากตรงนี้ ไม่น่าจะใช่การปศุสัตว์อย่างเดียวจนขอรับ แต่ "โค" น่าจะเป็นสัตว์ที่ไวใช้ต่าง "กระบือ" ของบ้านเราในการทำเกษตรกรรม การนับถือ "โค" จึงน่าจะเริ่มตั้งแต่ "ปฏิวัติเกษตรกรรม" ข้อสังเกต : อารยัน "อาจจะ" แดกกระจายตัวในช่วงหลังจากปฏิวัติเกษตรกรรมแล้ว ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการแตกแยกภายในกลุ่ม การกระจายตัวหาแหล่งเกษตรกรรมใหม่ (ซึ่งน่าจะเป็นอย่างหลังมากกว่า) เป็นต้นหรือข้อสังเกต : การนับถือโค เกิดจากการรับเอาวัฒนธรรมของชนชาติที่มีการปฏิวัติเกษตรกรรมแล้ว เช่นชาวอารยันอินเดียอาจรับเอาวัฒนธรรมนี้มาจากชาวดราวิเดียน ที่เป็นชาติดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ และมีการ "ปฏิวัติเกษตรกรรม" แล้ว เป็นต้น

๓. แต่แหล่งที่อารยันยังอยู่รวมตัวกันมากคือบริเวณเอเชียกลาง ซึ่งอารยันที่อยู่บริเวณนี้เป็นบรรพบุรุษของพวก อินเดีย-อิหร่าน (Indo-Iranian) เอเชียกลาง ยังคงเป็นบริเวณที่เลี้ยงปศุสัตว์ เนื่องจากภูมิประเทศไม่เอื้ออำนวยต่อการปฏิวัติเกษตรกรรม ทำให้บริเวณนี้มีลักษณะการรวมกลุ่มแบบชนเผ่า

^{๑๕}จักรวาลวิทยา <http://www.phuketvegetarian.com/borad/data/9/0071-1.html> (สืบค้นเมื่อ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗)

เร่ร่อน อันเป็นลักษณะการรวมกลุ่มของมนุษย์ในช่วงก่อนปฏิวัติเกษตรกรรมอยู่ เป็นไปได้ว่า เหตุที่อารยันแยกตัวกันออกไป ก็เพื่อหาดินแดนที่เพียงพอต่อการปศุสัตว์ เช่นเดียวกับ จักรวรรดิมองโกล ที่เจงกิสข่านประสงค์จะให้ทั้งโลกกลายเป็นสถานปศุสัตว์ของพระองค์ ในขณะที่การแยกตัวของอารยันนั้น เป็นการแยกตัวโดยไร้สถานะผู้นำ ทำให้อารยันแยกตัวไปแบบไม่ได้ขยายดินแดน แต่เข้าไปแทนที่ชนเผ่าพื้นเมืองเดิม (ที่ปฏิวัติเกษตรกรรม) แล้ว นั่นๆ อีกที

๔.อารยัน ที่บุกกันไปทางอื่น เช่น กรีกทั้ง ๓ เผ่า ฮิตไทต์ มิตานี สลาฟ ยังคงนับถือ "เทวะ" เช่นเดิม และไม่ค่อยมีตำนานเกี่ยวกับ อสูร มากนัก และคำตันรากของ "เทวะ" ก็เป็นต้นรากของคำเรียกเทพเจ้าในอารยันเหล่านี้คือ ยังไม่มีเทพองค์ใดของเผ่าอารยันฝากยุโรป และตะวันออกไกล ที่แสดงตัวถึง "อสูร" เลยส่วนพระวรุณเป็นเทพแห่งการเกษตร พระอินทร์ก็ไม่ต่างกัน ซึ่งเป็นมูลรากแห่งศาสนาพราหมณ์นั้น พระอินทร์เป็นพระเจ้าใหญ่ยิ่งกว่าเทพดาทั้งหลาย นับว่าเป็นเจ้าแห่งฟ้า เป็นผู้ถือไว้ซึ่งอสูริบาตและเป็นผู้บันดาลให้ฝนตก เพื่อบำรุงพืชผลทั้งปวงในแผ่นดินความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่เก่าแก่มากมายยาวนาน เชื่อกันว่าแต่แรกเริ่มนั้นถือกำเนิดจากชนชาวอียิปต์โบราณ ด้วยเป็นชนชาติแรกๆ ที่ทำการบันทึกแนวการเคลื่อนตัวของดวงดาวต่อมา...ได้มีการบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งเรื่องของบ้านเมือง,วิถีชีวิตบุคคลเป็นปมโดยอิงลักษณะการเดินทางโคจรของดวงดาวและเหตุการณ์ผิดปกติบนผากฟ้าเช่นดาวตก และได้สืบทอดต่อเนื่องกันมาผ่านประเทศอินเดีย มาสู่ประเทศไทยใน สมัยพระนารายณ์มหาราชในสมัยโบราณนั้น ผู้ใช้โหราศาสตร์มักเป็นขุนนางที่ทู่แท้ชีวิตทั้งชีวิตเพื่อศึกษาศาสตร์เหล่านี้ตั้งแต่ครั้งเยาว์วัย และมักเน้นในการพยากรณ์เรื่องเกี่ยวกับในราชสำนักหรือบ้านเมืองสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

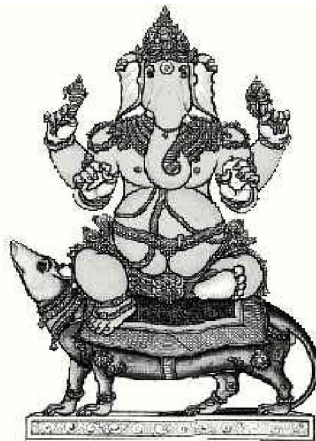
โหราศาสตร์ได้รับความนิยมและเผยแพร่สู่สามัญชน อย่างไรก็ดีโหราศาสตร์เป็นหลักสถิติ มีการบันทึกเขียนเป็นตำราหลายรูปแบบ และมีการพัฒนาในการอ่านค่าสถิติอย่างพิศดาร เพื่อให้ทันยุคทันเหตุการณ์ในยุคต่อมา ทางพวกวราหมณ์ได้เรียบเรียงคัมภีร์ไตรเพท โดยจัดทำอรรถขึ้นมาเป็น "สูตร" แบ่งออกเป็น ๖ เวทวงศ์ (องค์แห่งเวท) หนึ่งในเวทวงศ์นั้นคือ "วิชาโชยติชะ" หรือ วิชาโหราศาสตร์ นั่นเอง ซึ่งคัมภีร์วิชาโชยติชะอันเป็นโหราศาสตร์อินเดียที่ได้ตกทอดมายังประเทศไทยที่ยังหลงเหลืออยู่มีประมาณ ๒๐ เล่ม เช่น คัมภีร์สุริยสิทธานตะและคัมภีร์พหุหัตสังหิตาของ วราหมิหิรมหาบัณชิต, คัมภีร์ศุภนิตีสาระ(คัมภีร์พิชัยสงครามของพระศุกรมहाฤषี),คัมภีร์ภฤคุปรีคัม (ตำราศุภฤกษ์ศุภยามของพระภฤคุ มหาฤषี) เป็นต้นแบบวิชาโหราศาสตร์ของพวกวราหมณ์นี้ ยังได้มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ในบทว่าด้วยมหาศีล วิชาโหราศาสตร์โบราณทั้งจากสมัยกลุ่มอารยัน, กลุ่มศาสนาพราหมณ์ และ บางส่วนที่แฝงอยู่ในกลุ่มพระภิกษุผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา คงได้ตกทอดเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิมาเป็นระยะๆ ไม่น้อยกว่า ๔-๕ ครั้ง จนกระทั่ง พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา วิชาโหราศาสตร์ดังกล่าวก็ได้ถูกพัฒนาต่อยอดให้กลายเป็นหลักวิชาที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง โดยไม่ได้ดำเนินตามรอยของพวกวราหมณ์อินเดียอย่างเคร่งครัดอีกต่อไป^{๑๖}

๒.๔ บทบาทของเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏศิลปกรรมทางศาสนา

^{๑๖} กิตติ วัฒนมะหัทธม, "คณศปรณ". (สมุทรปราการ :สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๑), หน้า. ๔๓. กิตติ วัฒนมะหัทธม, ตรีเทพปรณ(พระคณศ พระลักษมี พระสรสวดี), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๒), หน้า. ๔๔.

ศาสนาจากอินเดียที่เข้ามาเผยแผ่ก่อนคือ ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูซึ่งเป็นศาสนาที่นับถือเทพเจ้าหลายองค์ เช่นพระศิวะ พระพรหม พระนารายณ์ พระอินทร์ เมื่อพุทธศาสนารุ่งเรืองในอินเดีย โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๖๙-๓๑๑) พระองค์ได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนาหลายแห่ง รวมทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงทำให้ผู้คนในอาณาจักรต่างๆ ยอมรับนับถือพุทธศาสนาแทนศาสนาพราหมณ์ อย่างไรก็ตาม ศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอิทธิพลในราชสำนักและในพระราชพิธีบางอย่าง พุทธศาสนาที่นับถือในสุโขทัยระยะแรกเป็นนิกายมหายาน ต่อมาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๑-๑๘๔๒) ทรงนำพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์หรือนิกายหินยานซึ่งเคร่งครัดในพระธรรมวินัยกว่ามาเผยแผ่ ทรงนิมนต์พระสงฆ์จากตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราช ซึ่งมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกมาเทศน์สั่งสอนประชาชนทำให้พุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นที่นับถือกันโดยทั่วไปจนปัจจุบันภาษาและวรรณคดี การแพร่หลายของพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทยจนกลายมาเป็นศาสนาประจำชาติ ทำให้คำในภาษาบาลีซึ่งใช้ในพุทธศาสนานิกายหินยานมีหลายคำปรากฏในภาษาซึ่งใช้กันโดยทั่วไปในหมู่คนไทยส่วนภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาของนักปราชญ์ในอินเดียก็มีอิทธิพลอยู่มาก แต่น้อยกว่าภาษาบาลี

ในด้านวรรณคดี มหาकाพย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย ๒ เรื่อง คือ รามายณะ หรือรามเกียรติ์และมหาภารตะ เป็นที่รู้จักกันดีของคนไทยเรื่องรามายณะแพร่หลายมากกว่า เพราะมีการนำเรื่องรามายณะมาเล่นโขน หนังใหญ่ และหนังตะลุง ยังมีวรรณคดีของอินเดียอีกหลายเรื่องที่คนไทยคุ้นเคย ที่รู้จักกันดีอีกเรื่องหนึ่งคือนิทานชาดกในพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อคนไทยในเรื่องการทำคุณงามความดี ละเว้นความชั่วกฎหมายและระบอบการปกครอง กฎหมายเดิมของไทยที่เรียกกันโดยทั่วไปว่ากฎหมายตราสามดวง ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย เช่นกัน (โดยผ่านทางมอญ) คือจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ในการตรากฎหมายหรือที่เรียกว่า พระไอยการลักษณะต่างๆ จะมีการอ้างอิงถึง คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ในเบื้องต้น ก่อนกล่าวถึงเนื้อหาสาระของกฎหมาย นอกจากนี้คัมภีร์อรรถศาสตร์ ซึ่งเป็นตำราทางด้านกรการปกครองของอินเดีย ราชনীติ หรือ "ความประพฤติของพระราชา" และหลักทศพิธราชธรรม หรือ "ธรรม ๑๐ ประการของพระราชา" ล้วนแล้วแต่มีกำเนิดในอินเดีย และมีอิทธิพลต่อระบอบการปกครองของไทยในสมัยก่อนพระพิฆเนศเป็นเทพองค์สำคัญของฝ่าย ไศวนิกาย (นับถือพระศิวะเป็นใหญ่) เทวฐานะของพระพิฆเนศในอารยธรรมขอมโบราณนั้นสูงส่งมาก ซึ่งเป็นศาสนาที่นิยมนับถือกันอยู่ ดังนั้นเทวรูปของพระองค์จึงปรากฏอยู่ในเทวสถาน หรือปราสาทหินทุกแห่งที่สร้างขึ้นสำหรับศาสนาฮินดูนิกายไศวนิกาย ซึ่งเจริญสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ กล่าวได้ว่า นอกจากในอินเดียแล้ว พระพิฆเนศความสำคัญแต่ละส่วนของพระวรกาย เนื่องจากพระพิฆเนศมีพระวรกายที่ไม่เหมือนเทพอื่น ๆ นั้น ได้มีการอธิบายถึงพระวรกายของพระองค์ท่านดังนี้

ภาพที่ ๙ พระพิฆเนศ

ความสำคัญแต่ละส่วนของพระวรกาย

๑. พระเศียรของท่านหมายถึงวิญญาณซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการมีชีวิต
๒. พระวรกายแสดงถึงการที่เป็นมนุษย์ที่อยู่บนพื้นปฐพี
๓. ศีรษะข้างแสดงถึงความเฉลียวฉลาด
๔. เสียงดังที่เปล่งออกมาจากวงหมายถึงคำว่า โอม ซึ่งเป็นเสียงแสดงถึงความเป็นสัจจะของสุริยจักรวาล
๕. พระหัตถ์บนด้านขวาทรงเชือกบ่วงบาสน์ที่ทรงใช้ในการนำพามนุษย์ไปสู่เส้นทางแห่งธรรมะและหลุดพ้นพร้อมทรงจัดอุปสรรคในระหว่างทาง
๖. พระหัตถ์บนซ้ายทรงเชือกข้อสับที่ใช้ในการป้องกันและพ้นฝ่าความยากลำบาก
๗. มือขวาล่างทรงงาที่หักครึ่งซึ่งพระองค์ทรงใช้เป็นปากกาในการเขียนมหากาพย์มหาภารตะให้มหาฤๅษี เวทวยาสมุณีและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเสียสละ
๘. อีกมือทรงลูกประคำที่แสดงว่าการแสวงหาความรู้จะต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา
๙. ขนโมณทกะหรือขนมหวานลัดดูในวงเป็นการชี้ว่ามนุษย์จะต้องแสวงหาความ หวานขึ้นในจิตวิญญาณของตนเองเพื่อที่จะได้มีจิตเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้กับคน อื่นๆ
๑๐. หูที่กว้างใหญ่เหมือนใบพัดหมายความว่าท่านพร้อมที่รับฟังสิ่งที่เราร้องเรียนและเรียกหา
๑๑. งูที่พันอยู่รอบท้องท่านแสดงถึงพลังที่มีอยู่โดยรอบ
๑๒. หนูที่ทรงใช้เป็นพาหนะแสดงถึงความไม่ถือองค์และพร้อมที่จะเกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตที่เล็กและเป็นที่รังเกียจของมนุษย์ส่วนมาก

พระพิฆเนศในเอเชียแปซิฟิกจากหนังสือตรีเทวปรกณการนับถือพระคเณศนั้นมีอยู่ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ตั้งแต่ภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เป็นต้นมา แต่ที่ยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบันก็อยู่รอบ ๆ บ้านเรานั้นเองดังเช่น พม่า แม้จะมีการนับถือศาสนาพุทธเป็นหลักมาแต่โบราณ แต่ก็มีคติการนับถือพระคเณศสอดแทรกอยู่ ชาวพม่าโบราณมักเรียกพระองค์ว่า มหาพินายปุรหา (MahaPinayPurha) ได้มีการค้นพบเทวรูปขนาดเล็กของพระองค์เป็นจำนวนมากที่พุกาม ปนอยู่กับพระพุทธรูปในพระธาตุต่าง ๆ ก็มี มีทั้งทำด้วยหิน หินปูน สำริด ไม้กา ดินเผาและปูนปลาสเตอร์^{๑๗}

^{๑๗} กิตติ วัฒนสมมาตร, "คเณศปรกณ". (สมุทรปราการ :สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๑), หน้า. ๕๐.

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ พระพิฆเนศในคติของเขมรยังปรากฏร่วมกับเทพฝ่ายอื่นๆ อีก เช่น เทพนพเคราะห์ และคณะเทวีสืบต่อมาตลกาด้วย พอหลังจากพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก็มักปรากฏพระองค์ ในลักษณะของเทพแห่งการรณาคัมภีร์ต่างๆ ทั้งคัมภีร์มหาภารตะและคยาะตรีตันตระเทวรูปพระ พิฆเนศในศิลปะขอมมีขนาดและรูปแบบที่หลากหลาย แต่ที่รู้จักกันมากมักจะมี ๒ พระกรวางอยู่บน พระขานู ประทับนั่งขัดสมาธิราบหรือขัดสมาธิเพชร ถ้าประทับยืนก็จะมี ๔ พระกรเทวรูปพระพิฆเนศ องค์สำคัญๆ ในศิลปะขอมในปัจจุบันมีอยู่ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกรุงเทพมหานคร, พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติของไทย พิพิธภัณฑ์สถานใหญ่ๆ ของโลกเช่นที่ กีเมต์ (Guimet) ของ ฝรั่งเศส เป็นต้น ล้วนแต่มี เป็นจำนวนมากจนไม่อาจจะกล่าวได้ครอบคลุมทั้งหมดใน สิงคโปร์ ซึ่งมีชุมชนอินเดียขนาดใหญ่อยู่ มี เทวปรณ์เกี่ยวกับพระพิฆเนศไม่เหมือนกับในปูราณต่างๆ ของทางอินเดีย แต่กลับคล้ายคลึงกับคติ ไทยเรามาก...พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ใน ญี่ปุ่น ก็มีคติการนับถือพระพิฆเนศวรอยู่บ้างเหมือนกัน โดยทรงมี พระนามว่า โชน (Joten) หรือ ไดโซคังคิเทน (Daljo-Kangkiten) เข้าใจว่าชาวญี่ปุ่นคงได้รับไปจากจีนใน ราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๔ แต่คงจะรับไปในรูปแบบของพระสิทธิดาตามากกว่ามาร เพราะยังนับถือว่า พระองค์จะทรงบันดาลให้เกิดอุปสรรค หรือนำข้ามพ้นอุปสรรคก็ได้ ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าพระองค์เป็นผู้นำ ทางไปสู่ความสว่าง...เพิ่มเติม - พระพิฆเนศในศาสนาอื่น “ปฏิมากรรมชิ้นนี้เป็นศิลปะขอมแบบบาป วntonปลาย สำคัญมากนับเป็นปฏิมากรรมชิ้นเอกชิ้นหนึ่งที่พบในประเทศไทย ปัจจุบันจัดแสดง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย จังหวัดนครราชสีมา” “รูปแบบของทวารบาลตามคติไศวะนิกาย “นนทิ เกศวร - महाकाल” ในศิลปะแบบเขมร ได้ส่งอิทธิพลต่อเนื่องมาในยุคหลัง ส่วนในประเทศไทย รูป สลักทวารบาลแบบลอยตัวที่เก่าแก่ที่สุด น่าเป็นรูปสลักทวารบาลในศิลปะแบบบาปวน -เมืองต่ำ อายุ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ที่พบที่ปราสาทเมืองต่ำ (Muang Tum Pr.) และรูปหล่อสำริดลอยตัว “นนทิเกศวร” ที่พบที่ปราสาทสระกำแพงใหญ่ (Srakampaengyai Pr.) อายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ลักษณะเป็นรูปบุคคลอยู่ในท่ายืน ก้าวเท้าข้างขวามาข้างหน้าเล็กน้อย ปลายนิ้วเท้ายื่น ออกมา นอกขอบฐาน มือซ้ายของประติมากรรมวางอยู่ในท่าเท้าสะเอว ซึ่งเป็นท่าของรูปทวารบาลศิลปะเขมร ในยุคก่อนหน้า รูปทวารบาลนี้ จัดได้ว่าเป็นรูปหล่อสำริดศิลปะเขมรที่มีความงดงามที่สุดในประเทศ ไทยใน^{๒๐}

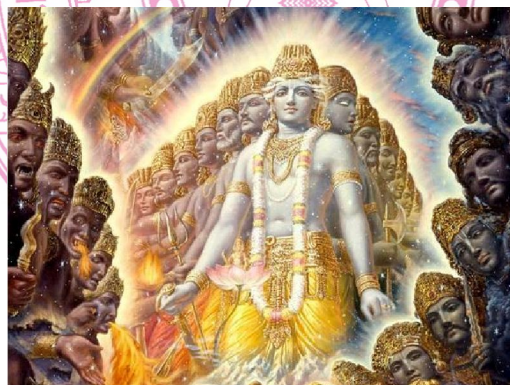
^{๑๘} กิตติ วัฒนสมหาตม์, **ตรีเทวปรณ์(พระคเณศ พระลักษมี พระสรัสวดี)**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๑.

^{๑๙} ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๙ ตอนที่ ๒๕๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๕ เนื้อที่ ๖ ไร่ ๓ งาน (กรม ศิลปากร, ๒๕๓๙ : ๑๔๓ - ๑๔๔), กรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติบริษัท โทเทิลแอนด์เช็สคอมมู นิเคชั่น จำกัด (มหาชน)

^{๒๐} วรณีย์เรื่องราวทางมานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สหวิทยาการและมูม Gossip Permalink : <http://www.oknation.net/blog/voranai>

ภาพที่ ๑๐ ประติมากรรมพระวิษณุনারายณ์ ในมหากาพย์มหาภารตะ

ภาพที่ ๑๑ ภาพพระวิษณุ (นารายณ์อวตาร)

พระกฤษณะ เผยสภาวะที่แท้จริงแก่ท้าวอรชุน ว่าตนคือ พระวิษณุ (นารายณ์อวตาร) ในมหาสงคราม ณ ทูंगกูรุษेत्र (คุรุเกษตร) พระนามของพระกฤษณะคำว่า กฤษณะ เป็นภาษาสันสกฤตมีความหมายว่า ดำ คล้ำ มีด หรือน้ำเงินเข้ม ซึ่งใช้พรรณนาบุคลที่มีสีผิวคล้ำ พระกฤษณะทรงได้รับคำพรรณนาบ่อยๆ ว่าผิวดำ แต่ในรูปภาพนั้นพระองค์ได้รับการวาดด้วยสีผิวสีน้ำเงินเข้มในมหากาพย์เรื่อง 'มหาภารตะ' ซึ่งเป็นหนังสือที่ยาวที่สุดในโลกบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวต่างๆ มากมาย และมีคัมภีร์เล่มหนึ่งบรรจุไว้ด้วย นั่นคือ 'คัมภีร์ภควัทคีตา' อวตารของพระวิษณุครั้งนี้เกิดขึ้นในช่วงยุคที่สองของโลก

มธวะ (Madhava) แปลว่า ผู้นำมาซึ่งฤดูใบไม้ผลิ

เกศวะ (Keshava) แปลว่า ผู้มีผมงาม

หริ (Hari) แปลว่า ผู้กำจัด

โควินธ์ (Govinda) แปลว่า คนเลี้ยงวัว

ทวารกานาถ (Dwarakanath) แปลว่า ผู้ปกครองแห่งกรุงทวารกา

กันหา (Kanha) เป็นชื่อเรียกของพระกฤษณะในวัยเด็ก

वासुเทพ (Vasudeva) เป็นชื่อเรียกตามชื่อท้าววาสุเทพผู้เป็นบิดา

คำว่า ศิลปกรรมน. สิ่งที่เป็นศิลปะ สิ่งสร้างสรรค์ขึ้นเป็นศิลปะเช่น งานประติมากรรม งานสถาปัตยกรรมจัดเป็นศิลปกรรม นายวุฒิชัย มูลศิลป์^{๒๑} ได้กล่าวถึงบทบาทของเทพอารักษ์ และมีเทพชั้นรองทำหน้าที่อารักษ์พิทักษ์ผู้รักษาประตู หรือทางเข้าสู่เขาไกรลาส ทั้งแปดทิศ โดยกำหนดให้เขาไกรลาส หรือเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ทั้งแปดทิศ ซึ่งเทพเจ้าในศาสนาฮินดูไม่จำกัดรูปร่าง จะเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ ตามแต่ความเชื่อ ซึ่งสัตว์ที่ไม่มีในโลกมนุษย์เรียกว่า "สัตว์หิมพานต์" ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เชิงเขาไกรลาสที่ถือเป็นดินแดนแห่งเทพเจ้าจากคติความเชื่อเทพผู้พิทักษ์นี้ได้นำมาใช้กับงานประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เหตุที่ชาวฮินดูต้องการให้มีเทพปกปักรักษาสถานที่สำคัญทางศาสนา ซึ่งมนุษย์ทั่วไปไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะป้องกันภัยจากสิ่งที่ไม่มองเห็นด้วยตา ทั้งนี้เนื่องจากศาสนสถานเหล่านั้นสร้างขึ้นตามคติที่เทพเจ้าสูงสุดประทับอยู่ จึงจำลองเขาไกรลาสมาไว้ยังโลกมนุษย์แล้วเกิดคิดการสร้างเทพอารักษ์ขึ้นมาวัฒนธรรมต่างชาติทั้งหลายที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับไทยนั้น ถือได้ว่าวัฒนธรรมอินเดียมีความสำคัญมากที่สุด และมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยในหลายด้าน โดยเฉพาะพุทธศาสนา ภาษาวรรณคดี กฎหมาย และประเพณีต่างๆ ดังจะได้นำกล่าวต่อไป อินเดียมีการติดต่อกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นเวลานานแล้วจากหลักฐานทางโบราณคดี แสดงให้เห็นร่องรอยวัฒนธรรมอินเดียในภูมิภาคนี้มาไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ ๗ ในศตวรรษต่อมาก็ได้ปรากฏหลักฐานเป็นศิลาจารึกภาษาสันสกฤตและพระพุทธรูปในภูมิภาคนี้ด้วย ดังนั้นเมื่อไทยสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ วัฒนธรรมอินเดียจึงได้แพร่หลาย และมีอิทธิพลต่อผู้คนในดินแดนประเทศไทยอย่างกว้างขวางแล้ว ในเวลาไม่นานต่อมาพระมหากษัตริย์และประชากรของอาณาจักรสุโขทัย จึงรับวัฒนธรรมอินเดียอีกหลายประการ โดยผ่านอาณาจักรที่รุ่งเรืองในบริเวณนี้มาก่อน โดยเฉพาะขอมหรือเขมรตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) มอญ ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ก็ได้รับช่วงวัฒนธรรมอินเดียต่อมา วัฒนธรรมอินเดียซึ่งไทยรับมานับว่าสำคัญ^{๒๒}

^{๒๑} มหาวิทยาลัยศิลปากร. (๒๕๔๔). วันนริศ ๒๘ เมษายน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วุฒิชัย มูลศิลป์. (๒๕๔๒). เจ้านายในราชวงศ์จักรี เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เวลด์ มีเดีย. “สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.” (๒๕๕๑). <<http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2008/04/k6518376/k6518376>>.๒๒

สิงหาคม. “สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (นายช่างใหญ่กรุงรัตนโกสินทร์).” (๒๕๕๑). <

<http://www.reumthai.com/index.php?topic=1654.0>>.๒๒ สิงหาคม.

^{๒๒} (เรื่องเดียวกัน ข้อ ๒๑)

ภาพที่ ๑๒ พระพรหม หนึ่งในเทพเจ้าของฮินดู

พระพรหม หนึ่งในเทพเจ้าของฮินดู ยังคงมีอิทธิพลทางความเชื่อสำหรับคนไทยเป็นจำนวนมาก

๒.๔ บทบาทของเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

แนวคิดและคติความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีพัฒนาขึ้นมาเพื่อรักษาโลก และมนุษย์ในลักษณะการให้คุณแก่ผู้ประพฤติดีงาม และให้โทษแก่ผู้ประพฤติผิด หรือละเมิด ยิ่งเมื่อถูกพัฒนาแนวคิดแบ่งเป็นระดับชั้นของเทพก็ยิ่งจะเห็นบทบาทของเทพทั้ง ๕ เทพ คือ

๑.บทบาทเทพผู้ยิ่งใหญ่(เทพตรีมูรติ) มหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ ๓ พระองค์ คือ พระพรหม, พระวิษณุ และพระศิวะ บทบาท อาจกล่าวได้ว่าพระตรีมูรติมีพลังของเทพเจ้าทั้งสามในรูปเดียวคือการสร้างโลก ซึ่งเป็นพลังของพระพรหม การรักษาโลก ซึ่งเป็นพลังของพระวิษณุ (นารายณ์) และการ

ตารางภาพที่๑๓เทพตรีมูรติ

ทำลายโลก ซึ่งเป็นพลังของพระอิศวร (ศิวะ) การรวมตัวกันของพลังทั้งสามคือการแสดงออกของ
ปรมาณัมพลังอันยิ่งใหญ่ของพระเป็นเจ้าในสรรพสิ่งเปรียบได้กับหลักธรรมที่ว่า เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

คนส่วนใหญ่เชื่อกันว่า "พระตรีมูรติ" มีความหมายที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ทั้งในชีวิต
ความรัก และการทำงาน ความศรัทธาที่มีต่อพระองค์ได้สืบทอดผ่านกันมาหลายยุคหลายสมัย จนได้รับ
เทิดทูนกลายเป็นสัญลักษณ์ใหม่ของการประทานความรัก และความสมหวังให้มวลมนุษย์ในทุกวันนี้

๑.๑ บทบาทพระพรหม

บทบาทหน้าที่ของพระพรหม คือ พระเจ้าผู้สร้าง ผู้ลิขิตความเป็นไปของทุกสรรพสิ่ง เป็นผู้
กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ทุกคน พระพรหมจึงเป็นผู้รู้ความเคลื่อนไหวของสรรพชีวิต เหตุการณ์
สำคัญของโลกล้วนอยู่ในสายตาของพระพรหม พระพรหมคือมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่หนึ่งในสามตรีมูรติ
ทรงรับฟังคำอธิษฐานของผู้ศรัทธาเสมอ ผู้บูชาพระพรหมและทำความดี จะได้รับการบันดาลพรให้
สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา พระพรหม มีพระนามหลากหลาย เช่น พระพรหมมา พระพรหมา พระ
พรหมธาดา ท้าวมหาพรหม ปชาบดี อาทิกวี อาตมภู โลกาธิปตี

๑.๒ บทบาทพระวิษณุ (พระนารายณ์)

บทบาทหน้าที่พระ วิษณุ ทรงมีเทวานาภาพจัดเหล่ามารและสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง พระองค์ทรง
คุ้มครองทุกสรรพชีวิต ทรงบันดาลอำนาจวาสนาแก่มนุษย์ทุกคนที่ระลึกถึงพระองค์อยู่เสมอ อสูรและ
เหล่ามารทุกตนล้วนแล้วแต่เกรงกลัวอำนาจแห่งพระองค์

๑.๓ บทบาทพระศิวะ มหาเทพผู้ทำลายล้าง

บทบาทความสำคัญ พระศิวะทรงเป็นมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ในจักรวาล พระองค์จะทรงประทาน
พรวิเศษให้แก่คนผู้หมั่นกระทำความดี และยึดมั่นในศีลธรรมเท่านั้น หากผู้ใดประพฤติเพื่ออุทิศถวาย
แก่พระองค์แล้วปรารถนาสิ่งพิเศษใด ๆ ก็ให้พรนั้น พระศิวะจะประทานสิ่งพิเศษให้ในไม่ช้า แต่เมื่อได้
พรสมปรารถนาแล้ว วันหน้าหากกระทำความผิดไปจากความดีงามคนผู้นั้นจะเกิดวิบัติในชีวิต พระศิวะเทพ
ผู้จะกลายเป็นเทพผู้ทำลายล้างทันที มีความเชื่อกันว่าพระศิวะนั้นสามารถช่วยปิดปารักษาเยียวอากาศ
เจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ ได้อย่างมหัศจรรย์นัก หากผู้ใดที่เจ็บป่วยหรือต้องการขอพรให้คนในครอบครัว
หายเจ็บไข้ได้ป่วย หากบวงสรวงบูชาและขอพรจากพระศิวะ ก็มักปรากฏว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นจะ
ถูกปิดเป่าให้หายไปได้โดยสิ้นในเร็ววัน ผู้ที่มีความทุกข์ไม่ว่าจะเป็นในทางใด หากบวงสรวงบูชา ขอพร
ให้พ้นทุกข์ พระศิวะก็จะประทานพรให้ผู้นั้นได้พ้นจากห้วงแห่งความทุกข์ได้เช่นกัน

๒. บทบาทเทพเคราะห์

บทบาทหน้าที่ เทพพระเคราะห์ พระวรุณ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างจักรวาล
และโลกทั้งสาม คือ ท้องฟ้า พื้นดิน และอากาศด้วยมายา นอกจากนั้นยังบันดาลให้ฝนตกลงมาเป็น
น่านน้ำเพื่อยังชีพทั้งปวงให้คงอยู่ พระองค์ปรากฏอยู่ในทุกสิ่งซึ่งพระองค์สร้างขึ้นมา พระวรุณเป็นผู้
ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมและมีหน้าลงโทษมนุษย์ผู้กระทำความผิด แต่ในตอนหลังอำนาจของพระวรุณลด
น้อยลงเพราะถูกกระจายไปแบ่งให้เทพองค์อื่น ๆ ซึ่งมีความสำคัญขึ้นมา

โดยเฉพาะชาวฮินดูจะนับถือดาวพระเคราะห์ประจำทั้ง ๗ ในสัปดาห์ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์จึงยก
ย่องบูชาในฐานะเทพเจ้า ถือว่าบูชาแล้วจะโชคดี เกิดสันติสุขกับผู้บูชาและยังเชื่ออีกว่าเทพเหล่านี้มี

ความเกี่ยวข้องกับโชคชะตาของมนุษย์อีกด้วย^{๒๓} จึงเกิดการสร้างรูปเคารพขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมเทพพระเคราะห์ประกอบไปด้วย พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ นอกจากนี้ยังรวมถึงพระราหู และพระเกตุ รวมทั้งสิ้น ๙ องค์ ฉะนั้นจึงนิยมเทพกลุ่มนี้ว่า “เทพนพเคราะห์” ในหนังสือเฉลิมไตรภพกล่าวถึงที่มาของเทพพระเคราะห์แตกต่างกันไปว่า พระอิศวร พระอุมา พระพรหม และพระนารายณ์ ทรงร่วมกันสร้างขึ้น

๓. บทบาทเทพทิศปาล

บทบาทหน้าที่ ของเทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ) หมายถึง พระอินทร์ ผู้เป็นเทพแห่งพายุ และผู้ถือวชิระหรือสายฟ้าเป็นอาวุธ เป็นผู้ปกป้องเทพเจ้าและมนุษย์จากภูตร้ายซึ่งเป็นตัวแทนของความโหดเหี้ยมของธรรมชาติโดยเฉพาะความแห้งแล้ง พระอินทร์ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่พระวรุณทีละน้อย จนในที่สุดก็ได้โค่นอำนาจพระวรุณในฐานะผู้เป็นใหญ่เหนือปวงเทพลงได้ และได้ครอบครองสวรรค์พร้อมกับขยายคืออินทราณี พาหนะประจำองค์คือช้างไธราพตหรือเอราวัณ ดำรงอยู่โดยการดื่มน้ำอมฤต พัฒนาการมาจากเทพสำคัญบางองค์ในยุคฤคเวทมาสู่เทพผู้รักษาทิศหลักทั้ง ๔ ในอาถรรพเวทโดยแต่เดิมเทพกลุ่มนี้ประกอบไปด้วย ๑. พระอัคนี เทพผู้รักษาทิศตะวันออก ๒. พระอินทร์ เทพผู้รักษาทิศใต้

๓. พระวรุณ เทพผู้รักษาทิศตะวันตก ๔. พระโสม(โสมะ)เทพผู้รักษาทิศเหนือ
๕. พระพฤษภ เทพผู้รักษาทิศเบื้องบน ๖. พระวิษณุ เทพผู้รักษาทิศเบื้องล่าง

๔. บทบาทเทพผู้ทรงฤทธิ์

บทบาทหน้าที่เทพผู้ทรงฤทธิ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งส่วนใหญ่เป็นเทพที่พัฒนามาจากความเชื่อพื้นเมืองเดิม เช่น เทพแห่งลม (พระพาย) ซึ่งให้ชีวิตแก่เทพและมนุษย์ทั้งปวงด้วยลมหายใจของพระองค์เองเทพแห่งไฟ(พระอัคนี) เทพแห่งน้ำ(พระวรุณ)เป็นต้นว่าแต่ในช่วงที่เป็นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแล้วมีเทพผู้ยิ่งใหญ่เรียกว่า ตรีมูรติ จึงหมายถึง รูปแบบของพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามพระองค์ ประกอบด้วย พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ ซึ่งต่อมาพระวิษณุและพระศิวะได้กลายเป็นเทพผู้เป็นประธาน ของ ๒ นิกายคือ “ไวษณพนิกาย”(นับถือพระวิษณุเป็นประธาน) และ“ไศวนิกาย”(นับถือพระศิวะเป็นประธาน)^{๒๔} อย่างไรก็ตาม เทพต่างๆ ในศาสนาฮินดูที่มีอยู่เป็นจำนวนมากก็ยังได้รับการนับถือควบคู่กันไป เช่น พระอินทร์ เพราะถือเป็น เทพผู้ทรงฤทธิ์อำนาจที่แตกต่างออกไป นอกจากนี้แล้ว ยังมีภาพเทพฮินดูอีกกลุ่มหนึ่งที่ครูช่างไทยได้นำเหตุการณ์จากคัมภีร์นารายณ์สิบปางในโลกทัศน์เดิมของไทยมาใช้เป็นหลักในการถ่ายทอดภาพเทพอารักษ์อีกด้วย แต่เนื่องจากเรื่องราวของเหล่าเทพในคัมภีร์แปลกออกไปจากคติเดิมของอินเดียอยู่บ้างเนื่องจากครูช่างไทยท่านได้ถ่ายทอดภาพที่เขียนมาให้เป็นแนวจิตรกรรมของไทยแต่ก็คงยังเนื้อเรื่องเดิมของอินเดียไว้แต่ต้องการให้ดูเป็นภาพตามอย่างเอกลักษณ์ของไทย

^{๒๓} โอมอร เซาน์สวณ, เทพนพเคราะห์, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี ม.ศิลปากร ๒๕๓๐ หน้า ๗๔-๗๕)

^{๒๔} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี เทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธสถาน สำนักพิมพ์มิวเซียมเพลส ๒๕๕๑ หน้า ๒๔

๕. บทบาทเทพชั้นรอง(เทพบุตร)

บทบาทหน้าที่ เทพชั้นรอง(กลุ่มเทพบุตร) หมายถึง พระอัคนี เทพแห่งไฟ เป็นคู่แข่งที่สำคัญของพระอินทร์ ว่ากันว่าเป็นโอรสของฟ้าและดินเช่นเดียวกับพระอินทร์ เมื่อเกิดมาก็ทำลายล้างบิดามารดาในทันที และยังทำลายสิ่งอื่น ๆ อีกด้วย แต่ก็เป็นการทำลายเพื่อให้มีการสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา พระอัคนีนั้นเกิดถึงสามครั้งและเกิดใหม่อยู่ตลอดเวลา ในสวรรค์ในฐานะพระอาทิตย์ ในบรรยากาศในฐานะรูปของฟ้าแลบ และบนพื้นโลกเมื่อนุชย์ก่อไฟในรูปของไฟในเตา

พระจันทร์ เป็นเทพเจ้าแห่งดวงจันทร์และต้นกำเนิดของความอุดมสมบูรณ์ พระจันทร์มีกำเนิดมาตั้งแต่ครั้งที่มีการกวนเกษียรสมุทรเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำอมฤต พระสุริยะ เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ โอรสร่วมมารบิดมารดากับพระอินทร์และพระอัคนี ดังนั้น เทพทั้งสามองค์นี้จึงเป็นไตรเทพในยุคพระเวท

อุษา เทพีแห่งรุ่งอรุณ ซึ่งเป็นสาวอยู่ชั่ววันจันทร์ แต่ขณะเดียวกันเธอก็มีความมีอายุมาสู่มนุษย์ราตรี น้องสาวของอุษา การมาของราตรีนั้นเป็นที่ชื่นชม เพราะทุกชีวิตในโลกจะได้พักผ่อนนอนหลับ พระวิष्ณู เป็นเทพเจ้าที่ไม่มีความสำคัญในยุคพระเวท เป็นแต่องค์กำลังดวงพระอาทิตย์เท่านั้น บางครั้งก็ถูกนับเข้าเป็นภาคหนึ่งของพระอัคนี โดยมากเรียกกันว่าพระนารายณ์ ผู้ดำเนินไปจบสวรรค์ทั้ง ๗ ชั้นเพียงสามย่างก้าว อันหมายถึงเครื่องหมายแห่งแสงสว่างคือ ไฟ แสงฟ้าแลบ และดวงอาทิตย์ หรืออาทิตย์ขึ้น อาทิตย์เที่ยงวันและอาทิตย์ตก ภายหลังพระวิष्ณูกลายมาเป็นเทพเจ้าหนึ่งในสามองค์ในไตรเทพของพวกฮินดู มีหน้าที่ถนอมโลก สถิตย์อยู่ในวิภวภูมิจึงพระลักษมีผู้เป็นชายา

๒.๕ สรุป

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูบทนี้ สามารถสรุปได้เป็นประเด็นดังนี้

๑).ความหมายคำว่า “เทพอารักษ์”

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นั้นเทพเจ้ามีพระผู้เป็นเจ้าปกครองจักรวาลมีเทพเจ้าน้อยใหญ่ต่าง ความสำคัญและฐานะลดหลั่นกันไปสถิตอยู่ทั่วไปทุกอนุของจักรวาล เพื่อสร้าง เพื่อรักษา เพื่อพิทักษ์ เพื่อป้องกันได้นำเอาธรรมชาติเทพผู้พิทักษ์ หรือ รักษา ในความหมายและคติความเชื่อทั่วไปถึงเทพผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมักนิยมสลักรูปเทพอารักษ์หรือเทพผู้พิทักษ์ไว้ที่หน้าศาสนสถานพระพิฆเนศ เทพเจ้าของฮินดู เป็นโอรสของพระศิวะ มีกายเป็นมนุษย์ ศีรษะเป็นช้าง เป็นเทพที่นิยมบูชา กันมากที่สุดในบรรดาเทพฮินดูทั้งหลาย เนื่องจากพระองค์เป็นเทพผู้จัดความขัดข้องและเป็นผู้อำนวยความสะดวกสำเร็จให้แก่กิจการทั้งปวง ชาวฮินดูเมื่อจะประกอบพิธีทางศาสนา ปรับปรุงเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าใหม่ คือ

(๑) กำหนดให้พระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นผู้สร้างโลก สร้างเทวดาและมนุษย์ ทรงสถิตอยู่ในสิ่งที่ทรงสร้างทุกอย่าง

(๒) อธิบายสภาวะของเทวดาว่า เดิมต้องตายเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่ภายหลังพวกเทวดาได้กระทำพิธีบำเพ็ญตบะและพิธีพลี บูชาพระพรหม พระพรหมจึงประทานความเป็นอมตะ (อมร) ให้

(๓) สร้างเทพเจ้าขึ้นใหม่อีก ๒ องค์ คือ พระคิเว (เทพแห่งภูเขา) และพระวิษณุ (เทพแห่งทะเลและมหาสมุทร)

๒.ประเภทของเทพอาร์ักษ์

แนวคิดเรื่อง เทพอาร์ักษ์”ในศาสนาพราหมณ์ฮินดูมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานจากคติความเชื่อของคนพื้นเมืองโดยพัฒนาการแนวคิดเรื่องเทพอาร์ักษ์ยุคแรกชาวฮินดูได้นำลัทธิพระเวทมาผสมผสานกับคติความเชื่อของคนพื้นเมืองอินเดีย โบราณ ซึ่งมีความเชื่อกันว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลกและได้มีการยกย่องขึ้นชั้น พราหมณ์ เป็นชนชั้นสูงสุดในฐานะที่เป็นผู้ซึ่งสามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้นั่นเอง โดยเทพเจ้าที่ได้รับการเคารพสูงสุดของศาสนาพราหมณ์นั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ พระองค์ คือ

(๑).พระพรหม ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระธาดา (ผู้ทรงไว้), พระปรเมศ (ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์) และพระโลกศ (จอมโลก)

(๒).พระนารายณ์ ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระวิษณุ, พระพิฆณุหรื, พระอนันตไศยณ

(๓).พระคิเว หรือ พระอิศวร ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระตรีโลจนะ จากนั้นเทพตรีมูรติทั้ง ๓ พระองค์ได้จำแลงหรืออวตารลงมาเป็นเทพชั้นรองและชั้นอื่นๆ เพื่อมาปกป้องคุ้มครองจักรวาล โลก มนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติ

๓.พัฒนาการแนวคิดและบทบาทเทพอาร์ักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏศิลปกรรมทางศาสนา

คำว่า ศิลปกรรม น. สิ่งที่เป็นศิลปะ สิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นศิลปะเช่น งานประติมากรรม งานสถาปัตยกรรมจัดเป็นศิลปกรรม ได้กล่าวถึงบทบาทของเทพอาร์ักษ์ และมีเทพชั้นรองทำหน้าที่อาร์ักษ์พิทักษ์ผู้รักษาประตู หรือทางเข้าสู่เขาไกรลาส ทั้งแปดทิศ โดยกำหนดให้เขาไกรลาส หรือเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ทั้งแปดทิศ ซึ่งเทพเจ้าในศาสนาฮินดูไม่จำกัดรูปร่าง จะเป็นมนุษย์ สัตว์ หรือครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ ตามแต่ความเชื่อ ซึ่งสัตว์ที่ไม่มีในโลก

ศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอิทธิพลในราชสำนักและในพระราชพิธีบางอย่าง พุทธศาสนาที่นับถือในสุโขทัยระยะแรกเป็นนิกายมหายาน ต่อมาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๑-๑๘๔๒) ทรงนำพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์หรือนิกายหินยานซึ่งเคร่งครัดในพระธรรมวินัยกว่ามาเผยแพร่ ในด้านวรรณคดี มหาकाพย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย ๒ เรื่อง คือ รามายณะ หรือรามเกียรติ์และมหาภารตะ เป็นที่รู้จักกันดีของคนไทยเรื่องรามายณะพระพิฆเนศในเอเชียแปซิฟิกจากหนังสือตรีเทวปรกณ์การนับถือพระคเณศนั้นมีอยู่ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ตั้งแต่ภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เป็นต้นมา แต่ที่ยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบันรูปแบบของทวารบาลตามคติไศวะนิกาย “นนทิกะศวร – มหากาล” ในศิลปะแบบเขมรโบราณวัดพุทธพระวิษณุ และพระแม่ลักษมีประติมากรรมพระวิษณุ นารายณ์ ในมหาकाพย์มหาภารตะ

บทบาทของเทพอาร์ักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสรุปได้ว่าแนวคิดและคติความเชื่อเรื่องเทพอาร์ักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีพัฒนาขึ้นมาเพื่อรักษาโลก และมนุษย์ในลักษณะการให้คุณแก่ผู้ประพฤติดีงาม และให้โทษแก่ผู้ประพฤติผิด หรือละเมิด ยิ่งเมื่อถูกพัฒนาแนวคิดแบ่งเป็นระดับชั้นของเทพก็ยิ่งจะเห็นบทบาทของเทพทั้ง ๕ เกาฑ คือ

๑).บทธาบทเทพผู้ยิ่งใหญ่(เทพตรีมูรติ) มหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ ๓ พระองค์ คือ พระพรหม, พระวิษณุ และพระศิวะ

๑.พระพรหม บทธาบทหน้าที่ของพระพรหม คือ พระเจ้าผู้สร้าง ผู้ลิขิตความเป็นไปของทุกสรรพสิ่ง เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ทุกคน

๒.พระวิษณุ (พระนารายณ์) บทธาบทหน้าที่พระ วิษณุ ทรงมีเทวานุภาพขจัดเหล่ามารและสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง พระองค์ทรงคุ้มครองทุกสรรพชีวิต

๓.พระศิวะ มหาเทพผู้ทำลายล้าง บทธาบทความสำคัญ พระศิวะทรงเป็นมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ในจักรวาล พระองค์จะทรงประทานพรวิเศษให้แก่คนผู้หมั่นกระทำความดี และยึดมั่นในศีลธรรมเท่านั้น

๒).เทพเคราะห์

บทธาบทหน้าที่ เทพพระเคราะห์ พระวรุณ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างจักรวาล และโลกทั้งสาม คือ ท้องฟ้า พื้นดิน และอากาศด้วยมายา

๓).เทพทิศปาล

บทธาบทหน้าที่ ของเทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ) หมายถึง พระอินทร์ ผู้เป็นเทพแห่งพายุ และผู้ถือวชิระหรือสายฟ้าเป็นอาวุธ

๔).เทพผู้ทรงฤทธิ์

บทธาบทหน้าที่เทพผู้ทรงฤทธิ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งส่วนใหญ่เป็นเทพที่พัฒนามาจากความเชื่อพื้นเมืองเดิม เช่น เทพแห่งลม (พระพาย) ซึ่งให้ชีวิตแก่เทพและมนุษย์ทั้งปวงด้วยลมหายใจของพระองค์เองเทพแห่งไฟ(พระอัคนี) เทพแห่งน้ำ(พระวรุณ)

๕).เทพชั้นรอง(เทพบุตร)

บทธาบทหน้าที่ เทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) หมายถึง พระอัคนี เทพแห่งไฟ เป็นคู่แข่งที่สำคัญของพระอินทร์ ว่ากันว่าเป็นโอรสของฟ้าและดินเช่นเดียวกับพระอินทร์

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยในพุทธศตวรรษที่๗^๑ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อกันจนแทบจะแยกกันไม่ออก ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์สังคมไทย ประติมากรรม สถาปัตยกรรมไทย และภาพจิตรกรรมไทยบนผนังพระอุโบสถ เราแทบจะแยกไม่ออกว่าเทพหรือเทวดาในพุทธศาสนา เทพเจ้าในศาสนาฮินดูแตกต่างกันอย่างไรทางคติศาสนา พราหมณ์-ฮินดูโดยเฉพาะไศวนิกาย กำหนดให้เขาไกรลาส เป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีพระอิศวรเป็นใหญ่กว่าเทพเจ้าทั้งปวง มีเทพชั้นรองทำหน้าที่อารัก্ষรักษาประตูหรือทางเข้าสู่เขาไกรลาสทั้งแปดทิศ เรียกว่า “อักษฎิบาล” หรือ “ภูฏิบาล” “โลกบาล” หรือ “เทพอารัก্ষ”

แต่แรกนั้นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้เข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิและได้ผสมผสานกับแนวคิดดั้งเดิมคือแนวคิดเรื่องผี(เทพประจำท้องถิ่น) จากนั้นได้พัฒนาการยกระดับขึ้นเป็นเทพอารัก্ষระดับสูงภายหลังพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแพร่ได้รับอิทธิพลและผสมผสานเข้าระหว่างศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ และลัทธิแนวคิดดั้งเดิม จนกลายเป็นแนวคิด ความเชื่อและวิถีชีวิตที่แสดงออกผ่านศิลปกรรมทางศาสนา ซึ่งพุทธศาสนาปรับเอาแนวคิดและความเชื่อดังกล่าวแล้วพัฒนาการอธิบายภาวะของพรหมเทพเทวดามีบทบาทสำคัญในทางพุทธศาสนาที่คอยช่วยเหลือปกป้องรักษาพระพุทธเจ้าอยู่ทุกหนแห่งทั้งในโลกมนุษย์และบนสรวงสวรรค์ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นที่มาของการนำเรื่องราวเทวดามาเป็นส่วนสำคัญของภาพเขียนจิตรกรรม ในผนังวิหารและอุโบสถเล่าเรื่องทางพุทธศาสนาแต่ในขณะเดียวกันความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาฮินดูก็ยังคงมีภาพเขียนในอุโบสถพุทธด้วยเหมือนกัน และบางครั้งเราก็นับถือสมมุติเทพ ที่มีรากฐานความเชื่อมาจากลัทธิเทวราช และการอวตารของเทพพระศิวะนารายณ์ มาเป็นองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งสังเกตได้จากคำว่า “รามาริบัติ”^๒

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้มีการประกาศข้อความในพระราชกำหนด ความตอนหนึ่งว่า

บัดนี้มีศาลเทพารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง ให้บำรุงซ่อมแปลงที่ปลุกหักพังนั้น ให้บริบูรณ์ และแต่งเครื่อง กระจาบบวชผลไม้ ถั่ว งาเป็นต้น และอุปเทียของบูชาพ่อนรำ บวงสรวงพระลี้กาม ถวายสิ่งอันสมควรแก่เทพารักษ์ แต่อย่านับถือว่ายิ่งกว่าไตรสรณคม^๓

^๑ อ่านรายละเอียดใน <http://www.dhammathai.org/thailand/thailand.php>

^๒ กรอบแนวคิดของ รศ.ดร.ธวัช วิชัยดิษฐ, NIDA, 1979.ลัทธิเทวสิทธิ์ (Devine Rights)

^๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระพุทธศาสนประวัติสมัยรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๙-๗๐.

ซึ่งความในพระราชกำหนดข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าพระราชหฤทัยเกี่ยวกับความเชื่อในบรรดาเทพ และภูตผีอันเป็นความเชื่อพื้นฐานในสังคม ที่เข้ามาผสมกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้บำรุงศาลเทพารักษ์ต่างๆ เพื่อบำรุงขวัญของประชาชน แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงพยายามให้ผู้คนในสังคม เข้าใจแก่นของพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาคำสอนของพระธรรมและพระสงฆ์ ปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาด้วยการแสดงออกทางด้านวัตถุทางความเชื่อเกี่ยวกับเทพารักษ์ซึ่งเชื่อว่ามีอนุภาพสามารถปกป้องคุ้มครองพระรัตนตรัยอันเป็นสิ่งที่เคารพสูงสุดของคน

ดังนั้น การแสดงออกในทางความเชื่อเกี่ยวกับเทพารักษ์จึงปรากฏในรูปของประติมากรรม และจิตรกรรมภายในวัด วัดจึงกลายเป็นที่รวมของฝีมือในเชิงช่าง ช่างเขียนภาพ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมไทย และภาพจิตรกรรมไทยบนผนังพระอุโบสถ และการแสดงออกของวัฒนธรรมจึงมีทั้งสองรูปแบบสืบทอดกันตลอดมาจนถึงปัจจุบันความเชื่อเรื่องเทวดานั้นในสังคมไทยของเรา มีความเชื่ออย่างฝังแน่นมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลหลักฐานการสร้าง “เทพอารักษ์”^๔ หรือ “อารักษ์” ให้เป็นผู้ปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สถิตอยู่ที่บ้านประตูและหน้าต่างของอาคารพุทธสถาน เป็นคติที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วเท่าที่พบมีการสลักลงไบบนเนื้อไม้และการวาดเป็นภาพจิตรกรรม โดมมิกมีแบบแผนหรือรูปแบบที่ชัดเจนอยู่อย่างหนึ่งคือนิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขันธ์ประทับยืนอยู่บนแท่นที่มักเรียกกันว่า “เทวดายืนแท่น”^๕ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำสืบทอดกันมายาวนานจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงเริ่มปรากฏความเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการวาดภาพหลังบานประตูและหน้าต่าง โดยมีการสร้างรูปแบบใหม่ๆ ไม่ยึดถือรูปแบบเดิมอีกต่อไป เช่นเปลี่ยนไปวาดเครื่องหมายมงคลตามคติจีน เนื่องจากเป็นภาพที่มีความหมายเป็นสิริมงคล หรือหากเป็นเทพอารักษ์ก็เปลี่ยนไปวาดภาพแขกหรือฝรั่งถืออาวุธ ภาพเทพอัปสร เป็นต้นแต่ที่น่าสนใจที่สุดคือเริ่มมีการนำภาพเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาทำหน้าที่เป็นอารักษ์ผู้พิทักษ์พุทธสถาน ซึ่งคตินี้น่าจะเกิดจากโลกทัศน์ที่เชื่อว่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจและอิทธิฤทธิ์มหาศาล เมื่อถึงคราวต้องปิดบานประตูหน้าต่างอาคาร ภาพเทพเจ้าเหล่านั้นก็จะเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธเจ้าอยู่เป็นนิจกาลนิรันดร์ตลอดไป

ตัวอย่างแนวคิดความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ปรากฏข้อความในพุทธประวัติอยู่หลายตอน เช่น

ในปริกษะที่ ๑๒ พรหมชฌเมสนปริวรรต ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ท้าวสหมบดีพรหมทูลอาราธนาให้ทรงแสดงพระธรรมทรงพิจารณาพระธรรมที่ตรัสรู้แล้วทรงพบว่ามีความสุขคัมภีร์ภาพมาก สัตว์ทั่วไปไม่อาจรู้ตามได้งายนอกจากบัณฑิตที่มีความพร้อมอันอุดม เพราะสัตว์ส่วนมากติดลึกลงในกิเลสถ้าประกาศธรรมไปก็จะเหน็ดเหนื่อยเปล่า จึงทรงพระดำริชวนชวายน้อย(อัปโปสุกกิจ) ที่

^๔อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, เทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธสถาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

จะไม่ทรงสอน ซึ่งเป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์เนื่องจากทรงรู้ว่าดำริเช่นนี้แล้ว ทำมหาพรหมที่โลกบูชาจะมาทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมและเมื่อชาวประชาฐ์แล้วจะพากันเคารพ พระธรรมพระดำรินั้นล่วงรู้ถึงท้าวสหัมบดีพรหมผู้ที่โลกเชื่อกันว่าเป็นพระผู้สร้างโลก มหาพรหมถึงกับ เปล่งคำว่า“โลกจักฉิบหายแล้ว”^๖

เหล่าเทพได้สดับแล้วตกใจรีบมาสอบถามรู้แล้วก็ปรึกษากันว่าควรที่จะไปเข้าเฝ้ากราบทูล อาราธนาให้ทรงประกาศธรรมเหตุผลในการกราบทูลให้แสดงธรรม คือบุคคลผู้พร้อมตรัสรู้ตามมียอยู่ หากไม่ตรัสธรรม พวกเขาก็อยมเสียโอกาสและพระธรรมที่มีอยู่ในมครรัฐตอนนั้นนั้น ไม่บริสุทธิ์ มีมลทิน ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ไม่เป็นไปเพื่ออรรถมนานถพานพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสดับคำทูล อาราธนาแล้ว ทรงพิจารณาเห็นจริงตามนั้นแล้วพิจารณาต่อไปถึงบุคคลประเภทต่างๆ ทรงจำแนก บุคคลเป็น ๔ ประเภท เทียบกับดอกบัว ๔ เหล่า อันมีจริตต่างๆ กัน บุคคลเหล่านั้นมีทั้งผู้รู้ได้เพราะ พระองค์ก็มิรู้ได้เพราะพระสาวกก็มีแล้วตรัสคำอาราธนาว่า “บัดนี้เราเปิดมหาอัครทวารแล้ว ขอให้ สัตว์ที่มีหู มีโสติวิญญูณจงปล่อยศรัทธาตั้งจิตคอยฟัง”^๗

จากเรื่องราวแสดงให้เห็นถึงเทพเทวดา คือพระพรหมที่เสด็จลงมาคอยช่วยเหลือพระพุท ธองค์ เกี่ยวกับการค้นหาความจริงจากสังขารธรรมของโลกเพื่อให้หลุดพ้นจาก บ่วงมารอันในวัฏสงสาร ที่เรียกกันว่า กิเลสสาร ซึ่งเป็นเครื่องกักขังให้มนุษย์หลงระเริงในความสุขของกามกิเลส และ อัตติเลส ในความที่มนุษย์มีอธิสัยนัยต่ายมหาทางหลุดพ้นไม่ได้ แต่เทวดาได้คอยกำหนดบทบาทของ ตนเพื่อช่วยถอดรหัสให้แก่พระพุทธรองค์ได้ค้นพบอริยสัจอันเป็นหนทางหลุดพ้นในวัฏสงสารได้

ในปริเฉทที่ ๒๔ เทโวโรหนปริวรรตการเสด็จลงจากเทวโลกเมื่อพระบรมศาสดาเสด็จ หายไปในเทวโลก (โลกของเทวดา) หนึ่งๆ ที่หมู่ชนบทภาคพื้นดินมองเห็นอยู่ พวกเขาสงใจใคร่รู้ว่าจะได้ เห็นพระพุทธเจ้าอีกเมื่อใด จึงสอบถามไปยังพระโมคคัลลานะผู้เลิศทางฤทธิ์ท่านต้องการให้ชนพวกนั้น รู้อานุภาพของพระอนุรุธะจึงบอกให้ไปถามท่านพระอนุรุธะก็แจ้งว่าพระศาสดาจะประทับอยู่ ดาวดึงส์ ๓ เดือนจะปรากฏพระองค์อีกครั้งในวันมหาปวารณา มหาชนทราบแล้วจึงจัดที่พักรอมี พระโมคคัลลานะแสดงธรรม มีท่านจุลอนาถบิดนทิกเศรษฐีจัดโรงทานเลี้ยงดูก่อนถึงวันมหาปวารณา ๗ วันพระโมคคัลลานะก็ไปเฝ้าทูลถามกำหนดการตรัสว่าจะปรากฏพระองค์ที่ใกล้ประตูเมืองสังกัสสะ เพราะพระสารีบุตรจำพรรษาอยู่ที่นั่น พระเถระนำความไปบอกมหาชนหมู่ชนจึงเดินทางไปรวมยัง ประตูเมืองถึงวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ พระศาสดาทรงปวารณาพระวัสสาแล้ว เสด็จลงทางบันได แก้ว อันพระอินทร์เนรมิตไว้นอกนั้นมีบันไดเงินอยู่ข้างขวาอันพระอินทร์ถือบาตรลงพร้อมเหล่าเทพ บันไดทองอยู่ข้างซ้ายมีท้าวสหัมบดีพรหมและหมู่พรหมกั้นเศวตฉัตรถวายพระศาสดาวันนั้นเอง พระโลกนาถทรงใช้พุทธานุภาพเปิดโลก ให้สัตว์ทั้งปวงมองเห็นกันและกันมนุษย์มองเห็นเทวดา สัตว์ นรกและสัตว์เดรัจฉานทั้งปวงก็มองเห็นกันทั้งยังเห็นพระศาสดาด้วย สัตว์ที่ได้เห็นพระศาสดาแล้วล้วน ปราศจากเป็นพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น

^๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปการ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๐.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

จากตัวอย่างทั้งสองเรื่องจะเห็นได้ว่า พรหมเทพเทวดามีบทบาทสำคัญในทางพุทธศาสนา ที่คอยช่วยเหลือปกป้องรักษาพระพุทธเจ้าอยู่ทุกหนแห่งทั้งในโลกมนุษย์และบนสวรรค์ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นที่มาของการนำเรื่องราวเทวดาอารักษ์มาเป็นส่วนสำคัญของภาพเขียนจิตรกรรม ในผนังในอุโบสถเป็นภาพเล่าเรื่องทางพุทธศาสนาแต่ในขณะเดียวกันความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก็ยังคงมีภาพเขียนในอุโบสถพุทธด้วยเหมือนกัน

ในขณะที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือเป็นศาสนาพหุเทวนิยม เทพเทวดาถือเป็นสิ่งสำคัญหรือแกนหลักของศาสนาเทวดาทุกองค์ได้รับการยกย่องในฐานะเทพเจ้าเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลเหนือมนุษย์ เทวดาคือที่มาของศีลและธรรมของศาสนาแต่ใน ศาสนาพุทธเถรวาทเช่น ศาสนาพุทธ เช่น เทวดาไม่ใช่แกนหลักของศาสนาเทวดาไม่ได้อยู่ในฐานะที่ได้รับการยกย่องนับถือจากศาสนิกชนเช่นเดียวกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดูเพราะเทวดาไม่มีอิทธิพลให้คุณให้โทษเหนือมนุษย์ แต่เทวดาในทางพุทธศาสนาเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งที่จะช่วยเติมเต็มความสมบูรณ์ในความเชื่อทางศาสนาหรืออย่างน้อยที่สุด ในความเชื่อความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนบางหมู่เหล่าเทวดาก็เป็นตัวอย่างที่ดีของรางวัลที่จะพึงตอบแทนให้แก่ผลกรรมดีที่ศาสนิกชนได้ปฏิบัติไปในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎกคำว่า เทวดาเป็นคำใช้เรียกชาวสวรรค์ที่มีกำเนิดเป็นโอปปาติกะคือมีกำเนิดด้วยการผุดขึ้นทันทีโดยอาศัยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่เคยทำไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานเป็นผู้จัดสรร^{๙๙}

เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในปรัชญาพระคัมภีร์คิตา(ในเรื่องกรรมหรือการกระทำ) ผู้มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบในบทบาทของตนเอง สอนให้มีความรักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า สอนให้เชื่อว่าพระองค์คือผู้ดูแลโลก ดังที่พระกฤษณะกล่าวว่า “เมื่อใดธรรมเสื่อมลงและอธรรมเด่นขึ้น พระผู้เป็นเจ้าเบื้องบนจะทรงอวตารลงมาปราบอธรรม”^{๑๐๐} ภาควีคิตาสอนให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ส่วนให้ไม่เบียดเบียนลัทธิอื่น นิกายอื่น เพราะว่า ทุกลัทธิ ทุกนิกาย แม้ว่าจะมีปรัชญาความคิดความเชื่อแตกต่างกัน แต่ก็เหมือนบันไดก้าวไปสู่ลัทธิที่ที่สูงขึ้น ภาควีคิตาย้ำว่า “ผู้ใดบูชาเทพองค์ใดด้วยศรัทธา เราจักทำให้ศรัทธาของเขากล้าแข็งยิ่งขึ้น ให้สมความปรารถนาที่เขามุ่งหมาย บรรดาผู้บูชาเทพเจ้าองค์อื่นด้วยรักดียอมเท่ากับได้บูชาเราแต่ยังมีความไม่สมบูรณ์เท่านั้น การเคารพบูชาย่อมมีได้ต่าง ๆ กันเปรียบเหมือนถนนหลายสาย แม้จะมีความสั้นยาว คดเคี้ยวแต่ก็มุ่งไปสู่เป้าหมายอันเดียวกัน ในสังคมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นสังคมความเชื่อ เน้นเรื่องการบวงสรวงบูชาเทพเจ้าเนื่องจากเกิดจากความเชื่อว่ามีบูชาเทพเจ้าแล้วเทพเจ้าจะช่วยเหลือคอยดลบันดาลในสรรพสิ่งที่ผู้นั้นต้องการได้สมความปรารถนา พิธีบูชาโยญ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางธรรมชาตินา ผสมผสานกับการนับถือเทพเจ้าหลายองค์ของพวกตนแล้วสมมุติรูปร่างของเทพบูชาขึ้นมามากมาย เช่นอรุณเทพเจ้าแห่งท้องฟ้าสีคราม^{๑๐๑}

^{๙๙}พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), (บทคัดย่อ).

^{๑๐๐}สุวัฒน์ จันทรจำนง, นายแพทย์, **มนุษย์กับความเชื่อ ปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สายส่งสุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๐.

^{๑๐๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

อุษาเทพี เทพเจ้าแห่งรุ่งอรุณ^{๑๑} อินทรา เป็นเทพเจ้าแห่งสายฝน เป็นต้น^{๑๒} ตลอดจนสร้างพิธีกรรมฆ่าสัตว์บูชาญัตติให้มันักบวชหรือพราหมณ์ประจำตระกูล เรียกว่าบุโรหิต ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ชาวอารยันนำพระอาทิตย์ที่ตนนับถือมาเป็นเทพเจ้าอีกองค์หนึ่งเรียกว่า สาวตรี หรือสุริยาตั้งชื่อเทพเจ้าสร้างโลกว่าพระอินทร์ เรียกว่าเทพเจ้าแห่งการพิจารณาการกระทำของมนุษย์ ดังนั้นจึงถือกันว่า “พระสาวตรี พระอินทร์ พระยม และพระวรุณ” เป็นเทพเจ้า ๔ องค์แรกของชาวอารยันในสมัยพระเวท^{๑๓}

จากการศึกษาบริบทแนวคิดความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ในเบื้องต้นจะพบว่าศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้พัฒนาแนวคิดความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ขึ้นมา และส่งอิทธิพลต่อพุทธศาสนาด้วยการนำมาอธิบายแนวคิดและความเชื่อในรูปแบบหรือสร้างแบบแผนการอธิบายคติความหมายให้กลายเป็นเทพอารักษ์ในพุทธศาสนา และแสดงคติดังกล่าวผ่านพุทธศิลป์ในรูปแบบศิลปกรรมต่างๆ เช่น ภาพจิตรกรรมในวิหารและพระอุโบสถ เป็นต้น

การศึกษาเรื่องราวของเทพฮินดูในประเทศไทยที่ช่างได้อัญเชิญมาเขียนเป็นเทพผู้พิทักษ์ (เทพอารักษ์) พุทธสถานในพระอารามสำคัญทั้งพระอารามหลวงและพระอารามประจำรัชกาล พระบรมราชวังในสมัยรัตนโกสินทร์ ภาพของเทพดังกล่าวส่วนใหญ่ถ่ายทอดมาจากเรื่องราวในคัมภีร์นารายณ์ ๑๐ ปรากฏตามโลกทัศน์ของการผสมผสานแนวคิดคติความเชื่อของไทยและด้วยเหตุที่เทพเหล่านี้ล้วนมีพลังอำนาจทั้งด้านการสร้างสรรค์และการทำลายความชั่วร้าย จึงสอดคล้องกับคติอารักษ์ดั้งเดิมของไทยที่เป็นผู้พิทักษ์ป้องกันสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้าสู่ภายในพุทธสถานนั้น ซึ่งปัญหาสังคมไทยในปัจจุบันมีความสับสนเรื่องแนวคิดและคติความเชื่อเชิงวัฒนธรรมพุทธกับพราหมณ์-ฮินดู โดยไม่สามารถอธิบายให้เห็นคติพัฒนาการ ซึ่งชาวไทยได้มีการนำเอาวัฒนธรรมของฮินดูมาผสมผสานเข้ากับพุทธจนทำให้วัดและพระอุโบสถกลายเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท โดยเน้นศึกษาเทพอารักษ์จุลโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมภาพเขียน(จิตรกรรม)ประเภทเทวดายืนแท่นในพระอุโบสถสมัยอยุธยายุคกลางตอนปลายและเทพอารักษ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่ามีพัฒนาการอธิบายจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสู่พุทธศาสนาอย่างไร ตลอดจนถึงพัฒนาการการอธิบายดังกล่าวมีความเหมือนและต่างกันอย่างไรเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับเทพอารักษ์
พุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจุลโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมในพระอุโบสถ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีความเป็นมาอย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพุทธศาสนาเถรวาทมีความเป็นมาอย่างไร

๑.๓.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพอารักษ์พุทธ
ศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษาเฉพาะเทพจุลโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมในพระอุโบสถ มีพัฒนาการที่
สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบไว้ ๓ ประเด็น
ดังต่อไปนี้คือ

ประเด็นที่ ๑ ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในประเด็นของ
ความหมายของเทพอารักษ์ประเภทของเทพอารักษ์แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่
ปรากฏศิลปกรรมทางศาสนา รวมถึงบทบาทของเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ประเด็นที่ ๒ ศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นของ
ความหมายของเทพอารักษ์ประเภทของเทพอารักษ์แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทที่
ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนา รวมถึงบทบาทของเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท

ประเด็นที่ ๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู: กรณีศึกษาทำวจุลโลกบาลในพระอุโบสถ ในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องเทพ
อารักษ์ที่ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนากรณีวัดสมัยอยุธยาอยุธยาตอนปลาย ศึกษาเฉพาะวัดคงคา
รามราชบุรี วัดใหญ่สุวรรณารามเพชรบุรี และวัดไชยทิศ กรุงเทพมหานครและในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ศึกษาเฉพาะวัด ราชนัดารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส
(วัดพระแก้ววังหน้า) เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (QUALITATIVE RESEARCH) โดยวิธีวิจัยเอกสารการ
สัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาเอกสารปฐมภูมิ (PRIMAY SOURCE) พระพุทธศาสนาศึกษาจาก
พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศึกษาเอกสารจาก
คัมภีร์พระเวทและศึกษาเอกสารทุติยภูมิ (SECONDARY SOURCE) เช่น งานวิจัย หนังสือ บทความ
และที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยจะใช้หลักฐานเหล่านี้มาสนับสนุน เพื่อหาข้อสรุปและเรียบเรียงเสนอผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๒ ประมวลและรวบรวมข้อมูลทั้งจากส่วนการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และในพุทธศาสนาเถรวาท นำข้อมูลมาวิเคราะห์ระบอบข้อมูลเพื่อให้เห็นแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์

ขั้นตอนที่ ๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษาท้าวจตุโลกบาลในพระอุโบสถ ในประเด็นแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ในประเด็นของความหมายของเทพอารักษ์ประเภทของเทพอารักษ์แนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนา รวมถึงบทบาทของเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ที่ปรากฏในศิลปกรรมทางศาสนากรณีวัดสมัยอยุธยายุคกลางตอนปลาย ศึกษาเฉพาะวัดคงคารามราชบุรี วัดใหญ่สุวรรณารามเพชรบุรี และวัดไชยทิศ กรุงเทพฯและในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศึกษาเฉพาะวัด ราชนัคดารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า)เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน

ขั้นตอนที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๖ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

เทพอารักษ์(เทพผู้พิทักษ์) หมายถึง เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หรือ “อารักษ์” คือผู้คุ้มครองป้องกันภัยอันตรายและสิ่งอัปมงคลไม่ให้กล้ำกรายสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

จตุโลกบาล หมายถึง เทพคุ้มครองหรือเทพรักษาโลกทั้ง ๔ ทิศ

จตุมหาราช หมายถึง ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง ๔ เป็นพิภพที่จัดเข้าในสวรรค์ ๖ ชั้น แต่เป็นชั้นแรก เรียกว่า จตุมหาราชิกาท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นมีหน้าที่ครองโลก เรียกว่า ท้าวจตุโลกบาล แบ่งหน้าที่ดูแลกันคนละทิศ ประกอบด้วย ท้าวอหิธรเป็นเป็นอธิบดีของพวกคนธรรพ์ครองทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหก เป็นอธิบดีของพวกกุมภัณฑ์ ครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ เป็นอธิบดีของพวกนาครครองทิศตะวันตก ท้าวกุเวร (เวสวัณ) เป็นอธิบดีของพวกยักษ์ ครองทิศเหนือ

ท้าวสักกเทวราช หมายถึง พระอินทร์ หรืออีกหลายชื่อ ท้าวสหสัณย์ สหสเสนตรมัทวาน วาสพ บุรินท เป็นเทวราชเจ้าครองภพดาวดึงส์ปกครองถึงจตุมหาราช พระอินทร์ที่ครองดาวดึงส์อยู่ในบัดนี้ เป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน

ท้าวมหาพรหม หมายถึง เป็นเทวะชั้นสูง อยู่ในภพที่ต่างหากจากพวกเทวะสามัญ ซึ่งเรียกว่าเทวโลก ภพที่อยู่ของพรหมเรียกว่า พรหมโลก แต่คงจัดเข้าในเทวะ เพราะเป็นพวกทิพย์ด้วยกัน ที่ต่างกับเทวะในเทวโลกนั้น เพราะกรรมที่ให้บังเกิดต่างกัน ผู้ให้ทานรักษาศีลไปเกิดในเทวโลก ผู้ได้มานสมบัติ จึงจะได้ไปเกิดของผู้ที่ได้รูปฌาน ท้าวมหาพรหมได้มานซึ่งแบ่งรูปเป็นอารมณ์เกิดในรูปภาพ

เทวดา(เทพ) หมายถึง เทวดาในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ได้แก่ หมู่เทพชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ทั้งเพศชายและเพศหญิงเทพเจ้า หมายถึงเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

เทวดายืนแท่น หมายถึง เทพอารักษ์ในศาสนาพุทธที่นิยมเขียนไว้ที่ประตูโบสถ์มีหน้าที่คอยปกป้องคุ้มครอง และพิทักษ์มิให้สิ่งชั่วร้ายต่างๆผ่านเข้าไปสู่ศาสนสถานได้

ตรีมูรติ หมายถึง พระตรีมูรติ หรือเทพหัตตดาเตระยะ นั้นถือว่าเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาพราหมณ์ ทั้งนี้เนื่องมาจากพระตรีมูรตินี้เป็นการรวมกันของมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ถึง ๓ พระองค์เข้าด้วยกัน ซึ่งก็คือ พระพรหม พระวิษณุ(พระนารายณ์) และพระศิวะ ที่ถือว่าเป็นผู้สร้าง(สฤษฏ์) ผู้รักษาโลก(สถิตติ) และผู้ทำลาย(ประลัย) ในศาสนาพราหมณ์ โดยพระเทวานุภาพของพระตรีมูรตินั้น ท่านสามารถประทานความสมหวังได้ในทุกเรื่อง ท่านทรงประทานพรให้คนสมหวังได้ทุกประการไม่ว่าจะเป็นความอุดมสมบูรณ์ในชีวิต หรือการงาน หรือแม้กระทั่งในเรื่องความรัก

ศิลปะในเชิงช่าง หมายถึง ศิลปะจัดเป็นมงคลข้อหนึ่งในมงคล ๓๘ ในมงคลสูตร ซึ่งมีศิลปะแห่งการดำรงชีวิตให้ก้าวหน้าทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ พระสิริมังคลาจารย์ อธิบายแก่ศิลปะนี้ไว้ในมงคลัตถที่ป็นว่า หัตถโกศลคือความเป็นคนฉลาดในหัตถการ คือเป็นช่างฝีมือ ทำงานให้สำเร็จเป็นขึ้นเป็นอันและปราณีด้วยน้ำมือของตน ชื่อว่าศิลปะ

๑.๗ ทบพวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๑ เอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้อง

๑. พระปฐมโพธิกถา^{๑๔} ฉบับปริจเฉทที่ ๑๒ พรหมชฌะสนปริวรรตทำวสทัมบตีพรหมทูลอาราธนาให้ทรงแสดงพระธรรม ปริจเฉทที่ ๒๔ เทวโรหนปริวรรตการเสด็จลงจากเทวโลก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสดับคำทูลอาราธนาแล้ว ทรงพิจารณาเห็นจริงตามนั้นแล้วพิจารณาต่อไปถึงบุคคลประเภทต่างๆ ทรงจำแนกบุคคลเป็น ๔ ประเภท เทียบกับดอกบัว ๔ เหล่า อันมีจิตต่างๆ กัน บุคคลเหล่านั้นมีทั้งผู้รู้ได้เพราะพระองค์ก็มิรู้ได้เพราะพระสาวกก็มีแล้วตรัสคำอาราธนาว่า “บัดนี้เราเปิดมหาอัครทวารแล้ว ขอให้สัตว์ที่มีหู มีโสตวิญญานจงปล่อยศรัทธาตั้งจิตคอยฟังจากเรื่องราวแสดงให้เห็นถึงเทพเทวดา คือพระพรหมที่เสด็จลงมาคอยช่วยเหลือพระพุทธรองค์ เกี่ยวกับการค้นหาความจริงจากสังขารของโลกละเพื่อให้หลุดพ้นจาก บ่วงมารอันในวัฏสงสาร ที่เรียกขานว่า กิเลสสาร ซึ่งเป็นเครื่องกักขังให้มนุษย์หลงระเหิดในความสุขของกามกิเลส และอัตถิเลส ในความที่มนุษย์มีอุลลันยัตถาย่อมหาทางหลุดพ้นไม่ได้ แต่เทวดาได้คอยกำหนดบทบาทของตนเพื่อช่วยถอตรัสให้แก่พระพุทธรองค์ได้ค้นพบอริยสัจอันเป็นหนทางหลุดพ้นในวัฏสงสารได้

๒. พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๑๕} กล่าวถึงเทวดาว่า เทวดาล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ข้อดีของเทพคือมีอายุทิพย์ วรรณทิพย์และสุขทิพย์ ส่วนมนุษย์มีข้อดีคือ กล้าหาญกว่า สติดีกว่าและมีการประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งสามารถพัฒนา

^{๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาคร, ๒๕๔๐)

^{๑๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

ตนให้มีคุณธรรมสูงกว่าเทวดาก็ได้ พระพุทธศาสนาให้เลิกอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากเทวดาให้หันมาวางท่าทีด้วยเมตตา มีไมตรีจิตต่อกัน เคารพซึ่งกันและกันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ไม่ก้าวก่ายแทรกแซงกันแต่ต่างทำหน้าที่ที่ดีของตนให้สมบูรณ์

๓. **อรุณศักดิ์ กิ่งมณี** เทพอินดูผู้พิทักษ์พุทธสถาน ครั้งแรกกับการไขปริศนา ที่มาและความหมายของเทพผู้ทรงฤทธาภาพกว่า ๓๐ องค์หลังบานประตูหน้าต่าง พระอารามหลวงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศึกษาเฉพาะวัด ๑.ราชนัสดารามวรวิหาร ๒.วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร ๓.วัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า)^{๑๖}

๔. **น ณ ปากน้ำ** วัดคงคาราม : ภาพเทพอารักษ์เป็นภาพเขียนเขียนเทวดายืนแท่นบนพื้นขาวภาพเขียนสีเทพอารักษ์ บนบานหน้าต่างวัดคงคาราม จ.ราชบุรีเป็นแบบเดียวกับเทพอารักษ์บนบานหน้าต่างสมัยอยุธยาตอนปลายที่วัดไชยทิศ บางขุนนนท์ แตกต่างกับเทพอารักษ์สมัยรัตนโกสินทร์ทั่วไปที่ระบายพื้นด้วยสีแดงชาดภาพเขียนเทวดายืนแท่นบนพื้นขาวที่เขียนภาพดอกไม้ร่วงแพรวพราวดังเปรียบได้กับภาพमारผลอันวิเศษ ก่อนที่จะบรรลอรหัตผลในราตรีนั้น พญามารผู้เล็งเห็นว่าพระมหาบุรุษนี้มีอำนาจมรดกแผ่นดินบนลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เป็นวัดเก่าแก่มากแต่สมัยโบราณอยู่ในกลุ่มวัดสองฝั่งแม่น้ำราชบุรีเป็นวัดท่ามกลางชุมชนชาวมอญ^{๑๗}

๕. **น ณ ปากน้ำ** วัดใหญ่สุวรรณารามเทพอารักษ์ที่เขียนบนบานประตูซึ่งมีอยู่ช่องเดียว บานประตูดังกล่าว สร้างขึ้นด้วยคติความเชื่อที่ว่า ใช้สำหรับเป็นทางเข้าออกของเทพดา เพื่อจะมาร่วมสโมสสนิบัติในการมงคลนอกจากจะเป็นงานศิลปะเก่าแก่ดั้งเดิมแล้ว ชนิดหาที่ไหนมาเทียบได้ยากมีลักษณะเด่นๆ อีกหลายอย่าง ภาพเทพอารักษ์นี้แรกสุดคือ ความคิดสร้างสรรค์ในการจัดองค์ประกอบภาพว่า ภาพเทพอารักษ์ที่บานประตูกลาง พระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม เป็นภาพที่งามสุด เมื่อเทียบกับภาพเทพอารักษ์ทั้งหมดเป็นความแปลกของการสร้างพระอุโบสถหลังนี้มาก บานหน้าต่างทั้ง ๒ มีขนาดใหญ่กว่าบานประตู อยู่ตรงกลางระหว่างบานประตูหน้าต่างของพระอุโบสถ ลวดลายเทพอารักษ์งดงามและยังคงสมบูรณ์อยู่มาก^{๑๘}

๖. **น ณ ปากน้ำ** วัดไชยทิศภาพเทพอารักษ์บุรุษผิวกายสีขาวมีรัศมีรอบพระเศียร พระหัตถ์ถือดาบไว้ข้างพระกายยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่นให้เป็นผู้ป้องกันพื้นที่ศักดิ์ โดยให้สถิตประจำอยู่ที่บานหน้าต่างของอาคารโบสถ์วิหาร เป็นคติที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว มีทั้งการสลักลงบนเนื้อไม้ แบบแผ่น หรือรูปแบบที่ชัดเจนอยู่อย่างหนึ่งคือ นิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขรรค์ประทับยืนอยู่บนแท่น ที่มักเรียกกันว่า“เทวดายืนแท่น”ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำสืบต่อกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อถึงคราวที่ต้องปิดบานประตูหน้าต่าง ภาพเทพอารักษ์

^{๑๖}อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, เทพอินดูผู้พิทักษ์พุทธสถาน,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๑).

^{๑๗}น ณ ปากน้ำ,ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดคงคาราม, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๗).

^{๑๘}น ณ ปากน้ำ, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดใหญ่สุวรรณาราม, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๗).

ทั้งหลายที่อยู่บนบานประตูหน้าต่างทุกบานก็จะเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธเจ้าอยู่ชั่ววันจกกาลทุกยุคสมัย^{๑๙}

๗. นายแพทย์สุวัฒน์ จันทรจันง ได้กล่าวถึงเรื่องเทพไว้ในหนังสือสรุปได้ว่า ความเชื่อของมนุษย์ที่มีการจัดการไว้อย่างเป็นระบบ ปรัชญาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยเหตุผล ส่วนวิทยาศาสตร์สอนให้มนุษย์เชื่อด้วยประสาทสัมผัส^{๒๐}

๑.๗.๒ วิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. พระมหาประยงค์ จันทรแดง ได้ศึกษาเรื่อง “เปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน” สรุปได้ว่า เทวดาปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์พระเวท จึงเป็นบ่อเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับเทวดาของคัมภีร์รุ่นหลังๆ และเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อและประเพณีส่วนมากในสังคมไทยเทวดาสามารถบันดาลทั้งคุณและโทษแก่มนุษย์ตามความพอใจของตน ประเด็นที่แตกต่างของเทวดาในสองคัมภีร์คือ ในพระสุตตันตปิฎก เทวดาเป็นโอปปาติกะ ไม่มีบิดามารดา มีการเวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะหมดกิเลสอาสวะ ไม่เหนื่อพระอริยะ ส่วนในพระเวท เทวดามีบิดามารดา เมื่อโตเป็นหนุ่มสาว จะเป็นอมตะมีความยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์ทุกระดับ สังคมไทยยอมรับเทวดามาจากวัฒนธรรมอินเดียโดยมากและหวังพึ่งอำนาจเทวดา^{๒๑}

๒. พระครูวินัยธรสุเทพ อภิณฺจโน (กำแพงนิล) วิเคราะห์เรื่อง “เทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้ข้อสรุปว่า เทวดากับมนุษย์เกี่ยวข้องกับหลักกฎแห่งกรรม มนุษย์ภูมิเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่ชักนำให้หมู่สัตว์ไปสู่ภพต่างกัน แม้เทวดาก็คือมนุษย์ผู้เคยสร้างคุณงามความดีเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ด้วยผลแห่งการทำความดีจึงได้ไปบังเกิดยังสวรรค์ชั้นต่างๆ ส่วนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงแนวทางไว้ว่า มนุษย์ควรมีท่าทีต่อเทวดาด้วยเมตตา ไม่ตรีจิต อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ และให้เคารพนับถือซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ พระพุทธศาสนาเน้นหลักธรรมสำหรับมนุษย์เพื่อให้บรรลุประโยชน์ด้วยความไม่ประมาท ไม่ประพฤติดนในทางอกุศลและให้มุ่งบำเพ็ญบุญกิริยาอันเป็นเหตุให้เข้าสู่สุคติโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นภพภูมิที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยกันและกันแห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย

^{๑๙} น. ณ ปากน้ำ, *ชุดจิตกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดไชยทิศ*, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการ พิมพ์, ๒๕๓๗).

^{๒๐} สุวัฒน์ จันทรจันง, *นายแพทย์, มนุษย์กับความเชื่อ ปรัชญาและศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายส่งสุขภาพใจ, ๒๕๔๐).

^{๒๑} พระมหาประยงค์ จันทรแดง. “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

สำหรับผู้สิ้นอาสวกิเลสอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นพระชินาสพจึงไม่มีการเกิดอีกต่อไป ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุถือว่าเป็นปุถุชน จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏไม่มีที่สิ้นสุด^{๒๒}

๓. พระชาติชาย ชาตวิทูโธ (สุขเอก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏในปรัชญาฮินดู” สรุปได้ว่าเชื่อว่าเทพทั้งหลายในสมัยพราหมณ์นั้นที่แท้เป็นเพียงชื่อที่บ่งบอกหน้าที่ของเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียวคือพรหมหรือพรหมันซึ่งมีลักษณะเป็นวิญญาณอมตะเป็นสยัมภู กล่าวคือเกิดเองเป็นเอง ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลาย เป็นองค์สมบูรณ์ เป็นบุคลิกพรหม อนุรูปพรหม เป็นปรมาณูวิญญาณหรืออาตมันในมนุษย์เราแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของพรหมันนี้เองอาตมันหรืออัตตาที่แท้ของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน จึงมีสภาพเป็นอมตะอย่างเดียวกับพรหมัน แต่ที่ต้องมีทุกข์คือเกิดแก่เจ็บตายเพราะไม่รู้แจ้งความจริง อาตมันจึงออกจากร่างเก่าไปเกิดในร่างใหม่เรื่อยไปจนกว่าจะรู้แจ้งตน เมื่อรู้แจ้งตนก็จะดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง เพราะการรู้แจ้งตนทำให้บรรลุโมกษะคือกลับเข้าร่วมเป็นหนึ่งกับปรมาณู ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีก วิธีการปฏิบัติให้เข้าถึงพรหมันตามหลักญาณโยคะคือการบำเพ็ญสมาธิเพื่อให้เกิดญาณหรือความรู้แจ้งตน หมายถึงรู้แจ้งสภาพอันแท้จริงของอาตมัน^{๒๓}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นพบว่าเทวดากับมนุษย์เกี่ยวข้องกันด้วยหลักกฎแห่งกรรม มนุษย์ภูมิเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่ชักนำให้หมู่สัตว์ไปสู่ภพต่างกัน แม้เทวดาก็คือมนุษย์ผู้เคยสร้างคุณงามความดีเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ด้วยผลแห่งการทำความดีได้ไปบังเกิดยังสวรรค์ชั้นต่างๆ ส่วนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดานั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงแนวทางไว้ว่าท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อเทวดา

๑. ท่านให้เราอยู่ร่วมกับเทวดาอย่างมิตร อย่างผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขในโลก ให้แผ่เมตตา มีไมตรีต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน ให้เกียติต่อกัน เคารพนับถือเหมือนอย่างญาติมิตร หรือผู้ใหญ่-ผู้น้อย แต่ไม่ให้ไปหวังพึ่งอันนอนอยู่ มนุษย์ต้องเพียรพยายามทำกิจของตนไป

๒. จุดสำคัญก็คือ มนุษย์ต้องเพียรพยายามด้วยตนเอง หวังพึ่งการกระทำของตน พุทธศาสนาสอนไว้แล้ว ให้เชื่อการกระทำ ไม่ใช่ไปหวังพึ่งอันนอนพระเจ้าของ

๓. ในบรรดาเทวดาทั้งหลายนั้น อาจจะมีเทวดาที่ไม่มีคุณธรรม เทวดามีฉาติฐิ เป็นต้น พวกนี้อาจจะมาล่อหลอกมนุษย์ให้มนุษย์ประพฤติดุชธรรม หรือจะมาช่วยเหลือมนุษย์เพียงหวังเครื่องเซ่นสังเวย เป็นต้น ถ้าหากเป็นเช่นนั้นชาวพุทธก็จะไม่ยอม ต้องถือว่าธรรมเป็นสำคัญ

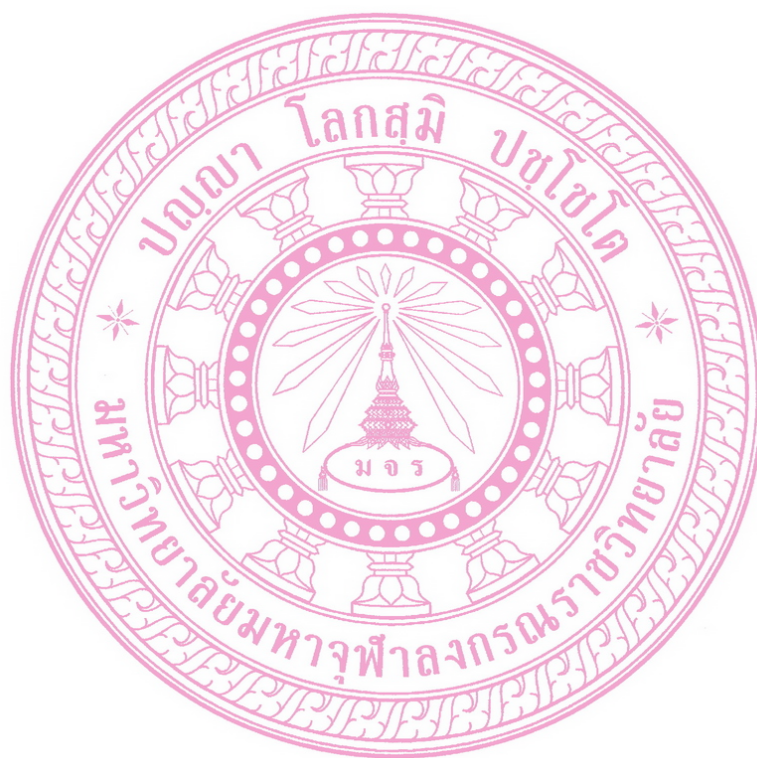
นี่เป็นคติของพระพุทธศาสนาในเรื่องเทวดา ซึ่งเราไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่ แต่ว่าสอนให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

^{๒๒} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๒๓} พระชาติชาย ชาตวิทูโธ (สุขเอก), “การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏในปรัชญาฮินดู”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
 ๑.๘.๒ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
 ๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับ เทพอารักษ์พุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจตุโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมในพระอุโบสถ

บทที่ ๔

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพอารักษ์ ในพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาทำวจตุโลกบาลในพระอุโบสถ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์เน้นเทพวารบาลตามคติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และในพุทธศาสนาเถรวาท กรณีศึกษาทำวจตุโลกบาลในพระอุโบสถ โดยเน้นเทพผู้พิทักษ์ที่ปรากฏในศิลปกรรมพุทธสถานคือพระอุโบสถ ๖ แห่ง คือ วัดสมัยอยุธยาอยุธยาตอนปลาย ศึกษาเฉพาะวัดคงคารามราชบุรี วัดใหญ่สุวรรณารามเพชรบุรี และวัดไชยทิศ กรุงเทพฯ และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศึกษาเฉพาะวัด ราชนัดดารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า)เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน มีนัยยะดังต่อไปนี้

๔.๑ เปรียบเทียบนิยามความหมายของเทพอารักษ์

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในด้านความหมายที่ใช้กันของคำว่า“เทพอารักษ์” “ทวารบาล” “เทพผู้พิทักษ์” นั้นมีความเหมือนกันแต่ต่างกันตามที่กล่าวคือ เทพอารักษ์ นั้นคือ เทพ+อารักษ์นั้น ในความหมายของงานเขียนภาพจิตรกรรมไทยนั้นได้อัญเชิญเทพในชั้นต่างๆ(ที่มีอยู่ในคัมภีร์)มาเขียนไว้ที่ประตูโบสถ์ตามเหตุของเรื่องราวที่มีเขียนไว้ในพระอุโบสถนั้นๆเช่นเรื่องมารผจญกล่าวโดยเข้าใจง่ายว่าผนังโบสถ์เขียนชาดกเรื่องใดบานประตูหน้าต่างก็มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวนั้น ๆ

“ทวารบาล” ในความหมายของที่จัดทำเผยแพร่ขึ้นโดยพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมนั้นคือ ผู้รักษาศาสนสถาน โดยไม่เข้าใจความหมายในเชิงช่างทำให้นักเขียนหลายท่านใช้คำว่าทวารบาลนั้นเป็นส่วนมาก เพราะไม่มีคำแปลในทางศาสนาโดยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องเล่าเรื่องที่มาของเทพอารักษ์และใช้ขอใช้คำว่า “เทพอารักษ์”แทนคำว่าทวารบาลและเทพผู้พิทักษ์ในเชิงพุทธศาสนาเถรวาท

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู“เทพผู้พิทักษ์”นั้นส่วนมากจะใช้แทนชื่อเทพเมื่ออยู่ภายใต้การปกครองนั้นๆของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยผู้วิจัยจะขอเปรียบเทียบนิยามความหมายของของเทพอารักษ์ดังนี้ความเชื่อดั้งเดิมคือลัทธิเวทกำเนิดของการสร้างเทพอารักษ์นั้น น่าจะเกิดมาจากความเชื่อที่ว่า “ผี” เป็นผู้กระทำให้เกิดสิ่งต่างๆ เหนือธรรมชาติ และได้รับการพัฒนามาเป็นความเชื่อในเรื่องของเทวดาโดยได้รับอิทธิพลจาก อินเดียคือ ทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ โดยทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นได้ก่อเกิดเทพเจ้าต่างๆขึ้นเทพอารักษ์ คือ “บริวารเอก” แห่ง องค์พระศิวะ ที่มีหน้าที่ดูแลวิมานของพระองค์บนยอดเขาไกรลาส เป็นเทพเจ้าผู้ทรงอำนาจ เป็นผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมักนิยมสลักรูปทวารบาลไว้ที่หน้าศาสนสถานคติความเชื่อในไศวนิกาย ผู้บูชาหาเทพ

ได้อธิบายรูปของเทพอารักษ์ทั้ง ๒ องค์ไว้ว่า ทางด้านขวาของประตู เป็นที่สถิตของ“นนทิเกศวร”และเทพอารักษ์ “นนทิเกศวร”

ส่วนคติความเชื่อของไทยเองก็ถือว่าพระอินทร์เป็นผู้รักษาพระศาสนาด้วยเช่นกัน ด้วยความคิดตรงนี้จึงเกิดมีการผสมผสานขึ้นมา เพราะคนไทยเป็นชาติที่ยอมรับอิทธิพลและได้นำมาปรับรูปแบบให้เข้ากับวัฒนธรรมของไทย ด้วยความมุ่งมั่นที่จะรับใช้พุทธศาสนาในทางศิลปะ ถือเป็นการทำกุศลอย่างหนึ่งโดยครูช่างต้องศึกษาเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์หรือวรรณกรรมต่างๆ เช่น คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา เช่น อติตพุทธ ปัจเจกพระพุทธเจ้า มหาชาติชาดก และในทศชาติชาดก เป็นต้น มาปรับแต่งให้เข้ากับงานเขียนของจิตรกรรมไทย

นักเขียนหลายท่านใช้คำว่าทวารบาลส่วนมาก เพราะไม่มีคำแปลในทางศาสนาโดยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องเล่าเรื่องที่มาจากเทพอารักษ์และใช้ขอใช้คำว่า “เทพอารักษ์”แทนคำว่าทวารบาลและเทพผู้พิทักษ์ในเชิงพุทธศาสนาเถรวาท

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู“เทพผู้พิทักษ์”นั้นส่วนมากจะใช้แทนชื่อเทพมียูอยู่ภายใต้การปกครองนั้น ๆ ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยผู้วิจัยจะขอเปรียบเทียบนิยามความหมายของของเทพอารักษ์ดังนี้ความเชื่อดั้งเดิมคือลัทธิเวทกำเนิดของการสร้างเทพอารักษ์นั้น น่าจะเกิดมาจากความเชื่อที่ว่า “ผี” เป็นผู้กระทำให้เกิดสิ่งต่างๆ เหนือธรรมชาติ และได้รับการพัฒนามาเป็นความเชื่อในเรื่องของเทวดาโดยได้รับอิทธิพลจาก อินเดียคือ ทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ โดยทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นได้ก่อเกิดเทพเจ้าต่างๆขึ้นเทพอารักษ์ คือ “บริวารเอก” แห่ง องค์พระศิวะ ที่มีหน้าที่ดูแลวิมานของพระองค์บนยอดเขาไกรลาส เป็นเทพเจ้าผู้ทรงอำนาจ เป็นผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมักนิยมสลักรูปทวารบาลไว้ที่หน้าศาสนสถานคติความเชื่อในไศวะนิกาย ผู้บูชาหาเทพได้อธิบายรูปของเทพอารักษ์ทั้ง ๒ องค์ไว้ว่า ทางด้านขวาของประตู เป็นที่สถิตของ “นนทิเกศวร” และเทพอารักษ์ “นนทิเกศวร”

ส่วนตามคติ ความเชื่อของไทยเองก็ถือว่าพระอินทร์เป็นผู้รักษาพระศาสนาด้วยเช่นกัน ด้วยความคิดตรงนี้จึงเกิดมีการผสมผสานขึ้นมา เพราะคนไทยเป็นชาติที่ยอมรับอิทธิพลและได้นำมาปรับรูปแบบให้เข้ากับวัฒนธรรมของไทย ด้วยความมุ่งมั่นที่จะรับใช้พุทธศาสนาในทางศิลปะ ถือเป็นการทำกุศลอย่างหนึ่งโดยครูช่างต้องศึกษาเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์หรือวรรณกรรมต่างๆ เช่น คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา เช่น อติตพุทธ ปัจเจกพระพุทธเจ้า มหาชาติชาดก และในทศชาติชาดก ฯลฯ มาปรับแต่งให้เข้ากับงานเขียนของจิตรกรรมไทย แล้วค่อยมาผสมกัน ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นภาพเรื่องมารผจญเขียนอยู่ด้านหน้าผนังโบสถ์ ส่วนด้านหลังโบสถ์นั้นเป็นเรื่องไตรภูมิ รอบผนังโบสถ์ก็นิยมเขียนเป็นเรื่องทศชาติ หรือปัจเจกพระพุทธเจ้าดังที่ปรากฏอยู่ในโบสถ์ของวัดสุทัศนเทพวราราม และเรื่องเขียนในพระอุโบสถก็มีความหมายยังภาพเทพอารักษ์ที่ครูช่างจะจินตนาการโดยให้สอดคล้องกันโดยอ้างอิงในคัมภีร์ไว้ทุกตอนเพราะในยุคนั้นครูช่างส่วนใหญ่แล้วจะได้รับการแต่งตั้งโดยตำแหน่งมีความเป็นอยู่สุขสบายเพราะมีหน้าที่เขียนภาพอย่างเดียว(สมัยก่อนอาจารย์ธีรนาถ ทองตะโกผู้เชี่ยวชาญหัวหน้างานผู้จัดการงานในพระองค์ฯ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง(ชาย)) ก็เลยเกิดจินตนาการเป็นภาพจิตรกรรมเทพอารักษ์หลายรูปแบบขึ้นมา มีทั้งเทวดาถือพระขรรค์ เทวดายืนแท่น ประนมมือ เทวดายืนแท่นถือดอกบัว มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว

คติการสร้างเทพอารักษ์รูปเทพอารักษ์ที่มีหลักฐานเห็นได้ชัดเจน เริ่มขึ้นในสมัยอินเดียโบราณ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ ภาพสลักที่โคนเสาซุ้มประตู หรือโถงของสถูปสาญจี ที่ภารhut มีรูปสลักนูนต่ำของบุคคลหลายคู่ ที่เรียกว่า ยักษ์ (Yaksha) ยืนทำหน้าที่เหมือนเป็นผู้เฝ้าประตูทางเข้าสู่ศาสนสถาน นับแต่นั้นจึงเกิดคติการเขียนเทพอารักษ์ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เรื่อยมา ภายหลังได้เปลี่ยนมาเขียนเป็นเทพอารักษ์แบบไทย และดูจะเลื่อนความหมายจากการเป็นนักรบคู่ตั้น มาเป็นเทพยดาหน้าตาอ่อนหวานเข้าทุกที อาวุธที่เป็นดาบเล่มใหญ่ ก็เปลี่ยนมาเป็นพระขรรค์ ทั้งยังเปลี่ยนจากการเขียนเป็นภาพจิตรกรรม มาเป็นลายรดน้ำบ้าง เป็นภาพจำหลักไม้บ้าง เป็นภาพลงรักปิดทองบ้าง ตามความนิยมและความสามารถของช่างจิตรกรรมไทยโบราณ

ในยุคที่การค้ากับต่างชาติเจริญรุ่งเรือง เทพอารักษ์บางแห่งก็มีภาพทหารฝรั่งถือปืนยาวอีกด้วย แต่ทวารบาลแบบไทยที่นิยมกันมากตามวัดต่างๆ ก็เห็นจะเป็นรูปปั้น ยักษ์ถือกระบอง หรือไม่ก็รูปเขียนเทพยดาถือพระขรรค์ โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นยุคฝรั่งเฟื่อง ทวารบาลก็เปลี่ยนมาเป็นทหารตะวันตกถือปืนยาว แปลงสัญชาติไปโดยสิ้นเชิง ดังปรากฏที่บานประตูกำแพงแก้ว วัดราชบพิธฯ กรุงเทพฯ หรืออาจจะได้พบบ้างในต่างจังหวัด ที่ทวารบาลทำเป็นรูปปั้นติดที่ประตูก็เป็นทหารฝรั่งเช่นกัน

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบนิยามความหมายของของเทพอารักษ์

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	พุทธศาสนาเถรวาท
๑. องค์พระคิเวเทพเจ้าผู้ทรงอำนาจ	๑. พระอินทร์เป็นผู้รักษาพระศาสนา
๒. “เทพผู้พิทักษ์” หรือ “อารักษ์” ให้เป็นผู้ป้องกันพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สถิตประจำอยู่ที่บานประตูและหน้าต่างของอาคารพุทธสถาน	๒. “เทพอารักษ์” ทวารบาลผู้รักษาศาสนสถาน “ทวารบาล” จึงมีความหมายว่า “ผู้รักษาประตู” เฉพาะภายในพระอุโบสถเท่านั้นโดยไม่รวม
๓. เทพอารักษ์ที่เป็นจิตรกรรมและประติมากรรมรวมไปถึงคือ รูปของเทพ เทวดา สัตว์ อสูร และมนุษย์ หรือสิ่งมีชีวิตใดๆ ก็ตามเช่น สัตว์หิมพานต์ ฯลฯ ให้ถือเป็นองค์ประกอบของเทพอารักษ์ด้วย	๓. จิตรกรรมและประติมากรรมชนิดเดียวกันนี้ไปตั้งอยู่บริเวณอื่นที่มีใช้ประตู หรือช่องหน้าต่าง หรือทางเข้าออก ก็ไม่สามารถจะกล่าวว่าเป็นทวารบาลหรือเทพอารักษ์

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบนิยามความหมาย

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	พุทธศาสนาเถรวาท
๑. ในวรรณคดีพระเวท เมื่อเติบโตถึงวัยหนุ่มสาวแล้วจะเป็น จะเป็นอมตะ และมีพระทายเป็นบิดามารดา	๑. ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา เทวดาไม่มีบิดามารดา เวียนว่ายตายเกิดจนกว่าจะหมดกิเลสอาสวะ
๒. พระตรีมูรติเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสามารถประทานความสมหวังได้ในทุกเรื่อง	๒. ผู้เล่นสนุกอยู่กับอภิภุทธารมณมีกามคุณ ๕ บันดาลความสำเร็จได้ตามประสงค์

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบนิยามความหมาย (ต่อ)

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	พุทธศาสนาเถรวาท
๓.จะต้องมีหลักการประพจน์ตามหลักกุศลกรรม การประพจน์บูชาบุญ และการประพจน์พรหมจรรย์ จึงจะเกิดเป็นเทวดาได้	๓. พวกชาวสวรรค์ที่มีตาทิพย์ หูทิพย์และกินอาหารทิพย์ ๔. เทวดาเกิดขึ้นจากมนุษย์ที่ปฏิบัติตามหลักเทวธรรม วัตตบท ๗ บุญกิริยาวัตถุ สัมปทา ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ จึงทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นต่าง ๆ ได้

ความเชื่อของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทนั้นความเหมือนของเทวดาในทัศนะของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทต่างถือกำเนิดเกิดขึ้นจากธรรมชาติเทวดาและเทพเจ้าต่างอาศัยอยู่ในสวรรค์ชั้นสูงเทพและเทวดามีอายุไม่เท่ากันในสวรรค์แต่ละชั้นเหมือนกันมีอำนาจตามสถานะที่ได้ทำบุญกรรมเอาไว้ส่วนความต่างของเทวดาในทัศนะของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทเทวดาในทัศนะทางพระพุทธรูปศาสนามีวิวัฒนาการจากมนุษย์มีการเชื่อมโยงเป็นไปตามสังสารวัฏฏ์คือกิเลสกรรมและวิบากเทวดาในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทเกิดขึ้นจากมนุษย์ที่ปฏิบัติตามหลักเทวธรรมวัตตบท ๗ บุญกิริยาวัตถุ สัมปทา ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ จึงทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นต่าง ๆ ได้ส่วนในทัศนะของศาสนาพราหมณ์นั้นจะต้องมีหลักการประพจน์ตามหลักกุศลกรรม การประพจน์บูชาบุญ และการประพจน์พรหมจรรย์จึงจะเกิดเป็นเทวดาได้

๔.๒ เปรียบเทียบประเภทของเทพอารักษ์

ศาสนาพราหมณ์ หรือ ศาสนาฮินดู แต่โบราณจะนับถือ พระอินทร์ ให้เป็นใหญ่สูงสุด พระอินทร์ถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าองค์แรกของศาสนาพราหมณ์ฮินดูก็ได้ จนในปัจจุบัน การบูชาพระอินทร์ก็ยังอยู่ในหมู่ผู้ศรัทธาทั่วไป เพียงแต่ถูกลดบทบาทลงในศาสนาฮินดู ที่ยกย่อง พระพรหม พระวิษณุ (พระนารายณ์) และ พระศิวะ (พระอิศวร) ขึ้นเป็นใหญ่แทน

คติความเชื่อคนไทยที่มีพระตรีมูรติในยุคปัจจุบัน เชื่อมโยงไปครั้งสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ พระตรีมูรติเป็นเทพผู้อารักขาวังเพชรบูรณ์ (เพชรบูรณ์) ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย พระราชโอรสองค์ที่ ๗๒ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในปัจจุบัน คือ สถานที่ตั้งของห้างสรรพสินค้า เซ็นทรัลเวิลด์ ถ.ราชประสงค์ กรุงเทพมหานคร เป็นที่น่าสังเกตว่าคนไทยส่วนใหญ่มักจะเชื่อกันว่า พระท้าวเตตย หรือ พระตรีมูรติ ไม่ว่าจะเป็นร่างเดียว หรือแยกร่างเป็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามพระองค์ก็ตาม ความศรัทธาที่มีต่อพระองค์ ได้สืบทอดผ่านกันมาหลายยุคหลายสมัย จนได้รับเทิดทูน กลายเป็นสัญลักษณ์ใหม่ของการประทานความรัก และความสมหวังให้มวลมนุษยชาติราบเท่าจนทุกวันนี้

ส่วนเทพเจ้าในพุทธศาสนามี ๓ ความหมาย คือ

๑.สมมติเทพ(Convention Gods) ได้แก่ พระราชา พระมหากษัตริย์ เศรษฐี มีทรัพย์สินไม่หมดโดยไม่ต้องทำงานอาบเหงื่อต่างน้ำ

๒.อุปัติเทพ(Gods by Rebirth) เกิดแบบโอปปาติกะ ไม่ต้องมีพ่อแม่ เกิดจากอำนาจของกรรม เกิดแล้วโตทันที กิเลส คือ กรรม จำแนกสัตว์ให้หยาบและประณีต กิเลสดีกรรมดีภพชาติเป็นสวรรค์ ได้แก่ หิริ ความละอายต่อบาป โอตตบะ ความกลัวต่อบาป ผู้นั้นก็มีภพชาติเป็นเทวดา ถ้ามีพรหมวิหารสี่ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ผู้นั้นก็มีภพชาติเป็นพรหม เป็นต้น

๓.วิสุทธิเทพ(Purification Gods)เป็นเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์ เป็นต้น

เทพในศาสนาเทวนิยม เช่น พระพรหม พระอินทร์ พระวิษณุ พระศิวะ พระกาฬ พระยมบาล ภรรยาและลูกหลานเทวดาเหล่านี้เป็นเทพในศาสนาที่เป็นเทวนิยม จุดหมายสูงสุดของทุกศาสนาเรียกชื่อต่างๆ กัน เช่น พรหม นิพพานฯ ชื่อที่เรียกนั้นไม่สำคัญ แต่สำคัญที่สภาวะธรรมพระเจ้าในความหมายของสังขธรรมสากลนั้นคือ จิตบริสุทธิ์ ผู้ใดทำจิตให้บริสุทธิ์ได้ ผู้นั้นก็จะเห็นพระเจ้า พบพระเจ้า หรือเข้าถึงพระเจ้า ผู้ใดปล่อยให้จิตไม่บริสุทธิ์ด้วย กิเลส โลภ โกรธ หลง ย่อมเห็นแก่ตัวเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เวียนว่ายอยู่ในโลกแห่งความทุกข์ ผู้ใดมีจิตที่บริสุทธิ์ ผู้นั้นก็จะไม่เห็นแก่ตัว ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เวียนว่ายอยู่ในโลกแห่งความสุข และโลกที่เหนือความสุขความทุกข์ ความสุขสูงสุดของมนุษย์คือ นิพพานสุขเป็นสุขที่แท้สุขที่เที่ยงของมนุษย์เมื่อสุขแล้วสุขตลอดไปไม่กลับมาเป็นทุกข์อีก

สรุปได้ว่าเทพในพระพุทธศาสนาแสดงว่าเทพคือตัวอย่างของผู้ได้รับผลของการทำดีอย่างสูงมิใช่เทพเจ้าผู้สร้างทุกอย่าง และมี ๓ ประเภทคืออุปัติเทพ สมมติเทพ วิสุทธิเทพ อุปัติเทพคือเทพเจ้าในสวรรค์หรือวิมานนั้น ๆ เป็นอภิสमानกายคือไม่เห็นตัวตน ไม่เหมือนสมมติเทพ คือกษัตริย์หรือคน ชั้นสูง วิสุทธิเทพคือคนที่ไม่มียกิเลสเป็นเทพที่วิเศษที่สุดสูงกว่าเทพชนิดอื่น แม้แต่อุปัติเทพก็ต้องนับถือ วิสุทธิเทพนี้ ชื่อนี้แสดงให้เห็นว่าในศาสนานี้ถือว่า

๑. คนมีโอกาสเป็นเทพเจ้าขณะมีชีวิตอยู่ โดยไม่ต้องรอให้ตายก่อนแล้วจึงไปอุปัติเกิดขึ้นเป็น

๒. เทพเจ้าบนสวรรค์มิใช่พิเศษเสมอไป ยังสู้คนบางประเภทไม่ได้

๓. เป็นศาสนาที่ถือความดี เป็นสำคัญ

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบประเภทของเทพ

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	พระพุทธศาสนาเถรวาท
๑. มหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ถึง ๓ พระองค์(ตรีมูรติ) ๒. เทพพระเคราะห์ ๓. เทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ) ๔. เทพผู้ทรงฤทธิ์ ๕. เทพชั้นรอง (กลุ่มเทวบุตร)	เทพในพุทธศาสนามี ๓ ความหมาย คือ ๑.สมมติเทพ ๒.อุปัติเทพ ๓.วิสุทธิเทพ และแบ่งประเภทเป็น ๑. อินทรเทพ หรือ อมรินทร์เทพ ๒. เทพจุลโลกบาล ๓. เทพนพเคราะห์(นวงรีหะ) ๔. เทพประจำภูมิภาค ๕. เทพสตรี คือคติเทพสตรีเพศ(เพศหญิง)

จากตารางข้างต้นผู้วิจัยมีความเห็นว่าคำว่า ตรีมูรติ มาจากภาษาสันสกฤต ตรี หมายถึง สาม มูรติ หมายถึง รูปแบบ ตรีมูรติ หมายถึง รูปแบบทั้งสามหรือรูปแบบของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งสามพระองค์ อันประกอบไปด้วย พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ เป็นหลักสำคัญในศาสนาฮินดู

หากมองตามหลักปรัชญาสามารถหมายถึง พระผู้สร้าง พระผู้รักษา และพระผู้ทำลาย หรือสามารถเปรียบได้กับหลักธรรมที่ว่า เกิดขึ้น คงอยู่ และดับไป

๔.๓ เปรียบเทียบแนวคิดและบทบาทของเทพอารักษ์

๔.๓.๑ เปรียบเทียบแนวคิดเทพอารักษ์

พระอินทร์(เทพสูงสุด): ในแนวคิดพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาเถรวาท

คติความเชื่อเทพอารักษ์นี้ ได้นำมาใช้กับงานประติมากรรม สถาปัตยกรรม และจิตรกรรม ด้วยเหตุที่ชาวฮินดูต้องการให้มีเทพปกปักรักษาสถานที่สำคัญทางศาสนา เนื่องจากมนุษย์ทั่วไปไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะป้องกันภัยจากสิ่งที่ไม่มองไม่เห็นด้วยตา ทั้งนี้ เนื่องจากศาสนสถานเหล่านั้นสร้างขึ้นตามคติว่าเป็นสถานที่อันเทพเจ้าสูงสุด ประทับอยู่ จึงได้จำลองเขาไกรลาสมาไว้ยังโลกมนุษย์แล้วเกิดคติการสร้างเทพอารักษ์ขึ้นมา

เทพอารักษ์ทวารบาลพบครั้งแรกในอินเดีย ณ เมืองปรัชม ในพุทธศตวรรษที่ ๓ – ๖ เป็นรูปยักษ์แกะสลักหินลอยตัว ส่วนอินเดียทางตอนใต้ก็มีการสร้างรูปทวารบาลเป็นรูปมนุษย์นาค รูปร่างอย่างมนุษย์แต่มีแผ่พังพานรอบศีรษะ และยังพบการสร้างทวารบาลมนุษย์นาคอยู่ทั่วไปในอินเดีย

จุลภัสสร พนมวัน ณ อยุธยาประธานชมรมสยามทัศน์ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ กล่าวถึงเทพอารักษ์ตำนานของอินเดียว่า “ในยุคบรรพกาล พวกอสูรกับเทวดามักจะรบกันอยู่เสมอๆ แต่ว่าพวกอสูรจะเกรงกลัวพระอินทร์มาก เนื่องจากพระอินทร์ถือสายฟ้า (วชิราวุธ) และพระอินทร์ท่านก็เห็นว่าพวกเทวดาที่เป็นบริวารหวาดกลัวพวกอสูร จึงให้วาดรูปพระอินทร์ไว้ตามประตูสวรรค์”^๑

^๑www.facebook.com/search/results.php?q=เพชรสายฟ้า+อาวุธของพระอินทร์&init=public, ๒๑ เม.ย. ๒๕๕๔.

ดังนั้น แล้วความเชื่อของไทยเองก็ถือว่าพระอินทร์เป็นผู้รักษาพระศาสนาด้วยเช่นกัน ด้วยความคิดตรงนี้จึงเกิดมีการผสมผสานขึ้นมา ดูว่าแบบของเขาเป็นอย่างไร ส่วนของเราคิดอย่างไร แล้วค่อยมาผสมกัน ก็เลยเกิดเป็นเทพอารักษ์หลายรูปแบบขึ้นมา มีทั้งเทวดาถือพระขรรค์ เทวดาไทย ผสมจีน (เขี้ยวกาง) หรือถือพวกอาวุธต่างๆ ชีก็เล่นบ้าง ซี่สิ่งหีบ้าง แบบแผนตรงนี้ตามศาสนสถานหลายแห่ง ซึ่งศาสนาพราหมณ์ -ฮินดูโบราณจะนับถือ พระอินทร์ ให้เป็นใหญ่มีอำนาจสูงสุดในบรรดาเทพทั้งปวง สามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ได้ เช่น บันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล ให้พืชพรรณงอกงาม เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ดี และยังเป็นเทพเจ้าที่มีอำนาจสูงสุดในการบันดาลให้เกิดภัยทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นฝนตกหนัก พายุร้อน พายุหนาว พายุอันรุนแรง เป็นต้น พระอินทร์ถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าองค์แรกของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก็ได้ จนในปัจจุบัน การบูชาพระอินทร์ก็ยังมียู่ในหมู่ผู้ศรัทธาทั่วไป เพียงแต่ถูกลดบทบาทลงไปแล้วยกย่อง พระพรหม พระวิष्ณู (พระนารายณ์) และ พระศิวะ (พระอิศวร) ขึ้นเป็นใหญ่แทน

พระอินทร์สามารถแปลงกายได้สารพัด สามารถล่องหนไปปรากฏอยู่ที่ใดก็ได้ สามารถเนรมิตให้ร่างกายเล็กกระจิดริดอย่างมด หรือเนรมิตให้ร่างกายใหญ่โตมหึมาดังภูเข าพาหนะของพระอินทร์มี ๒ อย่าง คือ "รถม้า" และรถม้านั้นก็คือ "พระอาทิตย์" นั่นเองและอีกอย่างคือ "ช้างเอราวัณ" หรือช้าง ๓ เศียร (แต่เดิมมีถึง ๓๓ เศียร)พระอินทร์เป็นมหาเทพที่ยิ่งใหญ่เหนือชีวิตของมนุษย์และสรรพสัตว์มีหน้าที่ปกป้องดูแลโลกให้พ้น เป็นประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง มีหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิบาลโลก ถือกำเนิดขึ้นในสมัยยุคเวท ต่อมาในสมัยที่ตรีมูรติอุบัติขึ้น พระอินทร์ก็ถูกลดบทบาทลงและเริ่มมีพฤติกรรมทางเพศมากขึ้น กระทั่งกลายเป็นเทวดาชั้นรองจากมหาเทพตรีมูรติในปัจจุบัน ปัจจุบันตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ พระอินทร์มีบทบาทลดลงโดยเป็นเทวดาชั้นรองและมีหน้าที่รองจากตรีมูรติ คือ พระศิวะ พระวิष्ณู และพระพรหม อำนาจหน้าที่บางประการของพระอินทร์ถูกโอนไปให้ตรีมูรติ เช่น พระอิศวรกลายเป็นประมุขสูงสุดแห่งทวยเทพและเป็นประธานเทวสภา พระนารายณ์มีอำนาจหน้าที่อภิบาลมนุษย์โลกแทน กับทั้งพลังอำนาจของพระอินทร์ยังเป็นรองตรีมูรติ เป็นต้นว่า ในคราวที่พระนารายณ์แบ่งภาคลงไปเป็นพระกฤษณะ พระกฤษณะสามารถส้าแดงเดชยกเขาบังท่าผืนที่พระอินทร์บันดาลให้เกิดขึ้นมา เพื่อทรมานเหล่าผู้คน เพราะเสื่อมศรัทธาในพระอินทร์ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่พวกพราหมณ์ของไวยศพนิกาย แต่งขึ้นภายหลังแล้วนำไปเพิ่มเติมในเรื่องราวของ พระกฤษณะเจ้าภายหลัง เพื่อลดความเชื่อถือในองค์อินทร์ ทุกศาสนาล้วนมีเทพหรือเทวดาที่วนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ล้วนมีอายุขัยดับไปและเกิดใหม่ มีแต่ศาสนา

^๒ยุคเวท (สันสกฤต: ऋग्वेद, ยุคเวท, Rigveda) เป็นคัมภีร์เล่มแรกในวรรณคดีพระเวท แต่งขึ้นเมื่อราว ๓๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล เป็นตำราทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ประกอบไปด้วยบทสวดที่วางท่วงทำนองในการสวดไว้อย่างตายตัว กล่าวถึงบทสรรเสริญคุณ อำนาจแห่งทเวะ และประวัติการสร้างโลก รวมถึงหน้าที่ของพระพรหมผู้สร้างมนุษย์และสรรพสิ่ง ซึ่งจะใช้ในพิธีการบรวงสรวงเทพเจ้าต่างๆ ของชาวอารยัน ตามประเพณีของฮินดูแล้ว การแบ่งหมวดหมู่ของคัมภีร์พระเวทนี้ วายส (ผู้แต่งมหากาพย์ มหาภารตะ) เป็นผู้ทำขึ้นโดยรับคำสั่งจากพระพรหม การจัดรวบรวมบทสวดในคัมภีร์ยุคเวทนี้ เรียกว่า ยุคเวทสังหิตา มีบทสวดทั้งหมด ๑,๐๒๘ บท เป็นหนึ่งในคัมภีร์ทั้งสี่ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเรียกรวมกันว่า "พระเวท" และนับเป็นบทสวดที่เก่าแก่ที่สุดของมนุษยชาติ เนื้อหาด้านชาติพันธุ์วิทยาและภูมิศาสตร์ที่ปรากฏในยุควาทนั้น เป็นหลักฐานแสดงว่ายุควาทนั้นมีมานานกว่า ๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล

พุทธที่พระพุทธเจ้าที่หลุดพ้นจากวิภวสงสาร ไม่เกิด ไม่ดับ ไม่อยู่ในรูปพรหมและอรุปรหมจากที่ผู้วิจัยบันทึกจากตารางจะเห็นได้ว่าเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเหล่านี้เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนและมีการเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ตามยุคสมัย ไม่ขึ้นต่อกันซึ่งต่างจากเทพเจ้าในศาสนาพุทธเถรวาทที่จะแบ่งสวรรค์ออกเป็นหลายชั้นและแบ่งการปกครองตามชั้นของตนที่ทำบุญมาไม่เท่ากัน

ผู้บังคับบัญชาอาชาชาติ ราชรถ ชนคาม และปศุสัตว์วานสัตว์ ผู้กระทำไหมซึ่งตะวันและกาลอรุณรุ่ง ผู้กระทำให้น้ำขับเคลือน โอ พระอินทร์นั้นแล้ว พระอินทร์ผู้ปลดเปลื้องโศกาธุรแห่งอนาถาชน ผู้ปลดเปลื้องรัตติกาลด้วยอโณทัย ผู้กระทำให้ความไม่สมบูรณ์เป็นความสมบูรณ์

ในยุคเริ่มแรกตามคัมภีร์ฤคเวท พระอินทร์เป็นประมุขแห่งทวยเทพ เป็นเจ้าแห่งสภาพภูมิอากาศ และเป็นเจ้าแห่งการสงคราม มีอุบิสัยชอบช่วยเหลือสรรพสัตว์ สมัยแรกมักเรียกพระอินทร์ว่า สักกะ (แปล: ผู้อาจเป็นเลิศ) ซึ่งขณะนั้นมีจำนวนเทวดาทั้งสิ้นสามสิบสามองค์ และพระอินทร์เป็นประมุขของเทวดาเหล่านี้ คัมภีร์ส่วนใหญ่กล่าวถึงวีรกรรมของพระอินทร์ในการปราบอสูรชื่ออฤตระ (Vritra) และวีรกรรมในการอภิบาลจักรวาลนานับการต่อมารุ่นนับถือพระอินทร์ทิวเรื้อย ๆ ทั้งมนุษย์และเทวดาทั้งปวง พระอินทร์กลายเป็นต้นแบบแห่งกษัตริย์

ในภควัทคีตามีบทอธิบายถึงความสำคัญของพระอินทร์ว่า “เปรียบกับบรรดาคัมภีร์ทั้งปวง เทวาสุรทั้งปวง ข้าพเจ้าคือพระอินทร์ ประมุขแห่งทวยเทพเปรียบกับสัมผัสต์ประสาททั้งปวง ข้าพเจ้าคือปัญญาประสาท และในสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ข้าพเจ้าคือจิตสำนึกแห่งเขาเหล่านั้น”^๓

ขณะที่พระอินทร์ในพุทธศาสนาเถรวาท หรือท้าวสักกะเทวราชคืออีกพระนามหนึ่งของพระอินทร์ชื่ออื่นๆ ท้าวสหัตถ์นิยน์ ท้าวโกสิย ท้าวสักกะ เทวราช อมรินทร์ ศักรินทร์ มัชฌวาน เพชรปาณี เป็นต้น มีลักษณะคล้ายพระนารายณ์พระอินทร์มีรูปร่างที่สวยงาม มีกายสีเขียว บางครั้งก็สีทองจนขาวนวล แล้วแต่โอกาสพระหัตถ์ถือวัชระ ใช้ปราบพญาดาสูร หรือ ฝิร้ายแห่งความแห้งแล้ง และอาจจะเห็นศาสตราวุธอื่น ๆ อีก อาทิ ศรศักรธนู พระขรรค์ ปรีณูชะ ขอลและร่างแห มี รถเทียมม้าสีแดง และม้าทรงสีขาวชื่อ อุจโจศรพ เป็นม้าแก้ว ที่เกิดจากเกษียรสมุทร มีช้างทรงนามคชเอราวัน ซึ่งปกติจะเป็นเทพบุตรรูปร่างงาม ชอบเสวยน้ำโสม ยามพระอินทร์จะไปไหน ก็จะแปลงเป็นช้างเอราวัน พระอินทร์ มีมเหสีมากมาย ดังปรากฏนาม นางสุธรรมมา สุชาดา สุนันทา สุจิตราและมีนางฟ้าเป็นชายาอีก เก้าสิบสองนาง และ มีนางบำเรออีก ยี่สิบสี่ล้านนาง ในสมัยพระพุทธเจ้าพระอินทร์ได้ทรงตีตีพิณสามสายถวายพระสติ พระโพธิสัตว์ ในการทำทุกขกิริยาเกิดมาเพื่ออนุรักษประเพณีโบราณ ยามใดที่โลกมีวิญญานชั้นสูงมากเกิดน้อย วิญญานชั้นต่ำมากเกิดมาก พวกเทพจะอาสาเกิดเป็นมนุษย์เพื่ออนุรักษประเพณีโบราณ เทพเหล่านี้จะได้รับความเจริญในชีวิต ได้รับความคุ้มครองจากสวรรค์เป็นการตอบแทน ประเพณีโบราณ ได้แก่ ศิลปวิทยาการอันเก่าแก่ เช่น ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ดนตรี การขับร้องฟ้อนรำ วรรณคดี จิตรกรรม ประติมากรรม วัฒนธรรม

ในพุทธศาสนาเถรวาท พระอินทร์ยังเป็นเทพผู้รักษาพระพุทธศาสนาให้อยู่นิยงถึง ๕,๐๐๐ ปี เนื่องจากพระอินทร์เป็นเทวกษัตริย์ อันหมายถึงเป็นราชาแห่งเหล่าทวยเทพ จึงมีอำนาจใน

^๓คัมภีร์ฤคเวท, Indra and Shiva" by KOENRAAD ELST.เรื่องท้าวสักกะจากอรรถกถาทางพุทธศาสนา (ในวิกิซอร์ซ)

การสั่งการทำลายผู้ที่จะนำพาพระพุทธศาสนาไปในทิศทางที่ไม่ดีเมื่อ พระอินทร์ได้ทรงสร้างอาณาจักรบนสรวงสวรรค์ให้ยิ่งใหญ่แล้ว ราชานแห่งเทพพระองค์นั้นก็เนรมิตให้เหล่าเทวดาที่ได้ขึ้นสวรรค์ได้อยู่อย่างมีความสุขปราศจากมลทินและความเศร้าทุกขใดๆ

พระอินทร์มี ศัตรูคู่กรณีที่สำคัญที่สุดคือ ญักษ์วริตรา ได้ทำสงครามกันหลายครั้ง แต่ครั้งก็กินระยะเวลายาวนาน และทุกๆครั้งพระอินทร์ก็จะเป็นฝ่ายชนะเสมอ พระอินทร์ จึงเป็นสัญลักษณ์ของธรรมะ และญักษ์ ก็เป็นสัญลักษณ์ของ อธรรม นั้นหมายถึงทั้งสองอย่างจะอยู่คู่กันและไม่มีทางดับสูญได้เลยทำ

สีกะเทวราช คืออีกพระนามหนึ่งของพระอินทร์ ในตำราหนึ่งกล่าวไว้ว่า พระอินทร์เกิดมาจากผู้ใจบุญจำนวน ๓๓ คน ได้ร่วมกันสร้างศาลาและร่วมกันทำเส้นทางเพื่อถวายเป็นทาน เมื่อตายไปก็ไปเกิดเป็นเทวดา เทวดาเหล่านี้ก็รวมร่างกันกลายเป็นพระอินทร์ ซ่างทรงของพระอินทร์จึงมี ๓๓ เศียร เพื่อแสดงถึงผู้กระทำความดี ๓๓ คนนั่นเอง

พระอาสน์ (ที่นั่ง) ของพระอินทร์มีคุณสมบัติพิเศษ คือ เมื่อร้อนขึ้นมาคราใด นั้นหมายถึง โลกมนุษย์ได้เกิดเหตุร้าย อสุรกายออกอาระวาด เมื่อนั้นพระอินทร์ก็จะออกจากสวรรค์ แปลงกายเป็นสัตว์ที่มีร่างกายกำยำ แข็งแกร่ง เพื่อลงมาปราบอสูรให้สิ้นไป ผู้ที่ได้ประกอบความดีบนโลกมนุษย์ เมื่อสิ้นอายุแล้วจะไปเกิดเป็นเทวดา ประทับอยู่บนสรวงสวรรค์อันเป็นวิมานของพระอินทร์พระอินทร์จึงเป็นเทพที่จิตใจดีงาม คอยคุ้มครองผู้ที่กระทำความดีอยู่เสมอ

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบพัฒนาการแนวคิดและความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	พุทธศาสนาเถรวาท
-พระอินทร์ (สันสกฤต: อินฺทฺร, บาลี: อินฺท) เป็นชื่อของเทวดาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีตำแหน่งเป็นจอมเทพ เป็นประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง มีหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิบาลโลก ถือกำเนิดขึ้นในสมัยยุคเวท -สมัยแนวคิดความเชื่อเรื่อง “ตรีมูรติ” อุบัติขึ้น พระอินทร์ก็ถูกลดบทบาทลงและเริ่มมีพฤติกรรมทางเพศมากขึ้น กระทั่งกลายเป็นเทวดาชั้นรองจากมหาเทพตรีมูรติในปัจจุบัน	-เทพรักษาสูงสุด : พระอินทร์ ยังเป็นเทพผู้รักษาพระพุทธศาสนา -ท้าวสีกะเทวราชคืออีกพระนามหนึ่งของพระอินทร์ -เทพทิศบาล : จตุโลกบาล ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ ท้าวเวสสุวรรณ

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบพัฒนาการแนวคิดและความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ (ต่อ)

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	พุทธศาสนาเถรวาท
-ยุคพระเวทนับถือเทพเจ้า ๓ กลุ่มคือ ๑.เทพเจ้าบนพื้นโลกได้แก่ พระปฤถวี พระอัคนี พระยม พระพหุสสดี ฯลฯ ๒.เทพเจ้าในอากาศ ได้แก่ พระอินทร์ พระมารุต พระวายุ ฯลฯ ๓.เทพเจ้าบนสวรรค์ ได้แก่ พระวรุณ พระอาทิตย์ เทพพิรุณ เทพราตรี ฯลฯ เทพเจ้าเหล่านี้เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ไม่ขึ้นต่อกันและกันเทพเจ้าได้รับยกย่องมากที่สุดคือ พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม พระวรุณเป็นเทพเจ้าแห่งการเกษตร พระพหุสสดีเป็นเทพเจ้าแห่งความรู้ -เทพบุตร(ชั้นรอง)	-เทพนพเคราะห์ : พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคารพระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู พระเกตุ -เทวดาอื่นๆ(เทพชั้นรอง) พระสยามเทวาธิราช กามเทพ พระพาย พระพิรุณ พระอัคนี พระยม พระหลักเมือง พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระกาฬไชยศรี เจ้าเจตคุปต์ พระวิศกรรม พระเทพบิดร จตุคามรามเทพ พระขันธุกุมาร พระไพศรพน พระพิณเศวร เทวสตรี พระแม่คงคา พระแม่ธรณี พระมณีเมขลา พระแม่โพสพ แม่พระเพลิง แม่พระพาย พระแม่นางกวัก

จากตารางเปรียบเทียบข้างบนจะพบความเหมือนและความต่าง ให้ด้านพัฒนาการของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และในพุทธศาสนาเถรวาท โดยพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเคยเป็นใหญ่สูงสุด แต่ภายหลังถูกลดบทบาทลงเพราะแนวคิดตรีมูรติ ในขณะที่พระอินทร์ในคติแนวคิดแบบพุทธศาสนาเถรวาทยังคงสูงสุดตามเดิม แต่คงสถานะเป็นเทพอารักษ์พิทักษ์พุทธศาสนา

๔.๓.๒ เปรียบเทียบบทบาทเทพอารักษ์

๑) พระพรหม(เทพตรีมูรติ) : ในแนวคิดพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาเถรวาท

“พระพรหม” มหาเทพผู้สร้างโลกและลิขิตชีวิตมนุษย์พระพรหม คือ พระเจ้าผู้สร้างผู้ลิขิตความเป็นไปของทุกสรรพสิ่ง เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ทุกคน พระพรหมจึงเป็นผู้รู้ความเคลื่อนไหวของสรรพชีวิต เหตุการณ์สำคัญของโลกล้วนอยู่ในสายตาของพระพรหม พระพรหมคือ มหาเทพผู้ยิ่งใหญ่หนึ่งในสามตรีมูรติ ทรงรับฟังคำอธิษฐานของผู้ศรัทธาเสมอ ผู้บูชาพระพรหมและทำความดี จะได้รับการบันดาลพรให้สมหวังในสิ่งที่ปรารถนาพระพรหม มีพระนามหลากหลาย

เช่น พระพรหมมา พระพรหมพา พระพรหมธาดา ท้าวมหาพรหม ปชาบดี อาทิกวี อาตมภู โลกาธิปตี ฯลฯ

กำเนิดของพระพรหมมีมากมายหลายตำรา ถ้าเป็นคัมภีร์ปุราณะของพราหมณ์ ฝ่ายพระวิษณุเป็นใหญ่ (ไวษณพนิกาย) จะกล่าวถึงกำเนิดพระพรหมว่า พระพรหมถือกำเนิดใน ดอกบัว ซึ่งดอกบัวนี้ผุดขึ้นมาจากพระนาภี (สะดือ) ของพระวิษณุ นั้นหมายถึง พระวิษณุมีมาก่อน ทุกสรรพสิ่ง พระองค์ต้องการสร้างโลก จึงให้กำเนิดพระพรหมขึ้นมาเพื่อภารกิจนี้ถ้าเป็นคัมภีร์ปุราณะ ของพราหมณ์ฝ่ายพระศิวะเป็นใหญ่ (ไศวะนิกาย) จะกล่าวถึงกำเนิดพระพรหมว่า พระศิวะใช้พระหัตถ์ ข้างหนึ่งลูบพระหัตถ์อีกข้างหนึ่ง บังเกิดแสงขึ้นมาในพระหัตถ์ พระพรหมก็ออกมาจากแสงนั้นเอง ด้วย เหตุผลที่พระศิวะต้องการสร้างโลก จึงให้กำเนิดพระพรหมขึ้นมาเพื่อภารกิจนี้ ดังนั้นพระศิวะจึง เป็นผู้ที่มีมาก่อนทุกสรรพสิ่ง สำหรับคัมภีร์ปุราณะของ ฝ่ายพระพรหม เองนั้นบันทึกไว้ว่า พระพรหม เกิดขึ้นมาเองโดยไม่มีสิ่งใดมาก่อน แท้จริงแล้วพระองค์ไม่มีจุดกำเนิด คือ มีอยู่ตั้งแต่เริ่มต้นของ จักรวาลแล้ว เรียกสภาวะของพระพรหมนี้ว่า อาปุระ เมื่อพระพรหมประสงค์จะสร้างสิ่งต่างๆ จึงได้ แบ่งตัวเองออกเป็น ๒ ภาค ภาคหนึ่งคือเพศชาย ภาคหนึ่งคือเพศหญิง (พระแม่สรีสวตี) ร่วมมือกัน สร้างเทพองค์อื่นๆ เทวดา มนุษย์ สัตว์ และพืชพรรณทั้งหลายในโลกหมอน้ำคือ กัมณธาตุ หรือ หม้อกลัก ที่นักพรตตวงน้ำจากแม่น้ำคงคาไปใช้ในพิธีกรรมบูชาเทพต่างๆ (น้ำมนต์บริสุทธิ์) ศาสดาราช ทั้ง ๔ นี้คือศาสดาราชหลัก แต่ก็ยังมีศาสดาราชอีกมากมายแล้วแต่ข้างจะจินตนาการปั้นหรือวาด เพื่อ เสริมความหมายขึ้นมา เช่น ฤษี หอก กระจกสังข์ ดาบ มีด กริช ข้อนตักน้ำมันไฟ จักร คทา ตลอดจน เครื่องดนตรีต่างๆ

พระพรหมในศาสนาพุทธ กับพระพรหมในศาสนาพราหมณ์ นั้นมีรูปร่างเหมือนกัน ลักษณะภายนอกเหมือนกัน แต่ไม่ใช่องค์เดียวกันพระพรหมของพุทธ คือ คนที่ทำความดี ตั้งมั่นอยู่ใน พรหมวิหาร ๔ และไปเกิดเป็นพรหม ซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถเป็นพรหมได้ หากตั้งมั่นอยู่บนความมี เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา บนสวรรค์จึงมีพระพรหมเป็นล้านๆองค์ พระพรหมที่ชาวไทยรู้จักกันดี ได้แก่ ท้าวมหาพรหม หรือ พระพรหมเอราวัณ ๓ สีแยกราชประสงค์ ท้าวพาพรหม ท้าวภิลพรหม

พระพรหมของพราหมณ์-ฮินดู คือ ผู้สร้างโลก ซึ่งมีเพียงองค์เดียว แต่เรียกได้หลาย พระนาม เช่น พระพรหมมา พระพรหมธาดา ท้าวจตุรมุข ประชาบดี

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบพระพรหมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพรหมในพุทธศาสนาเถรวาท

-พระพรหม เทพเจ้าผู้สร้างจักรวาลและโลก
พระพรหม มีพระนามหลากหลาย เช่น พระพรหมมา พระพรหมมา พระพรหมธาดา ท้าว
มหาพรหม ปชาบดี อาทิกวี อาตมภู โลกอธิปติ
 ฯลฯพระพรหม คือ พระเจ้าผู้สร้าง ผู้ลิขิตความ
เป็นไปของทุกสรรพสิ่ง เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิต
ของมนุษย์ทุกคน พระพรหมจึงเป็นผู้รู้ความ
เคลื่อนไหวของสรรพชีวิต เหตุการณ์สำคัญของ
โลกล้วนอยู่ในสายตาของพระพรหม พระพรหม
คือมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่หนึ่งในสามตรีมูรติ ทรงรับ
ฟังคำอธิษฐานของผู้ศรัทธาเสมอ ผู้บูชา
พระพรหมและทำความดี จะได้รับการบันดาลพร
ให้สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา

-พระพรหมนั้นมีกายสี่แดง มี ๔ พระพักตร์
พระกร ๔ ข้าง ถือคทา ลูกประคำ หม้อน้ำ หรือ
คันศร

-ประทับอยู่บนอาสน์บัวบาน และทรงหงส์เป็น
พาหนะ

-ศาสนราวุธของพระพรหม ลูกประคำคือ การ
สวดมนต์ภาวนาต่อพระพรหมเพื่อแผ่เมตตาไปยัง
สรรพชีวิต

-ดอกบัวคือ ความสวยงามของธรรมะ ความดีงาม

-พระองค์ทรงสอนให้มนุษย์กระทำในสิ่งที่ดีงาม
และมีเมตตาต่อผู้อื่นเสมอ

-พระพรหมในศาสนาพุทธ กับ พระพรหมใน
ศาสนาพราหมณ์ นั้นมีรูปร่างเหมือนกัน ลักษณะ
ภายนอกเหมือนกัน แต่ไม่ใช่องค์เดียวกัน
พระพรหมของพุทธ คือ คนที่ทำความดี ตั้งมั่นอยู่
ใน พรหมวิหาร ๔ และไปเกิดเป็นพรหม ซึ่ง
มนุษย์ทุกคนสามารถเป็นพรหมได้ หากตั้งมั่นอยู่
บนความมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา บน
สวรรค์จึงมีพระพรหมเป็นล้านๆองค์ พระพรหมที่
ชาวไทยรู้จักกันดีได้แก่ ท้าวมหาพรหม ท้าวพกา
พรหม ท้าวกบิลพรหม

-บายศรีบูชาท้าวมหาพรหม พระผู้สร้างทุกสรรพ
สิ่งบนโลก ผู้ตั้งมั่นในพรหมวิหารสี่ จะได้รับ
สัมฤทธิ์ผล ความสำเร็จ มั่นคงในธุรกิจการงาน
ความงดงาม สื่อด้วยความหมายของการสักการะ
เทิดทูนจากใจของบุคคล กลุ่มบุคคล ท้องถิ่น จะ
สร้างสรรค์งานศิลป์ได้ละเอียดงดงามแตกต่างกัน
ไป โดยมีพื้นฐานอยู่หลักเดียวกัน คือ การสร้าง
บุญ รักษาบุญเดิม เพิ่มเติมบุญใหม่

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบพระพรหมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพรหมในพุทธศาสนาเถรวาท (ต่อ)

- คัมภีร์คือ การตั้งตนอยู่ในความดีความชอบ การศึกษาบทสวดและโยคะเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้า - พระพรหมเป็นผู้ให้กำเนิดคัมภีร์พระเวท - พระพักตร์ทั้ง ๔ ของพระพรหมจึงหมายถึงพระเวททั้ง ๔ - พระพักตร์ด้านตะวันออก คือ ฤคเวท / พระพักตร์ด้านใต้ คือ ยชุรเวท - พระพักตร์ด้านตะวันตก คือ สามเวท / พระพักตร์ด้านเหนือ คือ อาถรรพ์เวท - กำเนิดวรรณะต่างๆของชาวฮินดู ชนชั้นพราหมณ์ (นักบวช) เกิดจากพระโอษฐ์ ชนชั้นกษัตริย์ (นักรบ) เกิดจากพระพาหา ชนชั้นแพศย์ (พ่อค้าทั่วไป) เกิดจากพระเพลา ชนชั้นศูทร (กรรมกร) เกิดจากพระบาท - บทสวดมนต์บูชาพระพรหม ก่อน สวดบูชาพระพรหม ต้องสวดบูชาพระพิฆเนศก่อนทุกครั้ง ซึ่งเป็นกฎการไหว้เทพของศาสนาพราหมณ์ทุกนิกาย	
---	--

๒) พระนารายณ์(เทพอวตารสูงสุด): ในแนวคิดพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาเถรวาท

ทศาวตาร หรือ นารายณ์สิบปาง หรือ อวตารทั้งสิบของพระวิษณุ ตามความเชื่อของศาสนาฮินดู ลัทธิไวษณพ (นับเวียนตามเข็มนาฬิกา) มัตสยาวตาร (ปลา), กูรมาวตาร (เต่า), วราหาวตาร (หมูป่า), วามนาตาร (พราหมณ์ค่อม), กฤษณาวตาร (พระกฤษณะ), กัลกยาวตาร (อัศวินม้าขาว), พุทธาวตาร (พระโคตมพุทธเจ้า), ปรศุรามาวตาร (รามผู้ถือขวาน), รามจันทรวาตาร (พระราม), นรสิงหาวตาร (นรสิงห์, คนครึ่งสิงห์) ส่วนรูปตรงกลางเป็นรูปพระกฤษณะและเหล่าสาวก

พระนารายณ์อวตารมาปราบกบฏในโลกลมนุษย์และโลกสวรรค์ ทั้ง ๑๐ ปาง ได้แก่

๑. ปางมัตสยาวตาร อวตารเป็นปลาขนาดใหญ่โต เนื่องจากต้องการจะปราบหัยศรีอสูร หรือยักษ์ชื่อหัยศรีพ เพราะเป็นต้นเหตุที่ทำให้เหล่ามนุษย์ทั้งหลายหลงผิด จนกระทั่งทำให้เกิดน้ำท่วมโลกขึ้นมา

๒. ปางกูรมาวตาร อวตารเป็นเต่ายักษ์ในการกวณเกษียรสมุทร เพราะต้องการจะเอากะดองมารองรับเขามันพระ เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดแผ่นดินทะเลลงไปยังโลกมนุษย์ได้

๓. ปางวราหาวตาร อวตารเป็นหมูป่า เพราะต้องการที่จะทำการปราบอสูร หิรัณยักษะ นอกจากนี้เองก็ต้องการที่จะกอบกู้โลกไม่ให้หิรัณยักษะ กดให้จมน้ำ

๔. ปางนรสิงหาวตาร อวตารลงมาเกิดเป็นสัตว์ที่มีลักษณะครึ่งคนครึ่งสิงห์ เพราะต้องการที่จะปราบเจ้ายักษ์หิรัณยกศิปุ ที่อาละวาดไปทั่วทั้ง ๓ โลก ได้แก่ โลกสวรรค์ โลกบาดาล และโลกมนุษย์ เนื่องจากเจ้ายักษ์หิรัณยกศิปุนั้นได้รับพรมาจากพระพรหมว่า ไม่มีใครมนุษย์ สัตว์ เทวดา ยักษ์หรือผู้ใดฆ่าให้ตายได้ ไม่มีอาวุธชนิดใดฆ่าให้ตายได้ ไม่ตายในเวลากลางวันและกลางคืน ไม่ตายในบ้านและนอกบ้าน ดังนั้นพระนารายณ์จึงได้อวตารเป็นนรสิงห์ เพื่อจะฆ่ายักษ์ตนนี้ “เมื่อพระวิษณุอวตารเมื่อเป็นนรสิงห์เพื่อปราบเจ้ายักษ์หิรัณยกศิปุ ซึ่งฆ่าอย่างไรก็ไม่ตาย จึงรู้ว่าเจ้ายักษ์ตนนี้ได้รับพรวิเศษจากพระพรหม จึงได้จับยักษ์หิรัณยกศิปุมาวางพาดตรงซุ้มธรณีประตูบ้าน ซึ่งเวลานั้นเป็นเวลาโพล้เพล้ แล้วถามเจ้ายักษ์ว่า “เราเป็นมนุษย์ไหม เป็นเทวดาไหม เป็นยักษ์ไหม เป็นสัตว์ไหม” ซึ่งเจ้ายักษ์ก็ตอบไม่ได้ แล้วก็ถามต่อว่า “เวลานี้กลางวันหรือกลางคืน” ยักษ์ก็ตอบไม่ได้เช่นกัน แล้วก็ถามต่อว่า “ตอนนี้ตัวท่านอยู่ในบ้านหรือนอกบ้าน” ยักษ์ก็ตอบไม่ได้อีก จากนั้นก็ถามว่า “เล็บมือเราเป็นศาสตราวุธหรือไม่” เจ้ายักษ์ก็ตอบว่า “ไม่” เจ้านรสิงห์ก็เลยเอากรงเล็บฉีกอกยักษ์หิรัณยกศิปุจนตาย เพราะว่าพรของพระพรหมที่ให้ไว้เสื่อม

๕. ปางวามनावตาร อวตารเป็นพราหมณ์เคระหรือพราหมณ์วามนะ ซึ่งมีฤทธิ์เดชมากเพราะต้องการจะมาทรมานอสูรพลี ที่ได้ครองโลกทั้ง ๓ อยู่ และไม่มีใครสามารถปราบลงได้ ด้วยเหตุนี้เองพราหมณ์วามนะจึงได้ทำการสะกดจิตอสูรพลีเพื่อต้องการให้ยอมเอ่ยสัญญา เมื่อพราหมณ์วามนะอยากจะทำขบขันที่บนโลกมนุษย์เพียง ๓ ก้าวเท่านั้นเพื่ออาศัย เจ้ายักษ์พลีก็ยินยอมให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่หาว่าหลงกลเจ้าพราหมณ์วามนะ ส่วนเจ้าพราหมณ์ก็ได้ทำการเนรมิตให้ร่างกายมีขนาดใหญ่โต ก้าวเพียง ๓ ก้าวก็ได้อาณาเขตไปถึงโลกสวรรค์ โลกบาดาล และโลกมนุษย์ จากนั้นก็ได้ให้ยักษ์พลี ลงไปอยู่ยังใต้บาดาลแทน

๖. ปางปรศุรามาวตาร อวตารเป็นพราหมณ์ โดยได้ถือชวานเพชร เพราะต้องการปราบกษัตริย์ผู้ปราศจากคุณธรรม นอกจากนี้แล้วยังได้ทำการชำระโลกถึง ๒๑ ครั้ง เพียงต้องการทำลายล้างกษัตริย์ให้สิ้นไป

๗. ปางรามาวตารหรือรามจันทรวตาร อวตารเป็นพระรามเพราะต้องการปราบยุคเข็ญและปราบทศกัณฐ์ โดยตามเนื้อเรื่องของคัมภีร์รามายณะ มีฤๅษีวาลมิ เป็นชาวอินเดียแต่ตั้งขึ้นมาเมื่อ ๒,๔๐๐ ปีเศษ หลังจากนั้นก็ได้แพร่กระจายออกไปยังประเทศใกล้เคียง

๘. ปางกฤษณาวตาร อวตารเป็นพระกฤษณะ ผู้ที่มีลักษณะผิวกายเป็นสีดำ เพราะต้องการจะปราบเหล่าคนชั่วที่อยู่ในโลก ได้แก่ กษัตริย์กังสะหรือพญากงส์ นอกจากนี้แล้วยังได้เป็นผู้อบรมสั่งสอนพระอรชุน ในด้านธรรมะต่างๆ ภายหลังได้กลายเป็นคำสอนที่อยู่ใน “คัมภีร์ภควัทคีตา” แล้วยังเป็นสารลัทธิขัณ्डมาให้กับ พระอรชุน ซึ่งเป็นแม่ทัพฝ่ายปาณฑพ ในสงคราม “มหาภารตยุทธ” จนได้รับชัยชนะในที่สุด

๙. ปางพุทธาวตาร อวตารมาเป็นพระพุทธเจ้า เนื่องจากต้องการชี้แนะแนวทางให้ผู้ทีหลงผิด ให้ได้เห็นความถูกต้องที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง แต่ก็ยังเป็นความขัดแย้งกับศาสนาพราหมณ์ เพราะการที่พราหมณ์ได้จัดเอาพระสมณโคดม เป็นปางที่ ๙ ของพระนารายณ์ สาเหตุเพราะได้รู้ว่ามีผู้เลื่อมใสในทางพุทธศาสนาจำนวนมาก จนในที่สุดก็เกินกำลังและไม่สามารถเปลี่ยนความคิดเหล่านั้นได้อีกต่อไป สุดท้ายจึงได้ผนวกเอาพระพุทธเจ้าให้เป็นอวตารของพระนารายณ์เสียเลย ซึ่งไม่สามารถยอมรับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นสิ่งถูกต้องต่อไปได้อีกแล้ว ไม่เช่นนั้น

เท่ากับว่าต้องยอมรับว่าคำสั่งสอนของเหล่าพราหมณ์ทั้งหลายนั้นผิดหมด จึงจำเป็นต้องหาคำกล่าวมาแก้ต่างต่อไปว่าพระนารายณ์อวตารลงมาเป็นพระพุทธรเจ้า

๑๐. ปางกัลยาวตาร อวตารลงมาเป็นอัศวินม้าขาวหรือบุรุษชื่อกัลลี มีดาบวิเศษอันทรงฤทธิ์ เพราะต้องการที่จะปราบคนชั่ว และได้เริ่มมีการสถาปนาระบบธรรมะขึ้นมาใหม่ เพื่อต้องการที่จะให้สังคมบ้านเมืองมีแต่ความสุขตลอดไป^๔ อวตาร^๕ คือการแบ่งภาคมาเกิดบนโลกมนุษย์ของเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ ตามความเชื่อของศาสนาฮินดู โดยเทพแบ่งพลังงานส่วนหนึ่งลงมาเกิดเป็นมนุษย์หรือสัตว์ เพื่อทำหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใด ในลัทธิไวษณพถือว่าเมื่อศีลธรรมของมนุษย์เสื่อมลงจนเกิดความเดือดร้อนไปทั่ว พระนารายณ์จะอวตารลงมาปราบยุคเข็ญ

^๔ สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รวมสาส์น, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙๑-๒๙๒.

^๕ (Matchett, Freda (2001). Krishna, Lord or Avatara?: the relationship between Krishna and Vishnu. 9780700712816. p. 4.ISBN 9780700712816..Introduction to World Religions, by Christopher Hugh Partridge, pg. 148, at Books.Google.com)

ตารางที่ ๖ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอาร์กซ์(พระนารายณ์ ๑๐ ปาง)

ความเชื่อชาวฮินดู	ในความเชื่อของคนไทย (บางกลุ่ม)
เรื่องพระวิษณุอวตารมีที่มาจากคัมภีร์กลุ่ม ปุราณะซึ่งแต่งขึ้นหลังคริสต์ศตวรรษที่ ๖	รามาวตาร หรือ รามจันทราวตาร (อวตารเป็น พระราม กษัตริย์แห่งโยธยา ซึ่งพระมหา กษัตริย์สยามประเทศจะใช้คำว่า “รามาริบัติ” ต่อสร้อยพระนามเสมอตั้งแต่ อดีตจนปัจจุบัน)
ปางที่ ๑ มัตสยาวตาร (อวตารเป็นปลา)	ปางที่ ๑ วราหาวตาร (อวตารเป็นหมูเผือก เขียวเพชร)
ปางที่ ๒ กูรมาวตาร (อวตารเป็นเต่า)	ปางที่ ๒ กูรมาวตาร (อวตารเป็นเต่าทอง)
ปางที่ ๓ วราหาวตาร (อวตารเป็นหมูป่า)	ปางที่ ๓ มัตสยาวตาร (อวตารเป็นปลากาย ทอง)
ปางที่ ๔ นรสิงหาวตาร (อวตารเป็นนรสิงห์)	ปางที่ ๔ นรสิงหาวตาร (อวตารเป็นครึ่งสิงห์)
ปางที่ ๕ วามนาวตาร (อวตารเป็นพราหมณ์เตี้ย)	ปางที่ ๕ วามนาวตาร หรือ ทวีชวตาร (อวตารเป็นพราหมณ์เตี้ย)
ปางที่ ๖ ปรศุรามาวตาร (อวตารเป็นพราหมณ์ ผู้ใช้ขวานเป็นอาวุธ)	ปางที่ ๖ มหิงสาวตาร (อวตารเป็นมหิงสา หรือ ควาย)
ปางที่ ๗ รามาวตาร หรือ รามจันทราวตาร (อวตารเป็นพระราม กษัตริย์แห่งโยธยา)	ปางที่ ๗ อัปสราวตาร (อวตารเป็นนางฟ้า)
ปางที่ ๘ กฤษณาวตาร (อวตารเป็นพระกฤษณะ)	ปางที่ ๘ รามาวตาร (อวตารเป็นมนุษย์ชื่อ พระราม)
ปางที่ ๙ พุทธาวตาร (อวตารเป็นพระโคตมพุทธ เจ้า) เพื่อนำคัมภีร์คินจากยักษัตรีปฐุม (เนื่องจากพวกพราหมณ์ไม่สามารถ เอาชนะพระพุทธศาสนาได้เลย ก็ได้ยกเอา พระพุทธเจ้ามาเป็นปางที่ ๙ ของพระ นารายณ์เพื่อเป็นการทำลายความศรัทธา พระพุทธศาสนาในอินเดีย)	ปางที่ ๙ กฤษณาวตาร (อวตารเป็น พระกฤษณะ)
ปางที่ ๑๐ กัลกยาวตาร หรือ กัลกียาวตาร (อวตารเป็นมนุษย์ผู้ขี่ม้าขาว หรือ กัลกิ)	ปางที่ ๑๐ กัลกยาวตาร (อวตารเป็นมนุษย์ เรียกว่า วีรบุรุษขี่ม้าขาว)

จากตารางข้างต้นจะพบว่าคติแนวคิดการอวตาร(Incarnation)ของพระวิษณุหรือพระนารายณ์นั้นมีหลายปาง แต่ชุดความคิด "ทศอวตาร(อวตาร ๑๐)" ซึ่งในประเทศไทยมักเรียกชื่อว่า "นารายณ์สิบปาง" ปรากฏอยู่ในครุฑปุราณะ

ข. เปรียบเทียบบทบาทของเทพอารักษ์

การที่เราจะทราบบทบาทของเทพอารักษ์อาจต้องพิจารณาจากการแบ่งยุคแห่งการอวตารลงมาแสดงบทบาทประกอบด้วย ทั้งนี้การแบ่งยุคของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีการแบ่งยุคอวตารของพระนารายณ์ดังนี้

๑. สัตยยุค อวตารมาเป็นสี่ปางแรก(ปางที่ ๑-๒-๓-๔)
๒. ไตรตายุค อวตารมาเป็นสามปางถัดมา (๕-๖-๗)
๓. ทวาปรยุค อวตารมาเป็นปางที่ ๘
๔. กัลยยุค อวตารมาเป็นปางที่ ๙ พุทธาวตาร (อวตารเป็นพระโคตมพุทธเจ้า) เพื่อนำศิวิลคัมภีร์จากยักษัตรีปรัม (เนื่องจากพวกพราหมณ์ไม่สามารถเอาชนะพระพุทศาสนาได้เลย ก็ได้ยกเอาพระพุทธเจ้ามาเป็นปางที่ ๙ของพระนารายณ์เพื่อเป็นการทำลายความศรัทธาพระพุทศาสนาในอินเดีย)
๕. ปลายกัลยยุค อวตารมาเป็นปางที่ ๑๐

๒. เทพจตุโลกบาล

ประวัติท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ เป็นเทวดาที่รักษาทุกข์สุขของมนุษย์โลกทั้ง ๔ ทิศ และทำหน้าที่ป้องกันอันตรายที่จะเกิดแก่มนุษย์โลกทั้งหลาย ประกอบด้วย

๑. ท้าวธตรฐ ผู้เป็นใหญ่ด้านทิศตะวันออก รูปร่างสูงโปร่งและสูงกว่าทุกๆ องค์ใน ๔ ท้าวจตุโลกบาลมีผิวกายสีเขียว, มือซ้ายถือพิณ, มือขวาถือพิณ พวกคนธรรพ์เป็นบริวาร
๒. ท้าววิรุฬหก ผู้เป็นใหญ่ด้านทิศใต้ รูปร่างสีชาอรูปร่างสมส่วนงดงาม, มีหน้าแดง, มือซ้ายมึงเลื้อยพันฝ่ามือจับคองูไว้, มือขวาถือพระขรรค์, มีมงกุฎประดับด้วยรูปนาค มีพวงอสุรีเป็นบริวาร
๓. ท้าววิรูปักษ์ ผู้เป็นใหญ่ด้านทิศตะวันตก มีรูปร่างสีชาอรูปร่างอ้วนใหญ่เหมือนกระพ้อมใส่ข้าว, ท้องป่องพุงใหญ่, คอ กิ่ง สั้น, หัวโต, ฟันขาวเขี้ยวโง้งออกจากปาก, มีริมฝีปากนูนๆ ใหญ่, มาก, ขาสั้น, กาย่า ลำสัน, มือซ้ายถือธนูทรงอาภรณ์สีแดงเลือด มีผุ่ขนาดเป็นบริวาร
๔. ท้าวกุเวร (ท้าวเวสสุวรรณ) ผู้เป็นใหญ่ด้านทิศเหนือ เป็นยักษ์๓ ขา มีฟัน ๘ ซี่ มี ๔ กรพระวรกายขาวกระจ่างสมอาภรณ์งดงาม มีมงกุฎเป็นน้ำเต้าทรงอยู่บนพระเศียร, แต่มีรูปร่างพิการ ร่างกายกาย่าลำสันดูแข็งแรงรูปร่างสมส่วน, มือขวาถือกระบองยาว พวกยักษ์เป็นบริวาร ท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณ ปกครองด้านทิศเหนือ มีพวกยักษ์เป็นบริวาร

สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชอยู่ตอนกลางของภูเขาสิเนรุและต่อจากภูเขาสิเนรุลงมาจนถึงมนุษย์โลกมีเทวดาเป็นอยู่จำนวนมาก เป็นกลุ่มก็มี เช่น กลุ่มชิตทาปโทสิกา กลุ่มมโนปโทสิกา กลุ่มวลาหก, เดียวก็มี เช่น จันทเทพ สุริยเทพ รวมไปถึงพวกคนธรรพ์ โดยมีท้าวเวสสุวรรณเป็นหัวหน้าหรือ เป็นอธิบดีแห่งสุริยหรือยักษ์ หรือเป็นเจ้าแห่งผี เรียกว่า " นายผี " เป็นหนึ่งในบรรดาท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ ผู้คุ้มครองและดูแลโลกมนุษย์ สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกษาซึ่งมีท้าวมหาราชทั้งสี่ปกครอง คือ ท้าวธตรัฐะ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวเวสสุวรรณ (ท้าวกุเวร) ประจำทิศต่างๆ ทั้งสี่ทิศโดยเฉพาะท้าวเวสสุวรรณ (ท้าวกุเวร) เป็นใหญ่ปกครองบริวารทางทิศเหนือ ว่ากันว่า

อาณาเขตที่ท้าวเธอดูแลปกครองรับผิดชอบมีอาณาเขตใหญ่โตมหาศาล กว้างขวาง และเป็นใหญ่ (หัวหน้าท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔) เก่งกว่าท้าวมหาราชของคอื่น

ท้าวเวสสุวรรณ เป็นเทพแห่งขุมทรัพย์ เป็นมหาเทพแห่งความร่ำรวย มั่งคั่ง รักษาสมบัติของเทวโลก ทั้งเป็นเจ้านายปกครองดูแลพวกยักษ์ ภูติผีปีศาจทั้งปวงนอกจากนี้หน้าที่ของท้าวเธอมีมากมาย เช่น การดูแลปกป้องคุ้มครอง พระพุทธศาสนา , ปกป้องคุ้มครองแก่ผู้นั่งสมาธิปฏิบัติพระกรรมฐาน เป็นต้น ในคัมภีร์โบราณ ได้กล่าวไว้ว่าผู้ใดหวังความเจริญในลาภยศ ทรัพย์สินเงินทอง อำนาจวาสนา ให้บูชารูปท้าวเวสสุวรรณ หรือ ท้าวกุเวร(ในคัมภีร์เทวภูมิ กล่าวไว้ว่า ท้าวเวสสุวรรณได้บำเพ็ญบารมี มาหลายพันปี รับพรจาก พระอิศวร พระพรหม ให้เป็นเทพแห่งความร่ำรวย)คาถาบูชา ท้าวเวสสุวรรณ หรือ ท้าวกุเวร(บูชาประจำวัน) บายศรีบูชาท้าวมหาพรหม พระผู้สร้างทุกสรรพสิ่งบนโลกผู้ตั้งมั่นในพรหมวิหารสี่ จะได้รับสัมฤทธิ์ผล ความสำเร็จ มั่นคงในธุรกิจการงาน ความมั่งคั่งมั่งมี ด้วยความหมายของการสักการะเทิดทูนจากใจของบุคคล กลุ่มบุคคล ท้องถิ่น จะสร้างสรรค์งานศิลป์ ได้ละเอียดงดงามแตกต่างกันไป โดยมีพื้นฐานอยู่หลักเดียวกัน คือ การสร้างบุญ รักษาบุญเดิม เพิ่มเติมบุญใหม่

ตารางที่ ๗ เปรียบเทียบบทบาทหน้าที่เทพอารักษ์กับจตุโลกบาล

บทบาทหน้าที่เทพอารักษ์ ผู้รักษาประตูทั้ง ๘ ทิศ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	บทบาทหน้าที่ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ในพุทธเถรวาทศาสนา
ทางคติโดยเฉพาะไสวณิกาย กำหนดให้เขา ไกรลาส เป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีพระ อิศวรเป็นใหญ่กว่าเทพเจ้าทั้งปวง มีเทพชั้นรอง ทำหน้าที่เทพอารักษ์รักษาประตู หรือทางเข้าสู่ เขาไกรลาสทั้ง ๘ ทิศ	ท้าวจตุโลกบาลหรือท้าวมหาราชทั้ง ๔
๑. พระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ ครองทิศ ตะวันออก (บูรพา)	๑. ท้าวธตรฐ อยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขา สิเนรุเป็นผู้ปกครองคันธัพพ เทวดาทั้งหมด
๒. พระอัคนี ครองทิศตะวันออกเฉียงใต้ (อาคเนย์)	๒. ท้าววิรูปักษ์ อยู่ทางทิศใต้ของภูเขาสิเนรุ เป็น ผู้ปกครองกุมภภินทเทวดา ทั้งหมด
๓. พระอิสาน ครองทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน)	๓. ท้าววิรูปักษ์ อยู่ทางทิศตะวันตกของภูเขา สิเนรุ เป็นผู้ปกครองนาคะ เทวดาทั้งหมด
๔. พระวรุณ๕ ทรงหงส์ ครองทิศตะวันตก (ประจิม)	๔. ท้าวกุเวร หรือ ท้าวเวสสุวรรณ อยู่ทางทิศ เหนือของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้ปกครองยักษ์ เทวดาทั้งหมด
๕. พระวายุ ครองทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (พายัพ)	คือเป็นผู้คุ้มครองและตรวจดูโลกซึ่งเป็นที่อยู่ของ มนุษย์ทั้ง ๔ ทิศ
๖. พระนิรฤต ครองทิศตะวันตกเฉียงใต้ (หรดี)	วัน ๘ คำ อำมาตย์ของท้าวมหาราชทั้ง ๔ จะเป็น ผู้ตรวจดูโลก
	วัน ๑๕ คำ บุตรทั้งหลายของท้าวมหาราชทั้ง ๔ จะเป็นผู้ตรวจดูโลก

ตารางที่ ๗ เปรียบเทียบบทบาทหน้าที่เทพอารักษ์กับจตุโลกบาล (ต่อ)

บทบาทหน้าที่เทพอารักษ์ ผู้รักษาประตูทั้ง ๘ ทิศ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	บทบาทหน้าที่ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ในพุทธเถรวาทศาสนา
๗.พระยม ทรงกระบือ ครองทิศใต้ (ทักษิณ) ๘.พระกุเวร ครองทิศเหนือ (อุดร)^๙ ส่วนภาพเทพผู้พิทักษ์พุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ชุดนี้ พบว่ามีการอัญเชิญเทพต่างๆ มารักษาพระทวารพระบัญชาเป็นการเฉพาะองค์แตกต่างกันออกไปในแต่ละบาน เน้นให้เห็นถึงเรื่องราวและความสำคัญของเทพผู้พิทักษ์ซึ่งมีบทบาทมากขึ้นกว่าเดิม ภาพเทพผู้พิทักษ์ที่ได้อัญเชิญมาเป็นเทพผู้พิทักษ์พุทธสถานจิตรกรรมชุดนี้ ประกอบไปด้วย ๑. เทพพระเคราะห์ ๒. ทิศपाल(เทพผู้รักษาทิศ) ๓. เทพผู้ทรงฤทธิ์ และเทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง ๔. เทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) และเทพอื่นๆ	ส่วนในวัน ๑๕ ค่ำ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ จะเป็นผู้ตรวจดูโลกเองว่า พวกมนุษย์พากันบำรุงบิดา มารดา และสมณพราหมณ์ เคารพนอบน้อม ผู้ใหญ่ในตระกูล รักษาอุโบสถศีลและทำบุญกุศลเป็นจำนวนมากหรือไม่ ครั้นตรวจดูแล้วก็จะไปบอกพวกเทพชั้น ดาวดึงส์ ซึ่งมาประชุมกันในสุธรรมาเทวสภา ถ้าได้ฟังว่าพวกมนุษย์ทำดีกันน้อย พวกเทพชั้นดาวดึงส์ ก็มีใจหดหู่ เพราะทิพยกายจะลดถอย อสุรกายจะเพิ่มพูน แต่ถ้าได้ฟังว่าพวกมนุษย์ทำดีกันมาก พวกเทพชั้นดาวดึงส์ ก็มีใจชื่นบาน เพราะทิพยกายจะเพิ่มพูน อสุรกายจะลดถอย -จากคติความเชื่อถือ เทพพิทักษ์ทิศเหล่านี้ซึ่งเปรียบเสมือนประตูสู่โลกมนุษย์ ได้นำมาใช้ กับงานด้านประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เหตุที่ชาวฮินดูต้องการให้มีเทพปกปักรักษาสถานที่สำคัญทางศาสนา ซึ่งมนุษย์ทั่วไปไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะป้องกันภัยจากสิ่งลี้ลับที่มองไม่เห็นด้วย ตา ทั้งนี้ ศาสนสถานเหล่านั้นสร้างขึ้นตามคติที่เทพเจ้าสูงสุดประทับอยู่ จึงจำลองเขาไกรลาส ๕. ทางคติพุทธศาสนา เป็นท้าววิรูปักษ์ อธิบดีของพวกนาค ครองทิศตะวันตก ๖. ทางคติพุทธศาสนา เป็นท้าววิรูปหก อธิบดีของพวกกุมภภัณฑ์ ครองทิศใต้ พระอิสาน ครองทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) พระवरุณ ทรงหงส์ ครองทิศตะวันตก (ประจิม) พระวายุ ครองทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (พายัพ) พระนรฤค ครองทิศตะวันตกเฉียงใต้ (หรดี) พระยม ทรงกระบือ ครองทิศใต้ (ทักษิณ) พระกุเวร ครองทิศเหนือ (อุดร)

ความเชื่อในเรื่องราวของเทพอารักษ์นี้ควบคู่กันไปทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับศาสนาพุทธเถรวาทซึ่งเชื่อถือกันในเรื่องของการอวตาร^๖ ลงมาของพระผู้เป็นเจ้าสู่โลกมนุษย์ โดยศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีบทบาทเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมที่อนุรักษไว้ในพระราชพิธีต่างๆ ตามความเชื่อในเรื่องสมมติเทพเหล่านี้ จะปรากฏในพระนามของพระมหากษัตริย์ไทย เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นต้น รวมทั้งการมีพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีอินทริชกด้วย

แต่ในพุทธนิกายเถรวาท จะไม่เชื่อว่าการอวตารมีจริง เพราะจิตนั้นมีดวงเดียว (ตามบทที่ว่า เอกะ จะรัง จิตตัง...) เพียงแต่เกิดดับตลอดเวลา เมื่อจิตนั้นเกิดเป็นเทพเจ้าไม่ว่าชั้นใดๆ หากแปลงกายเป็นมนุษย์ (เนรมิตขึ้นมาชั่วประเดี๋ยวประด๋าว เช่น พระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์แก่) โดยจิตเดิมยังอยู่เป็นเทพเจ้าบนสวรรค์นั้น มีจริง แต่การที่จิตนั้นลงมาเกิดอวตารเป็นมนุษย์ โดยการอยู่ในครรภ์ คลอดออกมา เจริญเติบโตเล่าเรียนรู้อย่างไร ก็ยังมีจิต (เหมือนกัน ดวงเดียวกัน) อีกดวง ยังเป็นเทพเจ้าบนสวรรค์นั้นเป็นไปตามความจริงไม่ได้ ตามหลักที่ปรากฏในพระอภิธรรม^๗

วันหนึ่งพระอิศวรประสงค์จะพบพระอุมา แต่พระคเณศไม่ยอมให้เข้าไปเนื่องจากไม่รู้จักรพระองค์ จึงเกิดการวิวาทต่อสู้กันขึ้นพระคเณศต้องอุบายพระอิศวรจนเสียขาด ต้องหาทางแก้ไขโดยนำเศียรช้างมาต่อ และจากพรหมไวยรรณปุระระคัมภีร์ตอนที่ปรศุรามจะเข้าเฝ้าพระอิศวร พระคเณศที่ทำหน้าที่เทพอารักษ์ไม่ยอมให้เข้าไปปรศุรามนำขวานที่พระอิศวรประทานให้จามลงไปบนเศียรพระคเณศ)

พระวิษณุหรือพระนารายณ์ คือมหาเทพที่ชาวไทยสามารถเห็นได้บ่อยที่สุดและมากที่สุดในภาพเขียนศิลปะตามประตูและผนังวัดต่างๆ เนื่องจากพระวิษณุเป็นมหาเทพที่กษัตริย์ ราชานในอดีตทั้งอินเดีย เนปาล พม่า กัมพูชาและไทย ทรงมีพระราชศรัทธามากกว่าเทพองค์อื่นๆ

ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา เมื่อเราเข้าไปยังวัดต่างๆ และมองขึ้นไปบนหน้าบัน ก็มักจะเห็นรูปปั้นหรือภาพเขียน พระนารายณ์ทรงครุฑ (หรือ นารายณ์ทรงสุบรรณ) และตัวละครในเรื่อง รามเกียรติ์ อยู่แทบจะทุกแห่ง รวมทั้ง หนุมาน เทพ เทวดา ฤๅษี และ ยักษ์ ที่เฝ้าประตูดวดทุกแห่งในประเทศ

^๖อวตาร แปลตามศัพท์ โอ หรือ อว แปลว่า ลง,ตร แปลว่า ก้าว หรือข้าม อวตาร จึงแปลว่า การก้าวลงมาเกิด หรือการข้ามลงมาเกิด แปลเอาความว่า การแบ่งภาคจากสวรรค์ลงมาเกิดในมนุษย์โลก เช่น พระนารายณ์อวตารลงมาเกิดเป็นพระนารายณ์ เป็นต้น (กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, “ภารตวิทยา”, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๘๖.)

^๗ พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ), “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, พระคเณศได้ปฏิบัติหน้าที่เทพอารักษ์ได้อย่างเข้มแข็งและเสียสละ จึงกลายเป็นคตินิยมที่อัญเชิญท่านเพื่อรักษาทางเข้าศาสนสถาน (นอกจากคติเรื่องเทพผู้รักษาทิศแล้ว ยังปรากฏว่าศาสนสถานบางแห่ง โดยเฉพาะทางภาคเหนือของไทยมีการสร้างพระคเณศไว้เป็นเทพอารักษ์ทางเข้าศาสนสถานด้วย คตินิยมเหล่านี้อาจนำมาจากคิเวปุราณะคัมภีร์กล่าวถึงตอนหนึ่งของพระคเณศว่า พระนางอุมาประสงค์จะมีผาดเล็กเป็นของตนเอง จึงนำเอาโคลจากผิวหน้บ้นเป็นคนรูปงามขึ้นมา และรับสั่งให้ทำหน้าที่เป็นบริวารอย่างเคร่งครัด ห้ามผู้ใดเข้าไปในตำหนักอย่างเด็ดขาด ยกเว้นได้รับอนุญาต และมอบกระบอง

๔.๔ เปรียบเทียบแนวคิดและบทบาทเทพารักษ์ในศิลปกรรมทางศาสนา

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดคุณสมบัติของสิ่งที่นับได้ว่าเป็น “ศิลปกรรม” ไว้ดังนี้ศิลปกรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ เช่น พระอาทิตย์ตกดินที่มีความสวยงามมากไม่นับเป็นศิลปกรรม แต่จิตรกรรมหรือภาพเขียนทิวทัศน์ พระอาทิตย์นับเป็นศิลปกรรมช่างฝีมือในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ในข้อความของพุทธศาสนากล่าวไว้ว่าช่างฝีมือเป็นผู้มีตำแหน่งทางสังคม ในการสร้างวัดใหญ่ที่มีการประดับตกแต่งด้วยภาพแกะสลัก ต้องเป็นช่างที่สูงอายุหรือเป็นช่างต้นแบบ ในช่วงต้นพุทธกาล มีหมู่บ้านช่างไม้ชื่อ JatakaAlinachitta และในสมัยของโมริยะ ช่างฝีมือเป็นบุคคลที่มีคุณค่า และในยุคของพระเจ้าอโศกได้ก่อตั้งช่างหินขึ้นเพื่อสร้างอนุสาวรีย์และต้นเสาต่างๆ ช่างเหล็ก ช่างทอง และช่างไม้ ต่างก็มีตำแหน่งยศศักดิ์ในสมัย Gupta ซึ่งช่างทองสามารถบ่งบอกความร่ำรวยของพื้นที่นั้นๆ ของเมือง

สถาปนิก ช่างฝีมือ และคนงานก่อสร้าง ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือสมาคมอาชีพ มีการเก็บรักษาประเพณีและเทคนิคต่างๆ ไว้ด้วยความระมัดระวัง ซึ่งคนกลุ่มนี้มีหน้าที่สร้างวัดใหญ่ๆ กำหนดกติกาการทำงานและค่าจ้างและกำหนดราคามาตรฐานในการทำงาน โดยเป็นระเบียบที่มีข้อบังคับของกฎหมาย สมาคมมีสิทธิตามกฎหมายสามารถขับไล่สมาชิกที่ทำการละเมิดกฎ ผู้เป็นหัวหน้าคือ กษัตริย์ ในศตวรรษที่๑๓ มีการเขียนรายละเอียดของการดำเนินงานสร้างวัด Surya ที่ Konarak ใน Orissa ลงในใบลาน(palm leaf) มีหลักฐานของสมาคมสถาปนิกและสมาชิก ซึ่งคล้ายกับระบบสมาคมในยุโรป และอาจพบทั่วไปในวัดอื่นๆ ของอินเดีย ในบันทึกประกอบด้วยรายชื่อของคนงาน เงินที่ได้ และหน้าที่ที่ต้องทำ และในบันทึกยังทำให้ทราบว่าช่างฝีมือ Orissa นั้นต้องถูกคัดเลือกมาก่อนจากหมู่บ้านหรือเมืองเล็กๆ และระบุว่าช่างก่อสร้างเป็นชาวทมิฬนาฑู โดยการนำมาของผู้นำท้องถิ่นนั้น บางครั้งคนทั้งหมู่บ้านก็ถูกเกณฑ์ให้มาทำงานร่วมกัน ในการสร้างวัดใหญ่จะมีการแบ่งลำดับชั้นของช่างฝีมือ โดยหัวหน้าสถาปนิกคือบุคคลที่สำคัญที่สุด (sutradhara) โดยมีหน้าที่ควบคุมดูแลการทำงานของคนงาน

ช่างเขียนในพุทธศาสนาเถรวาท ช่างเขียนที่มีชื่อเสียง ย่อมได้รับการฝึกหัดมาอย่างดี ในสมัยโบราณ ผู้ที่ต้องการจะเป็นช่างเขียน ต้องเริ่มต้นด้วยการฝึกหัดงานในสำนักช่างเขียน มีครูที่เป็นพระหรือฆราวาส ผู้ฝึกหัดคงเริ่มด้วยการปรนนิบัติรับใช้ครู จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ อันเป็นงานง่ายๆ ก่อนที่จะฝึกเขียนภาพ เมื่อเริ่มมีฝีมือเป็นช่างฝึกหัดได้ ครูก็เริ่มปล่อยให้แสดงฝีมือ จนชำนาญมีชื่อเสียงแล้ว จึงออกไปรับงานแสดงฝีมือเอง รายที่ไปไกลๆ เลยตั้งถิ่นฐานรกรากอยู่ที่นั่น และเริ่มมีลูกมือ ลูกศิษย์ลูกหาฝึกฝนกัน จนได้ช่างเขียนรุ่นต่อๆ มา ในที่สุดกลายเป็นสกุลช่างตามท้องถิ่นนั้นๆ สืบเนื่องกันเป็นทอดๆ ก่อนที่ระบบโรงเรียนจะเข้ามามีบทบาทแทนที่

ช่างหลวงที่ประจำราชสำนัก ย่อมเขียนภาพอย่างมีระเบียบแบบแผน ยิ่งกว่าช่างตามท้องถิ่น ที่ห่างไกลออกไป ชื่อเสียง และฝีมืออันประณีตของช่างหลวงจึงเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป งาน

“สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ/ฉบับกาญจนาภิเษก/เล่มที่๒๐/เรื่องที่ ๓ จิตรกรรมไทยแบบประเพณี/โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นสารานุกรมไทยแบบเป็นชุด

ของช่างหลวงจึงมีอิทธิพลต่อการเขียนของช่างท้องถิ่น การถ่ายทอดอิทธิพลศิลปะจากกลุ่มช่างหนึ่งไปยังอีกกลุ่มช่างหนึ่งนั้น มีอยู่เสมอ ซึ่งเกิดจากการติดต่อกัน การที่ได้รับรู้ได้ดูได้เห็น ย่อมรับเอาสิ่งที่ดี ที่น่าพอใจนำมาปรับใช้ในงานเขียนของตน จึงเกิดมีลักษณะทางศิลปะ ที่ออกเงยขึ้นใหม่เป็นรูปแบบร่วมสมัยกันได้ทางหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็ดี ลักษณะเฉพาะของสกุลช่าง และของช่างที่มีความถนัดต่างกัน ย่อมแฝงอยู่ในงานเขียนของตนไม่มากนักน้อย จึงกล่าวได้ว่า เมื่อดูภาพจิตรกรรมไทยโดยผิวเผินแล้ว อาจเห็นว่า เหมือนๆ กัน แต่หากพิจารณาให้ละเอียดลออแล้ว ย่อมเห็นได้ว่า มีข้อแตกต่างกันไป ตามลักษณะเฉพาะของฝีมือช่าง หรือของสกุลช่างงานของช่างเขียนที่เคยสร้างขึ้น เพื่อจรรโลงพุทธศาสนา มีราชสำนัก หรือสถาบันทางศาสนา ซึ่งมีวัดให้การสนับสนุน ก็ยังคงมีให้เห็นที่สำคัญคือ “โรงเรียนช่างฝีมือในวัง(ชาย)”

ตารางที่ ๘ ตารางเปรียบเทียบศิลปกรรมพุทธรูปทางศาสนา

ศิลปกรรมทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	ศิลปกรรมทางศาสนาพุทธเถรวาท
๑. รูปปั้นเทพเจ้าพระตรีมูลติเป็นเทพเจ้าแห่งความรัก	๑. รูปปั้นพระพุทธรูปปางต่างๆ
๒. รูปปั้นพระพระพิฆเนศ หรือ พระพิฆเนศวร เป็นเทพในศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ นับถือว่าเป็นเทพเจ้าแห่งความรอบรู้ เป็นผู้มีปัญญา เป็นเลิศ ปราดเปรื่องในศิลปวิทยาทุกแขนง เป็นเทพแห่งการจัดอุปสรรคความขัดข้อง	๒. พระรูปหล่อต่างๆเช่นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาบวรศรีวิยาลงกรณ์ (สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) รูปปั้นเกจิอาจารย์
๓. วัดแขก (สีลม)	๓. วัดไทยอยู่ในอารามหลวงและวัดที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรเป็นโบราณสถาน
๔. ภาพวาดองค์พระแม่ต่างๆ เช่น พระแม่อุมา เทวีหาลา	๔. ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรมต่างในโบสถ์และวิหาร
๕. เทพอารักษ์ที่เป็นปฏิมารูปสัตว์ต่างๆ	๕. เทพอารักษ์ที่เป็นรูปยักษ์ที่วัดโพธิ์
๖. เจดีย์ที่พุทธคยา	๖. เจดีย์ โบสถ์ วิหารโบราณสถาน
๗. สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ (ลุมพินีวัน), ตรัสรู้ (พุทธคยา), ปฐมเทศนา (सारนาถ) และปรินิพพาน (กุสินารา)	๗. สัตตมหาสถาน ประกอบไปด้วย ๑. ต้นมหาโพธิ์ที่ประทับตรัสรู้ ๒. พระอนิมิสเจดีย์ ๓. พระรัตนจกกรมเจดีย์ ๔. พระรัตนมรเจดีย์ ๕. ต้นอชปาลนิโครธ ๖. ต้นมุจลินทพฤกษ์ ๗. ต้นราชายตนพฤกษ์

๔.๕ เปรียบเทียบแนวคิดและบทบาทเทพอารักษ์กรณีท้าวจตุโลกบาลในพระอุโบสถ

คติความเชื่อและรูปแบบของเทพอารักษ์แบบไทยประเพณีในสมัยยุคกลางตอนปลายกรณีศึกษาเฉพาะ วัดคงคาราม ราชบุรี วัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี วัดไชยทิศ บางขุนนนท์ มีเทคนิคเก่าที่เขียนสีบนพื้นขาวและเขียนเพียงไม่กี่สีคือ ขาว ดำ แดง และดินสีเหลืองจึงเน้นมานำเสนอ มีทั้งรูปสี่ประกอบภาพประตูปะตูเทพอารักษ์ โดยมีปัจจัยอื่นๆเป็นตัวประกอบเช่น ความนิยมของยุคสมัย สภาพสังคม และปัจจัยทางด้านองค์ประกอบของศาสนสถาน เป็นคติความเชื่อที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่ในสมัยอยุธยาแล้วเท่าที่พบมีทั้งการสลักลงไปในเนื้อไม้และการวาดเป็นภาพจิตรกรรม โดยมีแบบแผนชัดเจนอยู่อย่างหนึ่ง คือนิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขรรค์ประทับยืนอยู่บนแท่น ที่มักเรียกกันว่า “เทวดายืนแท่น”

ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ท้าวเวสสุวรรณเป็นหัวหน้า หรือเป็นอธิบดีแห่งอสูรหรือยักษ์ หรือเป็นเจ้าของผี เรียกว่า “นายผี” เป็นหนึ่งในบรรดาท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ ผู้คุ้มครองและดูแลโลกมนุษย์ สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาซึ่งมีท้าว महाराज ทั้งสี่ปกครอง คือ ท้าวธรรมาธิราช ท้าววิรูปักษ์ ท้าววิรูปักษ์ และท้าวเวสสุวรรณ (ท้าวภูเวร) ประจำทิศต่างๆ ทั้งสี่ทิศโดยเฉพาะท้าวเวสสุวรรณ (ท้าวภูเวร) เป็นใหญ่ปกครองบริวารทางทิศเหนือ ว่ากันว่าอาณาเขตที่ท้าวเธอดูแลปกครองรับผิดชอบอาณาเขตใหญ่โตมหาศาล กว้างขวาง และเป็นใหญ่ (หัวหน้าท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔) เก่งกว่าท้าว महाराज ของคนอื่น ท้าวเวสสุวรรณ เป็นเทพแห่งขุมทรัพย์ เป็นมหาเทพแห่งความร่ำรวย มั่งคั่ง รักษาสมบัติของเทวโลก ทั้งเป็นเจ้านายปกครองดูแลพวกยักษ์ ภูตผีปีศาจทั้งปวง

นอกจากนี้หน้าที่ของท้าวเธอมีมากมาย เช่น การดูแลปกป้องคุ้มครอง พระพุทธศาสนา, ปกป้องคุ้มครองแก่ผู้นั่งสมาธิปฏิบัติพระกรรมฐาน เป็นต้น ในคัมภีร์โบราณ ได้กล่าวไว้ว่าผู้ใดหวังความเจริญในภพชาติ ทรัพย์สินเงินทอง อำนาจวาสนา ให้บูชารูปท้าวเวสสุวรรณ หรือ ท้าวภูเวร

คติของการมีเทพอารักษ์ผู้พิทักษ์ประตู ประตู หรือช่อง ผู้รักษาประตู หรือ รักษาช่องคติการสร้าง “เทพอารักษ์” ให้เป็นผู้ป้องกันพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สถิตประจำอยู่ที่บานประตูและหน้าต่างของอาคารของอาคารพุทธสถาน เป็นคติความเชื่อที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่ในสมัยอยุธยาแล้วเท่าที่พบมีทั้งการสลักลงไปในเนื้อไม้และการวาดเป็นภาพจิตรกรรม โดยมีแบบแผนชัดเจนอยู่อย่างหนึ่ง คือนิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขรรค์ประทับยืนอยู่บนแท่น ที่มักเรียกกันว่า “เทวดายืนแท่น” คติความเชื่อและรูปแบบของเทพอารักษ์แบบไทยประเพณีในสมัยยุคกลางตอนปลายกรณีศึกษาเฉพาะ

๑. วัดคงคาราม ราชบุรี

๒. วัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี

๓. วัดไชยทิศ บางขุนนนท์

มีเทคนิคเก่าที่เขียนสีบนพื้นขาวและเขียนเพียงไม่กี่สีคือ ขาว ดำ แดง และดินสีเหลืองจึงเน้นมานำเสนอ มีทั้งรูปสี่ประกอบภาพประตูปะตูเทพอารักษ์ โดยมีปัจจัยอื่นๆเป็นตัวประกอบเช่น ความนิยมของยุคสมัย สภาพสังคม และปัจจัยทางด้านองค์ประกอบของศาสนสถาน ซึ่งจะนำมาเปรียบเทียบกับวัดที่นำเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาเขียนบนบานประตูโบสถ์และวิหาร เป็น

การศึกษาเรื่องราวของเทพอารักษ์ของฮินดู ในพระอาราม ๓ แห่ง ที่เป็นพระอารามหลวงและพระอารามประจำพระบรมราชวังในสมัยรัตนโกสินทร์ กล่าวคือคติการนำเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาใช้เป็นเทพอารักษ์ มิใช่พบกันอย่างแน่นอนโดยทั่วไป

ดังจะเห็นได้จากการศึกษาพุทธสถานสมัยรัตนโกสินทร์ในเขตกรุงเทพฯ ในพระอุโบสถและวิหารเพียง ๔ หลังเท่านั้นที่มีการนำเอาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเป็นเทพอารักษ์ในพระอาราม ๓ แห่ง มี ๔ หลังคือ

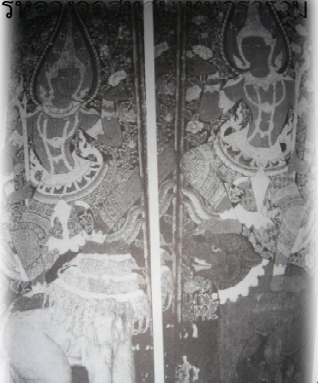
๑. วิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม มีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู / บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ)

๒. อุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามมีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู/บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพพระเคราะห์และเทพผู้ทรงฤทธิ์และเทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง

๓. อุโบสถวัดราชนันทารามวรวิหาร มีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู / บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ)และเทพพระเคราะห์

๔. อุโบสถวัดบวรสถานสุทธารวาส มีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู/บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพผู้ทรงฤทธิ์และเทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางและเทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) ดังนั้นไม่ว่ารูปเทพเทวดา สัตว์หิมพานต์ อสูร มนุษย์ใดๆ ก็ตาม หากมิได้ตั้งอยู่ ณ บริเวณทางเข้าออก ประตู หน้าต่าง หรือช่องก็ไม่นับว่าเป็นเทพอารักษ์

ตารางที่ ๙ เปรียบเทียบกรณีศึกษาท้าวจตุโลกบาลในพระอุโบสถ

ศาสนาพุทธเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	ตำราภาพเทวรูปและเทพ นพเคราะห์เทพที่ เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ นารายณ์สิบปาง
๑.วัดคงคาราม ราชบุรี บานหน้าต่างวัดคงคาราม เทพอารักษ์มีผิวกายสีขาวยมี รัศมีรอบพระเศียรยืนหัน หน้าด้านข้างเข้าหากัน ประนมมือถือกิ่งดอกปรีชาดิ ประทับยืนบนผ้าทิพย์เหนือ แท่นมียักษ์นั่งแบกแท่นอยู่	๑.วิหาร หน้าต่างภาพพระอินทร์ผิวกายสีเขียว พระหัตถ์ขวาทรงคันศร ลูกศรทรงข้าง เอราวัณ ๓๓ เศียร ๒.หน้าต่างภาพผิวกายสีแดงคือท่าน พระเพลิงพระหัตถ์ขวาทรงคันศร ลูกศรทรงพาหนะแรด	๑.พระเทวรูป เลขที่ ๖๙ พระอินทร์ทรงช้างเอระวรรณ์ พระหัตถ์ซ้ายทรงจักรพระหัตถ์ขว ว่าธรรมาสัง หน้า ๑๕๗ สมุดพระเทวรูป เทวดานพ เคราะห์ เทวดาโกไทยธิบาท เลขที่ ๓๑ พระเพลิงทรงขันคาเปน ภาพหน้า ๘

ตารางที่ ๙ เปรียบเทียบกรณีศึกษาทำวजूโลกบาลในพระอุโบสถ (ต่อ)

ศาสนาพุทธเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	ตำราภาพเทวรูปและเทพนพเคราะห์ เทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบ ปาง
๒. วัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี บานประตูด้านหน้าวัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรีเทพอาร์กษมีผิวกายสีขาวมีรัศมีรอบพระเศียรยืนหันหน้าด้านพล่เข้าหากันประทับยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่นมียักษ์นั่งแบกแท่นอยู่	๒. อุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม หน้าต่างบานที่ ๒๕ เทพอาร์กษมีผิวกายสีน้ำตาลมีเศียรเป็นช้าง มี ๔ กร ถือศาสตราวุธมีพาหนะเป็นหนูขาว ระบุว่าเป็นเทพพระมหาวิฆเนกทรงมุสิกะพาหนะปราบสรวงศ์ หน้าต่างบานที่ ๒๖ เทพอาร์กษมีผิวกายสีน้ำตาล มีเศียรเป็นช้าง มี ๔ กร ถือศาสตราวุธ มีพาหนะเป็นเต่า ระบุว่าเป็นเทพพระมหาวิฆเนกทรงพาหนะไปขจรสมุท— ที่ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร WatSuthatThepphawararam	๒. ตำราภาพเทพรูปไสยาศาสตร์ เลขที่ ๗๐ พระมหาวิฆเนกทรงพาหนะเป็นหนูขาว หน้า ๑๕๐ พระมหาวิฆเนกทรงพาหนะเป็นเต่า หน้า ๑๕๐

ตารางที่ ๙ เปรียบเทียบกรณีศึกษาทำวजूโลกบาลในพระอุโบสถ (ต่อ)

ศาสนาพุทธเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	ตำราภาพเทวรูปและเทพนพเคราะห์เทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง
๓. วัดไชยทิศ บางเขน เขตจตุจักร บานหน้าต่างไชยทิศเทพอารักษ์มีผิวกายสีขาวยมีรัศมีรอบพระเศียรยืนหันหน้าด้านข้างเข้าหากันทรงถือดาบประทับยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่น	๓. อุโบสถวัดราชนันทารามวรวิหาร หน้าต่างบานที่ ๙ เทพอารักษ์กายสีเขียว เทพศาสตราวุธคันศร สังข์ พาหนะช้างเอราวัณ ๓ เศียร หน้าต่างบานที่ ๑๐ เทพบุรุษกายสีขาว พระพักตร์ปรากฏให้เห็น ๓ พักตร์ เทพศาสตราวุธ ฉัตร ๕ ชั้น พาหนะ หงส์ — ที่ วัดราชนันทารามวรวิหาร	๓. สมุดพระเทวรูป เทวดานพเคราะห์ เทวดาโกไทยธิบาท เลขที่ ๓๑ พระอินทร์ พระเทวรูป เลขที่ ๖๙ พระพรหมธาดาทรงหงษ์พาหนะ หน้า ๑๗๔

ตารางที่ ๙ เปรียบเทียบกรณีศึกษาท้าวจตุโลกบาลในพระอุโบสถ (ต่อ)

ศาสนาพุทธเถรวาท	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	ตำราภาพเทวรูปและเทพนพเคราะห์ที่ เทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง
	๔.อุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส บานหน้าต่างที่ ๒๓ ภาพเทพ อารัก্ষะพิวกายสีขาวย พระหัตถ์ถือ คันไถ บานหน้าต่างที่ ๒๔ ภาพเทพ อารัก্ষะพิวกายสีขาวยในมือทั้งสอง จับมนุษย์ไว้ มี ๒ คนยืนอยู่ข้างๆ หน้าและหลัง	๔.ตำราภาพเทพรูปไสยาศาสตร์ เลขที่ ๕๗ พระพล พระท้าวทรงมโหรีสุริยวงศาพาด้วยเชือก บาศ

(๑) เทพอารัก্ষะ วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี

บานหน้าต่างวัดคงคารามเทพอารัก্ষะมีพิวกายสีขาวยมีรัศมีรอบพระเศียรยืนหันหน้า
ด้านข้างเข้าหากันประนมมือถือกิ่งดอกปรีชาติประทับยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่นมียักษ์นั่งแบกแท่นอยู่
เรื่องราวเทพอารัก্ষะบนบานหน้าต่างนั้นมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องมารผจญดังนี้

ภาพเขียนเทวดายืนแท่นบนพื้นขาวที่เขียนภาพดอกไม้ร่วงแพรวพราวตั้งเปรียบได้กับภาพ
มารผจญอันวิเศษ ก่อนที่จะบรรลुरुทผลในราตรีนั้น พญามารผู้เล็งเห็นว่า พระมหาบุรุษนี้มีอำนาจ
วิเศษจนหลุดพ้นจากอำนาจบ่วงกรรมของพญามารคือ การเวียนว่ายตายเกิด จึงยกทัพอันคร่ำครวญ
กับไพร่พลที่ดุค่นำพลมารเข้ามากทางเบื้องซ้ายของพระองค์ จนพระสมณโคดมสัทธัตถะเอื้อม
พระหัตถ์ขวาและธรณี ขอให้แม่ธรณีเป็นพยานในการที่พระองค์ได้บำเพ็ญกุศลมาแล้วมากมายหลาย
อนกชาติ นางธรณีที่อยู่ใต้บัลลังก์ ได้บีบมวย

ปฐพีก็หวั่นไหวโลกธาตุดูสะเทือนไปชั่วครู่ดอกและใบของบุปผาสวรรค์ก็โปรยปรายลงมา พระองค์ได้ขำระมาร ขำระกิเลส หลุดพ้นจากอำนาจสังสารวัตรจากอำนาจ สังสารวัฏแห่งธรรมชาติ การเวียนว่ายตายเกิดและภพชาติเป็นอันขาดพ้นไปโดยสิ้นเชิง

วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ ๑๕ บานประตูพระอุโบสถวัดคงคาราม

ประวัติวัดคงคาราม

วัดคงคาราม ต.คลองคต อ.โพธาราม ราชบุรี เป็นวัดของชุมชนชาวไทยเชื้อสายมอญ บานประตูพระอุโบสถจำหลักลายงดงาม เป็นลายดอกพุดตาลใบเทศ และภาพเล่าเรื่องภายในพระอุโบสถมี ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ ภาพสวรรค์ชั้นต่างๆ ภาพอดีตของ พระพุทธเจ้าที่ประทับบนบัลลังก์ ภาพพระพุทธประวัติและพระพุทธรูปชาดก นอกจากพระอุโบสถ ยังมีหมู่กุฏิสงฆ์ ขนาด ๙ ห้องและ ๗ ห้อง มีการสลักบานหน้าต่างงดงามมาก^๔

จิตรกรรมฝาผนังที่วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี สันนิษฐานว่าเขียนในสมัยอยุธยา ต่อมา ได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยเขียนซ่อมทับลงไปบนของเดิมที่ชำรุด จึงมีลักษณะอิทธิพล ของศิลปะวันตกอยู่บ้างตามความนิยมในยุคสมัย แต่ยังคงเค้าความเก่าแก่ เนื้อเรื่องจิตรกรรมเป็น ภาพพุทธประวัติ ทศชาติชาดก และไตรภูมิ โครงสร้างสีส่วนใหญ่เป็นสีเขียวสด แดง และน้ำตาลเข้ม สดใช้สีเส้นที่สดใสมาก จุดเด่นของจิตรกรรมอยู่ที่การเขียนภาพคน (Figure) ลักษณะความมีชีวิตชีวา ความเคลื่อนไหว และการแสดงอารมณ์ต่างๆ ของตัวละครในภาพ

^๔ ประยูร อุลูชาภู, วัดคงคาราม, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๗), หน้า ๕๘.

ภาพที่ ๑๖ ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง

เป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ ภาพสวรรค์ชั้นต่างๆ ภาพอดีตของพระพุทธเจ้าที่ประทับบนบัลลังก์ ภาพพระพุทธรูปประวัติและพระพุทธรูปชาติชาดก

ภาพที่ ๑๗ เทพารักษ์บนบานหน้าต่างวัดคงคาราม ราชบุรี

ภาพเขียนเทวดายืนแท่น^{๑๐} บนพื้นขาวภาพเขียนสีเทพารักษ์ บนบานหน้าต่างวัดคงคาราม จ.ราชบุรี เป็นแบบเดียวกับเทพารักษ์บนบานหน้าต่างสมัยอยุธยาตอนปลายที่วัดไชยทิศ บางขุนนนท์ แตกต่างกับเทพารักษ์สมัยรัตนโกสินทร์ทั่วไปที่ระบายพื้นด้วยสีแดงชาด

^{๑๐} น. เรียกรูปเทวดาที่วาดหรือปั้นในทำยยืนอยู่บนแท่นว่าเทวดายืนแท่น

ภาพเขียนเทวดายืนแท่นบนพื้นขาวที่เขียนภาพดอกไม้ร่วงแพรวพราวตั้งเปรียบได้กับภาพ
มารผจญอันวิเศษ ก่อนที่จะบรรลุอรหัตผลในราตรีนั้น พญามารผู้เล็งเห็นว่า พระมหาบุรุษนี้มีอำนาจ

วิเศษจนหลุดพ้นจากอำนาจบ่วงกรรมของพญามารคือ การเวียนว่ายตายเกิด จึงยกทัพอัน
ดุร้ายพร้อมกับไพร่พลที่ดูคั่นนำพลร่มรื้อเข้ามาทางเบื้องซ้ายของพระองค์ จนพระโพธิสัตว์สมณ
สิทธิ์ตะเอื้อมพระหัตถ์ขวาแตะธรณี ขอให้แม่ธรณีเป็นพยานในการที่พระองค์ได้บำเพ็ญกุศลมาแล้ว
มากมายหลายอนเกชาติ นางธรณีที่อยู่ใต้บัลลังก์ ได้ปีบมวยผมอันซับน้ำที่หลังจากการกรวดน้ำของ
มหาบุรุษอันนับชาติภพไม่ถ้วน น้ำที่รองรับไว้ก็ไหลพรูท่วมทันไปทั่วธรณี กองทัพพญามารก็จ่อมลงใต้
สายธาร พ่ายแพ้แก่ฤทธาานุภาพบารมีของพระสมณโคดม กองทัพอันเกรียงไกรนั้นพ่ายแพ้ไปสิ้น
จากนั้นไม่นานพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้สำเร็จอรหัตผลบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า อันจะโปรดเวไนยสัตว์
ต่อไป

ภาพพระสมณโคดมพระวรกายปิดทองอร่ามไปทั้งทั่วองค์ทรงห่มจีวรผ้ารัตนกัมพลสีแดง
ฉาน ประทับบนบัลลังก์รองรับ เบื้องหลังสีแดงเสน แสดงอำนาจการต่อสู้ระหว่างกิเลสกับการหลุดพ้น
ดูแล้วบังเกิดความขลังอย่างประหลาด เมื่อหลุดพ้นอย่างสิ้นเชิง ปฐพีก็หวั่นไหวโลกธาตุสะเทือนไปชั่ว
ครู่

ดอกและใบของบุปผาสวรรค์ก็โปรยปรายลงมา พระองค์ได้ขำชะมาร ขำชะกิเลส หลุดพ้น
จากอำนาจสังสารวัตรจากอำนาจ สังสารวัฏแห่งธรรมชาติ การเวียนว่ายตายเกิดและภาพชาติเป็นอัน
ขาดพ้นไปโดยสิ้นเชิง

ด้วยเหตุที่ผู้เขียนได้เล่าเรื่องมาทั้งหมดนี้การที่ครูช่างเขียนนิยมนำภาพดอกและใบของ
บุปผาสวรรค์ก็โปรยปรายลงมา นำมาเขียนสีลงบนบานประตูหน้าต่างของเทพอารักษ์เป็นส่วนมาก
ความหมายก็คือเทพอารักษ์หรือเทวดายืนแท่นของวัดคงคารามทุกบานหน้าต่างทั้งหมดของบาน
หน้าต่างทั้ง ๑๐ บานหน้าต่างเป็นภาพเทพอารักษ์ประนมมือถือดอกปาริฉัตร^{๑๑}ที่แผ่ออกไปด้านซ้าย
และด้านขวา(เทวดาที่ถือดอกไม้วัดนี้มีดอกปาริฉัตรเป็นต้น(๑๗๗)“เมื่อดอกปาริฉัตรจะบาน
เทวดาเหล่านั้นไปประชุมกันหนึ่งปี^{๑๒}

เทวดาเหล่านั้นมีใจปลาบปลื้มยินดีจำเดิมแต่ต้นปาริฉัตรนั้นมีใบเหลืองเป็นต้นมา เหมือน
ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ต้นทองกลางปาริฉัตรของเทพชั้นดาวดึงส์มีใบเหลือง.สมัยนั้น เทพ
ชั้นดาวดึงส์ก็จะมีใจปลาบปลื้มยินดีว่า บัดนี้ต้นทองกลางปาริฉัตรของเทพชั้นดาวดึงส์ ผลัดใบ
เริ่มผลิ.....เป็นดอกเป็นใบ.....เป็นดอกตูม.....ใกล้จะบาน. สมัยนั้น เทพชั้นดาวดึงส์ก็มีใจ
ปลาบปลื้มยินดีว่า บัดนี้ต้นทองกลางปาริฉัตรใกล้จะบาน จักบานสะพรั่งเต็มต้นต่อกาลไม่
นานเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ต้นทองกลางปาริฉัตรซึ่งจะบานสะพรั่งเต็มต้น จะมีรัศมีแผ่ไป
๕๐ โยชน์โดยรอบ, มีกลิ่นขจรไปตามลมได้ ๑๐๐ โยชน์ นี่เป็นอนุภาพของต้นทองกลาง
ปาริฉัตร เมื่อต้นปาริฉัตรผลิดอก ก็ด้วยการถือขอน้อมกิ่งกัถิ ก็ด้วยการพอบเพื่อนำดอกไม้มา

^{๑๑} น.ณ ปากน้ำ, หนังสือชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดคงคาราม, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่
ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖.

ดี ไม่มีกัณฑ์ตนกวาด(ลมตัด) พัดขึ้นตัดดอกไม้จากข้าว, สัมปฏินนกวาด(ลมรับ)รับไว้ ปเวกวาด (ลมชน) ชนเข้าไปสู่สุธัมมเทวสภา, สัมมชัณนกวาด(ลทกวาด)นำดอกไม้เกาออกไป, สันถรกวาด (ลมลาด) จัดช่อกลีบและเกสร(ดอกไม้ใหม่)ลาดลงไปแทน,ในที่ท่ามกลางมีธรรมาสน์เป็นบัง แก้วประมาณ ๓ โยชน์ กั้นอยู่เบื้องบน ในลำดับแห่งบัลลังก์แก่งนั้น ทอดราชอาสน์ของท้าว สักกเทวราช(ณ ที่ ๓ คาจุดของเทวดาทั้งหลายเป็นเหมือนจักรพรรดด้วยน้ำครั่ง กิฬาของพวก เทพนั้น ๔ เดือนจึงสิ้นสุดพวกเทพประชุมกันเพื่อสวैयाปรีดิตรกกีฬาร้อยครั้ง^{๑๒}

ด้วยเหตุนี้เองครุฑข้างจึงได้นำดอกไม้แห่งสวรรค์คือดอกปาริฉัตรมาเขียนเทพอารักษ์อยู่ใน ท่าประนมมือถือดอกปาริฉัตรในทุกบานประตูปะตูเหมือนกันหมดทุกบานและมีดอกไม้ร่วงบนสลัตกแต่ง

ด้วยกนกกลายไทยบ่งบอกถึงความเป็นศิลปะของไทยเขียนบนพื้นสีขาวทุกบานตามแบบสมัย นิยมของอยุธยาจะแตกต่างตรงที่ลายของผ้านุ่งเท่านั้นคำว่าเทวดายืนแทนเรียกรูปเทวดาที่วาดในท่า ยืนอยู่บนแท่นซึ่งแท่นนั้นครุฑข้างก็ได้ตกแต่งลวดลายกนกบนผืนผ้าอันวิจิตรงดงามแตกต่างกันไปส่วน ภาพยักษ์ที่แบกแท่นอยู่นั้นเป็นบริวารของท้าวภูเวกระดานทิศเหนือ ซึ่งแสดงถึงความเคารพต่อพระผู้มี พระภาคเจ้า มีภาพดอกไม้ร่วงเหมือนกันเกือบทุกบานผืนหน้าข้างเข้าหากัน แสดงให้เห็นถึงเทพ อารักษ์ที่ครุฑข้างได้วาดรัศมีอยู่บนเศียรของเทวดาก็หมายถึงบุญญาบารมีของเทวดาที่มีรัศมีเปล่ง เรืองรองให้งามวิจิตรและเมื่อบานประตูปิดลงเมื่อใดเทพเหล่านี้ก็ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพุทธศาสน สถานและด้วยอำนาจบารมี ของพระพุทธเจ้าที่ชนะมารผจญก็ได้แสดงถึงดอกไม้ร่วงบุปผาสวรรค์เป็น สัญลักษณ์ที่คุ้มครองเทพอารักษ์ทุกองค์ที่ทำหน้าที่อารักษ์บนบานประตูปะตูได้โดยมิให้อสูรร้ายเข้ามา กล้ำกลายได้

หลังจากสมเด็จพระโคตมพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน กำลังทรงค้นพบอริยสัจ ๔ และทรง กำลังจะก้าวล่วงจากอุปการสมาธิไปถึงอัปปนาสมาธิ มารมีความเห็นว่าพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่ พระพุทธศาสนา จะทำให้คนสำเร็จมรรคผลเข้าสู่พระนิพพานกันหมด ไม่เหลือวิญญานไปขึ้นสวรรค์ จึงต้องยกทัพมากำเฝ้า แต่ถูกน้ำจากมวยผมของพระแม่ธรณีพัดไป จนในที่สุดมารก็ยอมแพ้ ใน ภายหลังพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันทรงพยากรณ์เอาไว้ว่ามารตนนี้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระนาม ว่า **พระธรรมสามีสัมพุทธเจ้า**

เหตุที่ทำให้สีกายและรัศมีของเทวดาต่างกัน^{๑๓} ท่านอนรุทธะ กล่าวว่า เวลาเทวดาประชุม กันย่อมมีสีกายต่างกัน แต่รัศมีเหมือนกัน เปรียบเหมือนจุดคบเพลิงมารวมกันหลายดวง จะมีเปลว ต่างกันแต่แสงสว่างไม่ต่างกัน แต่ถ้าเทวดาแยกกันอยู่จะมีสีกายและรัศมีต่างกัน เหมือนคบเพลิงที่จุด แยกกัน ย่อมมีเปลวและแสงสว่างต่างกัน

เหตุที่ทำให้สีกายและรัศมีของเทวดาต่างกัน ท่านอนรุทธะ กล่าวว่า เวลาเทวดาประชุมกัน ย่อมมีสีกายต่างกัน แต่รัศมีเหมือนกัน เปรียบเหมือนจุดคบเพลิงมารวมกันหลายดวง จะมีเปลวต่างกัน

^{๑๒} พระสิริมังคลาจารย์ แห่งนครเชียงใหม่แปล รจนาเป็นภาษามคธ นายทินกร ทองเสวตป.ธ. ๙ (แปล) นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ.๙ ตรวจชำระเรียบเรียง, **จักรกวางทิปนี**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์ } ๒๕๒๓), หน้า ๑๘๔, ๑๘๕.

^{๑๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๐/๑.

แต่แสงสว่างไม่ต่างกัน แต่ถ้าเทวดาแยกกันอยู่จะมีสีกายและรัศมีต่างกัน เหมือนคบเพลิงที่จุดแยกกัน ย่อมมีเปลวและแสงสว่างต่างกัน

ณ ที่เดียวกันนั้น พระอภัย พระกัจจายะ ซึ่งเดินทางไปด้วยได้ถามว่า เทวดาบางพวกมีรัศมีน้อย บางพวกรัศมีมาก อะไรเป็นสาเหตุให้เป็นเช่นนั้นกว้างและแคบแตกต่างกันเช่นนี้ หลังจากสิ้นชีวิตเกิดเป็นเทวดา รัศมีจึงแตกต่างกัน บางคนมีรัศมีมาก บางคนมีรัศมีน้อย ส่วนเทวดาที่มีรัศมีบริสุทธิ์ และรัศมีเศร้าหมองนั้น ขึ้นอยู่กับขณะเจริญภาวนา ถ้าสามารถข่มความง่วงนอนและความฟุ้งซ่านได้ เมื่อเกิดเป็นเทวดาก็จะมีรัศมีบริสุทธิ์ แต่ถ้าไม่สามารถทำให้จิตผ่องใสได้ เมื่อเกิดเป็นเทวดาก็จะมีรัศมีเศร้าหมองได้ ท่านอนรุทธะกล่าวว่า ที่เป็นเช่นนั้นเป็นเพราะการเจริญเจโตวิมุตติอันเป็นมหัคคตะ (แผ่เมตตา มุทิตา อุเบกขา ไปในพื้นที่ที่ถือว่ามโหฬารยิ่งใหญ่อันมีจุดขอบเขตแตกต่างกัน คือ บางคนยึดจุดบริเวณโคนต้นไม้ ๒ - ๓ ต้น บางคนยึดบริเวณขอบเขตบ้าน บางคนขยายขอบเขตออกไปเป็น ๒ - ๓ หมู่บ้าน บางคนขยายขอบเขตออกไปถึงมหาอาณาจักรหนึ่งหรือมากกว่า และยังมียิ่งกว่านั้นอีก คือขยายออกไปถึงตลอดพื้นแผ่นดินและมหาสมุทร เมื่อขอบเขตการเจริญเจโตวิมุตติสุดท้ายเพื่อเป็นการตอบคำถามของพระกัจจายะ ท่านพระอนรุทธะได้กล่าวว่า ท่านเคยร่วมอยู่ร่วมเจรจาสนทนากับพวกเทวดาเหล่านั้น จึงสามารถทราบเรื่องราวได้เป็นอย่างดี

โดยมากตามแบบอย่างเดิมดังที่เคยเขียนกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาความงดงามของ “ภาพเทพารักษ์” อันเป็นฝีมือของช่างเขียนไทยโบราณ ได้แสดงถึงการสร้างสรรค์ศิลปะจิตรกรรมไทยอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจ ซึ่งภาพเทพผู้พิทักษ์ในสมัยอยุธยาเท่าที่เหลือให้เห็นในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นภาพเทวดายืนแทนในลักษณะที่คล้ายๆ กัน ไม่ต้องการแสดงให้เห็นว่าเป็นเทพองค์ใด เพียงแต่ต้องการสื่อให้เห็นว่าเป็น “อารักษ์” หรือเทพผู้คุ้มครองประจำพุทธสถานเท่านั้น

ส่วนภาพยักษ์ที่แบกแทนอยู่นั้นเป็นบริวารของท้าวภูเวรด้านทิศเหนือ เป็นที่อยู่ของท้าวเวสวันหรือ ท้าวเวสสุวรรณ มีพวกยักษ์ เป็นบริวาร ยักษ์ นี้เป็นพวกกายทิพย์พวกหนึ่ง มีสันดานแตกต่างกัน บางตนก็มีสันดานดีประกอบด้วยศีลธรรม บางตนก็มีสันดานร้ายมีจิตใจเต็มไปด้วยโทสะโมหะ เป็นอันธพาลที่มีใจกล้าหาญดุคั่นกล่าว อาฏานาฏิยปริตร ขึ้นในเวลานั้นว่า วิปัสสิสสะ นะมัตถุ เป็นต้น เมื่อพระองค์ทรงรับโดยคุณภาพท้าวภูเวรจึงกราบทูลต่อไปอีกว่า ผู้ที่เจริญอาฏานาฏิยปริตรนี้ดีแล้ว อมนุษย์จะไม่ทำร้าย ถ้าอมนุษย์ยังผินกระทำการจะแผ้วถางตัวเองจากนั้น พระพุทธเจ้าจึงนำมาตรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายในภายหลังสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกามีท้าวมหาราชทั้ง ๔ เป็นผู้ปกครองดูแลคอยแบ่งกันครอบครองดังนี้^{๑๔}

ท้าวเวสวันมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ท้าวภูเวร เพราะในสมัยที่โลกยังว่างจากพระพุทธศาสนา ไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้น มีพราหมณ์ผู้หนึ่งนามว่า ภูเวร เป็นคนใจดีมีเมตตากรุณา ประกอบสัมมาชีพด้วยการทำไร่ไถนา นำดินไถตัดใส่ลงไปในหีบยนต์แล้วบีบน้ำไถ่อยขายเลี้ยงชีวิตตนและบุตรภรรยา ต่อมากิจการเจริญขึ้นจนเป็นเจ้าของหีบยนต์สำหรับบีบน้ำไถ่อยถึง ๗ เครื่อง จึงสร้างที่พักสำหรับคนเดินทาง และบริจาคน้ำไถ่อยจากหีบยนต์เครื่องหนึ่งซึ่งมีประมาน้ำไถ่อยมากกว่าหีบยนต์เครื่องอื่นๆ ให้เป็นทานแก่คนเดินผ่านไปมาจนตลอดอายุขัย

^{๑๔} ดู อาฏานาฏิยปริตร ใน ที. ปา.(ไทย) ๑๑/๒๗๕-๘๔/๑๖๙-๗๘.

ด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลที่บริจาคน้ำอ้อยให้เป็นทานนั้น ทำให้กุเวรได้ไปอุบัติเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้น จาตุมาหาราชิกา มีนามว่า กุเวรเทพบุตร ต่อมากุเวรเทพบุตรได้ทวาทิเชกเป็นผู้ปกครองดูแลพระนครด้านทิศเหนือ จึงได้มีพระนามว่า "ท้าวเวสวัณ"

ท้าวมหาราชทั้ง ๔

๑. ท้าวธรรมาธิราช อยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้ปกครองคันธัพพ เทวดาทั้งหมด
๒. ท้าววิรุฬหก อยู่ทางทิศใต้ของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้ปกครองกุมภภินเทวดา ทั้งหมด
๓. ท้าววิรูปักษ์ อยู่ทางทิศตะวันตกของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้ปกครองนาคะ เทวดาทั้งหมด
๔. ท้าวกุเวระ หรือ ท้าวเวสสุวรรณ อยู่ทางทิศเหนือของภูเขาสิเนรุ เป็นผู้ปกครองยักษ์เทวดาทั้งหมด

ส่วนภาพเทพอารักษ์พุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ชุดนี้ พบว่ามีการอัญเชิญเทพต่าง ๆ มารักษาพระทวารพระบัญชาเป็นการเฉพาะองค์แตกต่างกันออกไปในแต่ละบาน เน้นให้เห็นถึงเรื่องราวและความสำคัญของเทพอารักษ์ซึ่งมีบทบาทมากขึ้นกว่าเดิม

(๒) เทพอารักษ์ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี

บานประตูด้านหน้าวัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรีเทพบุตรมีผิวกายสีชาวมียศมีรอบพระเศียรยืนหันหน้าด้านพล่เข้าหากันประทับยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่นมียักษ์นั่งแบกแท่นอยู่

จิตรกรรมบานหน้าต่าง

เทพอารักษ์ที่เขียนบนบานประตูซึ่งมีอยู่ช่องเดียว บานประตูดังกล่าว สร้างขึ้นด้วยคติความเชื่อที่ว่า ใช้สำหรับเป็นทางเข้าออกของเทพยดา เพื่อจะมาร่วมสโมสรมสนิบัติในการมงคลได้รจนาวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นปัญญาสชาติกบัจฉิมภาค เรื่องที่ ๗ สุนิชาตก ตอนหนึ่งดังนี้ “ครั้งพระกุมารทอดพระเนตรไปยังปราจีนทิศ เห็นเทพตามนุษย์เป็นอันมาก มาสโมสรมสนิบัติในลานอันเดียวกัน และเทพยดาทั้งปวงนั้นทำสักการบูชาด้วยบุบผาชาติต่าง ๆ ตั้งไว้บนเศียรเกล้า” กล่าวคือในกาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าบังเกิดเป็นสันตติเตวราช เสดยทิพยสมบัติอยู่ในรัตนวิมานสวรรค์ชั้นดุสิตเทวโลก ครั้นนั้น ท้าวมหาพรหมและเทวราชในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นฟ้า ชวนกันไปเฝ้ากราบทูลอาราธนาพระบรมโพธิสัตว์เจ้า จุตกลงไปบังเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษย์โลก เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้า แสดงธรรมสั่งสอนประชากรให้รู้ธรรมและประพฤติธรรม สมดังที่พระองค์ได้บำเพ็ญบารมีตั้งพระทัยไว้แต่แรก

นอกจากจะเป็นงานศิลปะเก่าแก่ดั้งเดิมแล้ว ชนิดหาที่ไหนมาเทียบได้ยากมีลักษณะเด่นๆ อีกหลายอย่าง ภาพเทพอารักษ์นี้แรกสุดคือ ความคิดสร้างสรรค์ในการจัดองค์ประกอบภาพว่า ภาพเทพอารักษ์ที่บานประตูกลาง พระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม เป็นภาพที่งามสุด เมื่อเทียบกับภาพเทพอารักษ์ทั้งหมด

ภาพที่ ๑๘ วัดใหญ่สุวรรณาราม

ประวัติวัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี

วัดใหญ่สุวรรณาราม จัดเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหารบริเวณด้านหน้า พระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม มีประตู ๓ บาน ทางสำหรับใช้เดินเข้าออกนั้นคือ ประตูซ้ายและขวา ส่วนประตูกึ่งกลางอันสูงใหญ่นั้น ไม่ได้ทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย แต่สร้างด้วยเหตุผลทางด้านการออกแบบให้เกิดความงามอยู่ที่ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี มีการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ ๔ มีอาคารสำคัญได้แก่

๑. พระอุโบสถเป็นศิลปอยุธยา มีภาพเทพารักษ์เทพชุมนุมเรียงรายกัน ๕ ชั้น พระประธานเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยรูปหล่อพระสังฆราชแดงโม หน้าบันเป็นงานรูปปั้นสมียออยุธยาตอนปลายที่งามพลีรวามมีชีวิต

๒. ศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณารามเป็นสถาปัตยกรรม-ศิลปกรรมยุคอยุธยาตอนปลาย สร้างด้วยไม้ผืนเป็นฝาปะกน เครื่องหลังคาเป็นโครงประดุนิยมจันทันต่อ มุงด้วยกระเบื้องกาบแต่ด้วยการบูรณะที่ไม่ถูกต้องจึงมีการเทพื้นดำ(ปูนโบราณ)ลงฉาบทั้งผืนหลังคา แต่ปูนดำเป็นปูนที่ใช้กะตาดำเป็นส่วนผสมจึงทำให้หอมความชื้นและมีตะไคร้ขึ้นจับหลังคา ศาลาการเปรียญเดิมเป็นตำหนักที่ประทับของพระสรเพชญ์ที่ ๘ หรือพระเจ้าเสือ รื้อมาถวาย^{๑๕} สมเด็จพระสังฆราชแดงโมโดยมีบานประตูแกะสลักทั้งงดงามและมีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์และศิลปกรรมนั้นคือเป็นศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย และที่บานประตูมีรอยทหารพม่าใช้ขวานจามบานประตูเพื่อจับคนที่อยู่ข้างใน

^{๑๕}ราชกิจจานุเบกษา, แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกกรมสังฆการี ยกวัดโบราณเป็นพระอารามหลวง, เล่ม ๓๒, ตอน ๐ ง, ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕, หน้า ๓๑๖๗

ภาพที่ ๑๙ จิตรกรรมบานหน้าต่าง

๓. หอเก็บพระไตรปิฎก เป็นอาคารไม้ผนังฝาปะกน รองรับด้วยเสาไม้ ๓ เสา จากแนวคิดที่ว่า พระไตรปิฎก ประกอบด้วย ๓ปิฎกคือ พระธรรมปิฎก พระไตรปิฎก และพระสุตตันตปิฎก

เทพอารักษ์ที่เขียนบนบานประตูซึ่งมีอยู่ช่องเดียว บานประตูดังกล่าว สร้างขึ้นด้วยคติความเชื่อที่ว่า ใช้สำหรับเป็นทางเข้าออกของเทพยดา เพื่อจะมาร่วมสโมสรมสนิบัติในการมงคล นอกจากจะเป็นงานศิลปะเก่าแก่ดั้งเดิมแล้ว ชนิดหาที่ไหนมาเทียบได้ยากมีลักษณะเด่นๆ อีกหลายอย่าง ภาพเทพอารักษ์นี้แรกสุดคือ ความคิดสร้างสรรค์ในการจัดองค์ประกอบภาพว่า ภาพเทพอารักษ์ที่บานประตูกลาง พระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม เป็นภาพที่งามสุด เมื่อเทียบกับภาพเทพอารักษ์ทั้งหมด เป็นความแปลกของการสร้างพระอุโบสถหลังนี้มาก บานหน้าต่างทั้ง ๒ มีขนาดใหญ่กว่าบานประตู อยู่ตรงกลางระหว่างบานประตูหน้าของพระอุโบสถ ลวดลายเทพอารักษ์งดงามและยังคงสมบูรณ์อยู่มาก

ด้านหลังของประตูทางเข้าบานกึ่งกลาง ที่ออกแบบขึ้นมาอย่างแยบคายล้ำลึกนี้เอง ได้มีการเขียนรูปเทพอารักษ์เอาไว้ และกลายเป็นภาพที่โดดเด่นที่สุดยังมีความหมายแทรกซ้อนข้างเคียงเพิ่มเติมอีกว่า ภาพเทพอารักษ์ที่วาดไว้ตรงประตูบานนั้น ไม่แปรเปลี่ยนบานแรก คือ ประตูตรงกลางด้านหน้าพระอุโบสถนอกจากจะเป็นงานศิลปะเก่าแก่ดั้งเดิมแล้ว ชนิดหาที่ไหนมาเทียบได้ยาก

ส่วนในสมัยจิตรกรรมนั้น เมื่อมีน้ำย้อมครั้งขมิ้นสีเขียวหรือสีแดงอ่อน ข่างย้อมหรือจิตรกรพึงเขียนรูปภาพสตรี หรือในสมัยพุทธกาลพระพุทธรองค์ได้ตรัสเปรียบเทียบความหมายไว้ในสังยุตตนิกายนิทานวรรคว่า “จิตรกรผู้ทาสภาพบุรุษให้ได้สัดส่วนครบถ้วนลงบนแผ่นกระดานที่ขัดดีและฝาผนังหรือแผ่นผ้า”^{๑๖} ชาตกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาตกชาตกที่ทรงเล่านั้นมีนับพันเรื่อง หมายถึง พระองค์ได้สวดยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์นับพันชาติ โดยทรงเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง แต่ที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ ๑๐ ชาติสุดท้ายที่เรียกว่า ทศชาติชาตก

^{๑๖} ดู ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๔/๑๒๔.)

และชาติสุดท้ายที่สุดที่ทรงเกิดเป็นพระเวสสันดร จึงเรียกเรื่องพระเวสสันดรนี้ว่า เวสสันดรชาดก^{๑๗}

น. ณ ปากน้ำ ให้คำอธิบาย"ความงามในศิลปะไทย" ไว้ว่า "...ภาพเทพารักษ์งดงามมาก แปลกทั้งรูปศิลปะและความคิด เป็นภาพเทพารักษ์ซึ่งเขียนโดยฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนปลาย ยืนหันด้านหน้า แต่มงกุฎทรงเทริดแบบมงกุฎพระทรงเครื่องสมัยอยุธยา เครื่องเคราก็เหมือนๆ กัน มือข้างหนึ่งปล่อยนิ่งข้างลำตัว อีกข้างหนึ่งจับลายกระหนก ตัวกระหนกนั้นคล้ายช่อดอกไม้ ออกแบบไว้ดี พอไม่ขาดไม่เกิน"

มีลักษณะเด่นๆ อีกหลายอย่าง เพิ่มเติมเกี่ยวกับเทพารักษ์นี้แรกสุดคือ ความคิดสร้างสรรค์ในการจัดองค์ประกอบภาพบานประตูดังกล่าว มีปัญหาเรื่องพื้นที่และรูปทรง คือ สูงยาวมาก ขณะที่ด้านกว้างปกติเท่าๆ กับประตูทั่วไป ปัญหาคือ จะวาดเทวดาอย่างไรให้ได้สัดส่วนลงตัวถ้า วาดเทวดาให้มีขนาดพอดีกับด้านกว้าง จะมีพื้นที่แนวตั้งเหลืออยู่เยอะ หากจะวาดให้ลงตัวทางด้าน ความยาว

ครูช่างท่านแก้ไข ปกติแล้วภาพเทพารักษ์ มักนิยมวาดเทวดายืนบนแท่น และมียักษ์ที่เป็นบริวารของท้าวฤๅษซึ่งปกครองเหล่ายักษ์ในปกครองให้มาทำหน้าที่อารักขาต่างๆ มาเป็น "ตัวแบก"เทพารักษ์ที่ครูช่างที่วัดใหญ่ท่านทำตามขนบอย่างเคร่งครัด ทว่าแก้สัดส่วนของฐานและตัวแบกยักษ์ให้เหยียดขึ้นในทางยาวเล็กน้อย โดยยังคงความงามลงตัวไว้ครบถ้วน

ส่วนทางด้านบนของภาพ ท่านแก้ปัญหาพื้นที่ว่าง ด้วยการวาดประภาภรณ์ลวด เบื้องหลังมีเส้นหยักฟันปลาที่เรียกกันว่า "สินเทา"(รัศมีเหนือพระเศียรเทพารักษ์) เป็นประตูที่สูงใหญ่ ถ้ามองด้านนอกจะแลดูคล้ายหน้าต่าง เพราะสูงจากพื้นอยู่พอสมควร (แต่ด้านในมีชั้นบันได)ลักษณะเช่นนี้ ทำให้เชื่อกันว่า ไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อให้ผู้คนเดินเข้า-ออก แต่เป็นการแก้ปัญหาบางประการของครูช่างผู้ออกแบบนี้ยังไม่แน่ว่า บานประตูดังกล่าว สร้างขึ้นด้วย

คติความเชื่อที่ว่า ใช้สำหรับเป็นทางเข้าออกของเทพยดา เพื่อจะมาร่วมสโมสรสนับทิตในการมงคล ได้รับงานไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๗สุบินชาดกตอนหนึ่งดังนี้ “ครั้นพระกุมารทอดพระเนตรไปยังปราจีนทิศ เห็นเทพยดามนุษย์เป็นอันมาก มาสโมสรสนับทิตในลานอันเดียวกัน และเทพยดาทั้งปวงนั้นทำสักการบูชาด้วยบุปผชาติต่าง ๆ ตั้งไว้บนเศียรเกล้า” กล่าวคือในกาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าบังเกิดเป็นสันตสูติเทวราช เสวยทิพยสมบัติอยู่ในรัตนวิมานสวรรค์ชั้นดุสิตเทวโลก ครั้นนั้น ท้าวมหาพรหมและเทวราชในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นฟ้า ชวนกันไปเฝ้า

^{๑๗} ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับชาดกไว้ว่าชาดก มีความหมายที่ใช้กันทั่วไป ๒ อย่าง

(๑) หมายถึง เกิด เช่น “ปรับอาบัติทุกกฏิกษุผู้แสวงหาผิดและขวนเพื่อจะตัดต้นไม้และเถาวัลย์ที่เกิด ณ ที่นั้น” (ตถก ขาตกกฎธรรมาเถนตถก วาสิมรส) หรือ “ที่ขึ้นอยู่ที่นั้น ได้แก่ ที่เกิดบนหม้อดินที่ฝังไว้นาน” (ตถก ขาตกนติ จินนิตาย กุมภียา อปริ ชาตก)

(๒) หมายถึง การบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้ (ชาตภูตอติตักกวโต จริย, ตักกียติ กถียติ เอเตนาคี ชาตก) ชาดกเป็นพระพุทธรูปประเภทที่ไม่ใช่พระสูตร เป็นคำสอนที่มีอิทธิพลต่อวิธีสอนธรรมในยุคต่อมา เป็นการสอนอย่างเล่านิทาน เหมาะกับผู้ฟังทุกระดับ เป็นเทคนิคที่คงประสิทธิผลต่อผู้ฟังมาทุกยุคสมัย เพราะผู้สอนมีความรู้หลายด้าน รู้วิธีนำเสนอ มีวาทีศิลป์ เชื่อมโยงให้คนฟังมองเห็นภาพลักษณะชวนให้น่าติดตาม)

กราบทูลอาราธนาพระบรมโพธิสัตว์เจ้า จุตติลงไปบังเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษยโลก เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็น พระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้า แสดงธรรมสั่งสอนประชากรให้รู้ธรรมและประพฤติธรรม สมดังที่พระองค์ได้ บำเพ็ญบารมีตั้งพระทัยไว้แต่แรก

พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ยังมิได้รับอาราธนาของทวยเทพทั้งหลายก่อน ทรงพิจารณาดู ปัญญาหาวิโลกนะ ๕ ประการ คือ ๑. กาล ๒. ประเทศ ๓. ตระกูล ๔. มารดา ๕. อายุ เห็นว่าอยู่ใน สถานที่ควรจะเสด็จจุติลงได้ ด้วยจะสำเร็จดังมโนปณิธานที่ทรงตั้งไว้ จึงได้ทรงรับคำทูลเชิญของมวล เทพนิกร เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ส่งเทพเจ้าทั้งหลายกลับคืนนิवासสถานของตน ๆ แล้ว เสด็จ แวดล้อมไปด้วยเทพบริวาร ไปสู่นันทวันอุทยาน อันมีในดุสิตเทวโลก เสด็จประภาสนรมย์อยู่ในทิพย์ อุทยานนั้น ครั้นได้เวลาอันสมควรก็เสด็จจุติลงมาปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางเจ้ามายาราชเทวี อัคร มเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ ณ พระนครกบิลพัสดุ์ ในวันเพ็ญ เดือน ๘ ปีระกา ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ในราตรีกาลวันอาสาฬหปุณมี เพ็ญเดือน ๘ นั้น พระนางเจ้ามายาราชเทวีทรงอธิษฐานสมาทาน อุโบสถศีล เสด็จบรรทมบนพระแท่นที่ ในเวลารุ่งสุริยรังษีปัจจุบันสมัย ทรงพระสุบินนิมิตว่า

ท้าวจตุมหาราชทั้ง ๔ มายกพระองค์ไปพร้อมกับพระแท่นที่ผทม เอาไปวางไว้บนแผ่น มโนศิลา ภายใต้ต้นรังใหญ่ แล้วมีนางเทพธิดามาทูลเชิญให้เสด็จไปสรงน้ำในสระอโนดาต ชำระล้าง มลทินแห่งมนุษย์แล้ว ทรงผลัดด้วยผ้าทิพย์ ลูบไล้ด้วยเครื่องหอมอันเป็นทิพย์ ทั้งประดับด้วยทิพย์บุป ผาชาติ ไกล่ภูษาเงินภูษาทอง แล้วเชิญเสด็จให้เข้าผทมในวิมานทอง บ่ายพระเศียรไปยังปราจีนทิศ (ตะวันออก) ขณะนั้นมีเศวตกฤษณ ช้างเผือกเชือกหนึ่ง ชูวงจับดอกปทุมทริกปทุมชาติ (บัวขาว) เพิ่ง แยมบาน กลิ่นหอมฟุ้งตระหลบ ลงจากภูษาทองด้านอุดรทิศ ร้องก้องโกญจนาทเดินเข้าไปในวิมาน ทำปทักษิณเวียนพระแท่นที่ผทมได้ ๓ รอบ แล้วปรากฏเสมือนเข้าไปสู่พระอุทรทางเบื้องขวาของพระ ราชเทวี" ก็พอดีพระนางเจ้าเสด็จตื่นบรรทม ขณะนั้นก็พลันบังเกิดกัมปนาทแผ่นดินไหว มีรัศมีสว่างไป ทั่วโลกธาตุ เป็นบุพพนิมิตโดยธรรมนิมิต ในเวลาพระบรมโพธิสัตว์เจ้าเสด็จลงปฏิสนธิในพระครรภ์ พระนางเจ้ามายาราชเทวี

ครั้นเวลารุ่งเช้า พระนางเจ้ามายาราชเทวี จึงกราบทูลเรื่องพระสุบินนิมิตเมื่อราตรีแก่พระ ราชสามี พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช จึงรับสั่งให้เชิญพราหมณ์ปาโมกข์โหราจารย์เข้ามาเฝ้า แล้วทรง เล่าเรื่องพระสุบินของพระราชเทวีให้ทำนาย พราหมณ์ทั้งหลายก็ทูลพยากรณ์ว่า พระสุบินของพระ ราชเทวี เป็นมงคลนิมิตปรากฏ พระองค์จะได้พระปิโยรส เป็นอัครบุรุษมนุษย์ชายชาติเชื้ออาชาไนย มี บุญญาธิการยิ่งใหญ่ในโลกสันนิวาสน เป็นที่พึ่งของประชาชาติไม่มีผู้ใดเสมอ พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรง สดับก็ทรงโสมนัส โปรดประทานการบริหารพระครรภ์พระราชเทวีเป็นอย่างดี ให้สนมอยู่ประจำที่คอย อภิบาลอยู่ตลอดเวลา

เมื่อพระนางเจ้ามายาราชเทวีทรงพระครรภ์อยู่ถ้วนไตรมาส ๑๐ เดือนบริบูรณ์แล้วมี พระทัยปรารถนาจะเสด็จไปเมืองเทวทหนคร อันเป็นชาติภูมิของพระองค์ จึงกราบทูลลาพระเจ้า สุทโธทนะพระราชสามี ครั้นได้รับพระราชทานอนุมัติแล้ว ก็เสด็จโดยราชยานสีวิกา มาศ (วอทอง) แวดล้อมด้วยเสนามัตยราชบริพาร ตามเสด็จถวายอารักขาเป็นอย่างดี ในวันวิสาขะปุณณมี เพ็ญ เดือน ๖ ออกจากพระนครในเวลาเช้า เสด็จไปตามมรรคาโดยสวัสดิ์ トラบเท่าบรรลึงลุมพินีสถาน อันตั้งอยู่ในระหว่างพระนครทั้งสอง คือ พระนครกบิลพัสดุ์และพระนครเทวทหะ เป็นรมณีสถาน

บริบูรณ์ด้วยรุกขบุผาผลาชาติ กำลังผลิดอกออกผล หอมฟุ้งจรจบในบริเวณนั้น พระนางเจ้ามีพระทัยปรารถนาจะเสด็จประพาส จึงอำมาตย์ทั้งหลายก็เชิญเสด็จแฉะจากมรรคา เสด็จเข้าสู่ลุมพินีวัน เสด็จลงจากราชยานสีวิกามาต แวดล้อมด้วยพระพี่เลี้ยงและนารีราชบริวารเป็นอันมาก เสด็จดำเนินไปถึงร่มไม้สาละพฤกษ์ ทรงยกพระหัตถ์เหนี่ยวกิ่งสาละซึ่งอ่อนนุ่มค้อมลงมา ขณะนั้นก็ประจวบลมกัมมฆาตหวั่นไหวประจวบพระครรภ์ ไกล่ประสูติ เจ้าพนักงานทั้งหลายก็รีบจัดสถานที่ผูกม่านแวดวงเข้ากับภายในร่มไม้สาละถวายเท่าที่พอจะทำได้ แล้วก็ชวนกันออกมาภายนอก เทพดาในหมื่นจักรวาลมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น พระนางเจ้ามายาเทวี ทรงนุ่งโกสยพัสดุขจิตด้วยทอง ทรงห่มกุหลพัสดุคลุมพระองค์ลงไปถึงหลังพระบาท ประทับยืนผันพระปฤษฎางค์พิงเข้ากับลำต้นมณฑลสาละพฤกษ์ พระหัตถ์ขวาเหนี่ยวกิ่งสาละ ทอดพระเนตรไปยังปราจีนทิศ

เจ้าชายสิทธัตถะประสูติในกาลนั้น เป็นมหายมกคหุติฤกษ์ พระบรมโพธิสัตว์เจ้าประสูติจากมาตุคัพโภทร ท้าวสุธาวาสมหาพรหมทั้ง ๔ พระองค์ ก็ทรงถือข้ายทองรองรับพระกายไว้ ในที่เฉพาะพระพักตร์พระราชเทวีแล้วกล่าวว่า พระแม่เจ้าจงทรงโสมนัสเถิด พระราชโอรสที่ประสูตินี้ มีมเหศักดิ์อาภาพยัณิก ขณะนั้นท่อนุทถาราทองก็ไหลหลั่งลงมาจากอากาศ ท่อธารหนึ่งเป็นน้ำร้อน ท่อธารหนึ่งเป็นน้ำเย็น ตกลงมาโสรจสรองพระกายพระกุมารกับพระราชมารดา

ลำดับนั้นท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ พระองค์ ก็ทรงรับพระราชกุมารไปจากพระหัตถ์ท้าวมหาพรหม โดยรองรับพระองค์ด้วยอชินจัมมาชาติ อันมีสุขสัมผัส ซึ่งสมมุติว่าเป็นมณฑลในโลก ต่อหน้านางนมทั้งหลายจึงรองรับพระองค์ด้วยผ้ากุหลพัสดุจากพระหัตถ์ท้าวจตุโลกบาล และขณะนั้นพระราชกุมาร ก็เสด็จอุณาการลงจากมือนางนมทั้งหลาย เสด็จเหยียบย่ำยังพื้นภูมิภาค ด้วยพระบาททั้งสองเสมอเป็นอันดี ท้าวมหาพรหมก็ทรงเปรมปรีดิ์ ทรงทิพยเศวตฉัตรกลางกัน กั้นละอองมิให้มาถูกต้องพระยุคลบาท ท้าวสยามเทวราช ทรงซึ่งทิพยวาลวิชนอันวิจิตร เทพบุตรที่มีมหิทธิฤทธิ์องค์หนึ่ง ถือพระขรรค์อันขจิตด้วยแก้ว ๗ ประการ เทพบุตรองค์หนึ่งยืนประดิษฐานถือฉลองพระบาทชาตรูปมายทั้งคู่ เทพบุตรองค์หนึ่งยืนเชิดชูทิพยมหาเมฆกุฎ ล้วนเป็นเกียรติแก่พระกุมาร ซึ่งเพียบพร้อมด้วยเครื่องเบญจราชาภรณ์ทั้ง ๕ ปรากฏแก่นัยนิตาของมวลมนุษย์ แต่เทพดาทั้งหลายที่ถือนั้นมิได้เห็นปรากฏ

ครั้นพระกุมารทอดพระเนตรไปยังปราจีนทิศ เห็นเทพตามนุษย์เป็นอันมาก มาสโมสรสนนิบาตในลานอันเดียวกัน และเทพดาทั้งปวงนั้นทำสักการบูชาด้วยบุผาชาติต่าง ๆ ตั้งไว้บนเศียรเกล้า แล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระกุมาร พระองค์เป็นผู้ประเสริฐสุด จะหาบุคคลในโลกนี้เสมอด้วยพระองค์มิได้มี ครั้นแล้วพระกุมารเจ้าก็บ้ายพระพักตร์ไปทางทิศอุดรทิศ เสด็จย่างพระบาทไปบนพื้นแผ่นดินทองอันท้าวจตุโลกบาลถือรองรับไว้ได้ ๗ ก้าว แล้วทรงหยุดประทับยืนบนทิพยปทุมบุผาชาติ อันมีกลีบได้ ๑๐๐ กลีบ ทรงเปรมพระสุรเสียงอันไพเราะดุจเสียงท้าวมหาพรหม ดำรัสอาภิสวาจาด้วยพระคาถาว่า “อโคหมสมิ โลกสส เขมฺมสฺส เสฏฺฐมฺสสมิ อยนติมา เม ชาติ นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว”^{๑๘}

ความว่า ในโลกนี้ เราเป็นยอด เป็นผู้เจริญที่สุด เป็นผู้ประเสริฐที่สุด การเกิดของเรานี้เป็นครั้งสุดท้าย ภพใหม่ต่อไปไม่มีขณะนั้น โลกธาตุก็บังเกิดมหัศจรรย์หวั่นไหว รัศมีพระอาทิตย์ก็อ่อนมิได้

^{๑๘} พ.ชา.(ไทย)๒๘/๓๙๙/๑๖๓.

ร้อนเย็นสบาย มหาเมฆก็ตั้งขึ้นในทิศทั้งหลาย ยังวิสโสทกให้ตกลงในที่นั้น ๆ โดยรอบ ทิศานุทิศ
 ทั้งหลายก็โอภาสสว่างยิ่งนัก ทั้งสรรพพุพพนิมิตปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ก็ปรากฏมี ดุจการเมื่อเสด็จลง
 ปฏิสนธิในพระครรภ์นั้นและในวันพระกุมารประสูตินั้น มีมนุษย์และสัตว์ กับสิ่งซึ่งเป็นสหชาติมงคล
 บังเกิดร่วมกันวันทันสมัยถึง ๗ คือ พระนางพิมพา ๑ พระอานนท์ ผู้เป็นราชโอรสพระเจ้าอโศก
 พระเจ้าอา ๑ กัณฐกอัศวราช ม้าพระที่นั่ง ๑ ไฉมหมาโพธิ์ ๑ กับขุมทอง ๔ ขุม คือ ขุมทองสังขนิธิ ขุม
 ทองเอลนิธิ ขุมทองอุบลนิธิ ขุมทองปูลุทริกนิธิ

ครั้นกษัตริย์ศากยราชทั้งสองพระนครทรงทราบข่าวสาร พระกุมารประสูติก็ทรงปีติ
 โสมนัสเป็นอย่างยิ่งมาก จึงเสด็จมาอันเชิญพระราชกุมารพร้อมด้วยพระชนนี แวดล้อมด้วยมหันตราช
 บริวาร กีก้องด้วยดุริยประโคมขาน แห่เสด็จขึ้นเข้าพระนครกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะรับสั่งให้
 จัดพีเลี้ยง นางนม พร้อมด้วยเครื่องสูงแบบกษัตริย์ บำรุงพระราชกุมาร กับจัดแพทย์หลวงถวายการ
 บริหารพระราชเทวี พระราชชนนีของพระกุมารเป็นอย่างดี กล่าวคือ ภายในพระอุโบสถ ตลอดแนว
 ผนังด้านข้างทั้งหมด มีลักษณะปิดทึบ ปราศจากหน้าต่างเมื่อเป็นเช่นนี้ ช่องทางแหล่งแสงที่จะสา
 ส่องเข้าไปในพระอุโบสถจึงมีจำกัดครุช่างท่านก็เลยออกแบบ บานประตูตรงกลาง ขนาดสูงใหญ่
 เพื่อให้เกิดความสว่างสีทองสุกปลั่งของพระพุทธรูปนั้น ครุช่างของไทยท่านรู้เคล็ดลับนะครีว่า จะ
 แลดูงามขึ้นอีกเยอะ ด้วยการขบเน้นของสองสิ่ง คือ ออกแบบโบสถ์วิหารให้มีแสงเงาส่องเข้ามาได้
 จำกัด ค่อนข้างมืดครึ้ม และความมืดนี้เองจะช่วยเน้นองค์พระให้สว่างโดดเด่น ส่วนกลวิธีต่อมา ได้แก่
 การใช้สีแดง (ซึ่งมักจะปรากฏในภาพจิตรกรรม ตลอดจนสีพื้นบนเพดาน)

ผลที่ติดตามมาก็คือ เมื่อญาติโยมเข้าไปข้างในพระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม แสงจาก
 บานประตูตรงกลาง จะส่องเข้าจับยังองค์พระประธาน บวกรวมกับงานจิตรกรรมบนฝาผนัง ก่อเกิด
 เป็นบรรยากาศพิเศษเฉพาะตัว งามมั่งมีเหลือ เปี่ยมด้วยความรู้สึกละมุน ชื่น และขลัง

ภาพที่ ๒๐ ภาพจิตรกรรมเหนือบานหน้าต่าง

ภาพจิตรกรรมเหนือบานหน้าต่าง เป็นภาพพระพุทธเจ้า ถัดลงมาเป็นภัตตาหารที่นำมาถวายคล้ายวางอยู่บนผืนเสื่อ หรือโต๊ะ (กรอบนูนสีแดง) ถัดลงมาเป็นภาพพระแม่ธรณีบีบมวยผม และเป็นภาพจิตรกรรมพระแม่ธรณีที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่เคยเห็นมา ยังคงความสมบูรณ์ชัดเจน

ความเชื่อทางพุทธศาสนาส่วนลักษณะตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จากตำนานเกี่ยวกับเทวดา มาร พรหม และจากพระนิพนธ์สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสเรื่องปฐมสมโพธิกถา ตอนมารวิชัยปริวรรต^{๑๙} ได้กล่าวถึงพระแม่ธรณีที่ปรากฏขึ้นมาในช่วงที่สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้าคือ ก่อนการตรัสรู้ ได้เป็นพยานสำคัญในการปราบมารทั้งหลายทั้งปวง ดังความละเอียดต่อไปนี้

แต่ในชาติอาตมาเป็นพระยาเวสสันดรชาติเดียวนั้นก็ได้บำเพ็ญทานบารมีถึงบริจาคนางมัทรีเป็นอาสนา พันพสุธาก็กัมปนาการถึง ๗ ครั้ง แลกาลบัดนี้ อาตมานั่งเหนือปราศรัยบัลลังก์อาสน์ หม่อมมารอริราชมาแวดล้อมยุทธการเป็นโฉนแผ่นพสุธาธารจึงดูขณภาพอยู่ฉะนี้ แลพระยามารอ้างบริษัทแห่งตนให้เป็นภูกสิขีขานคำมสา แลพื้นปฐพีอันปราศจากเจตนาได้สดับคำอาตมาในครั้งนั้นจึงรับเป็นสัทธิพยานแห่งข้า แล้วเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาอันประดับด้วยจักรลักษณะอันงามดุจวงไอยรา รุ่งเรืองด้วยพระนขามิพรรณอันแดงดุจแก้วประพาฬออกจากห้องแห่งจิวร ครุวนาดูจิวิสุตาในอัมพรอันออกจากระหว่างห้องแห่งริ้วลาหก ยกพระดัชนีชี้เฉพาะพื้นหินทราย จึงออกพระวาจาประกาศแก่นางพระธรณีว่า ดูก่อนวนิดาตลนารี ตั้งแต่อาตมาบำเพ็ญพระสมภารบารมีมาตราบเท่าถึงอัตภาพเป็นพระเวสสันดรราช ได้เสียสละบุตรทานบริจาคแลสัตตสกลมหาทานสมณะพรหมณาจารย์ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะกระทำเป็นสัทธิพยานในที่นี้ก็มีได้ มีแต่พสุธาธารนี้แลเห็นเป็นพยานอันใหญ่ยิ่ง เป็นโฉนท่านจึงนั่งมีได้เป็นพยานอาตมาในกาลบัดนี้

ในขณะนั้น นางพสุธรวิธินาคก็มีอาจดำรงกายอยู่ได้ ด้วยโพธิสมภารนภาพยิ่งใหญ่มหาแห่งพระมหาสัตว์ ก็อุบัติบันดาลเป็นรูปนารี ผุดขึ้นจากพื้นปฐพียืนประดิษฐานเฉพาะพระพุทธองค์กรราชเหมือนดุจร้องประกาศกราบทูลพระกรุณาว่าข้าแต่พระมหาบุรุษราช ข้าพระบาททราบบ้างซึ่งสมภารบารมีที่พระองค์สั่งสมอบรมบำเพ็ญมาแต่น้ำทิพย์โศกตกลงชุ่มอยู่ในเกศาข้าพระพุทธเจ้านี้ ก็มากกว่ามากประมาณมิได้ ข้าพระองค์จะบิตกระแสน้ำโศกให้ตกไหลหลั่งลง จงเห็นประจักษ์แก่นัยนาในครานี้ แลนางพระธรณีกิ่บดินในโมลีแห่งตน อันว่ากระแสน้ำก็หลั่งไหลออกจากเกศโมลีแห่งนางพสุธรีเป็นท่อนธารมหามหรรณพ นองท่วมไปในประเทศที่ทั้งปวงประดุจห้องมหาสาครสมุทร พระผู้เป็นเจ้ารักขิตาจารย์จึงกล่าวสารพระคาถาอธิบายความก็เหมือนนัยกล่าวแล้วแต่หลัง

ครั้งนั้น หม่อมมารเสนาทั้งหลายมีอาจดำรงกายอยู่ได้ ก็ลอยไปตากระแสน้ำปลาตนาการไปสิ้น ส่วนศิริเมฆชลกสินทรที่นึ่งทรงองค์พระยาวิสวัตก็มิบาหาอันพลาดมีอาจตั้งกายตรงอยู่ได้ ก็ลอยตามชลธารไปตราบเท่าถึงมหาสาคร อันว่าระเบียบแห่งฉัตรธวัชจามรทั้งหลาย ก็หักทบทว่าทำลายล้มลงเกลื่อนกลาดและพระยามารอิธราชได้ทศนาการเห็นมหัศจรรย์ ดังนั้น ก็บันดาลจิตพิศวงครันคร้ามขามพระเดชพระคุณเป็นอันมาก

^{๑๙} ปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ {ที่มา : โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๒๕ หน้า : ๑๗๖ } ประเพณีที่ ๙ มารวิชัยปริวรรต - พระโพธิสัตว์ชนะหม่อมมาร (ตอนที่ ๒)

ประวัติพระแม่ธรณีปีบมวยผมธรณีนี้เป็นพยานความศักดิ์สิทธิ์ของแม่โลกแม่ธรณีเอกองค์พยานเอกภารกิจที่สำคัญที่สุดก็คือ ในคืนที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ พญามารว่สดี และกองทัพมารเข้ารบกวนพระพุทธรเจ้าอ้างเอาบัลลังก์เป็นของตน ไม่มีเทพ เทวดา กล้าเป็นประจักษ์พยานให้ ต่างหนีกายหลบเร้นไปหมดด้วยความกลัวในพญามารจนพระพุทธรเจ้าต้องอ้างเอาธรณีเป็นพยาน

พอพระพุทธรเจ้าเปล่งวาจาเท่านั้น แผ่นดินก็จะสะเทือนเลื่อนลั่นอยู่ ๗ ครั้ง เสียงต้องอ้างเอาธรณีเป็นพื่อพระพุทธรเจ้าเปล่งวาจาเท่านั้น แผ่นดินก็จะสะเทือนเลื่อนลั่นอยู่ ๗ ครั้ง เสียงดังกัมปนาท พระแม่ธรณีไม่อาจทนอยู่ได้พอนางได้ยิน ต้องปรากฏกายเป็นพยานเอก แสดงการบิดน้ำจากมวยผมเพื่อแสดงให้เห็นถึงกุศลที่ พระพุทธรเจ้าได้กระทำมาตั้งแต่อดีตชาติ ปรากฏว่าน้ำที่กรวดลงบนพื้นแล้ว แม่ธรณีรับไว้นั้นมากถึงขั้นเป็นมหาสมุทร พัดเอาเหล่าพญามารกระจัดกระจายหายไป ต้นเหตุนี้ทำให้เกิดพระพุทธรูปในปางมารวิชัยขึ้นในกาลต่อมา^{๒๐}

ภาพที่ ๒๑ หลังเส้นสินเทาไปอีกวาดทิพยปราสาท

หลังเส้นสินเทาไปอีกวาดทิพยปราสาทตรงนี้มีลวดลายหลายอย่าง จากบทความชื่อ "สินเทากับมิติลงตา: ไกล-ไกล" ของศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม ในวารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๔ สรุปอย่างย่อรวบรัดโดยความเข้าใจก็คือ ภาพเทพอารักษ์ดังกล่าว วาดตัวเทวดาด้วยเส้นเล็กบางเฉียบ ใช้สีอ่อนนุ่มนวล ไกลเคียงกับพื้นหลังการวาดประภามณฑล โดยมีสีแดงเย็นภายในกรอบ จึงช่วยขับเน้นเทพอารักษ์ให้โดดเด่นขึ้น ไม่จมหายกลืนกันกับแบ็คกราวนด์ถัดมาคือ การซ้อนทับบังกัน ระหว่างประภามณฑล เส้นหยักสินเทา และทิพยปราสาทเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการผลักระยะ มีความใกล้เคียง ทำให้ภาพอันเป็นสองมิติ มีความลึกและไม่แบนเพิ่มเติมอีกอย่างคือ ภาพวาดทิพยปราสาทนั้น วาดในแนวตัดขวาง ทำให้องค์รวมของรูปนี้ ซึ่งมีลักษณะโน้มเอียงไปในแนวดิ่งยาว มีมิติลงตาออกไปทางด้านข้าง ความยอดเยี่ยมลำดับต่อมาของภาพนี้ก็คือ ฝีมือในการวาด เส้นสายหวานพลิ้ว ลวดลายละเอียดประณีตไปหมดทุกส่วน ตั้งแต่มงกุฏ เครื่องประดับ ผ่าน

^{๒๐} ภัทรวรรณ วันทนชัยสุข, หนังสือ ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า <http://www.dhammathai.org/>

ข้อมูลและเรื่องราวเกี่ยวกับเทพอารักษ์ มีรายละเอียดที่สะท้อนถึง รากเหง้าความเป็นมา พัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของแต่ละยุคสมัย ชนิดหยิบจับมาเป็นหัวข้อทำวิทยานิพนธ์ได้นับไม่ถ้วน ในฐานะที่ผู้เขียนนำเรื่องเทพอารักษ์มารจนา ก็เพราะอดไม่ได้ที่หน้าที่ของช่างเขียนภาพจิตรกรรมไทย ก็อยากจะถ่ายทอดในมุมมองที่ไม่เหมือนใครโดยมีคัมภีร์ทั้งของพราหมณ์-ฮินดูและคัมภีร์พุทธเถรวาท เท้าที่จะสรรหามาได้มาเขียนประกอบให้ผู้อ่านได้เข้าใจความหมายในคำศัพท์และเรื่องราวที่ปรากฏใน คัมภีร์หรือชาดกพร้อมที่มาได้โดยมิได้ต้องติดข้องจากหลักฐานที่มีความสำคัญและเชื่อถือได้ที่สุดในพุทธ ศาสนาเถรวาท

ภาพที่ ๒๒ เทพอารักษ์ยืนอยู่บนไหล่ยักษ์

ภาพที่ ๒๓ เทพอารักษ์กินรี

หน้าบันทิศตะวันตกของพระอุโบสถ เป็นรูปเทพยืนอยู่บนไหล่ยักษ์ที่นั่งอยู่บนฐานบัวผ้า ทิพยเป็นผ้าสมมุติบนฐานพระพุทธรูปแทนชายผ้ารองนั่งขอพระสงฆ์และทิ้งชายผ้าลงหน้าอาสนะมัก ประดับลวดลายปัทม, ฐาน ฐานที่ประกอบด้วยหน้ากระดานบัวคว่ำและบัวหงายคุณค่าความสำคัญ อันดับแรกคือ เป็นภาพวาดเทพอารักษ์สมัยอยุธยาตอนปลาย เพียงไม่กี่แห่งที่ยังคงเหลืออยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ (เทพอารักษ์ในยุคสมัยใกล้เคียงกัน ส่วนใหญ่ที่พบ มักเป็นงานแกะสลักไม้ เช่นที่เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา) นอกจากจะเป็นงานศิลปะเก่าแก่ดั้งเดิมแล้ว ชนิดหาที่ไหนมาเทียบได้ยากมีลักษณะเด่นๆ อีกหลายอย่าง

ภาพเทพอารักษ์กินรีวัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี ด้านในประตูหลังโบสถ์

ตามทศชาติชาดกในชาติสุดท้ายกล่าวถึงเรื่องราว เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์และพระนางเสวยชาติเป็นกินนรและกินรี เพราะมีพระประสงค์ให้พระนางมีจิตคลายจากความทุกข์โศกเศร้าหมอง ผ่องแผ้วหมดธุลี เมื่อพระนางได้สดับแล้วก็ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุโสดาบันเมื่อเวลาตรัสจบชาดกนั่นเอง

ชาดกเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของอิสตรีผู้มีบุญญาธิการ ผู้ได้อุทิศชีวิตนับไม่ถ้วนไผ่หาหนทางแห่งปัญญาและความหลุดพ้นและเต็มไปด้วยนัยแห่งความหมายที่แฝงข้อคิดและความซาบซึ้งตรึงใจในจริยาวัตถ์อันงามของพระนางนับเป็นคุณความดีที่เยี่ยมยอดของสตรี สมควรเป็นตัวอย่างและเป็นที่เคารพบูชา

ลายกระหนกหางโตเป็นแม่ลายลำดับที่ ๔ ได้ความคิดประดิษฐ์ลายมาจากรูปทรงพู่หางสิงโตนำมาเขียนเป็นลายกระหนกในรูปทรงของกระหนกสามตัวเรียก ลายหางสิงโตเพื่อให้กะทัดรัดในการเรียกชื่อจึงตัดคำว่า หาง ออกเรียกว่า ลายกระหนกหางโตและชื่อของลายนี้จะไปใกล้เคียงกับชื่อของลายช่อกระหนกหางโต ฉะนั้น เวลาเขียนลายแต่ละลายต้องจำว่า ลายกระหนกหางโตอยู่ในรูปทรงกระหนกสามตัวส่วนลายช่อกระหนกหางโตจะอยู่ในทรงพุ่มข้อมีก้านต่อลงมา

ส่วนประตูทางด้านหลัง วาดรูปกนิรทำยื่นประนมมือเหมือนกันทั้งสองภาพ มีช่อดอกปาริชาติตกแต่งอยู่เหนือทางขึ้นไป ในส่วนหางของกนิรนั้นครูช่างได้วาดกนกหางโตเป็นลวดลายแบบไทยซึ่งเรื่องราวของกนิรนี้มีอยู่ในชาดกในอรรถกถา จันทกนินชาดกว่าด้วย นางจันทกนิรเป็นชาดกเรื่องหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้เมื่อครั้งเสด็จโปรดญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งเป็นการเสด็จคืนพระนครครั้งแรกหลังจากที่ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อประทานพระวโรกาสให้พระนางยโสธราเทวีเข้าเฝ้า

กล่าวถึงเรื่องราวเมื่อครั้งพระโพธิสัตว์และพระนางเสวยชาติเป็นกนิรและกนิรี เพราะมีพระประสงค์ให้พระนางมีจิตคลายจากความทุกข์โศกเศร้าหมอง ผ่องแผ้วหมดธุลี เมื่อพระนางได้สดับแล้วก็ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุโสดาบันเมื่อเวลาตรัสจบชาดกนั้นเองชาดกเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของอิสตรีผู้มีบุญญาธิการ ผู้ได้อุทิศชีวิตนับไม่ถ้วนไผ่หาหนทางแห่งปัญญาและความหลุดพ้นและเต็มไปด้วยนัยแห่งความหมายที่แฝงข้อคิดและความซาบซึ้งตรึงใจในจริยาวัตถ์อันงามของพระนางนับเป็นคุณความดีที่เยี่ยมยอดของสตรี สมควรเป็นตัวอย่างและเป็นที่เคารพบูชา

ทรงทอดพระเนตรกนิรเหล่านั้น ก็ทรงมีจิตปฏิพัทธ์ในกนิรี ทรงดำริว่า จักยิงกนิรนั้นเสียให้ถึงสิ้นชีวิต ถึงสำเร็จการอยู่ร่วมกนิรนี้ แล้วทรงยิงจันทกนิร เธอเจ็บปวดรำพันกล่าวคาถา ๔

คาถาว่า ดูก่อนนางจันทา ชีวิตของพี่กำลังจะขาดอยู่แล้ว พี่กำลังเมาเลือด จันทาเอ๋ย พี่เห็นจะละชีวิตไปแม้ในวันนี้ ลมปราณของพี่กำลังจะดับ ชีวิตของพี่กำลังจะจม ความทุกข์กำลังเผาผลาญหัวใจพี่ พี่ลำบากยิ่งนัก ความโศกของพี่ครั้งนี้ เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทา ผู้จะเศร้าโศกถึงพี่โดยแท้ พี่จะเหี่ยวแห้งเหมือนต้นหญ้าที่ถูกทิ้งไว้บนแผ่นหินร้อน เหมือนต้นไม้มีรากอันตราย พี่จะเหือดหายเหมือนแม่น้ำที่ขาดห้วง ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทา ผู้จะเศร้าโศกถึงพี่โดยแท้ น้ำตาของพี่ไหลออกเรื่อยๆ เหมือนน้ำฝนที่ตกลงที่เชิงบรรพตไหลไปไม่ขาดสายฉะนั้น ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหลืออื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทา ผู้จะเศร้าโศกถึงพี่โดยแท้

ฝ่ายพระราชายังคงยืนอยู่ จันทากินรี เมื่อพระมหาสัตรีราพัน กำลังเพลิดเพล็นเสียด้วยความรันทมของตน มิได้รู้ว่าเธอถูกยิง แต่ครั้นเห็นเธอไร้สัญญาณอนด้นไป ก็ใคร่ครวญว่า ทุกข์ของสามีเราเป็นอย่างไรหนอ พอเห็นเลือดไหลออกจากปากแผล ก็ไม่อาจสะกดกลั้นความโศกอันมีกำลังที่เกิดขึ้นในสามีที่รักไว้ได้ ร่ำไห้ด้วยเสียงดัง พระราชาทรงดำริว่า กินนรคงตายแล้ว ปราบฏพระองค์ออกมา จันทาเห็นท้าวเธอหวนใจว่าโจรผู้นี้คงยังสามเฝ้าที่รักของเราจึงหนีไปอยู่บนยอดเขา พลาญบริภาษพระราช ได้กล่าวคาถา ๕ คาถา ดังนี้

พระราชบุตรใด ยิ่งสามเฝ้าเป็นที่ปรารถนาของเรา เพื่อให้เป็นหม้ายที่ขายป่า พระราชบุตรนั้นเป็นคนเลวทรามแท้ สามีของเรานั้นถูกยิงแล้วนอนอยู่ที่พื้นดิน นางร่ำไห้ด้วยคาถาสิบสองบทด้วยประการฉะนี้แล้ว วางมือลงตรงอุระพระมหาสัตรี รู้ว่ายังอ่อนอยู่ ก็คิดว่า พี่จันทายังมีชีวิตเป็นแน่ เราต้องกระทำการเพ่งโทษเทวดา ให้ชีวิตของเธอคืนมาเถิด แล้วได้กระทำการเพ่งโทษเทวดาว่า เทพเจ้าที่ได้นามว่าท้าวโลกบาลนะไม่มีเสียหรือไรเล่า หรือหลบไปเสียหมดแล้ว หรือตายหมดแล้ว ช่างไม่ดูแลผัวรักของข้าเสียเลย

ด้วยแรงโศกของนาง พิภพท้าวสักกะเกิดร้อน ท้าวสักกะทรงดำริทราบเหตุนี้ แผลงเป็นพราหมณ์ถือกุณฑลน้ำมาหลังรดพระมหาสัตรี ทันใดนั้นเองพิษก็หายสิ้น แผลก็เต็ม แม้แต่รอยที่ถูกรอยยิงตรงนี้ก็มิได้ปรากฏ พระมหาสัตรีสบายลุกขึ้นได้ จันทาเห็นสามีที่รักหายโรค แส่นจะดีใจ ไหว้แทบเท้าของท้าวสักกะ กล่าวคาถาเป็นลำดับว่า ข้าแต่ท่านพราหมณ์ผู้เป็นเจ้า ฉันขอไหว้เท้าทั้งสองของท่านผู้มีความเอ็นดู มารดาสามีผู้ที่ดินซึ่งเป็นกำพร้าปรารถนาอย่างนักด้วยน้ำอมฤต ดิฉันได้ชื่อว่าเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยสามีผู้เป็นที่รักยิ่งแล้ว^{๒๑}

ท้าวสักกะได้ประทานโอวาทแก่กินนรทั้งคู่นั้นว่า ตั้งแต่บัดนี้ เธอทั้งสองอย่าลงจากจันทบรรพตไปสู่ถิ่นมนุษย์เลย จงพากันอยู่ที่นั่นเท่านั้นนะ ครั้นแล้วก็เสด็จไปสู่สถานที่ของท้าวเธอ ฝ่ายจันทากินรีก็กล่าวว่า พี่เจ้าเอ๋ย เราจะต้องการอะไรด้วยสถานที่อันมีภัยรอบด้านนี้เล่า มาเถิดคะ เราพากันไปสู่จันทบรรพตเลยเถิดคะ แล้วกล่าวคาถาสุดท้ายว่า บัดนี้ เราทั้งสองจักเหี่ยวไปสู่ถ้ำธารอันมีกระแสน้ำอันเย็นกลั่นด้วยดอกโกสุม ดารดาจะไปด้วยบุพผชาติต่างๆ เราทั้งสองจะกล่าววาจาเป็นที่รักแก่กันและกัน

^{๒๑}ชาตกในอรรถกถา จันทกินนรชาดกว่าด้วย นางจันทกินนรีเป็นชาตกนิทานชาดก (เรื่องที่ ๒๑) "ความรักของพระนางพิมพา"

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในครั้งก่อนนางก็ไม่ได้เอาใจออกห่างเรา มิใช่หญิงที่ผู้อื่นจะนำไปได้เหมือนกันทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้มาเป็น เทวทัตท้าวสักระได้มาเป็น อนรุทธะจันทากินรีได้มาเป็น มารดาเจ้าราहुลส่วนจันทกนิรได้มาเป็น เราตถาคต^{๒๒}

ส่วนด้านหลังโบสถ์ มีอีก ๒บาน รวมแล้วมีประตูทั้งหมด ๕ บาน ประตูทุกบานวาดรูป "เทพอารักษ์" (หรือที่บางตำราเรียกว่า "อารักษ์") บนแผ่นไม้ด้านหลัง

เทพอารักษ์เรียกว่าเทพอัปสร

เทพอารักษ์เรียกว่า เชี่ยวกาง

ภาพที่ ๒๕ วัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี ด้านในประตูหลังโบสถ์

ภาพเทพอารักษ์ทางฝั่งซ้ายมือขององค์พระประธานว่าเป็นแบบจีนที่เรียกว่า เชี่ยวกาง ฝีมือช่างอาจจะเป็นช่างคนละคนกัน สวยสู้ประตูบานกลางไม่ได้ ฝีมือช่างกันอยู่เยอะพอสมควรเป็นภาพเขียนเทพอารักษ์ที่เป็นผู้หญิงสันนิฐานว่าเพื่อให้สอดคล้องกับภาพกินรีที่อยู่ด้านในประตู

ส่วนด้านหลังโบสถ์ มีอีก ๒บาน รวมแล้วมีประตูทั้งหมด ๕ บาน ประตูทุกบานวาดรูป "ทวารบาล" (หรือที่บางตำราเรียกว่า "อารักษ์") บนแผ่นไม้ด้านหลัง ส่วนประตูทางด้านหลัง วาดรูปกินรี บริเวณที่อยากจะชี้ชวนให้ดู คือ ประตูด้านหลัง ทางฝั่งซ้ายมือขององค์พระประธานเป็นแบบจีนที่เรียกว่า เชี่ยวกาง ว่ากันถึงในแง่ความงาม สวยสู้ประตูบานกลางไม่ได้

^{๒๒} ข.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๓๗/๑๐๑.

ภาพที่ ๒๖ ประตูหลังโบสถ์

พระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม

ภาพนี้ถ่ายจากด้านหลังภายในพระระเบียงคด พระอุโบสถลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมทรงไทยสมัยอยุธยา ก่ออิฐถือปูน มีหน้าบันประดับกระจกสีประกอบลวดลายปูนปั้นสวยงามมาก ที่ผนังด้านในมีภาพจิตรกรรมเป็นภาพเทพชุมนุม ๕ ชั้น ที่มีความงดงามและทรงคุณค่าทางศิลปะ ที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ ด้านหน้าและด้านหลังผนังหุ้มกลองของพระอุโบสถ มีบานประตูด้านละ ๒ ช่อง โดยเฉพาะด้านหน้าเจาะช่องหน้าต่างไว้อยู่ระหว่างกึ่งกลางของบานประตู แต่มีขนาดใหญ่กว่าบานประตู พระอุโบสถหลังนี้จึงแปลกกว่าที่อื่นๆ เพราะมีหน้าต่างเพียงหน้าต่างเดียวส่วนด้านหลังของบานประตูและหน้าต่าง มีภาพเขียนเทพอารักษ์รูปทรงสวยงามมาก จุดสังเกตใบเสมาคู่ เป็นลักษณะการสร้างพระอารามหลวง

ภาพที่ ๒๗ เขียนฝรั่งบนบานประตู ภาพเขียนฝรั่งบนบานประตู

จุดที่น่าสนใจและศึกษาไว้เป็นความรู้อย่างหนึ่งก็คือภาพจิตรกรรมที่เขียนลงบนบานประตูนั้น ปกติจะเป็นเทพอารักษ์แบบไทย หรือไม่ก็เป็นแบบจีนที่เรียกว่า เซียวกาง แต่บานประตูด้านหลังของพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม ทั้ง ๒ ช่อง มีภาพฝรั่งอยู่ด้านบนซึ่งน่าจะเป็นแห่งเดียวในประเทศไทย แสดงให้เห็นถึงการติดต่อค้าขายระหว่างชาวไทยกับชาวต่างชาติที่เข้ามาในสมัยนั้น

ภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับยักษ์ ภาพนี้นำมาเพื่อแสดงให้เห็นว่า การเขียนภาพเทพชุมนุมในพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม มีการใช้ลักษณะของเทพที่ต่างกัน ภาพยักษ์นั้นหลวงพ่อบอกว่า มีทั้งยักษ์ใจดี และยักษ์ที่ดุร้าย โดยให้สังเกตที่ดวงตาในภาพเขียน ยักษ์นั้นจะมีทั้งตากกลมสีขาว และตาสีดำทึบ ซึ่งตาสีดำนี้เป็นยักษ์ที่ดุร้าย ส่วนภาพขาวสุด้นั้นเป็นพระพรหมสี่หน้า

ภาพอธิบาย เครื่องทรงของพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์หมวด ค.

พระพุทธรูปที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นพระเกียรติยศและ ฉลองพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาพระพุทธรูปที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างเพื่อเป็นสิริมงคลและเป็นพระเกียรติยศของพระองค์ ที่สำคัญได้แก่ พระพุทธรูปมีทรวดทรงเครื่องฉลองพระองค์

ตอนที่ ๕ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นแทนองค์พระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์พระพุทธรูปมีทรวดทรงเครื่องฉลองพระองค์

อาจจะกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่พระมหากษัตริย์สามพระองค์แรกของ กรุงรัตนโกสินทร์ทรงสร้างขึ้นด้วยพระราชศรัทธาในพระบรมศาสนามัน เป็นพระพุทธรูปที่สะท้อนให้เห็น ค่านิยมของคณะสยามนิกายซึ่งเป็นนิกายที่สืบทอดมาจากคณะกัมโพธิสงฆ์ปักขะที่ในปัจจุบันเรียกว่าคณะ มหานิกายได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด เพราะพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ได้รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ อันเห็นได้จากที่พระพุทธรูปคือพระมหากษัตริย์ และ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระพุทธรูปเจ้า และจากการที่คณะสยามนิกายนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องฉลอง พระองค์ของพระจักรพรรดิราช

ภาพที่ ๒๘ พระพุทธรูปมี อัดลักษณะ

ภาพพระพุทธรูปทรงเครื่อง เป็นพระพุทธรูปที่ฉลองพระองค์ทรงเครื่องขัตติยราชแบบ กษัตริย์ พระพุทธรูปทรงเครื่อง เป็นพระพุทธรูปที่ฉลองพระองค์ทรงเครื่องขัตติยราชแบบกษัตริย์ เช่น มงกุฎแบบชฎาใหญ่ สังวาล ทับทรวง ชายไหว ชายแครง กำไลพระบาท และพระบาทจะสวมฉลอง พระบาทเชิงงอน สำหรับคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องนี้ มีข้อสันนิษฐานไว้หลาย ประการด้วยกัน กล่าวคือ ประการแรก สร้างตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ ลัทธิเถรวาท สร้างตาม พระพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าทรงทรงมาน พระมหาชมพู ซึ่งเป็นเรื่องราวการอธิบายทางประติมาน วิทยาของพระพุทธรูปทรงเครื่อง ตามเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในมหาสมุทตปิสุตรว่า “พระมหาชมพู เป็น พระมหาภคินีที่มีบุญญาธิการและมีฤทธิ์อำนาจมาก ไม่ยอมรับนับถือพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจึง เนรมิตพระองค์เป็นอย่างพระมหาจักรพรรดิ ทรงแสดงธรรมโปรดจนพระมหาชมพูลดทิฐิมานะหันมา ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา” ประการที่สอง หมายถึง คติที่เกี่ยวกับพระมหาภคินีทรงดำรงอยู่ใน ฐานะเทวราชา ผสมผสานกับพุทธรักษา ตามลัทธิเทวราชา และอีกประการหนึ่ง ตามคติพุทธศาสนา มหายาน อาจหมายถึง อนาคตพุทธเจ้าคือพระศรีอารีย^{๒๓}

๓ เทพอารักษ์ วัดไชยทิศ บางขุนนนท์

บ้านหน้าต่างไชยทิศเทพอารักษ์บุตรมีผิวกายสีชาวมีรัศมีรอบพระเศียรยืนหันหน้าด้านข้าง เข้าหากันทรงถือดาบประทับยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่นภาพเทพอารักษ์บุรุษผิวกายสีชาวมีรัศมีรอบ พระเศียร พระหัตถ์ถือดาบไว้ข้างพระกายยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่นให้เป็นผู้ป้องกันพื้นที่ศักดิ์ โดยให้ สถิตประจำอยู่ที่บ้านหน้าต่างของอาคารโบสถ์วิหาร เป็นคติที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัย อยุธยาแล้ว มีทั้งการสลักลงบนเนื้อไม้แบบแผ่นหรือรูปแบบที่ชัดเจนอย่างหนึ่งคือนิยมทำเป็นภาพ เทวดาถือพระขรรค์ประทับยืนอยู่บนแท่น ที่มักเรียกกันว่า“เทวดายืนแท่น”ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำสืบทอด กันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อถึงคราวที่ต้องปิดบานประตูหน้าต่าง ภาพเทพ อารักษ์ทั้งหลายที่อยู่บนบานประตูหน้าต่างทุกบานก็จะเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธเจ้าอยู่ชั่ว นิจนิรันดร์กาลทุกยุคสมัย

ภาพที่ ๒๙ อุโบสถวัดไชยทิศ

^{๒๓} จารุณี อินเฒ่าฉาย, “พระพุทธรูปทรงเครื่อง”, เมืองโบราณ, ปีที่ ๑๙, ฉบับที่ ๔ (ต.ค. - ธ.ค. ๒๕๓๖) : หน้า ๘๐-๘๗.

ประวัติวัดไชยทิศ

จิตรกรรมฝาผนัง ภายในโบสถ์ของวัดนี้เป็นสิ่งที่เด่นงดงามและมีลักษณะพิเศษแปลกกว่าที่อื่นคือ ภาพมารผจญวัดไชยทิศ แทนที่จะอยู่ผนังด้านหน้าตามคติที่นิยมกันในสมัยอยุธยาตอนปลาย สดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่นี้กลับเขียนมารผจญบนฝาผนังด้านข้าง ระหว่างช่องหน้าต่างทางทิศเหนือวัดไชยทิศ สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายด้านหน้าและด้านหลังทำเป็นพาไล บานประตูด้านหน้าเป็นลายเขียนรดน้ำเรื่องต้นมกัณหาริมผล ด้านหลังเขียนลายดอกไม้และใบไม้ มีพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๖๙ นิ้วสูง ๙๔ นิ้ว เป็นพระประธาน และภาพเทวดา ทวารบาลที่นี้เป็นภาพที่น่ายกย่องที่สุด เป็นการเขียนบนพื้นขาวซึ่งเป็นแบบโบราณแท้ ๆ ทุกช่องหน้าต่างเขียนลายไม้ซ้ำกัน ลายเส้นสวยงามมากถ้าวัดไชยทิศได้สร้างขึ้นพร้อมกับวัดไชยซิต(บางขุนนนท์) สมจริงตามคำบอกเล่า น่าสันนิษฐานได้ว่า วัดไชยทิศได้สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายเหตุที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะ

๑. ตามพื้นระหว่างอุโบสถกับวิหาร ได้พบอิฐก้อนใหญ่ที่เรียกกันว่า “อิฐแปดรู” เป็นจำนวนมาก อิฐดังกล่าวนี้เป็นหลักฐานวิชาการในด้านโบราณคดี ยุติว่าเป็นอิฐที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา

๒. จากหลักฐานทางเอกสาร ซึ่งเป็นผลงานการค้นคว้าของ น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวถึงเรื่องวัดไชยซิต (บางขุนนนท์ และวัดไชยทิศ ไว้ในหนังสือเรื่องศิลปะในบางกอก ความตอนหนึ่งว่า

วัดบางขุนนนท์ (วัดไชยซิต) ฯ เมื่อเข้าไปดูใกล้ ๆ เห็นใบเสมาตั้งบนแท่นเตี้ย ก็รู้ได้ว่า วัดสร้างมานานแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ฯ ที่น่าสนใจมากก็คือ พระยืนขนาดใหญ่เท่าคนจริงสมัยอยุธยาสององค์ ฯ พระพุทธรูปในวิหาร เป็นพระปั้นขนาดใหญ่ฝีมือช่างสมัยอยุธยา ฯลฯ วัดไชยทิศ จากวัดบางขุนนนท์ ถ้าเดินข้ามสะพานออกทางหลังวัดจะไปทางรถไฟ แล้วก็เลี้ยวขวาเดินไปตามทางรถไฟระยะทางประมาณ ๓๐๐ เมตรเศษๆ จะถึงสะพานข้ามคลองเล็กให้เลี้ยวลงทางซ้ายมือ มีป้ายบอกว่าวัดไชยทิศ ฯ สิ่งพิเศษที่อยู่ในพระอุโบสถนั้นก็คือ ภาพเขียนสมัยกรุงศรีอยุธยา งามวิจิตรมาก

๓. ส่วนคำเล่าบอกว่า วัดไชยทิศ และวัดไชยซิต (บางขุนนนท์) สร้างขึ้นตามพระเจ้าสามกรมนั้นน่าจะเป็นการซ่อมแซมวัดขึ้นใหม่ในยุคหลัง คือ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เหตุที่ได้กล่าวเช่นนั้นเนื่องจากภาพเขียนบางส่วนบนผนังภายในอุโบสถวัดไชยทิศ มีฝีมือช่างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ หรือรัชกาลที่ ๓ ปรากฏอยู่ (น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องศิลปะในบางกอก) กรมการศาสนาขอเชิญชวนพุทธศาสนิกชนเข้าวัดทุกวันธรรมสวนะ ณ วัดใกล้บ้าน

ภาพที่ ๓๐ เทพอารักษ์ เป็นการเขียนบนพื้นขาวซึ่งเป็นแบบโบราณแท้ ๆ

ภาพเทพอารักษ์บุรุษผิวกายสีขาวมีรัศมีรอบพระเศียรพระหัตถ์ถือดาบ ไว้ข้างพระกายยืนบนผ้าทิพย์เหนือแท่นให้เป็นผู้ป้องกันพื้นที่ศักดิ์ โดยให้สถิตประจำอยู่ที่บานหน้าต่างของอาคารโบสถ์วิหาร เป็นคติที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว มีทั้งการสลักลงบนเนื้อไม้แบบแผนหรือรูปแบบที่ชัดเจนอยู่อย่างหนึ่งคือนิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขรรค์ประทับยืนอยู่บนแท่น ที่มักเรียกกันว่า“เทวดายืนแท่น”ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำสืบต่อกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อถึงคราวที่ต้องปิดบานประตูหน้าต่าง ภาพเทพอารักษ์ทั้งหลายที่อยู่บนบานประตูหน้าต่างทุกบานก็จะเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัวในจักรวรรดิราชกาลทุกยุคสมัย

ส่วนลักษณะความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเทพอารักษ์ตั้งการรักษาในทิศทั้ง ๔ ตั้งอารักขาแก่ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทวดาทั้งหลายในทิศทั้ง ๔ เพื่อป้องกันทัพพสุธัตถ์กองทัพบ คือ ตั้งกองกำลัง ตรวจตรา คือตั้งหน่วยรักษาการณ์ในทิศทั้ง ๔. อธิบายว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ได้จัดการอารักขาเป็นอย่างดีแก่ท้าวสักกะผู้เป็นเทวราชอย่างนี้ ประทับนั่งในอาณานาฏนาค^{๒๔} ประารภถึงพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย ๗ พระองค์ แล้วผูกเครื่องป้องกันนี้ แล้วประกาศว่า ผู้ใดไม่เชื่อฟังธรรมอาชญาของพระศาสดา และราชอาชญาของเรา เราจักทำสิ่งนี้ สิ่งนี้แก่ผู้นั้น ดังนี้ แล้วจัดอารักขาด้วยเสนา ๔ เหล่ามียักษ์เสนาใหญ่เป็นต้นในทิศทั้ง ๔ ของตน เมื่อราตรีล่วงไปแล้ว นิ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ความเชื่อทางพุทธศาสนาส่วนลักษณะตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จากตำนานเกี่ยวกับเทพอารักษ์ในอาณานาฏนาคสูตรที่ผู้วิจัยได้เล่าถึงเทพอารักษ์ของบานหน้าต่างทั้งสามวัดที่กล่าวมาข้างต้นที่เขียนในสมัยอยุธยาเนื่องจากผู้วิจัยเล็งเห็นว่าเป็นศิลปะล้ำค่าในยุคนี้ที่คนนิยมไปชมภาพที่วัดมีการอนุรักษ์ไว้อย่างดีและเนื้อหาของภาพก็เกี่ยวพันกับเรื่องในคัมภีร์ ชาดกซึ่งจะนำมา

^{๒๔}วิ.จุ.(ไทย) ๗/๔๔๗/๓๙๕; อง.อภ.จุ. (ไทย) ๒๓/๑๑๐/๒๕๒; อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๐ /๑๕๐; ขุ.วิ.(ไทย) ๒๖/ ๕๑/๙๐; วิ.มหา.(ไทย) ๑/๔/๓; ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๐๑/๑๒๖.

เปรียบเทียบกับวัดที่นำเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาเขียนบนบานประตูโบสถ์และวิหาร เป็นการศึกษาเรื่องราวของเทพอารักษ์ของฮินดู ในพระอาราม ๓ แห่ง ที่เป็นพระอารามหลวงและพระอารามประจำพระบรมราชวังในสมัยรัตนโกสินทร์ กล่าวคือคติการนำเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาใช้เป็นเทพอารักษ์ มิใช่พบกันอย่างโดยทั่วไป

ดังจะเห็นได้จากการศึกษาพุทธสถานสมัยรัตนโกสินทร์ในเขตกรุงเทพฯ ในพระอุโบสถและวิหารเพียง ๔ หลังเท่านั้นที่มีการนำเอาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเป็นเทพอารักษ์ในพระอาราม ๓ แห่ง มี ๔ หลังคือ

๑. เทพอารักษ์ พระอุโบสถ วัดราชนันทารามวรวิหาร

ภาพเทพอารักษ์บนบานประตู / บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ)และเทพพระเคราะห์หน้าต่างบานที่ ๙ เทพอารักษ์กายสีเขียว เทพศาสตราวุธคันศร สังข์ พาหนะช้างเอราวัณ ๓ เศียรหน้าต่างบานที่ ๑๐ เทพบุรุษกายสีขาว พระพักตร์ปรากฏให้เห็น ๓ พักตร์ เทพศาสตราวุธ ฉัตร ๕ ชั้น พาหนะ หงส์ — ที่ วัดราชนันทารามวรวิหาร เนื่องจากภาพเทพอารักษ์บนบานหน้าต่างนั้นมีอยู่มากผู้วิจัยจึงเลือกมาแค่เฉพาะบานที่เกี่ยวกับเทพที่ตรงกับตำราภาพเทวรูปและเทพนพเคราะห์เทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางคือภาพสมุดพระเทวรูป เทวดานพเคราะห์ เทวดาโกไทยธิบาท สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๙ ตรงกับปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บนสวนผลไม้เก่าเนื้อที่ประมาณ ๒๕ ไร่ พระราชทานเป็นเกียรติแก่พระราชนัดดา คือ พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดี

ภาพที่ ๓๑ วัดราชนันทารามวรวิหาร

พระอุโบสถ ก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงไทยจั่วซ้อน ๓ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีน้ำเงินและสีเหลือง ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ที่ชั้นลด หน้าบันด้านหน้าและด้านหลังมีลวดลายเหมือนกัน คือหน้าบันสลักไม้ลายใบเทศ มีการออกลายให้มีความสัมพันธ์กันภายในกรอบสามเหลี่ยมหน้าบัน โดยใช้ดอกลายเป็นตัวเชื่อม ส่วนล่างหน้าบันสลักเป็นลายกระจังปฏิญาณ ลายประจำยาม ก้ามปู และลายกระจังรวน การทำหน้าบันสลักไม้ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มักสลักเป็นภาพพญานาค ลงรักปิดทองกระจกลี ประดับกระจกลี ฐานพระอุโบสถยกพื้น ๒ ชั้น ฐานชั้นแรกตั้งเสากระเป๋ารองรับเชิงชาย

หน้าจั่วและหลังคา เสาเป็นเสาเหลี่ยมกลมไม่มีลวดลายที่ปลายเสา มีระเบียงรอบพระอุโบสถ ปลายเสาบ้นไต่ระดับด้วยสิงโตหิน ภายในพระอุโบสถมีดาวเพดานเขียนสี ฝาผนังตรงข้ามพระประธานมีรูปเหมือนของเจ้าอาวาสองค์ที่ ๕ ส่วนบนของภาพนี้เป็นภาพแสดงนรกภูมิ ส่วนฝาผนังอีก ๓ ด้านเป็นภาพแดนสวรรค์และภาพเทพชุมนุม ภาพเหล่านี้เขียนด้วยสีฝุ่นแบบโบราณ^{๒๕}

สำหรับภาพจิตรกรรมหลังบานประตู/หน้าต่าง เขียนเป็นรูปเทพต่างๆของศาสนาฮินดู (และพุทธ) ประทับอยู่เหนือพาหนะ ในลักษณะของเทพอารักษ์อาคาร โดยมีชื่อของเทพแต่ละองค์ เขียนกำกับไว้ด้านล่างของภาพ เทพเหล่านี้จัดอยู่ในเทพพระเคราะห์ เทพสำคัญของศาสนาฮินดู และเทพชั้นรอง ภาพเขียนสีลายเทพอารักษ์บานประตูหน้าต่างด้านในและส่วนลึกของช่องประตูเป็นภาพเขียนสีลายเทพอารักษ์ส่วนลึกของบานหน้าต่างเป็นภาพรวมเกียรติและอดีตชาติของพระพุทธรูปเจ้าบานหน้าต่างด้านในเป็นรูปเทพอารักษ์ต่าง ๆ ปิดทองบานประตู หน้าต่าง ด้านนอกเป็นลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ปิดทองบานประตู หน้าต่าง ด้านนอกเป็นลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์กลางดอกลายเทพพนม

อุโบสถวัดราชนัคตารามวรวิหาร มีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู /บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ)และเทพพระเคราะห์(ดูรายละเอียดเทพแต่ละองค์ได้จากบทที่๒)

ภาพที่ ๓๒ เทพอารักษ์ บนบานหน้าต่าง

หน้าต่างบานที่ ๑๓ เขียนระบุว่าเป็นคนธรรพ์ เทวบุตร เทพบุรุษกายสีเทา เทพศาสตราวุธ กระบี่ พาหนะแพะ

หน้าต่างบานที่ ๑๔ เขียนระบุว่ามาตลีเทวบุตรเทพบุรุษกายสีขาว เทพศาสตราวุธทวน พาหนะหมูป่าสี

ผู้วิจัยขอเลือกเฉพาะบานหน้าต่างเทพอารักษ์ที่เกี่ยวข้องกับภาพตำราเทวรูปพร้อมคำอธิบายดังนี้หน้าต่างบานที่ ๑๓ เขียนระบุว่าเป็นคนธรรพ์ เทวบุตร เทพบุรุษกายสีเทา เทพศาสตรา

^{๒๕} กรมศิลปากร, รายงานการสำรวจโบราณสถานในกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร : งานผังรูปแบบ ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๗๗.

วุทธกระบี่ พาหนะแพะ หมายความว่ารวมถึง เทพชั้นรองในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในที่นี้หมายถึงกลุ่มของเทพหรือเทวดาที่มีบทบาทสำคัญในศาสนาพุทธเถรวาท ซึ่งส่วนใหญ่มีความเกี่ยวเนื่องหรือเป็นบริวารของพระอินทร์เป็นสำคัญ ความจริงแล้วศาสนาพุทธสอนให้บรรลุนิพพานด้วยความเพียรของตนเอง ดังนั้นตั้งแต่สมัยพุทธกาลจึงไม่มีการนับถือเทวดาแต่ต่อมาภายหลังได้มีการยอมรับเอาเทพของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธด้วย โดยเฉพาะพระอินทร์และพระพรหม จึงได้เกิดการนับถือ “เทพชั้นรอง” เทพกลุ่มนี้คือ ปัญจสิงขรเทวบุตร คนธรรพ์เทวบุตร เทวสุตเทวบุตร มาตลีเทวบุตร จตฺรเสนเทวบุตร และกามเสฏฐเทวบุตร^{๒๖}

คนธรรพ์ เป็นชาวสวรรค์จำพวกหนึ่ง มีหน้าที่ ขับร้องและเล่นดนตรี ให้เหล่าเทวดา กล่าวกันว่ามิรุปางม เก่งกาจหลากหลายศิลปวิทยาโดยเฉพาะการดนตรี มีเสน่ห์ให้หญิงหลง ท้าววิเวณนรคนธรรพ์ทั้งหลายประโคมด้วยดุริยดนตรีวิสาขลาคหเทวบุตรพาเอา ... และมวย ท่านจึงกลายเป็นครูดาบ กระบี่ กระบอง และมวย เป็นผู้ที่มีมือเยี่ยมคนหนึ่ง

ท้าว ธรรม เป็น ๑ ใน ท้าวจตุโลกบาล ประทับอยู่ที่อยู่บนสวรรค์ชั้น ๑ หรือ จตุมาหาราชิกปกครอง อยู่ทางทิศตะวันออก เป็นราชาแห่งเหล่าภูติเทวดา เช่น วิทยธรรพ์ ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าและความเชื่อในหลายๆประเทศ

ใจความแห่ง “ รักษา ” นั้น เป็นถ้อยคำนมัสการพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ มีพระวิปัสสี เป็นต้น พระโคตมพุทธเจ้าพุทธเจ้าเป็นองค์ที่สุด พร้อมทั้งพรรณนาถึงคุณลักษณะของพระองค์. มีการกล่าวพรรณนาถึงท้าวมหาราชทั้งสี่องค์ ประจำทิศต่าง ๆ พร้อมด้วยบุตร ซึ่งเคารพ นมัสการพระพุทธเจ้า. เมื่อภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เรียน “ รักษา ” นี้ ท่องบ่นดีแล้ว อมนุษย์ใด ๆ จะเป็นยักษ์ คนธรรพ์กุมภัณฑ์ นาค ตลอดจนพวกพ้อง ถ้ามีจิตประทุษร้าย เข้าไปใกล้ ผู้เรียน “ รักษา ” นี้ จะเข้าพวกไม่ได้ จะชื่อว่าประพาศิตเหมือนโจร จะถูกลงโทษ . พวกยักษ์ มหายักษ์ เสนาบดี มหาเสนาบดีจะคอยขี้ความผิดของมนุษย์เหล่านั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟัง และทรงพระอนุญาตให้เรียน “ รักษา ” นี้ได้

(๙) เทพเจ้าจักรราศี เทพนพเคราะห์

เทพนพเคราะห์ ในความเชื่อของคติฮินดูจากอินเดียที่ส่งอิทธิพลมายังสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ ถือเป็นเทพเจ้าประจำดวงดาว ผู้รักษาทิศและจักรราศี ก่อนเปลี่ยนแปลงมาเป็น ๑๒ จักรราศีในปัจจุบัน

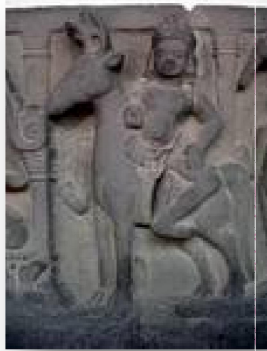
^{๒๖} อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, เทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์มิวเซียมเพลส, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

พระอาทิตย์ ทรงม้า ๗ เชือก

พระจันทร์ ทำอภิเษก ถือบัวบาบ

พระพาย (วายุ) ทรงกวาง

พระสกันตะ(ซินทกุมาร) ทรงนกยูง

พระอินทร์ ถือบัวชะระ ทรงเฮอร์วณ

ท้าวกุเวร (ทิตเหนือ) ทรงม้า

พระอัคนี ทรงแพะ

พระราหูทรงเมฆา

พระเกตุ (ทรงสิงห์)

จากการเปรียบเทียบภาพในคัมภีร์ที่กล่าวอ้างมาข้างต้นสรุปได้ดังนี้

เทพอารักษ์ ที่ครูช่างได้นำมาเขียนไว้ นั้นเป็นการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อของไทย กับของพราหมณ์ฮินดูที่ทำการ "อารักษ์" พุทธสถานในรูปแบบแตกต่างกันไป และได้ัญเชิญเทพต่างๆ มาไว้บนบานประตูเขียนกำกับว่า คนธรรพ์เทวบุตร เป็นชาวสวรรค์จำพวกหนึ่งอยู่ในปกครองของท้าว ๑๓ ตรี เป็น ๑ ใน ท้าวจตุโลกบาล มีหน้าที่ ขับร้องและเล่นดนตรี ให้เหล่าเทวดา กล่าวกันว่า มีรูปร่าง เก่งกาจหลากหลายศิลปวิทยาพระหัตถ์ขวาทือดาบออกจากฝัก พระหัตถ์ซ้ายถือปอกดาบโดยเฉพาะ การดนตรี มีเสน่ห์ให้หญิงหลง ท้าวบริเวณนรคนธรรพ์ทั้งหลายประคองด้วยดุริยดนตรีวิสสวาทเทว บุตรพาเอา ... และมวย ทานจึงกลายเป็นครูดาบ กระบี่ กระบอง และมวย เป็นผู้ฝีมือเยี่ยมคนหนึ่ง

พระโคณธรรพ, พระโคณธรรพ [พระโคณทัพบ, พระโคณทัน] น. หัวหน้าคนธรรพผู้เป็นเจ้าของ แห่ง การดนตรี ถือว่าเป็นครูปี่พาทย์, เขียนเป็น ประคนธรรพ หรือ ประคนธรรพ ก็มี บนเศียรมีรัศมี (ดูคำอธิบายอภินิหารณ์ เครื่องประดับพระเศียรเศวตฉัตร ฉัตรสีขาว สัญลักษณ์ของพระราชาเศียร หัว, ศิระษะศิรจักร แสงสว่างรอบเศียรพระพุทธรูปเจ้าหรือเทพเจ้า) เหนือเศียรมีภาพดอกไม้ร่วง (ดูคำอธิบายใน หน้าสุธรรมมาเทศาของภาคผนวก) คือดอกบุพผาสวรรค์พาหนะทรงแพะอ้างอิงเทพนพเคราะห์ พระอัคนี ทรงแพะหนึ่งใน ๙ เทพเจ้าจักรราศี เทพนพเคราะห์ในความเชื่อของคติฮินดูจากอินเดียที่ส่ง อิทธิพลมายังสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ ถือเป็นเทพเจ้าประจำดวงดาว ผู้รักษาทิศและ จักรราศี ก่อนเปลี่ยนแปลงมาเป็น ๑๒ จักรราศีในปัจจุบัน

หน้าต่างบานที่ ๑๔ เขียนระบุว่ามาตลีเทพบุตรเทพบุรุษกายสีขาว เทพศาสตราวุธทวน พาหนะหมูป่าสีดำ ในทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาตลีเทพบุตรเป็นนายสารถิของท้าวสักกเทวราช มี ราชรถชื่อเวษยันต์ยาว ๑๕๐ โยชน์เทียมด้วยม้าสินธพหนึ่งพันตัวเป็นที่สำหรับทรงของท้าวสักก เทวราช มีสารถิชื่อมาตลีเทพบุตร มีช้างทรงชื่อว่าเอราวัณสูง ๑๕๐ โยชน์ มีเศียร ๓๓ เศียร สวรรค์ชั้น นี้ไม่มีสัตว์เดรัจฉาน ฉะนั้น เทพบุตรจึงต้องนิรมิตตนเองเป็นม้าสินธพและช้างเอราวัณในเวลาถูกท้าว สักกเทวราชใช้งาน เรื่องท้าวสักกเทวราชนี้มีข้อควรศึกษาดังต่อไปนี้เพราะในสวรรค์ชั้นนั้นไม่มีสัตว์ เดรัจฉาน แต่ในแห่งอื่นว่ามีครุฑ นอกจากนี้ยังมีเวษยันตราชรถสำหรับทรง พระมาตลีเป็นสารถิ ม้าที่ เทียมเป็นม้าจริงหรือมานิรมิตไม่ได้กล่าวไว้ พวกเทวดากับพวกอสูรไม่ปรองดองกันทำสงครามกันทุกปี ถึงหน้าดอกจิตตปาตลีของพวกอสูรบาน กล่าววกรรคกุลาวกชาตคฤกรมาตลีเทพบุตร ที่ต้นจ้วมีลูกนก ครุฑจับอยู่ ท่านจงหันหน้าารกลับ เรายอมสละชีวิตให้พวกอสูร ลูกนกครุฑเหล่านี้จะได้هلكลายู เสียเลย

อาวุธโบราณของไทย

อาวุธพื้นแท้ ได้แก่ ดาบ หอก ทวน ง้าว ใช้สำหรับการรบระยะประชิดตัว เป็นอาวุธ ประจำตัวทหาร ในสมัยประวัติศาสตร์ ใช้ตามความถนัดมือของตน

ดาบ เป็นอาวุธที่ใช้รบในระยะประชิดตัว ดาบไทยมีอยู่ด้วยกัน ๔ แบบคือ ดาบหัวบัว ดาบหัวตัด ดาบหัวปลาหลด ดาบหัวปลาชิว มีลักษณะแตกต่างกันตามตำแหน่งและฐานะ ของผู้ใช้ใน ประเทศไทยมีการใช้ดาบในการรบตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา อาณาภาพของดาบอยู่ที่กำลังของ ผู้ใช้เป็นสำคัญ ดาบมีส่วนประกอบสำคัญ คือ ตัวดาบ กระบังดาบ ด้ามดาบ

หอก เป็นอาวุธที่ใช้รบในระยะประชิดตัวอีกแบบหนึ่งมี ๒ ชนิด คือ หอกมีกระบังและไม่ มี กระบัง มีความยาวตั้งแต่ ๒ เมตร ขึ้นไป หอกมีหลายชนิดได้แก่ หอกซัด หอกใบพาย หอกใบข้าว

ทวน เป็นอาวุธยาวใช้สำหรับทหารม้า มีลักษณะคล้ายหอก ไม่มีกระบัง แต่มีภูเขนสัตว์ จามรี ผูกไว้เป็นพวงตรงคอทวน

ง้าวและของง้าว อาวุธทั้งสองชนิดนี้เป็นอาวุธประเภทเดียวกัน แต่แตกต่างกันตรงที่ของง้าว จะมีขอ สำหรับสับข้างติดอยู่บนตัวง้าว ส่วนใหญ่การใช้อาวุธชนิดนี้ มักใช้ในการรบบนหลังช้าง

พระวิษณุหรือพระนารายณ์ : เทพผู้รักษาคัมภีร์ครองโลก

คำว่า “พระนารายณ์” หมายถึง ผู้ที่ได้เคลื่อนไหวยูในน้ำ คือกำลังบรรทมอยู่เหนือหลัง พญานาคราช ชาวฮินดูที่นับถือไวษณพนิกาย จะเชื่อถือว่า พระวิษณุหรือพระนารายณ์นั้นจะต้องเป็น เทพสูงสุด หลักฐานตามคัมภีร์พราหมณ์ปุราณะ ได้กล่าวไว้ว่า พระศิวะได้ทรงสร้างโลกขึ้นมา แต่งาน ที่จะรักษาโลกให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขเป็นเรื่องที่ยากกว่า ดังนั้นพระศิวะจึงสร้างพระวิษณุ ให้มาเป็นผู้ช่วย รักษา ในช่วงเวลาที่สร้างโลกอยู่นั้น พระนารายณ์ก็จะอวตาร เพื่อจะลงมาช่วยปราบยุคเข็ญในโลก เป็นจำนวนมากถึง ๑๐ ครั้ง ได้แก่ อวตารเป็น ปลา เต่า หนูป่า นรสิงห์ พราหมณ์ถือขวานเพชร พราหมณ์เตี้ย พระราม พระกฤษณะ พระพุทธเจ้า บุรุษที่ชื่อกัลลี

ลักษณะของพระวิษณุ มี ๔ กร ทรงถือคทา สังข์ จักร และดอกบัว มีพาหนะเป็นครุฑ พระนารายณ์อวตารมาปราบกัลยุคในโลกมนุษย์และโลกสวรรค์ มีทั้งหมด ๑๐ ปาง จากที่ยกตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าเทพอาร์ักษ์ตามคติความเชื่อของไทยที่อ้างอิงคัมภีร์นารายณ์สิบปางนั้น พาหนะที่ทรงเป็นหมูป่าซึ่งอยู่ในข้อ ๓ กล่าวคืออวตารอวตารลงมาเป็นหมูป่า เพื่อปราบหิรัณยักษ์ ผู้จับโลกกดลงไปใต้ทะเล โดยใช้เขี้ยวฉุดให้โลกสูงขึ้นจนมนุษย์ได้อาศัยกระทั่งถึงทุกวันนี้

จากการเปรียบเทียบภาพในคัมภีร์ที่กล่าวอ้างมาข้างต้นสรุปได้ดังนี้

เทพอาร์ักษ์ ที่ครูช่างได้นำมาเขียนไว้นั้นเป็นการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อของไทยกับของพราหมณ์ฮินดูที่ทำการ”อาร์ักษ์”พุทธสถานในรูปแบบแตกต่างกันไปและได้อยู่เชิญเทพต่างๆ มาไว้บนบานประตูเพื่อให้เกิดความขลังของภาพมากยิ่งขึ้น มาตลีเทพบุตรเป็นนายสารถิของท้าวสักกเทวราชพระหัตถ์ขวา ถือทวน เป็นอาวุธยาวใช้สำหรับทหารม้า มีลักษณะคล้ายหอก ไม่มีกระบี่ แต่มีภูเขาสัตว์ จามรี ผูกไว้เป็นพวงตรงคอทวน พาหนะหมูป่าสีด้าอ้างอิงคัมภีร์นารายณ์สิบปางนั้นพาหนะที่ทรงเป็นหมูป่า บนเศียรมีรัศมีศรีราภรณ์ เครื่องประดับพระเศียรเศวตฉัตร ฉัตรสีขาว สัญลักษณ์ของพระราชาศิธร หัว, ศีรษะศิริจักร แสงสว่างรอบเศียรพระพุทธรูปเจ้าหรือเทพเจ้าเหนือเศียรมีภาพดอกไม้ร่วงคือดอกบุพผาสวรรค์

๒. เทพอาร์ักษ์ พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร

๑. ภาพเทพอาร์ักษ์บนบานประตู /บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอาร์ักษ์หน้าที่เทพพิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ)หน้าต่างภาพพระอินทร์พิภพาสีเขียวพระหัตถ์ขวาทรงคันศร ลูกศรทรงช้างเอราวัณ ๓๓ เศียร

๒. หน้าต่างภาพพิภพาสีแดงคือท่านพระเพลิงพระหัตถ์ขวาทรงคันศร ลูกศรทรงพาหนะแรดผู้วิจัยจึงเลือกมาเฉพาะบานที่เกี่ยวกับเทพที่ตรงกับตำราภาพเทวรูปและเทพนพเคราะห์เทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง

ภาพที่ ๓๓ วิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม

วัดสุทัศนเทพวราราม

พระวิหารหลวงวัดสุทัศนฯแห่งนี้จึงนับได้ว่ามีสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับศิลปะหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งศิลปะไทยก็ว่าได้กล่าวคือที่พระวิหารหลวงแห่งนี้ยังมีบานประตูหน้าต่างหลังรวม ๑๒ บานซึ่งแต่ละบานนั้นได้สลักเป็นลวดลาย ๓ ชั้นซับซ้อนกันโดยที่ประตูกลางด้านหน้าเป็น扉พระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยการสลักไม้เป็นชั้นๆ ถึง ๓ ชั้นนั้น ไม่มีที่ไหนนอกจากที่วัดสุทัศนฯแห่งนี้เท่านั้นภายในพระวิหารยังมีเสาสี่เหลี่ยมด้านตะวันออก ๔ เสา ด้านตะวันตก ๔ เสา รวมเป็น ๘ เสา มีความกว้างเหลี่ยมละ ๓ คอกเศษทุกเหลี่ยมเขียนภาพจิตรกรรมเรื่องโลกสืบฐานตามแนวไตรภูมิมีภาพนรกสวรรค์ป่าทะเลลิงชาดกบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิประเทศนั้นๆ และมีภาพสัตว์คนกินนรเทวดาประกอบกับภูมิประเทศที่ปลายหัวเสาเขียนรูปปราสาทพินามเพดานลงสีแดงเขียนเป็นดาวทองปิดที่ฝาผนังเขียนเป็นเรื่องประวัติพระอดีตพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์จิตรกรรมที่พระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวรารามแห่งนี้มีความงดงามอย่างยิ่งและเป็นศิลปะแบบไทยแท้

มีภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง ปรากฏทั้งในโบสถ์ และวิหาร ภายในโบสถ์เขียนตามชนบผีมือช่างในรัชกาลที่ ๓ ส่วนที่วิหารนั้น บนฝาผนังทั้งสี่ด้านเขียนเป็นเรื่อง อดีตพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ซึ่งอุบัติมาในโลกก่อนพระศากยมุนี

วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๕๐ เดิมพระราชทานนามว่า “วัดมหาสุทธาวาส” โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารขึ้นก่อนเพื่อประดิษฐานพระศรีศากยมุนี (พระโต) ซึ่งอัญเชิญมาจากพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย แต่สิ้นรัชกาลก่อนที่จะประดิษฐานเป็นสังฆาราม จึงเรียกกันว่า วัดพระโต วัดพระใหญ่ หรือวัดเสาชิงช้างบ้าง

จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างต่อ และทรงจำหลักบานประตูพระวิหารด้วยพระองค์เอง แต่ถึงสิ้นรัชกาลเสียก่อนที่การก่อสร้างจะแล้วเสร็จ การก่อสร้างวัด มาเสร็จบริบูรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๓๙๐ และพระราชทานนามว่า “วัดสุทัศนเทพวราราม” ปรากฏในจดหมายเหตุว่า “วัดสุทัศนเทพอาราม” และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงผูกนามพระประธานในพระวิหารพระอุโบสถ และศาลาการเปรียญ ให้คล้องกันว่า “พระศรีศากยมุนี” “พระพุทธตรีโลกเชษฐ์” และ “พระพุทธเสรฐมุนี”

ภายในวัดสุทัศนเทพวรารามเป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และได้อัญเชิญ พระบรมราชสรีรางคารของพระองค์ มาบรรจุที่ผ้าทิพย์ด้านหน้าพุทธบัลลังก์พระศรีศากยมุนีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ และมีพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทรในวันที่ ๘ มิถุนายนของทุกปีในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เสวยราชสมบัติในปีนั้น เมื่อได้ทรงจัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จแล้ว เมื่อปีมะแมตรีศก จุลศักราช ๑๑๗๓ ถึงปีระกาเบญจศกจุลศักราช ๑๑๗๕ จึงได้ทรงสร้างวัดสุทัศนต่อมา โดยพระราชดำริว่าพระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่เสาชิงช้างนั้น สมเด็จพระบรมชนกนาถ มี

พระดำริจะสร้างวัดใหญ่ขึ้นกลางพระนคร พอก่อรากพระวิหารประดิษฐานพระศรีศากยมุนีแล้ว ก็พอสิ้นรัชกาล ยังมีได้ประดิษฐานเป็นสังฆาราม ซึ่งเรียกกันในเวลานั้นว่า วัดพระโต จึงโปรดให้สถาปนาต่อมา สร้างพระวิหารยังไม่แล้ว “ แล้วทรงพระดำริให้ช่างเขียนเส้นลายบานประตูดุัดพระใหญ่ยกเข้าไป ทรงพระศรีททาลงลายพระหัตถ์สลักภาพกับกรมหมื่นจิตรภักดี

เรื่องบานประตูดุัดพระใหญ่ซึ่งทุกวันนี้เรียกว่าพระโต คือพระศรีศากยมุนีวัดสุทัศน์นี้ได้ความชัดเจนดีนัก ประหลาดที่ไม่ใครจะมีใครรู้ เล่ากันไปต่างๆ นานา แต่ที่ทรงเองเห็นจะเป็นบานกลาง เมื่อรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์ มีพระราชประสงค์อยากจะให้สลักบานอย่างพระวิหารพระศรีศากยมุนี โปรดให้กรมขุนราชสีห์และช่างสลักมีพระยาจินดารังสรรค์เป็นต้น ไปคิดอ่านสลักให้เหมือนเช่นนั้นไม่สำเร็จต้องสลักเป็นสองชั้นซ้อนกันลงเพราะถากไม้ไม่เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงทราบจึงได้ถากลายบานนี้ได้เพราะเป็นการเหลือวิสัยที่ช่างเขียน

ปิดทองบานหน้าต่างพระวิหาร

ลู่อิงปีมะแม เอกศก จุลศักราช ๑๒๒๑ (พ.ศ. ๒๔๐๒) โปรดให้ปิดทองบานหน้าต่างพระวิหาร มีใจความในหมายสั่งว่า ด้วยจะหมั้นจงขวรับพระราชวังบวรกรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติใส่เกล้าฯ สั่งว่า ช่างทำหน้าต่างพระวิหารวัดสุทัศน์เทพวรารามเสร็จแล้วยังหาได้ปิดทองนั้นไม่ ให้เจ้าพนักงานคลังทองจ่ายทองกับรักไปให้ เชื้อรักปิดทองให้พอให้ปิดแต่วัน ๆ ๑๐ ๑๐ คำ เพลาเช้าขึ้น ให้แวง วัง คลัง นา ข้าราชการไปกำกับดูแล อย่าให้ของหลวงขาดหายไป ให้ไปดูแลทุกวันจนกว่าจะเสร็จ การปิดทองบานหน้าต่างพระวิหารนั้น ปิดทองที่ทรงโปรดให้สร้างเพิ่มเติมขึ้นใหม่ บานหน้าต่างพระวิหารเดิมที่ทรงสร้างในรัชกาลที่ ๓ แกะสลักเป็นรูปแก้วชิงดวงตลอดทั้งบาน ปิดทองประดับกระจกมาในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้ปั้นลายด้วยปูนน้ำมันเป็นรูปเครือต้นไม้ และรูปสัตว์ที่ลงบนลายของเดิมแต่หาปิดทับลายเดิมจนมืดไม่ แล้วจึงให้ปิดทองรูปลายที่ปั้นใหม่นั้นพระพุทธรูปเหล่านี้ประดิษฐานบนฐานชุกชี ปิดทองคำเปลวประดับกระจกสีพื้นผาผนังด้านหลังของพระพุทธรูปมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นเป็นลายดอกไม้ร่วง หมายถึงดอกมณฑาหรือดอกมณฑา ดอกไม้ทิพย์แห่งสวรรค์ที่ตกมาบูชาเฉพาะพระพุทธเจ้า แทรกภาพดอกไม้ด้วยนก และสัตว์ปีกบนพื้นแดงคร่ำหรือสีคราม ชุ่มประตูดุัดพระวิหารคดทั้ง ๔ ชุ่ม และมุมพระวิหารคดทั้ง ๔ มุมเป็นหลังคาทรงจตุรมุข แต่ละจุดจะมีหน้าบัน ๒ ด้าน คือชุ่มประตูจะมีหน้าบันด้านนอกและด้านในส่วนมุมของพระวิหารคดที่มีแนวพุ่งตรงมาชนกันเลยออกไปเป็นรูปกากบาท มีหน้าบันด้านนอก ๒ บานลายหน้าบันทั้งหมดเป็นรูปเดียวกัน คือแกะสลักไม้ปิดทอง กลางกรอบแกะเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ พระอินทร์เป็นเทพองค์หนึ่งในบรรดาเทพที่ช่วยปกป้องรักษาป้องกันภัย ประจำทิศทั้ง ๔ เรียกว่า จตุโลกบาล มีดังนี้ คือ

พระอินทร์ เทพประจำทิศตะวันออก

พระวรุณ เทพประจำทิศตะวันตก

พระยม เทพประจำทิศใต้

ท้าวภูเวง เทพประจำทิศเหนือ

พระอินทร์เป็นเทพอารักษ์ ที่พิทักษ์รักษาพระพุทธรูปศาสนารักษาคุณงามความดี ประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปกครองเมืองสุทิสสนนคร ที่ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ พระอินทร์มีชื่อเรียกหลายชื่อ แต่ที่คุ้นเคยกันมาก คือ ท้าวสักกเทวราชพระอินทร์ ท้าวมโฆวาน เป็นต้น ผิวกายพระอินทร์เป็นสีเขียว มีวัชระและธนูเป็นอาวุธใช้ประหารศัตรูหรือพวกอสูรที่มาทำลายโลก และมีร่างแหเพื่อเอาไว้งัดศัตรูที่จับมาได้ พระอินทร์มีเทพบริวารองค์หนึ่ง ที่ในเวลาปกติแล้วจะมีร่างเป็นเทพผู้ชายแต่ถ้าพระอินทร์จะเสด็จประพาสที่ได้จึงจะแปลงร่างเป็นช้างใหญ่มีสามเศียรเรียกว่าช้างเอราวัณ เป็นพาหนะให้ประทับ ศิลาอาสน์ของพระอินทร์มีชื่อเรียกว่า บันฑุกัมพล มีความยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๔๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ ยุบลงเหมือนฟองน้ำขณะประทับนั่งและพวยพุ่งขึ้นเหมือนเดิมเมื่อลุกขึ้น แต่ถ้าขณะที่พระอินทร์ประทับอยู่ ศิลาอาสน์ร้อนหรือแข็งกระด้างก็แสดงว่าต้องมีเหตุการณ์เกิดขึ้นคือ พระอินทร์จะสิ้นอายุ พระอินทร์จะสิ้นบุญ สัตว์อื่นที่มีอำนาจกว่าอยู่บริเวณนั้น เพราะเดชแห่งศีลของสมณพราหมณ์ ที่บำเพ็ญตบะเพื่อวัตถุประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือมีเหตุการณ์เดือดร้อนเกิดขึ้นในมนุษยโลก ซึ่งพระอินทร์จะต้องเสด็จลงมาแก้ไข

พระนารายณ์หรือพระวิष्ณูเป็นเทพเทวราชที่ปกป้องคุ้มครองภัยได้ทั้ง ๓ โลก สามารถปราบยุคเข็ญได้ ที่ประทับของพระองค์เรียกว่า ไวกูณฐ์สถิต อยู่ใต้เกษียรสมุทร เป็นทองทั้งแผ่น มีอาณาเขต แปดหมื่นโยชน์ วิมานเป็นแก้ว เสาและซ่อฟ้าใบระกาเป็นเพชรพลอย ในเวลาปกติพระองค์จะบรรทมบนบัลลังก์ หลังพญานาคนาคราชในเวลาเสด็จประพาสที่ได้มีครุฑเป็นพาหนะ พระนารายณ์มี ๔ กร อาวุธมี ๕ อย่าง คือ สังข์ จักร คทา ธนู และพระขรรค์ มีสีกายที่เปลี่ยนไปตามความดีและความชั่วของมนุษย์ที่สะท้อนไปหา เช่น

ถ้ามนุษย์ประกอบกรรมดีที่สุดพระองค์มีกายสีขาว

ถ้ามนุษย์มีความดี สามในสี่พระองค์มีกายสีแดง

ถ้ามนุษย์มีความดี สองในสี่พระองค์มีกายสีเหลือง

ถ้ามนุษย์มีความดี หนึ่งในสี่พระองค์มีกายสีดำหรือสีดำอัญชัน

ในเวลาพระนารายณ์เสด็จไปปราบหมู่มารต่างๆ พระองค์จะทรงแปลงเพศหรืออวตารเป็นรูปต่างๆ เช่นมีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู / บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ)

๓. เทพอารักษ์ พระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ภาพเทพอารักษ์บนบานประตู/บานหน้าต่างเขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพพระเคราะห์และเทพผู้ทรงฤทธิ์และเทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางหน้าต่างบานที่ ๒๕ เทพอารักษ์ผิวกายสีน้ำตาลมีเศียรเป็นช้าง มี ๔ กร ถือศาสตราวุธมีพาหนะเป็นหนูขาว ระบุว่าเทพพระมหาวิฆเนกทรงมุสิกพาหนะปราบสรวงสังคีตหน้าต่างบานที่ ๒๖ เทพอารักษ์ผิวกายสีน้ำตาล มีเศียรเป็นช้าง มี ๔ กร ถือศาสตราวุธ มีพาหนะเป็นเต่า ระบุว่าเทพพระมหาวิฆเนกทรงพาหนะไปชिरสผู้วิจัยจึงเลือกมาเฉพาะบานที่เกี่ยวกับเทพที่ตรงกับตำราภาพเทวรูปและเทพนพเคราะห์เทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางคือตำราภาพเทวรูปไสยศาสตร์

ภาพที่ ๓๔ พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม

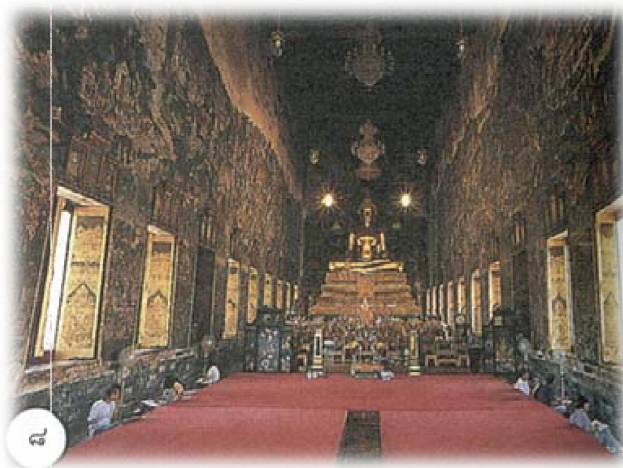

ประวัติ

พระอุโบสถของวัดสุทัศน์ จัดว่าเป็นพระอุโบสถที่ยาวที่สุดในประเทศไทย พระประธานภายในพระอุโบสถ คือ พระพุทธตรีโลกเชษฐ์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทั้งพระอุโบสถ และพระประธานนี้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ผนังด้านในของพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ซุ้มประตูและหน้าต่างเป็นซุ้มยอด มีลักษณะแปลกและงดงามมาก รอบ ๆ พระอุโบสถ มีซุ้มเสมา ๘ซุ้ม ตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว เป็นใบเสมาคู่ซึ่งทำจากหินอ่อนสีเทา สลักเป็นภาพช้าง ๓เศียร รวงชูดอกบัวตูมเศียรละ ๑ดอก เบื้องบนมีดอกบัวบาน ๓ดอก บนกำแพงแก้วด้านทิศเหนือและทิศใต้ มีเกยอยู่ด้านละ ๔เกย ซึ่งใช้เป็นที่สำหรับประทับโปรยทานแก่ประชาชนในงานพระราชพิธี เรียกว่า เกยโปรยทาน ภาพวาดบนฝาผนังในอุโบสถ ที่เป็นรูป เปรต ตนหนึ่งนอนพาดกายอยู่ และมีพระสงฆ์ยืนพิจารณาอยู่ ซึ่งภาพนี้มีชื่อเสียงมากในสมัยอดีต เป็นที่เลื่องลือกันของผู้ที่ไปที่วัดแห่งนี้ว่าต้องไปดูศาสนสถานและศาสนวัตถุอันงดงามล้ำค่า กล่าวกันว่าในทาสถาปัตยกรรมนี้ วัดสุทัศนเทพวรารามได้รับคำยกย่องว่า วัดที่มีการออกแบบ วางแผนผังกลุ่มอาคารและตัวอาคารได้สัดส่วนงดงามที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ และมีศิลปวัตถุมีค่าอยู่มากมาย อาทิพระอุโบสถพระอุโบสถที่มีขนาดใหญ่ยาวสวยงามที่สุดในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ สำเร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ. ๒๓๘๖เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบสถาปัตยกรรมไทย ขนาดกว้าง ๒๒.๖๐ เมตร ยาว ๗๒.๒๕ เมตร เป็นอาคารสูงใหญ่มาก มีเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่รองรับหลังคาทั้งหมด ๖๘ ต้น หลังคา ๔ ชั้น และชั้นลด ๓ ชั้น มีข้อฟ้าใบระกา หางหงส์ มุงกระเบื้องเคลือบสีเขียวเป็นพื้น คั่นกรอบด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลือง

พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม มีขนาดใหญ่ยาวที่สุดในประเทศไทยวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหารพระอารามหลวงชั้นเอกพิเศษ ชนิดราชวรมหาวิหารหน้าบันมุขหน้าและหลัง

เป็นไม้แกะสลักลายประดับกระจกสีด้านหน้าหรือด้านทิศตะวันออกสลักเป็นรูปพระอาทิตย์ประทับนั่งในบุษบกบนราชรถเทียมราชสีห์ มีคติความเชื่อว่า พระอาทิตย์เป็นผู้ให้แสงสว่างแก่โลกในเวลากลางวัน พระวรกายเป็นสีแดงสวมเทริดทรงน้ำเต้ากลม พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัวบาน หมายถึงการห้ามอุปัทวอันตรายทั้งปวง ส่วนพระหัตถ์ขวาถือดอกบัวตูม หมายถึงการอำนวยการอันว่องไวด้านหลังหรือด้านทิศตะวันตกสลักเป็นรูปพระจันทร์ประทับนั่งในบุษบกบนราชรถเทียมม้า มีคติความเชื่อว่า พระจันทร์เป็นเทพเจ้าผู้ให้แสงสว่างแก่โลกในเวลาตอนกลางคืน พระวรกายสีขาว สวมเทริดทรงน้ำเต้ากลม พระหัตถ์ขวาถือพระขรรค์ การสลักหน้าบันเป็นรูปพระอาทิตย์และพระจันทร์ หมายถึงว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์เวียนรอบเขาพระสุเมรุคือพระวิหารหลวงผนังพระอุโบสถได้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างชั้นครูในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นภาพพระพุทธประวัติของพระสมณโคดม พระพุทธเจ้าพระองค์ที่ ๒๘ และภาพพระปัจเจกพระพุทธเจ้า ชุ่มประดูและหน้าต่างเป็นชุ่มยอดที่พระพิชัยมหามงกุฎ ที่มีลักษณะค่อนข้างแปลกและงดงามมาก

ภาพที่ ๓๕ จิตรกรรมในสกุลช่างหลวง

ซึ่งมักปรากฏอยู่ตามวัดต่างๆ ในกรุงเทพฯ หรือหัวเมืองใหญ่ หลายคนอาจเคยสังเกตเห็นเวลาไปวัดบ้างแล้ว แต่ไม่เคยสังเกตดูอย่างจริงจัง ความจริงการดูจิตรกรรมฝาผนังนั้นไม่ยาก ถ้าเรารู้ว่าเรื่องราวในภาพนั้นเกี่ยวกับอะไร ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเขียนอยู่ในสามเรื่องใหญ่ๆ ตามขนบธรรมเนียมโบราณ ได้แก่ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก และไตรภูมิ อันเป็นที่นิยมเขียนกันมาก ในสมัยอยุธยาจนถึงยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับคราวนี้จะแนะนำให้ชมจิตรกรรมฝาผนัง ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เท่านั้น

เมื่อเข้าไปในโบสถ์หรือวิหารซึ่งเป็นอาคารสี่เหลี่ยม กราบนมัสการพระพุทธรูปประธานซึ่งประดิษฐานเป็นศูนย์กลางแล้ว ก็ลองเดินชมผนังทั้งสี่ด้าน เริ่มจากผนังด้านหลังองค์พระประธาน มักเขียนเป็นเรื่อง ไตรภูมิ เป็นการอธิบายจักรวาลและภูมิ คือ อรูปภูมิ คือที่อยู่ของพรหม มักเขียนเป็นวิมานอยู่ด้านบนสุด รูปภูมิ จะอยู่ต่ำลงมาเขียนเป็นยอดเขาพระสุเมรุ มีปราสาทที่ประทับของพระอินทร์อยู่บนยอดเขา มีภูเขาลูกคือ "เขาสัตตบริภัณฑ์" บนยอดมีวิมานลดหลั่นกันลงมา บน

อากาศด้านข้างเขียนรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์ บริเวณดินเขาสองด้านเป็นที่ตั้งของ กามภูมิ หรือแดนมนุษย์โลก

ผนังตรงข้ามองค์พระประธาน มักเขียนเรื่อง พุทธประวัติตอนมารผจญ ตรงกลางเป็นรูป พระพุทธเจ้าประทับเหนือโพธิบัลลังก์ ด้านล่างมีแม่พระธรณีบีบมวยผม ปล่อน้ำท่วมทัฬหภูมิ มารด้านซ้ายของพระพุทธเจ้านั้นจะเป็นตอนที่พญามารนำทัฬหมาส ส่วนด้านขวาจะเห็นว่าโดนน้ำท่วมจน พายแพ้ไป ทัฬหภูมินี้ช่างเขียนมักจะวาดให้มีชนหลายชาติ หลายภาษา ทั้งจีน แขก ฝรั่งเศส สื่อให้เห็นว่า ชาวต่างชาติที่นับถือคนละศาสนานั้นเปรียบดังมารผจญ มักจะเขียนภาพให้ดูดุน่ากลัว รวมถึงสีสัน ที่เข้มแรง

ผนังสองด้านขององค์พระประธาน ด้านบนเขียนรูปเทพชุมนุมเรียงกันประมาณ ๒-๔ ชั้น ด้านล่างลงมาส่วนใหญ่เขียนเรื่อง พุทธประวัติ โดยเริ่มจากพระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพระสันตดุสิต เทวบุตร เหล่าเทวดาเทวทูตเชิญให้จุติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แล้วจึงดำเนินเรื่องไปจนถึงปรินิพพาน หรือเขียนเรื่อง ทศชาติชาดก สิบชาติสุดท้ายของพระบรมศาสดา ซึ่งบำเพ็ญมหาบารมีสิบประการ ประกอบไปด้วย เตมียราชชาดก บำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือการออกบวช พระมหาชนกชาดก วิริยะบารมี สำแดงความเพียรอันแรงกล้า สุวรรณสามชาดก แสดงเมตตาบารมี เนมิราชชาดก แสดง อธิษฐานบารมี มโหสถชาดก แสดงปัญญาบารมี ภูริทัตตชาดก แสดงศีลบารมี จันทกุมารชาดก แสดง ขันติบารมี มีความอดทนเป็นที่ตั้ง นารทชาดก แสดงอุเบกขาบารมี เสวยพระชาติเป็นพรหมเทวะ วิหุลชาดก แสดงสัจจบารมี ถือความสัตย์ยอมสละชีวิตได้ และเวสสันดรชาดก แสดงทานบารมี บางแห่งจะเขียนผนังหนึ่งเป็นเรื่องพุทธประวัติ อีกผนังหนึ่งเป็นเรื่องทศชาติชาดก หรือเขียนเฉพาะมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ก็มี แต่จิตรกรรมฝาผนังในวัดหลายแห่งก็อาจไม่เป็นไปตามขนบนี้ เนื่องจากช่างเขียนได้รับอิทธิพลทางศิลปะจากที่อื่น หรือจากความนิยมในยุคสมัยนั้น เช่น ที่ฝาผนังโบสถ์วัดเครือวัลย์ ธนบุรี เขียนเป็นเรื่อง พระเจ้าห้าร้อยชาติ ที่ผนังโบสถ์วัดราชประดิษฐ์เป็นเรื่อง พระราชพิธีสิบสองเดือน ในวิหารวัดโสมนัสเป็นเรื่อง อีเหนา เป็นต้น

นอกจากเรื่องราวทางพุทธศาสนาแล้ว ช่างเขียนยังได้สอดแทรกภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ลักษณะสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้าง การแต่งกาย งานประเพณี เอาไว้ ภาพเหล่านี้เรียกว่า ภาพกนก ซึ่งมีเสน่ห์น่าสนใจสำหรับคนช่างสังเกต ทั้งยังเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ที่ได้ใช้ศึกษาค้นคว้ากันอีกด้วย

ความงามของจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏอยู่ตามโบสถ์ วิหาร ต่างๆ นั้น ไม่มีกาลเวลา คือจะเริ่มต้นดูวันไหน เมื่อไร ก็กระทำได้โดยสะดวก นอกเหนือจากความเป็นศิลปะประจำชาติที่งดงามแล้ว ยังใช้เวลาในการชมมากเท่าไร ยิ่งจะได้เรียนรู้ และซาบซึ้งในสพระธรรมไปพร้อมกัน มีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู/บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพพระเคราะห์และเทพผู้ทรงฤทธิ์และเทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง

ภาพที่ ๓๖ “ครุฑยุคนาค”

สำหรับ ชุ่มประตู่ทางเข้าพระอุโบสถ บานประตูด้านนอกเป็นภาพจิตรกรรมรูป “ครุฑยุคนาค” ซึ่งเป็นพระราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ในรัชกาลที่ ๒ มาจากพระนามเดิมว่า ฉิม และคำว่า วิมานฉิมพลีเป็นที่พำนักของครุฑพญาแห่งนรก จึงทรงใช้ครุฑเป็นตราประจำพระองค์แทนพระบรมนามาภิไธย บ้างก็กล่าวว่า ในเวลานั้นรัชกาลที่ ๒ ทรงนิยมเรื่องรามเกียรติ์และทรงเทียบพระองค์เป็นพระราม (หรือพระนารายณ์อวตาร) แม้แต่พระราชโอรสยังพระราชทานนามว่า เจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาคือรัชกาลที่ ๔) ตามชื่อพระมงกุฎในเรื่องนี้ จึงทรงใช้ครุฑซึ่งเป็นพาหนะของพระนารายณ์ เป็นตราประจำพระองค์

๔. เทพารักษ์ พระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส

เทพารักษ์บนบานประตู/บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพารักษ์หน้าที่เทพผู้ทรงฤทธิ์และเทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางและเทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) ดังนั้นไม่ว่ารูปเทพเทวดา สัตว์หิมพานต์ อสูร มนุษย์ ฯลฯ ใดๆ ก็ตาม หากมิได้ตั้งอยู่ ณ บริเวณทางเข้าออก ประตูหน้าต่าง หรือช่องก็ไม่จำเป็นว่าเป็นเทพารักษ์บนบานหน้าต่างที่ ๒๓ ภาพเทพารักษ์ผิวกายสีขาว พระหัตถ์ถือคันไถบนบานหน้าต่างที่ ๒๔ ภาพเทพารักษ์ผิวกายสีขาวในมือทั้งสองจับมนุษย์ไว้มี ๒ คนยืนอยู่ข้างๆ หน้าและหลังผู้วิจัยจึงเลือกมาเฉพาะบานที่เกี่ยวกับเทพที่ตรงกับตำราภาพเทวรูปและเทพนพเคราะห์เทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางคือตำราภาพเทวรูปไสยศาสตร์เลขที่ เลขที่ ๗๐ พระพลเทพไถนาพระหัตถ์จับดอสุรสัตว์บาทด้วยเชือกบาท

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอาจกล่าวได้ว่าจิตรกรรมภาพเทพารักษ์อาคารพุทธสถานในสมัยรัตนโกสินทร์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เห็นได้ว่ามีความแตกต่างจากเทพผู้พิทักษ์ในสมัยอยุธยาอย่างชัดเจน

เนื่องจากภาพเทพผู้พิทักษ์ในสมัยอยุธยาเท่าที่เหลือให้เห็นในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นภาพเทวดายืน แทนในลักษณะที่คล้ายๆกัน ไม่ต้องการแสดงให้เห็นว่าเป็นเทพองค์ใด เพียงแต่ต้องการสื่อให้เห็นว่าเป็น “อารักษ์” หรือเทพผู้คุ้มครองประจำพุทธสถานเท่านั้นส่วนภาพเทพผู้พิทักษ์พุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ชุดนี้ พบว่ามีการอัญเชิญเทพต่างๆ มารักษาพระทวารพระบัญชาเป็นการเฉพาะองค์ แตกต่างกันไปในแต่ละบาน เน้นให้เห็นถึงเรื่องราวและความสำคัญของเทพผู้พิทักษ์ซึ่งมีบทบาทมากขึ้นกว่าเดิมภาพเทพผู้พิทักษ์ที่ได้อัญเชิญมาเป็นเทพผู้พิทักษ์พุทธสถานจิตรกรรมชุดนี้ ประกอบไปด้วย ๑. เทพพระเคราะห์ ๒. ทิศบาล(เทพผู้รักษาทิศ) ๓. เทพผู้ทรงฤทธิ์ และเทพที่เกี่ยวข้องกับ คัมภีร์นารายณ์สิบปาง๔.เทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) และเทพอื่นๆ

ภาพเทพองค์ต่างๆ อันมีที่มาจากศาสนาฮินดูเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าทุกองค์ล้วนเป็นผู้ทรงฤทธิ์ที่มีพลังอำนาจ ทั้งอำนาจในการสร้างสรรค์และทำลายสิ่งชั่วร้าย จึงมีความเหมาะสมต่อการอัญเชิญมาเป็นผู้พิทักษ์พุทธสถาน โดยรูปปรากฏของเทพเหล่านี้ได้ถ่ายทอดมาจากเนื้อหาในคัมภีร์ทางโหราศาสตร์และไสยศาสตร์ โดยเฉพาะคัมภีร์พระนารายณ์สิบปางของไทย(ที่กรับเทพปรกณ์มเดิมจากอินเดีย ครึ่งก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และได้นำมาดัดแปลงเนื้อหาบางอย่างตามความนิยมของคนไทยในสมัยนั้น ทำให้มีเนื้อหาบางส่วนเปลี่ยนไปจากคัมภีร์ของทางอินเดียอยู่บ้าง)โดยช่างเขียนได้ถ่ายทอดออกมาเป็นเทพผู้พิทักษ์ได้อย่างเหมาะสมกับคติของ “อารักษ์” เดิม อันหมายถึงผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาศาสนสถาน สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้ง และการผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาฮินดูในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม คติการเขียนภาพเช่นนี้คงไม่ได้รับความนิยมมากเท่าใด ทั้งนี้เนื่องจากหลังจากช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้วการเขียนภาพเทพผู้พิทักษ์ก็ได้กลับไปเขียนเป็นภาพเทวดายืนแทนตามแบบอย่างเดิมที่เคยเขียนกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจิตรกรรมสมัยอยุธยากรุงศรีอยุธยาเป็นมหานครอันยิ่งใหญ่เต็มไปด้วยโบสถ์วิหารมากมายและก่อสร้างขึ้นอย่างวิจิตรดั่งนั้นวัดจึงผูกพันกับผู้คนในสังคมสมัยนั้นอย่างมากเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาวัดจึงถือเป็นสมบัติของชุมชนเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาวัดจึงมีความงดงามวิจิตรบรรจงทั้งภายนอกและภายในโดยเฉพาะภายในพระอุโบสถและวิหารตลอดจนอาคารศาสนสถานจะมีจิตรกรรมประดับตกแต่งตามฝาผนังและเพดาน

จิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยานั้นลักษณะขององค์ประกอบภาพมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวที่ปรากฏในหนังสือคัมภีร์หรือวรรณกรรมทางศาสนาที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้การออกแบบองค์ประกอบภาพย่อมขึ้นอยู่กับเนื้อหาตามเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในหนังสืออันศักดิ์สิทธิ์เป็นการสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานเนื้อเรื่องทางพุทธศาสนาเป็นเรื่องราวที่เน้นพุทธบารมีโดยแฝงคติธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนาแต่ละเรื่องได้รับการเลือกสรรใช้เป็นหัวข้อในการเขียนภาพจิตรกรรมตามความนิยมของยุคสมัย

ภาพที่ ๓๓๗ อุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส หรือ วัดพระแก้ววังหน้า

เทพอารักษ์ พระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทธาวาส

วัดบวรสถานสุทธาวาสหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “วัดพระแก้ววังหน้า” มีสิ่งก่อสร้างสำคัญที่เหลืออยู่เพียงอย่างเดียวคือ พระอุโบสถ ส่วนสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ถูกรื้อถอนไปหมดแล้ว ชื่อ “วัดพระแก้ววังหน้า” เป็นชื่อเรียกตามลักษณะของวัดในฐานะที่เป็นวัดประจำพระบรมราชวัง (วังหน้า) เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่อยู่ในเขตพระบรมมหาราชวัง (วังหลวง) อันเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต (พระแก้ววังหลวง) และเนื่องจากเป็นพระอารามประจำราชวังเช่นกัน จึงไม่มีพระสงฆ์อาศัยจำพรรษา ตามนบธรรมเนียมที่เคยมีมาแต่ครั้งโบราณกาล

ประวัติความเป็นมา

เมื่อครั้งการก่อสร้างพระราชวังสถานมงคล ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท พระองค์โปรดให้สร้าง “วัดหลวงซี” บริเวณด้านเหนือของพระราชวังสถานมงคล สำหรับเป็นสถานที่จำศีลของนางชี นามว่า นกนางแมน ซึ่งเป็นมารดาของนักร้องอี ธิดาในสมเด็จพระอุไทยราชา พระเจ้ากรุงกัมพูชา พระสนมเอกในพระองค์ ต่อมา ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ วัดหลวงซีเกิดชำรุดทรุดโทรม พระองค์จึงโปรดให้รื้อกุฏิวัดหลวงซีลง แล้วใช้สถานที่บริเวณนั้นสร้าง “สวนกระต่าย” จนสิ้นสมัยของพระองค์

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพ ขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ดังนั้น พระองค์จึงเสด็จมาประทับอยู่ที่พระราชวังบวรสถานมงคล โดยมีการได้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงพระราชวังบวรสถานมงคลมากมาย เนื่องจากพระราชวังบวรสถานมงคลอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม โดยพระองค์โปรดให้ใช้บริเวณสวนเลี้ยงกระต่ายในสมัยสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์เป็นบริเวณสำหรับสร้างวัดภายในพระราชวังบวรสถานมงคลเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เรียกว่า วัดพระแก้ววังหน้า แต่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ พระองค์เสด็จทิวงคตลงเสียก่อน การก่อสร้างวัดพระแก้ววังหน้ามาแล้วเสร็จ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้รับพระราชทานนามว่า "วัดบวรสถานสุทธาวาส"

ภาพหลังสุดเป็นการอัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์แล้ว ก็ยังมีภาพเล่าเรื่องปัจเจกพุทธสวดแทรกอยู่บางผนัง และบางผนังก็ยังไม่สามารถสรุปที่มาได้^{๒๗} จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาสแห่งนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีพระหัตถ์ทูลสมเด็จพระเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า "กรมหมื่นวรวัฒน์ว่าเจ้าฟ้าอิศราพงศ์เป็นแม่กองจัดเลือกช่างให้เขาเขียนในนั้นมีรูปชนช้าง"^{๒๘} และลายพระหัตถ์อีกฉบับทรงกล่าวถึงจิตรกรรมตอนท้องพลุกพล่านว่า "ติดใจรูปเขียนวัดบวรสถานสุทธาวาสอยู่อีกห้องหนึ่ง เห็นว่าดีล้ำเลิศกว่าที่เคยเห็นมา...ไม่เคยเห็นฝีมือช่างผู้นี้ที่ไหนดมาก่อนเลย กรมหมื่นวรวัฒน์บอกว่าชื่อนายมัน เป็นคนของเจ้าฟ้า" ซึ่งหากเป็นจริงตามมติของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ก็น่าจะแสดงว่าจิตรกรรมเหล่านี้เขียนขึ้นในรัชกาลที่ ๔ นอกจากภาพของอดีตพุทธ ตำนานพระพุทธรูปสี่องค์ และปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว โดยเฉพาะบานหน้าต่างบานประตูของพระอุโบสถ ช่างยังได้เขียนรูปเทพอารักษ์ อย่างพราหมณ์-ฮินดูเอาไว้ด้วย

รูปเขียนเทพอารักษ์ อย่างพราหมณ์-ฮินดูบานหน้าต่างบานประตูของพระอุโบสถในอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาสนี้มีทั้งสิ้นอยู่ ๕๔ ภาพ แต่ในตอนนี้มีบางภาพลบเลือนไปหมดแล้วยากแก่การศึกษามากผู้เขียนจึงขอนำภาพเทพอารักษ์เฉพาะบางภาพพอที่จะนำมาเปรียบเทียบได้

ภาพเขียนโดยรวมแล้ว พบว่าเป็นภาพเทพอารักษ์ทั้งหมดล้วนเป็นภาพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูทั้งสิ้น ซึ่งบางภาพก็ตรงตามเทพปกรณัมของอินเดีย และตรงกับตำราภาพเทวรูป และเทวดานพเคราะห์แต่บางภาพก็นำมาแต่งเติมและแก้ไขให้เข้ากับเรื่องราววรรณกรรมของไทย

มีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู/บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพผู้ทรงฤทธิ์และเทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางและเทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) ดังนั้นไม่ว่ารูปเทพเทวดา สัตว์หิมพานต์ อสูร มนุษย์ ฯลฯ ใดๆ ก็ตาม หากมิได้ตั้งอยู่ ณ บริเวณทางเข้าออก ประตู หน้าต่าง หรือช่องก็ไม่แน่ว่าเป็นเทพอารักษ์ ดังจะเห็นได้จากการศึกษาพุทธสถานสมัยรัตนโกสินทร์ในเขตกรุงเทพฯ ในพระอุโบสถและวิหารเพียง ๔ หลังเท่านั้นที่มีการนำเอาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเป็นเทพอารักษ์ในพระอาราม ๓ แห่ง มี ๔ หลังคือ

อุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส มีภาพเทพอารักษ์บนบานประตู/บานหน้าต่าง เขียนภาพจิตรกรรมของเทพอารักษ์หน้าที่เทพผู้ทรงฤทธิ์และเทพที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์นารายณ์สิบปางและเทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) ดังนั้นไม่ว่ารูปเทพเทวดา สัตว์หิมพานต์ อสูร มนุษย์ ฯลฯ ใดๆ ก็ตาม หากมิได้ตั้งอยู่ ณ บริเวณทางเข้าออก ประตู หน้าต่าง หรือช่องก็ไม่แน่ว่าเป็นเทพอารักษ์

วัดบวรสถานสุทธาวาส หรือ วัดพระแก้ววังหน้า เป็นวัดในพระราชวังบวรสถานมงคล เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในพระบรมมหาราชวัง และด้วยเหตุที่เป็นวัดในวัง ดังนั้น

^{๒๗} ดูรายละเอียดในเกษรา นุชอิทธิรา, "การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องตำนานพระพุทธรูปสี่องค์ที่วัดบวรสถานสุทธาวาส", สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต, (ภาควิชาโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕).

^{๒๘} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๕), หน้า ๕๖, ๑๔๓-๑๔๔.

จึงไม่มีพระภิกษุจำพรรษา สร้างขึ้นโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ซึ่งเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การยังไม่แล้วเสร็จ พระองค์เสด็จทิวงคตเสียก่อน การก่อสร้างวัดพระแก้ววังหน้า จึงมาก่อสร้างแล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานนามว่า วัดบวรสถานสุทธาวาส

ปัจจุบัน วัดบวรสถานสุทธาวาส ตั้งอยู่ในสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นวัดที่ไม่มีการประกอบสังฆกรรมใด ๆ และถูกใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีไหว้ครู พิธีครอบครู และพิธีมงคลต่าง ๆ ของบรรดานาฏศิลป์ ดุริยางค์ศิลป์ และกรมศิลปากรศิลปกรรมต่าง ๆ ของวัดพระแก้ววังหน้า ที่เหลืออยู่ในปัจจุบันนี้ มีเพียงพระอุโบสถเท่านั้น เป็นพระอุโบสถ จตุรมุขสูงใหญ่ตั้งสูงตระหง่านอยู่บนฐานซึ่งมีบันไดขึ้นทั้งสองด้าน บริเวณฐานมีชานล้อมโดยรอบ

เสียดายที่พระอุโบสถหลังนี้ ถูกตีกสมัยใหม่บังเสียหมด จนไม่อาจชมความงามของ พระอุโบสถได้ในระยะที่เหมาะสม ในด้านรูปทรงภายนอกแล้ว ต้องนับว่าพระอุโบสถหลังนี้มีความงามสง่าแปลกตาไม่น้อย และเป็นศิลปกรรมสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่สำคัญของวังหน้าที่ทรงสร้างขึ้นนอกจากรูปทรงภายนอกแล้ว ภายในพระอุโบสถยังมีศิลปกรรมสำคัญที่ควรชมคือ พระพุทธรูป ซึ่งเป็น พระประธานของพระอุโบสถตั้งอยู่สุดผนังมุขด้านตะวันตก เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางห้ามสมุทร พระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์ ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างเพื่อสำหรับประดิษฐานในพระอุโบสถนี้

ภาพที่ ๓๘ ภายในพระอุโบสถ

แต่ยังไม่ทันเสร็จก็ประจวบเหมาะจะสวรรคต พระองค์ทรงจบพระหัตถ์ ฝ่าหม่อมพระประธาน พระองค์เจ้าดาราวดีไว้ ดำรัสสั่งไว้ว่า ต่อไปถ้าท่านผู้ใดเป็นใหญ่ได้ทรงบูรณะวัดนั้น ให้ถวายผ้าผืนนี้ ทูลขอให้ช่วยทรงพระให้ด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจบผ้าผืนนั้น ทรงพระพุทธรูปถวายดังพระราชอุทิศ ของกรมพระราชวังมหาศักดิพลเสพย์ ปัจจุบันนี้ พระพุทธรูปองค์นี้ยังคงอยู่ในสภาพดี มีฐานชุกชีและบุษบกครอบ บุษบกนั้นคงเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๔ ขณะที่ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ที่วังหน้า

ดังกล่าวแล้วจะเห็นว่า วัดพระแก้ววังหน้า หรือวัดบวรสถานสุทธาวาส เป็นวัดที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เป็นวัดในพระราชวังหน้าของพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่รัชกาล แม้ปัจจุบันจะ

เหลือเพียงพระอุโบสถเท่านั้นก็ตาม แต่คุณค่าของศิลปกรรมนับได้ว่า มีค่าควรแก่การศึกษาหาความรู้
อย่างยิ่ง

ศิลปกรรมที่นอกเหนือไปจากพระพุทธรูปภายในพระอุโบสถ คือ จิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็น
จิตรกรรมเรื่อง ตำนานพระพุทธรูปสังกัสสะ ประวัตติพระพุทธรูปเจ้า ๒๘ พระองค์ ซึ่งเป็นฝีมือช่างผสมกัน
ระหว่างฝีมือช่าง ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ นอกจากนี้เรื่องตำนานนิทานไทยโบราณ ประวัตติ
พระคเณศ และ ช้าง อุษภูทิต ภาพจากวรรณคดี เรื่องอุณรุท รามเกียรติ์ ภาพเทพารักษ์ในลักษณะ
ของเทพจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มีความเกี่ยวเนื่องในคัมภีร์นารายณ์สิบปาง เทวดานพเคราะห์
เทพผู้รักษาทิศ หรือกลุ่มเทวบุตรไว้บนแผ่นบานประตู/หน้าต่างตลอดจนภาพเทพเจ้า และ อมนุษย์
ของอินเดีย ทั้งที่ปรากฏในมหาภารตคัมภีร์ และคัมภีร์ปุราณะต่างๆ

นอกจากนี้ภาพเทพผู้พิทักษ์เช่นนี้ อาจเป็นเครื่องแสดงถึงฐานันดรศักดิ์ของอาคารด้วย
กล่าวคือ เป็นภาพที่จำกัดให้เขียนได้เฉพาะในวัดที่เป็นพระอารามหลวงเท่านั้น เนื่องจากต้นเค้าของ
เทพต่างๆเหล่านี้ มีความผูกพันกับคติเทวราชมาตั้งแต่ในอดีต ที่ปรากฏบนฝาผนังเป็นเป็นเรื่องราว
ต่าง ๆ จำนวนมากนี้ คงเป็นฝีมือช่างหลายคน เพราะผนังพระอุโบสถนี้กว้างใหญ่มาก มีพื้นที่สำหรับ
เขียนภาพได้มากมาย จึงปรากฏเรื่องราวต่าง ๆ ในลักษณะหลายเรื่องหลายรสหลายฝีมือช่างเขียน

การศึกษาเทพารักษ์ที่นำมาใช้เป็นตัวอย่างทั้ง ๔ อาคาร(จาก ๓ วัด) ถือว่าเป็นวัดที่เป็น
พระอารามหลวงมีความสำคัญระดับสูงของกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้นและวัดที่ นำมาเปรียบเทียบในสมัย
อยุธยายุคกลางตอนปลายทั้ง ๓ วัดก็มีความสำคัญไม่ต่างจากกันเลยล้วนแต่เป็นภาพที่ครูช่างเขียน
ระดับปรมาจารย์ที่หาได้ยากยิ่งในยุคสมัยนี้ซึ่งสมควรจะคัดลอกเก็บไว้ก่อนที่จะลบเลือนจนหมดสิ้นคง
หลงเหลือให้เห็นกันในตามภาพถ่ายในสมุดภาพที่หาเก็บได้ยากยิ่ง

เทพารักษ์ประตู

เทพารักษ์หน้าต่าง

ภาพที่ ๓๙ ภาพเทพารักษ์บนบานประตูและหน้าต่าง

๔.๖ สรุป

จากการศึกษาประเด็นการเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับในพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาทำวจุโลกบาลในพระอุโบสถซึ่งเน้นเปรียบเทียบทั้งในด้าน นิยามความหมายประเภทแนวคิดและบทบาทเทพอารักษ์ในศาสนาเปรียบเทียบแนวคิดและบทบาท เทพอารักษ์ใน ๖ วัด๑.วัดราชนันทารามราชวรวิหาร๒.วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร๓.วัดบวรสถานสุทธาวาส (วัดพระแก้ววังหน้า)๔.วัดคงคารามราชบุรี๕.วัดใหญ่สุวรรณารามเพชรบุรี ๖.วัดไชยทิศ

แรงศรัทธาในศาสนา จะแสดงออกในทางสร้างสรรค์ศิลปะ ทุกศาสนาจะมีสิ่งก่อสร้างที่ ฝากเรื่องราวของแรงศรัทธาไว้ในทางศิลปะ เช่น โบสถ์วิหารของศาสนาพราหมณ์ จะแสดงให้เห็นว่ามีความเคารพต่อพระศิวะอย่างจริงจัง

ในทางพุทธศาสนานั้น การก่อสร้างปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุที่ปรากฏอยู่แสดงให้เห็นถึง จิตใจที่ประณีต สุขุม ประดิษฐ์สิ่งที่บุคคลทำได้ยาก ถ้าไม่อาศัยกำลังศรัทธาแล้ว บุคคลจะทำได้เลย เช่นการแกะพระพุทธรูปไว้ในงาช้าง เป็นต้น

เทพฮินดูในสังคมพุทธเมื่อศาสนาฮินดูพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามายังดินแดนสยามแล้ว คง ได้รับการนับถือควบคู่กันมาโดยตลอด แต่บทบาทของแต่ละศาสนายังคงแตกต่างกันไปบ้าง ขึ้นอยู่กับว่าในช่วงเวลานั้นศาสนาใดได้รับการยกย่องนับถือเป็นศาสนาหลักของบ้านเมืองในสมัยสุโขทัย แม้จะมีหลักฐานว่าผู้คนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก แต่ศิลาจารึกบางหลักในสมัยนั้น เช่น ศิลาจารึกหลักที่ ๒ (วัดศรีชุม) ก็ยังกล่าวถึงเทพเจ้าในศาสนาฮินดู รวมทั้งยังได้ค้นพบเทวรูปในศิลปะสุโขทัยอีกจำนวนไม่น้อย

ส่วนในสมัยอยุธยาซึ่งแม้จะมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของบ้านเมือง แต่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงศาสนาฮินดูและการนับถือเทพเจ้าองค์สำคัญคือ พระอิศวรและพระนารายณ์ ไว้ในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หรือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระองค์ก็โปรดเกล้าฯให้หล่อเทวรูปเทพฮินดูขึ้นหลายองค์ นอกเหนือจากนี้แล้วบทบาทโดยตรงของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ยังปรากฏในงานพระราชพิธีต่างๆของราชสำนักโดยอยู่ในฐานะของผู้ให้ความคุ้มครองและประทานสวัสดิมงคลในงานพระราชพิธี

เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ บทบาทของเทพเจ้าฮินดูก็ได้รับการสืบทอดจากสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในงานพระราชพิธีของราชสำนัก เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ และนับจากนั้นมาพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ก็ล้วนทรงให้ความสำคัญต่อศาสนาฮินดูมาโดยตลอด

เทพเจ้าฮินดูกับบทบาท “อารักษ์” ผู้พิทักษ์เขตต์ศักดิ์สิทธิ์หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงถึงคติการสร้าง “เทพผู้พิทักษ์” หรือ “เทพอารักษ์” ให้เป็นผู้ปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สถิตอยู่ที่บ้านประตู และหน้าต่างองอาคารพุทธสถาน เป็นคติที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เท่าที่พบมีทั้งการสลักลงบนเนื้อไม้การวาดเป็นภาพจิตรกรรม โดยมีทั้งแบบแผนและรูปแบบที่ชัดเจนอยู่อย่างหนึ่ง

คือนิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขรรค์ประทับยืนบนแท่น ที่มักเรียกว่า “เทวดายืนแท่น” ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำสืบต่อกันมายาวนานจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงเริ่มปรากฏความเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการวาดภาพหลังบานประตูและหน้าต่าง โดยมีการสร้างรูปแบบใหม่ๆ ไม่ยึดรูปแบบเดิมอย่างเคร่งครัดอีกต่อไป เช่น เปลี่ยนไปวาดเครื่องหมายมงคลตามคติจีน เนื่องจากเป็นภาพที่มีความหมายเป็นสิริมงคล ภาพกามเทพอัปสร เป็นต้น แต่ที่น่าสนใจที่สุดคือเริ่มมีการนำเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาทำหน้าที่เป็นอารักษ์ผู้พิทักษ์พุทธสถาน ซึ่งสันนิษฐานว่าคตินี้น่าจะเกิดจากโลกทัศน์ที่เชื่อว่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจและอิทธิฤทธิ์มหาศาล ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการเป็นผู้พิทักษ์ป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่างๆ นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อถึงคราวต้องปิดบานประตูและหน้าต่างอาคาร ภาพเทพเจ้าเหล่านั้นยังเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธรูปเจ้าอยู่เป็นนิจกาลสมัยอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม คติการนำเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาใช้เป็นเทพผู้พิทักษ์ มิใช่สิ่งที่พบกันอย่างเป็นปกติวิสัย ดังเห็นได้จากการสำรวจพุทธสถานสมัยรัตนโกสินทร์ในกรุงเทพฯ ในเบื้องต้นนี้ พบอาคารเพียง ๔ หลังเท่านั้นที่มีการนำเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาเป็นเทพผู้พิทักษ์ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าพระอารามทั้ง ๓ แห่งนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นพระอารามที่มีความสำคัญในระดับสูงของกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น

เถรวาทในประเทศไทยปัจจุบัน คือนิกายสรวาทิน เป็นหนึ่งใน ๑๒ นิกาย ซึ่งเป็นคำสอนที่มีคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เข้ามาปะปนถึง ๖๐% มีทั้งวิญญูณนิยม ไสยศาสตร์ เทวนิยม และยังมีหายานนิกายต่างๆ เช่นคฤหยาน รหস্যาน มนต์ยาน วัชรยาน สุธาวดี จินนิกาย อาณัม นิกาย ปะปนกันอยู่จนยากที่จะแยกออกจากกันได้ ในวัดพุทธวัดเดียวอาจจะมีรูปเคารพของนิกายต่างๆ พระพรหม (ถ้ามีหน้าเดียวคนทำบุญ ๑ ครั้ง ถ้ามี ๔ หน้าคนทำบุญ ๔ ครั้ง ได้มากกว่ามีหน้าเดียว ๔ เท่า) พระพิฆเนศ พระราหู (อสุรหัวขาด) เจ้าแม่กวนอิม รวมทั้งเทพเจ้าต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อหารายได้เข้าวัดให้มากที่สุดนั่นเอง แต่ต้องแลกกับการทำลายพุทธศาสนาที่แท้จริงให้หมดไปจากเมืองไทย และปิดบังไม่ให้ประชาชนชาวไทยได้พบกับพุทธศาสนาที่แท้จริง พุทธศาสนาแท้ในประเทศไทยในปัจจุบันนี้จึงเหลืออยู่ไม่ถึง ๑% นอกนั้นเป็นของเทียม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท โดยเน้นศึกษาเทพารักษ์จุลโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมภาพเขียน(จิตรกรรม) ประเภททิวดยืนแท่นในพระอุโบสถ สมัยอยุธยาตอนปลายและเทพารักษ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่ามีพัฒนาการอธิบายจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสู่พุทธศาสนาอย่างไร ตลอดจนพัฒนาการการอธิบายดังกล่าวมีความเหมือนและต่างกันอย่างไรเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้าต่อไป

ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๒. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓. เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับ เทพารักษ์พุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษาเฉพาะเทพจุลโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมในพระอุโบสถ

ผู้วิจัยได้ตั้งปัญหาที่ต้องการทราบไว้ ๓ ประการ คือ ๑. แนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีความเป็นมาอย่างไร? ๒. แนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพุทธศาสนาเถรวาทมีความเป็นมาอย่างไร ? ๓. เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพารักษ์พุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษาเฉพาะเทพจุลโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมในพระอุโบสถ ๖ แห่งว่ามีพัฒนาการที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันอย่างไร ?

โดยเน้นขอบเขตการวิจัยเอกสารและพื้นที่ในวัดสมัยอยุธยาตอนปลาย ศึกษาเฉพาะวัดคงคารามราชบุรี วัดใหญ่สุวรรณารามเพชรบุรี และวัดไชยทิศ กรุงเทพฯ และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศึกษาเฉพาะวัด ราชนันทารามวรวิหาร วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร และวัดบวรสถานสุทธาวาส(วัดพระแก้ววังหน้า) เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน

จากการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่า

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูบทนี้ สามารถสรุปได้เป็นประเด็นดังนี้

๑) ความหมายคำว่า “เทพอารักษ์”

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นั้นเทพเจ้ามีพระผู้เป็นเจ้าปกครองจักรวาลมีเทพเจ้าน้อยใหญ่ต่างความสำคัญและฐานะลดหลั่นกันไปสถิตอยู่ทั่วไปทุกอณูของจักรวาล เพื่อสร้าง เพื่อรักษา เพื่อพิทักษ์เพื่อป้องกันได้นำเอาธรรมชาติเทพผู้พิทักษ์ หรือ รักษา ในความหมายและคติความเชื่อทั่วไปถึงเทพผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมักนิยมสลักรูปเทพอารักษ์หรือเทพผู้พิทักษ์ไว้ที่หน้าศาสนสถานพระพิฆเนศ เทพเจ้าของฮินดู เป็นโอรสของพระศิวะ มีกายเป็นมนุษย์ ศีรษะเป็นช้าง เป็นเทพที่นิยมบูชากันมากที่สุดในบรรดาเทพฮินดูทั้งหลาย เนื่องจากพระองค์เป็นเทพผู้จัดความขัดข้องและเป็นผู้อำนวยความสะดวกสำเร็จให้แก่กิจการทั้งปวง ชาวฮินดูเมื่อจะประกอบพิธีทางศาสนา ปรับปรุงเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้าใหม่ คือ

(๑) กำหนดให้พระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นผู้สร้างโลก สร้างเทวดาและมนุษย์ ทรงสถิตอยู่ในสิ่งที่ทรงสร้างทุกอย่าง

(๒) อธิบายสภาวะของเทวดาว่า เดิมต้องตายเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่ภายหลังพวกเทวดาได้กระทำพิธีบำเพ็ญตบะและพิธีพลี บูชาพระพรหม พระพรหมจึงประทานความเป็นอมตะ (อมร) ให้

(๓) สร้างเทพเจ้าขึ้นใหม่อีก ๒ องค์ คือ พระศิวะ (เทพแห่งภูเขา) และพระวิฆณุ (เทพแห่งทะเลและมหาสมุทร)

๒) ประเภทของเทพอารักษ์

แนวคิดเรื่อง เทพอารักษ์ ”ในศาสนาพราหมณ์ฮินดูมีการมาอย่างยาวนานจากคติความเชื่อของคนพื้นเมืองโดยพัฒนาการแนวคิดเรื่องเทพอารักษ์ยุคแรกชาวฮินดูได้นำลัทธิพระเวทมาผสมผสานกับคติความเชื่อของคนพื้นเมืองอินเดียโบราณ ซึ่งมีความเชื่อกันว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลกและได้มีการยกย่องชนชั้น พราหมณ์ เป็นชนชั้นสูงสุดในฐานะที่เป็นผู้ซึ่งสามารถติดต่อกับเทพเจ้าโดยเทพเจ้าที่ได้รับการเคารพสูงสุดของศาสนาพราหมณ์นั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ พระองค์ คือ

(๑) พระพรหม ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระธาดา (ผู้ทรงไว้) , พระปรเมศ (ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์) และพระโลกेश (จอมโลก)

(๒) พระนารายณ์ ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระวิฆณุ , พระพิฆณุ หริ, พระอนันตไศยณ

(๓) พระศิวะ หรือ พระอิศวร ซึ่งมีพระนามอื่นที่เป็นที่นิยมเรียกกันคือ พระตรีโลจนะ

จากนั้นเทพตรีมูรติทั้ง ๓ พระองค์ได้จำแลงหรืออวตารลงมาเป็นเทพชั้นรองและชั้นอื่นๆ เพื่อมาปกป้องคุ้มครองจักรวาล โลก มนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติ

๓) พัฒนาการแนวคิดและบทบาทเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์ -ฮินดูที่ปรากฏ ศิลปกรรมทางศาสนา

คำว่า ศิลปกรรม น. สิ่งที่เป็นศิลปะ สิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นศิลปะเช่น งานประติมากรรม งานสถาปัตยกรรมจัดเป็นศิลปกรรม ได้กล่าวถึงบทบาทของเทพอารักษ์ และมีเทพชั้นรองทำหน้าที่ อารักษ์พิทักษ์ผู้รักษาประตู หรือทางเข้าสู่เขาไกรลาส ทั้งแปดทิศ โดยกำหนดให้เขาไกรลาส หรือเขา พระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ทั้งแปดทิศ ซึ่งเทพเจ้าในศาสนาฮินดูไม่จำกัดรูปร่าง จะเป็น มนุษย์ สัตว์ หรือครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ ตามแต่ความเชื่อ ซึ่งสัตว์ที่ไม่มีในโลก

ศาสนาพราหมณ์ยังคงมีอิทธิพลในราชสำนักและในพระราชพิธีบางอย่าง พุทธศาสนาที่นับถือในสุโขทัยระยะแรกเป็นนิกายมหายาน ต่อมาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๑-๑๘๔๒) ทรงนำพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์หรือนิกายหินยานซึ่งเคร่งครัดในพระธรรมวินัยกว่ามาเผยแผ่ ในด้านวรรณคดี มหาकाพย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย ๒ เรื่อง คือ รามายณะ หรือ รามเกียรติ์และมหาภารตะ เป็นที่รู้จักกันดีของคนไทยเรื่องรามายณะพระพิฆเนศในเอเชียแปซิฟิกจากหนังสือตรีเทวปรกณการนับถือพระคเณศนั้นมีอยู่ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ตั้งแต่ภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เป็นต้นมา แต่ที่ยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบันรูปแบบของทวารบาลตามคติไศวะนิกาย “นนทิกะศวร – มหากาล” ในศิลปะแบบเขมรโบราณวัดพุทธาธิส และพระแม่ลักษมีประติมากรรมพระวิฆเณศนารายณ์ ในมหาकाพย์มหาภารตะ

บทบาทของเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สรุปได้ว่าแนวคิดและคติความเชื่อเรื่องเทพอารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีพัฒนาขึ้นมาเพื่อรักษาโลก และมนุษย์ในลักษณะการให้คุณแก่ผู้ประพฤติดีงาม และให้โทษแก่ผู้ประพฤติผิด หรือละเมิด ยิ่งเมื่อถูกพัฒนาแนวคิดแบ่งเป็นระดับชั้นของเทพก็ยิ่งจะเห็นบทบาทของเทพทั้ง ๕ ประเภท คือ

๑) บทบาทเทพผู้ยิ่งใหญ่(เทพตรีมูรติ) ๓ พระองค์ คือ พระพรหม, พระวิฆเณศ และ พระศิวะ

๑.พระพรหม บทบาทหน้าที่ของพระพรหม คือ พระเจ้าผู้สร้าง ผู้ลิขิตความเป็นไปของทุกสรรพสิ่ง เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ทุกคน

๒.พระวิฆเณศ (พระนารายณ์) บทบาทหน้าที่พระ วิฆเณศ ทรงมีเทวานุภาพขจัดเหล่ามารและสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง พระองค์ทรงคุ้มครองทุกสรรพชีวิต

๓.พระศิวะ มหาเทพผู้ทำลายล้าง บทบาทความสำคัญ พระศิวะทรงเป็นมหาเทพผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล พระองค์จะทรงประทานพรวิเศษให้แก่คนผู้หมั่นกระทำความดี และยึดมั่นในศีลธรรมเท่านั้น

๒) เทพเคราะห์ บทบาทหน้าที่ เทพพระเคราะห์ พระวรุณ ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด เป็นผู้สร้างจักรวาลและโลกทั้งสาม คือ ท้องฟ้า พื้นดิน และอากาศด้วยมายา

๓) เทพทิศปาล บทบาทหน้าที่ ของเทพทิศปาล(เทพผู้รักษาทิศ) หมายถึง พระอินทร์ ผู้เป็นเทพแห่งพายุ และผู้ถือวชิระหรือสายฟ้าเป็นอาวุธ

๔) เทพผู้ทรงฤทธิ์ บทบาทหน้าที่เทพผู้ทรงฤทธิ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งส่วนใหญ่เป็นเทพที่พัฒนามาจากความเชื่อพื้นเมืองเดิม เช่น เทพแห่งลม (พระพาย) ซึ่งให้ชีวิตแก่เทพและมนุษย์ทั้งปวงด้วยลมหายใจของพระองค์เองเทพแห่งไฟ(พระอัคนี) เทพแห่งน้ำ(พระวรุณ)

๕) เทพชั้นรอง(เทพบุตร) บทบาทหน้าที่ เทพชั้นรอง(กลุ่มเทวบุตร) หมายถึง พระอัคนี เทพแห่งไฟ เป็นคู่แข่งที่สำคัญของพระอินทร์ ว่ากันว่าเป็นโอรสของฟ้าและดินเช่นเดียวกับพระอินทร์

จากการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า

ตามคติแนวคิดและความเชื่อของพุทธศาสนาเถรวาท เชื่อว่าเทพมีพัฒนาการ การใช้คำว่า "เทพ หรือ เทวดา" ครอบคลุมถึงพรหมทั้งหลายในพรหมโลกด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) อยู่บนสวรรค์ชั้นกามาพจร หรือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามซึ่งมี ๖ ชั้น คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตสวดี เทวดาชั้นรูปจร หรือรูปพรหม ๑๖ ชั้น เป็นเทวดาที่ยังมีกายทิพย์อยู่ เทวดาชั้นอรุปรจร หรือ อรูปพรหม เป็นเทวดาซึ่งไม่มีกายทิพย์

การเกิดเป็นเทวดาไม่ต้องผ่านกรรมมารดา แต่จะเกิดกายเป็นเทวดาเลย เรียกว่า “โอปปาติกะ” มนุษย์จะเกิดเป็นเทวดาได้เมื่อจิตก่อนตายระลึกถึงความดีเล็กน้อยที่เคยทำไว้ในโลกมนุษย์ เกิดเป็นมหากุศลจิต ๘ดวง อันประกอบด้วย หิริ และโอตตปปะ การบริจาคทาน การฟังธรรม หรือการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้น อายุของเทวดา อายุของเทวดามีหน่วยเป็นปีทิพย์ ประมาณอายุของผู้ที่เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ไม่เท่ากัน กล่าวคือ เทวดา ตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ ก็เวียนว่ายตายเกิดเหมือนมนุษย์ เพียงแต่อายุจะยืนกว่ามนุษย์ดังกล่าวไว้ด้านบน เทวดาชั้นต่ำ คือ ชั้นจาตุมหาราชิกา (คำว่า “ชั้น” มิได้หมายความว่า เป็นชั้นซ้อนกันขึ้นไปเหมือนกับตึก และได้หมายความว่าอยู่บนฟ้าหรืออากาศ แต่หมายถึงระดับจิตที่ดีหรือละเอียดลึกซึ้ง บางทีเทวดาอาจจะอยู่ในโลกมนุษย์แต่ต่างมิติกัน เหมือนมนุษย์มองไม่เห็นเชื้อโรคด้วยตาเปล่า แต่เชื้อโรคสามารถมองเห็นมนุษย์ได้ เป็นต้น) มีทั้งเทวดาที่ดีและเทวดาที่ไม่ดี (ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า "เทวดามีฉาภิภูริ" เพียงแต่ทำความดีบางอย่างจึงเกิดเป็นเทวดา)

ในตำราทางพุทธศาสนา มนุษย์เกิดเป็นเทวดาได้ สัตว์เดรัจฉานก็เกิดเป็นเทวดาได้ สัตว์นรกก็เกิดเป็นเทวดาได้ ในทางกลับกัน เทวดาก็สามารถเกิดเป็นสัตว์เหล่านั้นได้เหมือน เมื่อหมดบุญ (ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า "จุติ" ซึ่งแปลว่า "ตาย" ตายแบบเทวดาไม่ทิ้งซากศพ เนื่องจากมีแต่กายทิพย์ คือหายไปเกิดเลย ซึ่งเรียกว่า "ปฏิสนธิ") เทวดาตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ ไม่มีอำนาจมากมายที่จะดลบันดาลความต้องการของมนุษย์ได้ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พึ่งตนเองมากกว่าพึ่งเทวดา ด้วยการอ้อนวอน เพราะถ้าคอยพึ่งเทวดาไม่รู้เมื่อไรจะได้ ต้องคอยเดาใจว่า เทวดาจะพอใจอะไรหรือไม่พอใจอะไร แถมเทวดาบางตนก็พิโรธอีกกล่าวว่าเทวดาจะมาโลกมนุษย์ก็ด้วยกิจบางอย่าง เช่น กลิ่นศีลของผู้ปฏิบัติธรรม เช่น จะมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เวลามาก็มาตอนกลางคืนและยืนเฝ้าพระพุทธเจ้า เนื่องจากเทวดาจะเหม็นกลิ่นมนุษย์ได้ไกลถึง ๑๐๐ โยชน์ (ประมาณ ๑,๖๐๐ กิโลเมตร) หากมนุษย์มาจะรับภัยตัวกลับ ดังนั้น เทวดาจะไม่สนใจมนุษย์ธรรมดาที่ไม่มีศีลธรรมเลย แม้จะเอา

หมูเห็ดเป็ดไก่ก็รื้อยกก็พันตัวก็ตาม เทวดาก็ไม่มาหา ยกเว้นแต่คนที่ดีจริงๆ ที่โบราณว่า "คนดีผีคุ้ม" ก็คือเทวดาจะคุ้มครองเฉพาะคนดีมีศีลธรรม อย่าเอาแต่อ่อนนอนนัก เทวดาไม่สนใจเลย สู้ลงมือทำด้วยความเพียรของมนุษย์เป็นดีที่สุด คนดีจะต้องมีเทวดาที่ดีเป็นผู้รักษาด้วยชีวิตจึงจะปลอดภัยเหมือนกับคนดีก็ต้องมีเทวดาคุ้มครองนี้คือ การนำปรัชญาธรรม ที่มีอยู่ในภาพที่เป็นบุคคลาธิฐาน สื่อนี้ให้คนเห็นว่า เมื่อคนเรามีความดีพร้อมชีวิตเราก็จะมีความปลอดภัย มนุษย์พัฒนาตนแล้ว มีศีลมีธรรม แม้แต่เทวดายังต้องเคารพอ่อนน้อมเหมือนดังพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกทั้งหลาย

เครื่องแต่งกายของเทวดา ชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเทวดาแต่งตัวด้วยเครื่องทรง บ้างก็เสื้อคลุมสีขาว สวมหมวกยอดแหลม เหมือนพระยาแครงนาขวัญ ในพิธีพืชมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ บ้างก็ใส่เครื่องทรงประดับประดาไปด้วยเพชรนิลจินดา มงกุฎยอดแหลม และสร้อยสังวาล

ความเป็นทิพย์ของเทวดาเทวดาไม่มีกายเนื้อ จึงไม่เจ็บไม่ไข้ มีรูปโฉมงดงามจนดูเหมือนกันไปหมด สามารถคงความหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย อยากรู้ทำอะไรก็เพียงนึกเอาเท่านั้น เช่นว่าอยากให้อิมก็ไม่ต้องทานอาหาร เพียงแต่นึกเอาก็อิมแล้ว เรียกว่า อิมทิพย์

การทำความดีของเทวดา ชาวพุทธถือว่า เทวดาบนสวรรค์เป็นภพภูมิที่เสวยสุขอย่างเดียว ไม่สามารถทำความดีได้มาก เนื่องจากไม่มีกายเนื้อ แต่สามารถติดตามผู้ที่ทำความดีอย่างสม่ำเสมอ เพื่ออนุโมทนาบุญ สามารถสวดมนต์และฟังธรรมได้ เมื่อเทวดาหมดบุญแล้วก็ต้องจุติไปเกิดในภพภูมิอื่นๆต่อไป ผู้ที่เป็นเทวดาถือว่าการเกิดในโลกมนุษย์เป็นสุคติภูมิของตน เพราะมนุษย์มีกายเนื้อ สามารถทำความดีได้มาก

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า เทพอารักษ์หมายถึงเทพผู้ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา รวมถึงพุทธสถานสำคัญต่างๆ โดยแบ่งเป็นลำดับชั้น และประเภทต่างๆ ซึ่งในงานวิจัยนี้เน้นศึกษา จตุโลกบาลที่ปรากฏในศิลปกรรมประเภททวารบาลคอยปกป้องคุ้มครองตามแนวคิดและคติความเชื่อของชาวพุทธ ในด้านบทบาทของเทพอารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทนั้นพบว่า ได้มีการอธิบายเทพแบบพราหมณ์ ฮินดูมาทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนาและพุทธสถานตามคติชาวพุทธที่ว่า “สัตตาทေး มะนุสสานัง พุทฺโธ ะคะวา” พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูสอนของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย จากคติดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า เทพและมนุษย์ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏจนกว่าจะบรรลुพระนิพพาน ดังนั้นจึงต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในฐานะเทพอารักษ์แสดงบทบาทคุ้มครองเพื่อหวังบุญกุศลที่จะเป็นเหตุปัจจัยทำดีให้บรรลุพระนิพพานในอนาคต

จากการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ พบว่า

แรงศรัทธาในศาสนา จะแสดงออกในทางสร้างสรรค์ศิลปะ ทุกศาสนาจะมีสิ่งก่อสร้างที่ฝากเรื่องราวของแรงศรัทธาไว้ในทางศิลปะ เช่น โบสถ์วิหารของศาสนาพราหมณ์ จะแสดงให้เห็นว่ามีความเคารพต่อพระศิวะอย่างจริงใจ

ในทางพุทธศาสนานั้น การก่อสร้างปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุที่ปรากฏอยู่แสดงให้เห็นถึงจิตใจที่ประณีต สุขุม ประดิษฐ์สิ่งที่บุคคลทำได้ยาก ถ้าไม่อาศัยกำลังศรัทธาแล้ว บุคคลจะทำได้ไม่เลย เช่นการแกะพระพุทธรูปไว้ในงาช้าง เป็นต้น

เทพอินดูในสังคมพุทธเมื่อศาสนาฮินดูพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามายังดินแดนสยามแล้ว คงได้รับการนับถือควบคู่กันมาโดยตลอด แต่บทบาทของแต่ละศาสนายังคงแตกต่างกันไปบ้าง ขึ้นอยู่กับว่าในช่วงเวลานั้นศาสนาใดได้รับการยกย่องนับถือเป็นศาสนาหลักของบ้านเมืองในสมัยสุโขทัย แม้จะมีหลักฐานว่าผู้คนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก แต่ศิลาจารึกบางหลักในสมัยนั้น เช่น ศิลาจารึกหลักที่ ๒ (วัดศรีชุม) ก็ยังกล่าวถึงเทพเจ้าในศาสนาฮินดู รวมทั้งยังได้ค้นพบเทวรูปในศิลปะสุโขทัยอีกจำนวนไม่น้อย

ส่วนในสมัยอยุธยาซึ่งแม้จะมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของบ้านเมือง แต่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงศาสนาฮินดูและการนับถือเทพเจ้าองค์สำคัญคือ พระอิศวรและพระนารายณ์ ไว้ในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หรือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระองค์ที่โปรดเกล้าฯ ให้หล่อเทวรูปเทพอินดูขึ้นหลายองค์ นอกเหนือจากนี้แล้วบทบาทโดยตรงของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ยังปรากฏในงานพระราชพิธีต่างๆ ของราชสำนักโดยอยู่ในฐานะของผู้ให้ความคุ้มครองและประทานสวัสดิมงคลในงานพระราชพิธี

เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ บทบาทของเทพเจ้าอินดูก็ได้รับการสืบทอดจากสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในงานพระราชพิธีของราชสำนัก เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ และนับจากนั้นมาพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ก็ล้วนทรงให้ความสำคัญต่อศาสนาฮินดูมาโดยตลอด

เทพเจ้าอินดูกับบทบาท “อารักษ์” ผู้พิทักษ์เขตศักดิ์สิทธิ์หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงถึงคติการสร้าง “เทพผู้พิทักษ์” หรือ “เทพอารักษ์” ให้เป็นผู้ปกป้องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สถิตอยู่ที่บานประตูและหน้าต่างองอาคารพุทธสถาน เป็นคติที่พบแพร่หลายมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เท้าที่พบมีทั้งการสลักลงบนเนื้อไม้การวาดเป็นภาพจิตรกรรม โดยมีทั้งแบบแผนและรูปแบบที่ชัดเจนอยู่อย่างหนึ่ง คือนิยมทำเป็นภาพเทวดาถือพระขรรค์ประทับยืนบนแท่น ที่มักเรียกว่า “เทวดายืนแท่น” ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทำสืบทอดกันมายาวนานจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงเริ่มปรากฏความเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการวาดภาพหลังบานประตูและหน้าต่าง โดยมีการสร้างรูปแบบใหม่ๆ ไม่ยึดรูปแบบเดิมอย่างเคร่งครัดอีกต่อไป เช่น เปลี่ยนไปวาดเครื่องหมายมงคลตามคติจีน เนื่องจากเป็นภาพที่มีความหมายเป็นสิริมงคล ภาพกามเทพอัปสร เป็นต้น แต่ที่น่าสนใจที่สุดคือเริ่มมีการนำภาพเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาทำหน้าที่เป็นอารักษ์ผู้พิทักษ์พุทธสถาน ซึ่งสันนิษฐานว่าคตินี้น่าจะเกิดจากโลกทัศน์ที่เชื่อว่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจและอิทธิฤทธิ์มหาศาล ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เหมาะสมต่อการเป็นผู้พิทักษ์ป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่างๆ นอกเหนือจากนี้แล้ว เมื่อถึงคราวต้องปิดบานประตูและหน้าต่างอาคาร ภาพเทพเจ้าเหล่านั้นยังเปลี่ยนมาอยู่ในฐานะผู้บูชาพระพุทธรูปเจ้าอยู่เป็นนิมิตกาลสมัยอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม คติการนำเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาใช้เป็นเทพผู้พิทักษ์ มิใช่สิ่งที่พบกันอย่างเป็นปกติวิสัย ดังเห็นได้จากการสำรวจพุทธสถานสมัยรัตนโกสินทร์ในกรุงเทพฯ ในเบื้องต้นนี้ พบอาคารเพียง ๔ หลังเท่านั้นที่มีการนำเทพเจ้าในศาสนาฮินดูมาเป็นเทพผู้พิทักษ์ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า

พระอารามทั้ง ๓ แห่งนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นระอารามที่มีความสำคัญในระดับสูงของกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ทำให้ได้แง่มุมที่น่าจะเป็นประโยชน์ในการศึกษา

๑. แนวคิดเรื่องเทพารักษ์ เหมือนกันใน ๒ ศาสนาคือมีระบบความเชื่อเรื่องเทพเหมือนกัน เทพของพราหมณ์อยู่ทุกอณูของอากาศที่ตั้งตามชื่อของเหตุที่เกิดของเทพนั้นๆแต่ในทางพุทธเถรวาทยังเป็นเรื่องสมมติอยู่ซึ่งให้ความสำคัญของคุณธรรมของเทพมากกว่า พระพุทธเจ้าให้เห็นธรรมมากกว่าอย่างอื่น

๒. ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ สรุปได้ว่า คนเราในกรณีความเชื่อเรื่องเทพของคนทั่วไปทำไมเทพจึงอยู่ตามบ้านประตู/หน้าต่างของพระอุโบสถที่เป็นที่สถิตขององค์พุทธปฏิมาเป็นอนุสาวรีย์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีความเพียบพร้อมไปด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณคือเป็นผู้ที่หมดจากกิเลสตัณหาทั้งปวงการ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการเทวรักษ์คือเทพารักษ์ที่ครูช่างได้อุทิศตนเพื่อคุ้มครองพระศาสนาโดยอัญเชิญเทพในชั้นต่างๆลงมาแสดงเขียนเป็นภาพเคารพเพื่อรักษาศาสนสถานไปชั่วกาลนาน

๓. ควรศึกษาแนวคิดเรื่องเทพารักษ์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับเทพารักษ์ในพุทธศาสนาเถรวาท เพราะในมิติของพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีแนวคิดเรื่องไตรกาย และเทพในสรวงสวรรค์แดนสุขาดีแบ่งเป็นลำดับชั้นและภพภูมิต่าง

๔. ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระนารายณ์สืบทอดตามคติพราหมณ์-ฮินดูกับคติพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งอาจทำให้ทราบว่าเหตุใดศาสนาพราหมณ์ฮินดูจึงมีเทคนิควิธีการเผยแพร่ศาสนาเพื่อกลืนและทำลายพุทธศาสนาและขณะเดียวกันพุทธศาสนาแบบคติไทยเองก็พยายามอธิบายนารายณ์สืบทอดในอีกมิติหนึ่ง โดยมีได้กำหนดให้พระพุทธเจ้าเป็นอวตารของพระนารายณ์ แต่ให้อวตารของมาเป็นพระกฤษณะแทนพุทธอวตาร

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. ฎีกาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แผนกตำรา. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล. ชุด ๕๑ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับสยามรัฐ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อภิธานมัตถกบาลีและอภิธานมัตถกวิภาวินีฎีกาแปล. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. วิสุทธิมรรคฉบับแปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. วิสุทธิมรรคแปลภาคตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. มงคลสูตรที่ปนี พุติโย ภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. มงคลสูตรที่ปนีแปล เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. นารายณ์สิบปาง ลิลิต. พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๗. กรมศิลปากร. ทวารบาล

ศาสตราจารย์ คุณหญิง แม้นมาส ชวลิต, สมุดข่อย. มรดกไทยโครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย
พิมพ์ที่ : บริษัท สตาร์ปรีนท์ จำกัด. ๒๕๔๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, วรรณกรรมศาสนา ได้ทรงพระนิพนธ์เรื่อง
พระปฐมสมโพธิกถาฉบับปริจเฉทที่ ๑๒ พรหมัชฌเณสนปริวรรตแสดงพระธรรม ปริจเฉทที่ ๒๔ เท
โวโรหนปริวรรต. ๒๕๓๓

กรมศิลปากร. จักกวาพทีปนี. กรุงเทพมหานคร : หจก. เซ็นทรัล เอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓.
กาญจนาภรณ์ (นามแฝง). “อาร์กซ์,” เมืองโบราณ ปีที่ ๕, ฉบับที่ ๔, ๒๕๒๒.

กรมวิชาการ. สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๑.

จ่านง ทองประเสริฐ. ปรัชญาประยุกต์ ชุตินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทดันอ้อ
แกรมมี จำกัด, ๒๕๓๕.

จำลอง สารพัดนึก, รศ.ดร.. ประวัติวรรณคดีสันสกฤต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชา
ภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

ตรีโลกนาถ ปาวา. หินพุทธธรรม (อินดูธรรม) ในอารยะธรรมอินเดีย. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๑๕.

ป. หลงสมบุญ, พันตรี. พจนานุกรม มคธ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.

ประวัติของพราหมณ์ : พราหมณ์ในทัศนะของพระพุทธเจ้า ถ้ายแห่งพระราชผู้เข้าชิดด้วยชราครวทำ
อะไร. ธนบุรี : โรงพิมพ์จรัสสินทวงศ์, ๒๕๑๓. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พล
ตรี น้อม เกตุนิติ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ ๗ กรกฎาคม ๒๕๑๓)

พระญาติไทย. ไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๓.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร อกาตพจนานุกรม). กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๗.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, ราชบัณฑิต). คำวัด เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร : ช่อระกา,
๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). จาริกบุญ-จาริกธรรม (ฉบับปรับปรุงใหม่). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๕.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

- พระพรหมโมลี (วิลาส) ญาณโสมมิลินท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๕.
- พระมหาจำลอง ฐิริปัญโญ (สารพัดนึกความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระเวท). กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑.
- พระโมคคัลลานเถระ. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประจักษ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระยาธรรมปรีชา (แก้ว). ไตรภูมิโลกวิจิตรจินตนา ฉบับที่ ๒ (ไตรภูมิฉบับหลวง). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๐.
- พระยาอนุমানราชชน. ลัทธิของเพื่อน. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔.
- พระอุดรคณาธิการ (ชวนทร์ สระคำ). ประวัติศาสตร์ : พุทธศาสนาในอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พิน ดอกบัว. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บุรพาสาน์, ๒๕๓๕.
- มนต์ ทองซัซ. ๔ ศาสนาล้ำค่าของโลกปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.
- _____. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิจินตนา. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ว.จินประดิษฐ์ กรเทพ เทพโยธิน. ตำนานพระฤๅษี. กรุงเทพมหานคร : สยามบรรณาการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- ศรีสุรางค์พูลทรัพย์. อารยธรรมอินเดีย, ในอารยธรรมตะวันออก. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.
- เสฐียร โกเศศ. ลัทธิศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาการ, ๒๕๑๖.
- เสฐียร โกเศศ. นาอะปะระทีป. ลัทธิของเพื่อน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิราบ ๒๕๔๐.
- เสฐียรพันธุ์รังษี (ศาสตราจารย์พิเศษ). ศาสนาโบราณ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๒.
- สมักร บุรวาส. ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยอักษร, ๒๕๑๖.

สุนทร ฌ รัสสี. **ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๖.

กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. **ตำราภาพเทวรูปและเทวดานพเคราะห์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสแควร์
, ๒๕๓๕.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. **เทพฮินดูผู้พิทักษ์พุทธสถาน**. พิมพ์ครั้งแรก ตุลาคม ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มิวเซียมเพลส ๒๕๕๑.

นายแพทย์สุวัฒน์ จันทรจำนง. **ปรัชญาและศาสนาเรื่องมนุษย์กับความเชื่อพิมพ์** ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สายส่งสุขภาพใจ, ๒๕๔๐.

กรมศิลปากร. **ทวารบาล ผู้รักษาศาสนสถาน**. (ฉบับจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตน
สุตาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์
มรดกไทย). อมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖.

จุลทรรศน์ พายมรานนท์, โคลน. **โลกประวัติศาสตร์**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ มกราคม – มีนาคม ๒๕๔๒
ส.พลายน้อย. **เกร็ดโบราณประเพณีไทย**. พิมพ์ ครั้งที่ ๒. ธนบุรี : บุรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๕.

น.ณ ปากน้ำ. **ทวารบาล วารสารเมืองโบราณ** ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๓, ๔ พ.ศ. ๒๕๓๕.

อาจารย์เศรษฐมัตร์กาญจนกุล. **เทพทวารบาล ผู้ปกป้อง รักษา และคุ้มครอง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว จำกัด, ๒๕๓๕.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **คัมภีร์นารายณ์ ๒๐ ปางกับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: แม่คำฝาง, ๒๕๔๐.

น.ณปากน้ำ. **ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดคงคาราม**. พิมพ์ครั้งแรก : ด้านสุทธาการพิมพ์
ตุลาคม ๒๕๓๖.

พระครูวิจิตรการโกศล. **ประวัติ วัดสุทัศน์เทพวรารามวรวิหาร**. กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, ๒๕๑๖.

น.ณปากน้ำ. **ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย วัดไชยทิศ**. พิมพ์ครั้งแรก : ด้านสุทธาการพิมพ์
ตุลาคม ๒๕๓๖.

กรมศิลปากร. **โลหะปราสาท วัดราชนัสดารามวรวิหาร**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์
พับลิชชิ่ง, ๒๕๒๘.

(๒) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

กาญจนา สุวรรณวงศ์. “วิถีชีวิต พิธีกรรมและการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มพราหมณ์
ราชสำนักในสังคมไทย : ศึกษากรณีเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ พระนคร ”. วิทยานิพนธ์
มานุษยวิทยามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

จันทร์ศิริ แทนมณี. “พระพรหมในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

จริยา เจริญรัตน์. “วรรณะศูทรในสมัยพระเวท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิสุจโน (ทับทิมเทศ) ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาประยงค์ จันทร์แดง. “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

พระมหาพิสิฐ วิสิฎฐปญฺโส (สืบนิสัย). “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในเทวดาสังยุต”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโส (วันจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน (สุวรรณรัตน์). “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

วันดี อิ่มสวาสดี. “พราหมณ์” ในคัมภีร์พระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

วิจิต แก้วจินดา. “เทวบุตรมารในคัมภีร์บาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมบัติ มณฑา. “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพราหมณ์กับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์ที่มนิกายสิลขันธวรรค”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

อภิชัย พลายนาว. “ศึกษาเทวปุตตสังยุต ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. “เทวะประติมาน” ในงานจิตรกรรม :ศึกษาเฉพาะกรณีเทพผู้พิทักษ์อุโบสถและวิหาร สมัยรัตนโกสินทร์.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐.

เกษรา นุชอิทธิรา. การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องตำนานพระพุทธสิหิงค์ที่วัดบวรสถานสถานสุทธารวาส สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี ม.ศิลปากร, ๒๕๒๕.

(๓) สารสนเทศจาก World Wide Web (WWW) :

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู. <http://www.dra.go.th/dra_new/religion_hindo/webboard.asp>March 2008.www. <http://board.palungjit.com/showthread.php?t=98196>

๒. ภาษาอังกฤษ

SantiLeksukhum, **Temple of Gold** seven centuries of Thai Buddhist Painting. By River Books.2000.

Davids & Willam,Stede.**Thepali Text Society,spali-English Dictionary**. Londom :Luzac and Company ; 1966.

Fausboll.V. **TheJataka together With its Commentary volV**,pali text Society. Great Britain : Oxford, 1990.

JumsaiManich,M.L.**Ten Lives of Buddha**. Bangkok :chalermit, 1990.

Peter France, Hermit. The insights' of Solitude.New York : St Martin is Press,1997.

T.W.RhysDavids. **Buddhist India**.Delhi :MctilalBanarsidass, 1971.

T.W. Rhys Vaidya, P. L. **Original of Buddhism**. Delhi :Mehra Art Press, 1878.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล : ปาณิสรา มีแสง (ประภาศิริ จินตานุรักษ์)

เกิด : ๑๔ กันยายน ๒๕๐๕

สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร

วุฒิสامัญญ : ปริญญาตรี บริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาอุตสาหกรรมการบริการ
วิชาเอก การโรงแรม มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ.๒๕๓๐

ที่อยู่ปัจจุบัน : ๒๐๐ สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์การเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี ต.ปาก
แพรก ถนนเลียบบแม่น้ำแม่กลอง อ.เมือง จ.กาญจนบุรี

ความสามารถพิเศษ : ช่างเขียนภาพจิตรกรรมไทยโบราณ ศึกษาช่างฝีมือในวัง(ชาย) ใน
พระบรมมหาราชวังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานครจบ
การศึกษาปี ๒๕๕๔

เข้าศึกษาชั้นปริญญาโท : พ.ศ ๒๕๕๕ สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน : ช่างเขียนภาพจิตรกรรมไทยโบราณ-ไทยสากล ปัจจุบัน
: วิทยากรผู้ชำนาญการวิชาชีพศิลปปะณพื้นผ้าบาติก เฉพาะกลุ่มสตรี OTOP จ.
ชุมพรและ เฉพาะกลุ่มสตรี OTOP จ.นราธิวาส ปี ๒๕๔๗-ปี ๒๕๕๓

ชุมพรและ เฉพาะกลุ่มสตรี : อาจารย์พิเศษวิชาการทำผ้าบาติก และมัตย้อมวิทยาลัยสารพัดช่าง
สมุทรปราการ ปี ๒๕๔๒ - ๒๕๔๖

: ที่ปรึกษาโครงการจัดสรรที่ดินกลุ่มอสังหาริมทรัพย์ ปี ๒๕๓๐-ปี ๒๕๔๐

สำเร็จการศึกษา :